

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro dějiny umění

Obecná teorie a dějina umění a kultury

Kristina Uhlíková

Zdeněk Wirth, první dvě životní etapy

Zdeněk Wirth, the first two periods of life

1. 1900 - 1918

2. 1918 – 1938

Disertační práce

vedoucí práce – Prof. PhDr. Ivo Hlobil, CSc.

2009

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonala samostatně s využitím
uvedených pramenů a literatury.

Kishiva Ulf

Obsah

I. Úvodní část

A) Úvod

1. Předmluva
2. Struktura práce

B) Přehled pramenů

1. Pozůstalosti Zdeňka Wirtha
2. Další archivní fondy

C) Přehled literatury

1. Texty o Zdeňku Wirthovi
2. Bibliografie textů Zdeňka Wirtha
3. Sekundární literatura

II. Stať

A) Období do roku 1918

1. Dětství a studia
2. Ochrana památek a tzv. osvětová činnost
  - 1) Suplentské roky, období 1899 – 1904
  - 2) Praha, období 1905 – 1918
    - a) Asistentem v Uměleckoprůmyslovém muzeu
    - b) Problematika moderní architektury a časopis *Styl*
    - c) Ochrana památek
      - i) Teoretické studie
      - ii) Působení v Klubu Za starou Prahu
      - iii) Další činnost
    - d) Válečná doba

B) První a druhá republika (období do konce roku 1938)

1. Úřední působení
  - 1) Zdeněk Wirth a Ministerstvo školství a národní osvěty
  - 2) Okruhy problémů souvisejících s úřední funkcí

a) Ochrana památek

i) Wirthův přístup k ochraně památek

Teoretická východiska a názory na ochranu památek

Klub Za starou Prahu – hlavní koordinátor památkové péče

Ochrana historických městských celků

Spor s Václavem Wagnerem

ii) Koncepce nového systému státní památkové péče

iii) Příprava památkového zákona a další legislativní opatření, na nichž

Zdeněk Wirth spolupracoval

iv) Opatření v souvislosti s 1. pozemkovou reformou

v) Státní finanční zajištění ochrany památek

vi) *Zprávy památkové péče* (koncepce periodika o ochraně památek)

vii) Zásahy do státní památkové péče v jednotlivých zemích:

Země česká

Země moravskoslezská

Země slovenská a Podkarpatská Rus

viii) Státní fotoměřický ústav

ix) Ochrana přírody

x) Angažovanost v konkrétních kauzách:

Pražský hrad

Úpravy v areálu Pražského hradu

Dostavba katedrály sv. Víta

Klementinum

Černínský palác

Karolinum

Karlštejn

b) Muzejnictví

i) Státní galerie

ii) Muzea

2. Působení v dalších zájmových spolcích a nestátních institucích

1) Společnost přátel starožitností českých

2) Památkový sbor hlavního města Prahy

C) Vědecká a pedagogická činnost

1. Zdeněk Wirth a české dějiny umění
2. Organizátor vědeckých projektů
3. Uměleckohistorické studie
  - 1) Metodologický přístup
  - 2) Soupisové projekty
    - a) Topografický projekt Archeologické komise
      - i) Období před rokem 1918
      - ii) Období první republiky
    - b) Příprava vydání českého „Dehia“
  - 3) Barokní architektura
  - 4) Malé město (historický urbanismus)
  - 5) Praha
  - 6) Historické zahrady
  - 7) Architektura 19. století
  - 8) Architektura 20. století
  - 9) Další témata (lidové a užité umění, hrady a zámky)
4. Historiograf českých dějin umění a památkové péče
5. Výuka na ČVUT

III. Závěr

Zdeněk Wirth a jeho postavení v české památkové péči a dějinách umění v prvních čtyřech desetiletích 20. století

IV. Přílohy

- A) Soupis použitých archivních fondů
- B) Bibliografie Zdeňka Wirtha
- C) Literatura o Zdeňku Wirthovi
- D) Sekundární literatura

E) Seznam použitých zkratek

F) Obrazová příloha

1. Předmluva

Vymezení tématu předkládané disertační práce muselo být upřesněno až v průběhu jejího zpracovávání, když začalo být zjevné, že původní rozsah, zahrnující kompletní Wirthovu monografii, je v daných podmínkách nesplnitelný. Na základě návrhu prof. Ivo Hlobila byla tedy zvolena pouze první část Wirthova života ukončená jeho odchodem z funkce přednosty osvětového odboru Ministerstva školství a národní osvěty v závěru roku 1938. Časové omezení práce na období do roku 1938 umožnilo vytvořit vnitřně konzistentní analýzu Wirthových aktivit, které zásadním způsobem zasahovaly do řady procesů v uměnovědné sféře a oblasti památkové péče a v širším pohledu byly ovlivňovány a samy ovlivňovaly kulturní historii tohoto období, pro něž konec první republiky, krátké intermezzo 2. republiky a následná okupace znamenaly ukončení jedné periody. Užší časové vymezení zároveň vytvořilo předpoklad pro skutečně odpovědný přístup k tématu, jehož šíře je, uvážíme-li rozsah Wirthových zájmů a okruhů působení a dosud pouze marginální odborné uměleckohistorické či historické zpracování odpovídajících oblastí, stále značná. Práce je od vydání známých statí Vlasty Dvořákové na přelomu 70. a 80. let minulého století první rozsáhlejší studií zabývající se osobností Zdeňka Wirtha.

Vzhledem k všestrannosti Wirthova působení v odborné i organizační rovině bylo nezbytné zaměřit se jak na myšlenkový vývoj uměleckohistorického oboru v našem prostředí, tak na konkrétní aktivity oborových spolků a organizací, redakční praxi periodik, objasnit teoretická východiska domácích ochránců památek a zmapovat činnost institucí státní památkové péče a zájmových spolků, stejně jako průběh významných památkářských kauz, bylo nutné zabývat se oficiálním systémem státní správy kulturní oblasti v období první republiky i neoficiálními zákulisními procesy. To vše vyžadovalo relativně náročný archivní výzkum. Mnohvrstevný charakter Wirthovy činnosti však na druhou stranu umožnil klást si v předkládané práci nejen otázky týkající se bezprostředně jeho osobnosti, ale zamýšlet se rovněž nad celkovým vývojem domácí památkové péče a dějin umění ve sledovaném období.

Práce by nemohla vzniknout bez všestranné podpory mého zaměstnavatele Ústavu dějin umění Akademie věd ČR v.v.i., zvláště jeho oddělení dokumentace, které mi umožnilo dlouhodobé studium nesmírně rozsáhlé Wirthovy pozůstalosti. Dále patří dík řadě dalších institucí spravujících studované archivní fondy – především Národnímu archivu ČR, Archivu AV ČR, Archivu Národního muzea, Archivu Pražského hradu, Archivu Národní galerie, Literárnímu archivu Památníku národního písemnictví, Archivu Univerzity Karlovy a Klubu

Za starou Prahu, jejichž pracovníci mně často nad rámec svých běžných povinností vycházeli vstříc. Za podmětné konzultace vděčím v první řadě vedoucímu práce prof. PhDr. Ivo Hlobilovi CSc. Otázky týkající se památkové péče byly projednávány také s Mgr. Petrem Štoncnerem. U jednotlivých kapitol z části věnované Wirthově vědecké činnosti vděčím za radu PhDr. Taťáně Petrasové CSc., PhDr. Michalovi Šroňkovi CSc. a prof. PhDr. Rostislavu Šváchovi CSc. Děkuji také Mgr. Vendule Hnídkové za poskytnuté materiály o osobnosti Pavla Janáka. Práce by však nemohla vzniknout bez Božího vedení a velké podpory mé rodiny, zvláště manžela, který byl trpělivým konzultantem a současně prvním jejím čtenářem.

2. Struktura práce

Úvodní kapitola studie obsahuje kromě předmluvy a tohoto stručného objasnění zvoleného rozvržení textu především rozbor pramenů a literatury k tématu. Tyto části se zabývají výpovědní hodnotou prostudovaných archivních fondů a je zde uvedena charakteristika základní použité literatury. Navazující stať tvoří tři hlavní kapitoly, jejichž základní rozvržení kombinuje chronologické a tématické hledisko. Nejprve jsou zařazeny kapitoly týkající se těžiště Wirthova působení, které po větší část jeho produktivního života spočívalo v organizaci odborných umělecko-historických či na ochranu památek zaměřených aktivit. Poslední kapitola se soustřeďuje na jeho vlastní vědeckou činnost.

První z kapitol stať je věnována předpřevratovému období (do října roku 1918), její základní členění je chronologické a odráží Wirthovu profesní kariéru. Na podkapitolu věnovanou dětství a studiu navazuje charakteristika jeho aktivit v době, kdy byl středoškolským učitelem. Následující nejdelší podkapitola se zabývá jeho působením v období mezi rokem 1905, kdy získal zaměstnání v Uměleckoprůmyslovém muzeu a trvale se přestěhoval do Prahy a Říjnovým převratem roku 1918. Vzhledem k rozsáhlosti Wirthovy činnosti v této době je tato podkapitola dále ještě tématicky rozdělena a její jednotlivé části se zabývají profesní dráhou v Uměleckoprůmyslovém muzeu, zájmem o moderní architekturu a s tím souvisejícím vedením časopisu *Styl* a aktivitami v oblasti památkové péče. První kapitolu uzavírá stručné shrnutí Wirthových životních osudů i jeho soustavné snahy o ovlivnění pražského dění během první světové války.

Téma Wirthova působení během první československé republiky se ukázalo jako nejnáročnější vzhledem k velkému počtu oblastí, do nichž z titulu své nové funkce šéfa osvětového odboru Ministerstva školství a osvěty zasahoval. Tématické rozčlenění této kapitoly bylo od počátku nutností. Rozsáhlá úvodní podkapitola sleduje ustanovení, organizační vývoj a náplň činnosti osvětového odboru ministerstva. Dále následuje text zabývající se Wirthovým mnohostranným vlivem na památkovou péči v tomto období. Jeho jednotlivé části sledují teoretické názory, s nimiž k této problematice přistupoval, organizaci státní ochrany památek v jednotlivých zemích nového státu, přípravu zákona na ochranu památek, finanční zajištění a v neposlední řadě i nejvýznamnější rekonstrukce památkově významných objektů, na nichž se Wirth v roli odborného znalce a současně často i zástupce státu podílel. Památkovou péči považoval Wirth bezesporu za hlavní těžiště své činnosti, přesto však se významným způsobem angažoval i při organizaci československého muzejnictví, z hlediska svého postavení řídil převod některých významných muzejních a

galerijních institucí do rukou státu. Těmto oblastem jsou věnovány další části podkapitoly zabývající se jeho úřední činností.

V tomto období byl Wirth také aktivním organizátorem některých spolků a institucí, na jeho působení ve Společnosti přátel starožitností českých a v Památkovém sboru hlavního města Prahy se soustřeďuje text věnovaný jeho mimoúředním aktivitám. Vzhledem k tomu, že nejvýznamnější z těchto spolků – Klub Za starou Prahu se v první republice stal fakticky organizátorem ochrany památek v našich zemích, je Wirthově pozici v jeho domácí radě věnována pozornost již v předchozí podkapitole zabývající se úřední činností. Jeho působení v Archeologické komise ČAVU se týká podkapitola věnovaná soupisům památek zařazená v posledním oddíle stati.

Tento oddíl sleduje Wirthovu vědeckou dráhu v průběhu celého vytýčeného období. Úvodní texty se zabývají jeho názory na celkovou situaci dějin umění v první polovině 20. století v našich zemích, jeho postavením v rámci personálních struktur oboru či chápáním jeho vlastní role v této oblasti. Další podkapitola se soustřeďuje na činnost organizátora oborové uměleckohistorické činnosti – tedy na jeho roli redaktora významných publikačních projektů. Následuje krátká charakteristika metodologie jeho vlastní odborné práce. Texty zabývající se nejvýznamnějšími oblastmi Wirthova vědeckého zájmu jsou řazeny podle stáří uměleckých děl, která stály v centru jeho pozornosti, přičemž první část se zabývá velice rozsáhlým tématem jeho odborného i organizačního podílu na přípravě soupisů památek v našich zemích.

Wirthovi jako nejvýznamnějšímu historiografovi českých dějin umění i památkové péče v první polovině 20. století je věnována další podkapitola. Poslední součástí třetí kapitoly je stručná charakteristika jeho pedagogického působení na Vysoké škole architektury a pozemního stavitelství při Českém vysokém učení technickém.

Závěr práce shrnuje nejvýznamnější poznatky o jeho životě a roli v rámci českého uměleckohistorického oboru i v rámci dějin naší památkové péče. Následující přílohy jsou tvořeny především bibliografií Wirthových textů, seznamem další použité literatury a archivních fondů. Texty doplňuje obrazová příloha.

I./B) Přehled pramenů

1. Pozůstalosti Zdeňka Wirtha

Hlavním pramenem ke studiu Wirthovy osobnosti je bezesporu jeho rozsáhlá pozůstalost, kterou krátce před svou smrtí odkázal tehdejšímu Ústavu pro teorii a dějiny umění ČSAV (dnes Ústav dějin umění AV ČR v. v. i.). Písemnosti a další materiály zaměstnanci archivu Ústavu (dnešní oddělení dokumentace ÚDU AV ČR) převzali v letech 1961–1962 v několika fázích v závislosti na tom, kde byly uloženy. První část fondu, označená římskými číslicemi (W I – LXXV) byla předána přímo dcerou Zdeňka Wirtha z jeho bytu, další část byla převezena z prostor bývalého Státního fotoměřického ústavu (W–A–1 – 334) a třetí z budovy Úřadu presidia ČSAV (W–C a W–D).¹ Celkově fond při převzetí čítal 541 kartónů a balíků. Záhy však byly z tohoto souboru vyloučeny grafické listy a vytvořena samostatná sbírka grafiky, část fotografií, které byly předány do fototéky ÚTDU a plány, které dnes tvoří větší část fondu tzv. Staré plánové dokumentace. Většina knih byla předána do knihovny ÚTDU, zbývající jsou dnes jako knihovna Zdeňka Wirtha uloženy v Oddělení dokumentace. Patrně v 80. letech byly z fondu vyčleněny písemnosti vzniklé z činnosti dvou institucí, v nichž Zdeněk Wirth působil – Archeologické komise a Národní kulturní komise. Zbývající část, která dnes tvoří Wirthův osobní fond, byla na základě požadavku rady ÚTDU ponechána a sepsána v původním zůstavitelově uložení. Nově utříděna byla pouze korespondence (71 kartónů). V současné době fond obsahuje 464 kartónů. K dispozici je podrobný inventární soupis, jehož stávající elektronická podoba značně usnadnila předchozí velmi komplikované vyhledávání v prakticky 400 stránkovém textu.

Při podrobnějším studiu charakteru uložených materiálů se podařilo zjistit, že za skutečnou Wirthovu pozůstalost můžeme považovat zřejmě pouze menší část fondu (označenou římskými číslicemi), zbývající díl pochází s velkou pravděpodobností z tzv. Památkového archivu budovaného od počátku první republiky Státním fotoměřickým ústavem. Tento archiv byl vytvořen jednak vlastní činností zaměstnanců této instituce – fotografů a kresličů, jednak nákupy a dary významných sbírek fotografií, plánů i písemných pozůstalostí historiků umění či ochránců památek. Wirth do archivu zařadil i řadu významných úředních dokumentů či písemností týkajících se činnosti spolků, v nichž působil.

---

¹ Starý aktový archiv OD ÚDU AV ČR.

Pokud tedy budeme brát v úvahu pouze skutečnou Wirthovu pozůstalost bez dokumentů patrně pocházejících z Památkového archivu, obsahuje fond převážně přípravné materiály k odborným článkům a publikacím a osobní písemnosti. V ukládání písemností byl Wirth velmi svědomitý, můžeme říci, že se snažil zachovat vše, co by mohlo mít pro pozdější badatele, ať již v souvislosti s jeho osobností, nebo spíše pro objasnění řady důležitých procesů, nějaký význam. Materiály související s jeho vědeckou kariérou jsou většinou uspořádány do složek v závislosti na tom, kdy a v jaké formě text k určitému tématu publikoval. Tato složka tak většinou obsahuje výpisky z archivních pramenů a literatury, seznam literatury, řadu novinových a časopiseckých výstřižků, fotografie, rukopis textu, korektury, další osobní poznámky, případně i korespondenci s nakladatelem či jinak s daným tématem související dopisy. Problém ovšem nastává u témat, kterým se Wirth věnoval delší dobu. V takovém případě se mohou písemnosti nacházet na několika místech fondu, což jejich studium komplikuje. Na druhou stranu to však vypovídá o vývoji zpracování dané problematiky. Tématicky největší část těchto odborných materiálů tvoří podklady pro přípravu soupisů uměleckých památek vydávaných Archeologickou komisí ČAVU. Najdeme zde však písemnosti prakticky ke všem oblastem, jimiž se Wirth zabýval. Tyto materiály se staly neocenitelným zdrojem informací pro kapitoly věnované Wirthově činnosti v rámci soupisových projektů a kapitol týkajících se jeho vědeckých zájmů.

Část fondu označená římskými číslicemi obsahuje také dokumentaci Wirthova členství v odborných spolcích – především v Klubu Za starou Prahu a ve Společnosti přátel starožitností českých. Vzhledem k tomu, že se Wirth zabýval i dějinami těchto sdružení, jsou zde uloženy i písemnosti k tomuto tématu – citace a výpisky z literatury, originály či opisy dokumentů atd. Podobně soustavně se zabýval i odbornými institucemi, v nichž působil – pražským Uměleckoprůmyslovým muzeem, Archeologickou komisí ČAVU či Jednotou pro dostavbu chrámu sv. Víta. S jeho zájmem o minulost dějin umění i ochrany památek v našich zemích souvisí i pozornost, kterou věnoval významným osobnostem těchto oborů, o nichž dlouhodobě shromažďoval materiál. Většinou jej poté zúročil v nekrologu či v článku u příležitosti výročí narození či úmrtí.

V kartonu „IL“ najdeme přípravné dokumenty pro Wirthovu biografii připravovanou v druhé polovině 50. let Jaroslavou Javůrkovou. Kromě jejího rukopisu, soubor obsahuje několik Wirthových vlastních kratších životopisů a řadu jeho poznámek reflektujících významné životní události či vysvětlujících určité postoje a názory. V tomto souboru můžeme najít také částečný soupis bibliografie a největší konvolut Wirthových fotografií.

Druhou část fondu označenou „W–A“ převzatou z bývalého Státního fotoměřického ústavu můžeme spíše označit za bývalým Památkový archiv. Tento soubor obsahuje převážně obrazový materiál (zvláště fotografie) k památkám na území Československa, zbývající kartony jsou naplněny písemnostmi dokumentujícími státní ochranu památek a muzejnictví v období první republiky. Prakticky všechny tyto materiály však také souvisí s osobností Zdeněk Wirtha, protože tento, ač státní, archiv byl především jeho dílem. Nalezneme zde dokumenty k jeho úřednímu působení na MŠNO a ke všem kauzám, které s jeho funkcí v tomto období souvisely (k první pozemkové reformě, přípravě památkového zákona, dostavbě katedrály sv. Víta, Státní galerii, Památkovému sboru hlavního města Prahy a dalším).

Velmi důležitým zdrojem informací pro tuto práci byla také poslední součást fondu, kterou je rozsáhlá korespondence,² díky níž se podařilo osvětlit řadu dosud neznámých souvislostí. Wirth si dopisy i pohlednice velmi pečlivě ukládal, takže můžeme předpokládat, že cca od roku 1905 se ve fondu zachovala většina korespondence, kterou až do své smrti v roce 1961 obdržel, jeho vlastních konceptů je zde však minimum. Soubor můžeme, pokud vyloučíme úzce rodinnou korespondenci, rozdělit na dvě části. První zahrnuje „účelovou“ korespondenci, tedy dopisy, případně pohlednice týkající se konkrétních záležitostí – otištění článku, vydání publikace, přípravy výstavy atd. Druhá zajímavější část obsahuje korespondenci s přáteli, která často tvoří větší soubor reflektující vzájemný vztah během řady let, přičemž nejosobnější a současně největší počet dopisů pochází z doby 1. světové války. Tato skupina, zvláště pokud se jí podařilo doplnit o Wirthovy odpovědi z jiných pozůstalostí, má velmi vysokou vypovídací hodnotu a jedinečným způsobem osvětluje zákulisí českých dějin umění a památkové péče ve sledovaném období. Patří k ní především korespondence Josefa Cibulky, Karla Gutha, Jaroslava Helferta, Kamila Hilberta, Jana (Ješka) Hofmana, Pavla Janáka, Dušana Jurkoviče, Vincence Kramáře, Rudolfa Kuchynky, Ladislava Machoně, Antonína Matějčka, Rudolfa Maximoviče, Václava a Dobroslavy Menclových, Cyrila Merhauta, Kamila Novotného, Jaromíra Pečírky, Josefa Poláka, Antonína Podlahy, Stanislava Sochora, Jana Štence a Václava Vojtíška.

---

² Korespondence je v současnosti rozdělena do dvou samostatných souborů. První část, která byla utříděna v 70. letech, obsahuje většinu korespondence s významnými osobnostmi. Druhá část, která byla uspořádána teprve před několika lety, je tvořena zvláště korespondencí s korporacemi a zbývající částí korespondence s jednotlivci. K oběma konvolutům je k dispozici podrobný soupis.

Nesrovnatelně menší část Wirthovy pozůstalosti (3 kartony) je uložena v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze,³ tento soubor vznikl vyčleněním písemností z jiných osobních fondů archivu. Zde najdeme především Wirthovy rukopisy vydaných svazků *Soupisu památek uměleckých a historických* a korespondenci, ta však většinou pochází až z období po 2. světové válce a její výpovědní hodnota je relativně nízká.

---

³ Ilona Sládková, *Wirth Zdeněk (1878 – 1961), 1920 – 1958*. Inventář, 1998, s. 5, ev.č. 836.

2. Další archivní fondy

Informace získané při studiu dalších archivních fondů byly významné především pro doplnění obrazu Wirthovy spolkové a úřední činnosti. V první části práce, soustředující se na období do roku 1918, se jednalo zvláště o fondy vědeckých institucí a spolků, jejichž byl členem. Velmi důležité byly písemnosti z činnosti Archeologické komise uložené dnes ve fondu Česká akademie věd a umění v Archivu AV ČR. Vyplývá z nich jaký byl mechanismus vydávání jednotlivých dílů *Soupisů* uměleckých památek a korespondence Wirtha s kanceláří komise objasňuje i zákulisí přípravy jednotlivých svazků. Vzhledem k tomu, že Archeologická komise byla i jedním z vydavatelů periodika *Památky archeologické* (resp. *Památky archeologické a místopisné*), jehož byl Wirth řadu let redaktorem, najdeme ve fondu i informace k přípravě jednotlivých čísel a ke koncepci celého časopisu. V tomto smyslu byla velmi důležitá také pozůstalost Antonína Podlahy deponovaná v Archivu Národního muzea, jejíž součástí jsou i Wirthovy dopisy tomuto vědci, který byl jak redaktorem soupisového projektu Archeologické komise, tak mnoho let vedoucím redakce *Památek archeologických*.

Dalším fondem zásadním způsobem dokumentujícím Wirthovu činnost před rokem 1918 je archiv Klubu Za starou Prahu, který zůstal ve vlastnictví tohoto spolku a je uložen v jeho malostranské kanceláři. Studium zápisů ze schůzí jeho domácí rady, které tvoří nejdůležitější součást tohoto souboru písemností, osvětlilo především postoje, jaké Wirth k určitým kauzám zaujímal a způsob jakým se v nich angažoval. Jeho působení ve funkci konzervátora vídeňské Ústřední komise dokládají materiály z fondu Památkový úřad – Rakousko uloženého v Národním archivu. Některé důležité informace o založení a vydávání časopisu *Styl*, jehož první dva ročníky Wirth řídil, byly nalezeny ve fondu pocházejícím z činnosti jeho vydavatele, Spolku výtvarných umělců Mánes, který je uložen v Archivu hlavního města Prahy.

Pro sestavení kapitol o Wirthově úřední činnosti v druhé části studie sledující léta 1918 až 1938 byl kromě jeho pozůstalosti důležitým zdrojem informací fond, v němž jsou uloženy písemnosti jeho zaměstnavatele Ministerstva školství a národní osvěty, který je pod názvem Ministerstvo školství I. ve správě Národního archivu. U některých témat dokumenty z tohoto fondu vhodně doplňovaly materiály vzniklé z činnosti pražského Státního památkového ústavu, dnes tvořící součást fondu Státní památková správa uloženého v témže archivu. Bohužel velmi malou vypovídací hodnotu mají písemnosti obsažené ve fondu Státní ústav fotoměřický, který spravuje také centrální archiv.

Z materiálů převzatých v 60. letech z prostor bývalého Státního fotoměřického ústavu jako součást Wirthovy pozůstalosti byl posléze vyčleněn soubor fotografií a písemností z činnosti Archeologické komise, který je dnes samostatným fondem uloženým v ÚDU AV ČR. Sem byla zařazena také dokumentace Wirthovy činnosti ve funkci redaktora soupisového projektu Archeologické komise ve 30. a 40. letech a písemnosti správního výboru hradu Karlštejna z období první republiky, v němž Wirth zasedal.

Wirthovo členství v Památkovém sboru hlavního města Prahy dokumentují písemnosti uložené v části fondu Magistrát hlavního města Prahy nazvané Komise pro soupis uměleckých a historických památek. Aktivitu v rámci Klubu Za starou Prahu dokládají opět především zápisy ze schůzí jeho domácí rady. Wirthovo angažování v Odboru KZSP v Kutné Hoře přibližuje fond tohoto spolku uložený v Státním okresním archivu v Kutné Hoře. Řadu dalších velmi cenných informací, často ryze zákulisní povahy, poskytla Wirthova korespondence v pozůstalostech Antonína Matějčka (Archiv NG), Václava V. Štecha (Archiv AV ČR), Václava a Dobroslavy Menclových (Archiv NM), Jana Emlera, Jana (Ješka) Hofmana a Václava Wagnera (Literární archiv PNP), Josefa Cibulky a Vincence Kramáře (OD ÚDU AV ČR) a Pavla Janáka (AA NTM).

Neprostudované zatím zůstaly neuspořádané fondy Společnosti přátel starožitností českých v Národním archivu a písemnosti Jednoty pro dostavbu chrámu sv. Víta v Archivu Pražského hradu, v nichž se mi díky ochotě jejich správců podařilo alespoň ověřit některé údaje.

C) Přehled literatury

1. Texty o Zdeňku Wirthovi

Odbornou literaturu, která byla při psaní této práce využita, můžeme v podstatě rozdělit do tří částí. V první řadě se jedná o články zabývající se osobností Zdeňka Wirtha, druhou skupinu tvoří jeho vlastní texty a do poslední můžeme zařadit veškerou další, sekundární literaturu.

Textů zaměřených výlučně na osobnost Zdeňka Wirtha bylo v porovnání s dalšími českými historiky umění publikováno relativně mnoho. Většina z nich však pochází z období jeho života či krátce po jeho smrti. Jejich autorům tak chyběl časový odstup umožňující dostatečný nadhled nad Wirthovou odbornou i úřední kariérou. Na druhé straně jsou však velmi bohatým zdrojem informací o jeho postojích v určitých situacích, či o zákulisí některých akcí, které úřední dokumenty nutně pomíjejí. Většina z nich byla psána zkušenými odborníky v určitých oblastech, kteří byli schopni relativně objektivně zhodnotit Wirthovu roli v dané sféře či v konkrétní kauze. Metodicky správnější však je přistupovat k nim spíše jako ke vzpomínkové literatuře podmíněné vždy značnou dávkou subjektivismu jejich autora.

Zmiňované články byly publikovány převážně v souvislosti s životními jubilei Zdeňka Wirtha. První „oslavu“ Wirth v tisku připustil až u příležitosti svých šedesátin v roce 1938.⁴ Tehdy mu byla věnována samostatná čísla sborníku *Umění i Zpráva památkové péče* a v následujícím roce dodatečně také číslo *Věstníku Klubu Za starou Prahu*. Jednotlivé články k jeho poctě byly otištěny také v *Časopisu Společnosti přátel starožitností*, *Ročence Kruhu pro pěstování dějin umění* a v řadě českých deníků. Texty k tomuto jubileu tvoří největší soubor Wirthových biografických článků a jejich množství, stejně jako výčet jejich autorů dokládají velmi významné postavení, jaké v té době Wirth měl, ale bezesporu i oblibu, které se mezi svými kolegy těšil. Jeho činnost i životní osudy zde tak můžeme sledovat z řady zorných úhlů. O působení ve funkci ministerského úředníka psali Kamil Novotný a Otakar Sommer.⁵ Jeho poměru ke Státnímu fotoměřickému ústavu se týkal článek Antonína Friedla. Stanislav Sochor a Josef Šebek se věnovali Wirthovým aktivitám v oblasti ochrany památek, ve sféře ochrany přírody Rudolf Maximovič. Wirthovým působením v Klubu Za starou Prahu se zabýval Josef Emler. Dobroslava Menclová na něj vzpomínala jako na svého vysokoškolského učitele, Karel Pecánek jej dokonce zažil ještě jako profesora na

---

⁴ Tak to alespoň komentuje v korespondenci Wirthovi J. Štenc (OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, korespondence J. Štence).

⁵ Citace jednotlivých článků o Z. Wirthovi viz Přílohy, oddíl IV. C) Literatura o Zdeňku Wirthovi.

malostranské reálce. Emanuel Poche na dvou místech publikoval články o Wirthových zásluhách na vydávání české uměleckohistorické topografie. Všestranným a dodnes velmi kvalitním zhodnocením Wirthovy odborné uměleckohistorické práce je text Jaromíra Pečírky.

Články připomínající Wirthovu odbornou či organizátorskou činnost vycházely i později, především u příležitosti dalších jubileí v letech 1948, 1958 a po jeho smrti v roce 1961 v periodických zaměřených na dějiny umění, památkovou péči či architekturu. Mezi jejich autory se nejčastěji setkáme se jmény Emanuela Pocheho a Aloise Kubíčka.

Na počátku 50. let začala novinářka Jaroslava Javůrková z Československé tiskové kanceláře připravovat rozsáhlejší Wirthovu biografii, která nakonec vyšla v ediční řadě dokumentací ČSAV v roce 1953 ve velmi nízkém nákladu a s jednoduchou redakční úpravou připomínající spíše interní tisk. Její text má značně populární charakter, je však cenný s ohledem na to, že jej autorka koncipovala v úzkém kontaktu s Wirthem⁶ a na řadě míst se zjevně jedná o přetlumočení jeho vzpomínek. Umožňuje nám tak pochopit některé osobní pohnutky, které jej vedly k určitým rozhodnutím či osvětlit periody jeho života, jež výše zmiňované články jako nepřiliš podstatné většinou pomíjejí – především Wirthovo dětství a mládí.

V období dalších 30 let po Wirthově smrti se jeho osobností zabývaly pouze texty historičky umění Vlasty Dvořákové, která se jako první v závěru 70. let pokusila o objektivní zhodnocení zvláště jeho vědecké činnosti nejprve v přednášce na půdě Ústavu pro teorii a dějiny umění ČSAV a následně v rozsáhlém článku v časopise *Umění*. K tématu se ještě později vrátila stručnějším texty pro *Kapitoly z českého dějepisu umění* a v 90. letech i pro *Novou encyklopedii českého výtvarného umění*. Dvořákové texty jsou velmi kvalitním východiskem jakéhokoliv bádání týkajícího se Wirthovy osobnosti. Nejprínosnější jsou však především vzhledem k velmi prozíravému a zasvěcenému zhodnocení Wirthova přínosu v jednotlivých sférách odborného výzkumu.

V posledních dvou desetiletích bylo na Wirtha do značné míry pohlíženo v souvislosti s jeho činností po 2. světové válce jako na prominenta bývalého režimu. Zájem o objektivní zhodnocení jeho odborné činnosti i zařazení jeho působení do širších souvislostí české kulturní historie 20. století tak byl prakticky minimální. To však jistě také souvisí s celkovým poklesem zájmu české uměleckohistorické i památkářské obce o vlastní historii, který se teprve v posledních letech začíná pomalu obnovovat.

---

⁶ Což jednoznačně vyplývá ze zachované korespondence J. Javůrkové Wirthovi (OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, korespondence J. Javůrkové).

2. Bibliografie textů Zdeňka Wirtha

Pro přehled Wirthových publikovaných textů, které tvoří druhou skupinu použité literatury, a tedy pro sestavení bibliografie zařazené jako jedna z příloh této práce, bylo možné vyjít z několika doposud vydaných *Soupisů*. První z nich byl uveřejněn v roce 1939 v *Ročence Kruhu pro pěstování dějin umění*.⁷ V závěru 50. let sestavil Hugo Rokyta přehled Wirthových textů a přednášek vztahujících se k památkové péči.⁸ Charakter zde otištěných citací jednoznačně napovídá tomu, že vycházel přímo z Wirthových podkladů.⁹ Převzaté citace však Rokyta zjevně ověřoval pouze v odborných periodících a údaje o textech uveřejněných jinde jsou často chybné. Některé zde uváděné články se tak bohužel nepodařilo dohledat a u řady dalších musely být opraveny údaje. I tak však tato bibliografie zůstává nesmírně cenným zdrojem informací především k Wirthově bohaté publikační činnosti v období před první světovou válkou, která by byla jinak jen obtížně postihnutelná.

Podobně přínosnou se ukázala být i bibliografie sestavená na počátku 80. let profesionálním knihovníkem Jiřím Malinou a vydaná jako samostatná publikace.¹⁰ Tento soupis sestavený obvyklými bibliografickými postupy je bezesporu doposud nejúplnějším přehledem Wirthových publikovaných textů. Obsahuje kompletní seznam knižních titulů, na kterých se Wirth jakýmkoliv způsobem podílel a prakticky všechny články v odborných periodících. Nenajdeme zde však většinou novinové články a pochopitelně i texty, které Wirth vydával pod pseudonymem či pod signaturou (většinou „Z“). Pro sestavení v příloze zařazené bibliografie tedy bylo nutné zkompletovat údaje ze všech jmenovaných zdrojů. Navíc se po seznámení s redakční praxí některých časopisů i novin podařilo Wirthovi připsat další texty označené buď zmiňovanými signaturami či zcela nepodepsané. Sestavení zcela kompletní bibliografie by však vyžadovalo ještě podrobnější průzkum především neoborných periodik, s nimiž Wirth spolupracoval.

Wirthovy publikované texty můžeme v zásadě rozdělit do dvou hlavních skupin: na články zabývající se organizací i teoretickým zázemím památkové péče, případně muzejnictví a na odborné články a publikace týkající se uměleckohistorické problematiky. Obě skupiny se

---

⁷ K šedesátinám odb. přednosty Dr. Zdeňka Wirtha (Bibliografie jeho díla), in: *Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1937 a 1938*, Praha 1939, s. 3–12.

⁸ H. Rokyta, Přehled činnosti Zdeňka Wirtha v oborech památkové péče, *ZPP* 28, 1958, č. 3–4, s. 66–70.

⁹ Především z toho důvodu, že soupis obsahuje i řadu novinových článků v různých denících, které by bylo jinak velmi obtížné nalézt.

¹⁰ J. Malina, *Zdeněk Wirth, výběrová personální bibliografie*, Trutnov 1980.

staly společně hlavním východiskem většiny kapitol následující studie – řada textů je zde podrobně rozebrána, další jsou alespoň zmíněny.

3. Sekundární literatura

V mnoha směrech byla při psaní studie využita také další literatura. V první fázi díky ní byla vyjasněna teoretická východiska památkové péče ve sledovaném období Wirthova života. V tomto směru můžeme za základní považovat zvláště nová vydání zásadních textů Aloise Riegla,¹¹ Maxe Dvořáka¹² a Václava Wagnera¹³ k danému tématu, která společně s rozsáhlými úvody či doslovy podávají do značné míry vyčerpávající obraz této problematiky. K otázce teorie ochrany historických městských celků se ukázala jako nejpodnětnější kniha Ivo Hlobila *Teorie městských památkových rezervací*.¹⁴ Za velmi zajímavé a přínosné můžeme bezesporu také považovat články Vladimíra Czumala,¹⁵ které mimo jiné podávají jeden z nejobektivnějších pohledů na přínos Wirtha české teorii i praxi památkové péče.

Při objasnění Wirthovy role v systému československé státní památkové péče se jako zásadní ukázaly texty Petra Štoncnera¹⁶ mapující všestranně vývoj této sféry v období první republiky. Pro moravské a slovenské prostředí je velmi podstatně doplňují články Vratislava Nejedlého¹⁷ a Vendelína Jankoviče.¹⁸

---

¹¹ I. Hlobil (ed.), Alois Riegl, *Moderní teorie památkové péče*, Praha 2003.

¹² J. Petřů (ed.), Max Dvořák, *Katechismus památkové péče*, Praha 2004.

¹³ Václav Wagner, *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*, Praha 2005.

¹⁴ I. Hlobil, *Teorie městských památkových rezervací (1900–1975)*, Uměnovědné studie VI, Praha 1985.

¹⁵ V. Czumalo, *Česká teorie architektury v letech okupace*, Univerzita Karlova, Praha 1990; též, Teoretická východiska a předpoklady památkové péče, in: *Péče o architektonické dědictví, Vybrané kapitoly k tématu péče o stavební a umělecké památky*, I. díl, Praha 2008, s. 11–26.

¹⁶ P. Štoncner, Příspěvky k dějinám památkové péče v letech 1918–1938, Část 1. – Vznik nové organizace státní památkové péče v roce 1918, *ZPP* 64, 2004, s. 426–429; Příspěvky k dějinám památkové péče v letech 1918–1938, Část 2. – Organizační vývoj jednotlivých památkových úřadů, *ZPP* 64, 2004, s. 539–545; Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938. Část 3. – Konzervátoři a další památkové instituce a organizace, *ZPP* 65, 2005, s. 58–62; Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938. Část 4. – Snahy o vydání památkového zákona, *ZPP* 65, 2005, s. 246 – 252; K dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938. Část 5. – Státní subvence na opravy památek, *ZPP* 66, 2006, s. 55–60; souborně nejnověji též Organizační vývoj státní památkové péče v letech 1918–1945, in: *Péče o architektonické dědictví, Vybrané kapitoly k tématu péče o stavební a umělecké památky*, I. díl, Praha 2008, s. 45–85.

¹⁷ V. Nejedlý, Obrysy přístupů k památkové péči na Moravě do poloviny 20. století, in: *Památková péče na Moravě (150 let od vzniku první státní instituce na ochranu památek)*. Sborník příspěvků, SPÚ v Brně, Brno 2002, s. 9 – 110.

Wirthova činnost v období před 1. světovou válkou i v meziválečném období v oblasti památkové péče vždy úzce souvisela s jeho aktivitami v rámci Klubu Za starou Prahu. Působení tohoto spolku, kromě zmiňované publikace Ivo Hlobila o městských památkových rezervacích, detailně mapuje rozsáhlý sborník vydaný u příležitosti jeho stého výročí.¹⁹

Významným způsobem byly využity publikované texty k objasnění hlavních kauz, které památková péče během první republiky řešila a do nichž se Wirth rozhodujícím způsobem zapojil. Památkovou ochranou nového sídla prezidenta republiky – Pražského hradu se zabývala Věra Malá.²⁰ Kamilu Hilbertovi a poslední fázi rekonstrukce katedrály sv. Víta se věnovala ve svých článcích ze 70. let Eva Fantová.²¹ Rekonstrukce Černínského paláce je velmi podrobně popsána Pavlem Zahradníkem a Mojmírem Horynou v nejnovější publikaci z roku 2001 zabývající se tímto významným objektem.²² Janákově rekonstrukci paláce i dalšími úpravami památkových objektů navrženými tímto architektem, který s Wirthem v této oblasti úzce spolupracoval, se věnovala v zajímavé diplomové práci Kateřina Finková.²³

Pro objasnění Wirthova poměru k prvorepublikovému muzejnictví se jako zásadní ukázala skripta Jiřího Špěta²⁴ mapující dějiny tohoto oboru v našich zemích. Ustanovením a rozvojem Státní galerie se ve svých textech zabýval zvláště Vít Vlnas.²⁵ Historie Moderní galerie se týkají texty katalogu výstavy věnované této instituci v roce 1992,²⁶ zde najdeme také příspěvek Jindřicha Vybírala o okolnostech přípravy nerealizované stavby Státní galerie.

---

¹⁸ V. Jankovič, Dějiny památkové starostlivosti na Slovensku v letech 1850 – 1950, in: *Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok*, sv. 10, SÚPSOP, Bratislava 1973, s. 5–80.

¹⁹ K. Bečková (red.), *Sto let Klubu Za starou Prahu 1900 – 2000*, Praha 2000.

²⁰ V. Malá, Hradní architekt a řízení stavební činnosti na Pražském hradě, in: *Josip Plečnik – architekt Pražského hradu*, Praha 1996, s. 123–139; *Památková péče na Pražském hradě po roce 1918. Faktografický nástin, interní materiál*, Archiv Pražského hradu, 2001.

²¹ E. Fantová, Vliv nových zásad památkové péče první čtvrtiny 20. století na dostavbu katedrály sv. Víta v Praze, in: *Acta polytechnica: Práce ČVUT v Praze. Řada 5 – společenské vědy*, Praha 1974, č. 1, 2, s. 5–14; Vliv osobnosti a díla K. Hilberta na památkovou péči, *Umění* 27, 1979, s. 67–76.

²² M. Horyna, P. Zahradník, P. Preiss, *Černínský palác v Praze*, Praha 2001.

²³ K. Finková, *Architekt Pavel Janák. Rekonstrukce památkových objektů*, diplomová práce FF UK Praha, 1993.

²⁴ J. Špět, *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945)*, Brno 1979 (2. vydání Brno 2003).

²⁵ V. Vlnas, Vincenc Kramář jako ředitel veřejné galerie, in: *Vincenc Kramář, od starých mistrů k Picassovi*, kat. výst. NG Praha 2000, s. 164–168.

²⁶ *Moderní galerie tenkrát, 1902–1942*, kat. výst., Národní galerie v Praze 1992.

Dvě první obecnější části poslední kapitoly stati věnované Wirthově odborné vědecké činnosti v oblasti dějin umění vycházejí zvláště z obou dílů *Kapitol z českého dějepisu umění*.²⁷ Jak medailony osobností, tak především obecnější úvodní texty k jednotlivým oddílům, jejichž autory byli Rostislav Švácha, Klement Benda, Karel Srp a Anděla Horová, se ukázaly jako velmi důležité pro pochopení teoretického zázemí a priorit oboru v daném období. U textu zabývajících se Wirthovou rolí v obou projektech soupisů památek bylo čerpáno z úvodu Emanuela Pocheho k prvnímu dílu *Uměleckých památek Čech*.²⁸ Wirthův přínos k výzkumu fenoménu barokní gotiky vymezuje ve své publikaci na toto téma, zahrnující i nové vydání Wirthovy disertace, Viktor Kotrba.²⁹ Historie bádání o české architektuře 19. a 20. století, která byla jedním z hlavních témat Wirthova výzkumu, je zatím relativně velmi málo zpracovaná. Kratší shrnutí najdeme prakticky pouze v knize *Česká architektura v proměnách dvou století 1780–1980*,³⁰ případně v některých kapitolách příslušných dílů *Dějiny českého výtvarného umění*. Pouze výzkumu empiru v našem prostředí se hlouběji věnoval ve svém článku z roku 2000 Pavel Šopák.³¹ I v dalších významných oblastech Wirthova zájmu – historické zahrady, lidové umění, historický urbanismus, pražské historické město ad. – není bohužel kritická reflexe rozvoje bádání v těchto sférách dodnes téměř vůbec zpracována.

---

²⁷ *Kapitoly z českého dějepisu umění*, I, II, Praha 1987.

²⁸ E. Poche, Úvod, in: *Umělecké památky Čech*, sv. 1, Praha 1977, s. 13–20.

²⁹ V. Kotrba, *Česká barokní gotika, Dílo Jana Santiniho–Aichla*, Praha 1976.

³⁰ M. Benešová, *Česká architektura v proměnách dvou století 1780–1980*, Praha 1984.

³¹ P. Šopák, Umění kolem roku 1800 v historické reflexi: příklad Jana Hofmana, in: *Mezi časy..., Kultura a umění v českých zemích kolem r. 1800*, Praha 2000, s. 54–66.

II. Stať

A) Období do roku 1918

1. Dětství a studia

Zdeněk Wirth se narodil 11. srpna³² 1878 v pivovaře v Libčanech u Hradce Králové, který měl jeho dědeček František Paspas tehdy pronajatý. Wirthův otec Josef (1837–1898),³³ původně vojenský auditor ve Veroně, po návratu do Čech v roce 1870 až do své smrti pracoval jako C. k. notář. Matka, výrazně mladší než otec (1857–1938), byla vzdělaná žena a výborná klavíristka. Sám Wirth ve svých vzpomínkách několikrát zdůraznil, že jeho rodiče byli „pravými vlastenci“ a výchova v rodině byla silně ovlivněna vlasteneckou náladou druhé poloviny 19. století. Děti (Wirth měl sedm sourozenců) rodiče vedli především k literatuře a k hudbě. Wirth o tom mnohem později napsal: „...pamatuji *Ottovy Čechy, Sedláčkovy Hrady a zámky, cestopisy Stanleje a Holuba, knížky Třebízského, Jiráska, Čecha, Vrchlického, Nerudu, Němcovou, všechny svazky Poetických besed, Květy, Zlatou Prahu, Světozor, Besedy lidu, Libuši, Ottovu lacinou knihovnu, Ruskou knihovnu.*“³⁴ O atmosféře v rodině svědčí i jeho vzpomínka na reakci na zprávu o stržení dvou oblouků Karlova mostu při povodni roku 1890, kdy „celá rodina plakala“.³⁵ Toto rodinné zázemí jej bezesporu v budoucím životě i v zaměření jeho vědecké práce výrazně ovlivnilo. Za zděděné povahové vlastnosti později označil: „*optimismus, píli a vytrvalost*“, za vlastnosti získané rodinnou výchovou: lidovost, vlastenectví, pořádkumilovnost, střídmost, šetrnost, racionalismus, prostotu mysli a prostotu šatu.³⁶

Své dětství prožil z větší části v jihočeských Netolicích, kam byl otec přeložen. Zde také vychodil obecnou školu.³⁷ Po jejím dokončení jej otec se starším bratrem a sestrou poslal do Prahy na gymnázium. Dva roky, které zde u příbuzných strávili, Wirtha velmi výrazně

---

³² Při zápisu do matriky však bylo omylem datum narození zaměněno za datum křtu 14. srpna, které byl Wirth také v oficiálních dokumentech nucen uvádět. Pokud se však jednalo o mimořádný text, používal většinou údaj 11. srpna.

³³ Otcova rodina pocházela z Pardubic, což jistě ovlivnilo Wirthův pozdější zájem o město (viz dále).

³⁴ J. Javůrková, *Akademik Dr. Zdeněk Wirth, Z řady dokumentací o Československé akademii věd*, č. 264, Praha 1953, s. 2–3 (uloženo též ve fondu Z. Wirth, OD ÚDU AV ČR, karton IL, sv. 2).

³⁵ Tamtéž, s. 5.

³⁶ Rukopisné poznámky Z. Wirtha, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton IL, sv. 2, f. 29–45.

³⁷ Na toto období Wirth v 50. letech vzpomíná: „*Mne si teta hleděla nejvíc, když viděla, jak mne čtení těší už od samého pátého roku, kdy jsem začal chodit do školy a učit se na housličky, tenkrát poloviční. I škola mne těšila, ač jsem byl rozpustilý až běda. Když mi bylo osm let, začala teta nás děti učit francouzsky...*“ viz pozn. 34, s. 3.

ovlivnily, jednak charakterem výuky – absolvovali primu a sekundu na gymnáziu v Žitné, kde tehdy mimo jiné vyučoval Alois Jirásek, ale také atmosférou staré Prahy. Později o tom napsal: „*Praha byla tichá, hradby ještě většinou stály (jen ve Vrchlického sadech ne), a chodili jsme se ráno učit k nim, hlavně od Karlova k Slepé bráně. Stálo Ghetto, na Letné bylo cvičiště, byly jen tři mosty, Karlův, železný u Národního divadla a železniční na Vyšehradě. Chodníky byly ze sliveneckého mramoru, ne mosaikové, Národní divadlo bylo teprve čtyři léta v provozu a Rudolfinum tři. Ještě byla všechna předměstí, Praha měla jen šest čtvrtí...*“³⁸ Tyto rané zážitky byly později podle jeho vlastních slov jednou z příčin jeho intenzivního zájmu o historii a památky města.

V roce 1890 otce opět přeložili, tentokrát zpět do východních Čech do Vysokého Mýta, kde v této době patrně zdědil velký dům na náměstí. Zde už rodina zůstala a Wirth město i později považoval za svůj domov. Na tamním gymnáziu dostudoval zbývajících šest tříd gymnázia a roku 1896 maturoval. Později o životě studentů na malém městě napsal: „*Studenti na venkově užijí života lépe než v Praze. Žijí s celým městem, které je hrdo na své studenty, stýkají se s vrstevníky i staršími, mají promenádu na náměstí a v parku, pořádají výlety do okolí. Měli jsme čtenářský kroužek, předpláceli jsme si společně časopisy, čtli jsme nejnovější literaturu – ovšem tehdy i tu dekadentní a symbolickou.*“³⁹ Wirth se v těchto letech pokusil i o samostatnou beletristickou tvorbu – drama *Záhuba rodu Vršovců*.

Historické stavby Vysokého Mýta, byly zřejmě již v době jeho gymnaziálních studií prvními objekty, které probudily jeho zájem o památky. Zdejší děkanský kostel sv. Vavřince rekonstruovaný v letech 1875–1904, jehož stavební historii později podrobně popsal ve svém prvním vydaném odborném díle – *Soupisu památek v okrese Vysoké Mýto*,⁴⁰ stál naproti budově městského gymnázia a Wirth se v něm pravidelně každou neděli účastnil mše jako člen chrámového sboru (hrál na housle). Zdá se, že však velmi aktivně zajímal i o průběh rekonstrukce, čemuž nasvědčuje i jeho pozdější poznámka, že strávil mládí na lešení,⁴¹ stejně jako důkladná znalost průběhu stavebních prací.

V těchto letech se Wirth také seznámil se Zdeňkem Nejedlým a Arne Novákem při častých návštěvách vysokomýtských studentů v Litomyšli, kde byl kulturní život výrazně barvitější než v jejich městě, které vždy ovládal značně konzervativní duch.

---

³⁸ Viz pozn. 34, s. 3.

³⁹ Tamtéž, s. 5.

⁴⁰ Z. Wirth, *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém, XVI., okres Vysokomýtský*, Praha 1902.

⁴¹ Rukopisné poznámky Z. Wirtha, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton IL, sv. 2, f. 44.

Již v roce 1896, ihned po maturitě, Wirth vstoupil na českou filozofickou fakultu pražské univerzity. Jeho hlavními obory byly dějepis a čeština, jejichž studium také ukončil roku 1900 státní zkouškou. Navštěvoval však bezesporu rovněž přednášky z německé filologie, jak vyplývá z jeho vzpomínek na významné učitele a i z pozdější učitelské praxe, během níž vyučoval rovněž němčinu. Za důležité pro svoji pozdější vědeckou kariéru považoval přednášky germanistů Václava Emanuela Mourka a Arnošta Krause, historiků Jaroslava Golla, Antonína Rezka, Josefa Emlera, Josefa Kalouska a filozofa Tomáše Garrigue Masaryka. Za metodu vědecké práce podle vlastních slov vděčil zvláště filologovi Janu Gebauerovi – „*první dva roky jsem z filologie a literární historie načichl přesností.*“⁴²

Studium filologie a historie dalo jistě pozdějším Wirthovým textům pevnou, logicky vystavěnou strukturu, a přísně vědecký základ, který vždy vycházel z podrobného studia archivních pramenů i publikované literatury. V obou oborech získal velmi kvalitní vzdělání, o němž se mohl při svém dalším poněkud komplikovaném studiu dějin umění s jistotou opřít. Právě zde můžeme hledat kořeny Wirthovy pozdější rychlé orientace v soudobém uměleckohistorickém bádání.

Po dvou letech studia se Wirth začal stále více zajímat i o přednášky z dějin umění a estetiky. „*Zpronevěřil jsem se pod dojmem z osobnosti Otakara Hostinského a elánu Bohumila Matějky Gebauerovi.*“⁴³ Tento obor však v té době nebylo možné samostatně studovat, protože nebyla obsazena stálá profesura. Přednášky z dějin umění suploval v letech 1894 – 1904 O. Hostinský. Náš nejvýznamnější estetik tohoto období sice tuto oblast nepovažoval pro sebe za profilovou, cítil však odpovědnost za výuku všech uměnovědných oborů na české univerzitě. Proto také po smrti Miroslava Tyrše, začal přednášet i dějiny výtvarného umění.⁴⁴ Na základě některých Wirthových životopisů je možné předpokládat, že v prvních letech svých studií navštěvoval i další Hostinského přednášky, především z estetiky a z dějin hudby. Když se však jeho zájem vyhranil směrem k dějinám umění se zaměřením na architekturu, připadalo mu Hostinského soustředění na estetiku a všeobecnou teorii umění příliš odtazité.⁴⁵ Mnohem bližší mu byly přednášky Bohumila Matějky, od roku 1897 nového

---

⁴² Tamtéž, f. 36.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ O přednáškách Hostinského z dějin umění viz M. Jůzl, *Otakar Hostinský*, Praha 1980, s. 217–221; R. Švácha, *Historikové kultury a Klement Benda, Rozmach oboru v devadesátých letech*, in: *Kapitoly z českého dějepisu umění*, I., Praha 1986.

⁴⁵ I když, jak vyplývá z článku, který publikovali v roce 1906 Hostinský společně s Wirthem (*Konec výstav?*, *Hlídky Času*, č. 17, 1. 8. 1906), udržoval se svým učitelem i později kontakt a v řadě názorů se shodovali.

docenta dějin umění na fakultě.⁴⁶ Sám Wirth Matějkovo pedagogické působení velmi výstižně popsal v medailonu, který po jeho smrti v prosinci 1909, publikoval v *Časopisu Společnosti přátel starožitností českých*.⁴⁷ Na svého učitele vzpomínal s velikou úctou.⁴⁸ Oceňoval především velké nasazení pro vlastní obor („*Neměl jiných zájmů, jiné touhy než práci vědeckou a v tomto snažení nečítal hodin ani dní a nevybíral si druh činnosti*“)⁴⁹ a zaujetí jakým získával své studenty („*Mlád a pln půvabného nadšení dovedl nečetné své žáky získati pro svůj předmět způsobem nezapomenutelným.*“)⁵⁰ Matějka se od počátku ve svých přednáškách zaměřil na české umění a přednášky doprovázel je řadou vycházek k památkám – „*Kladl váhu na autopsii, na důvěrný styk s památkou samou, na ohledání a kritiku před literární prací*“.⁵¹ Své žáky podle Wirtha především naučil: „*lásce k památce, direktní styk s ní a vypěstění instinktu, potřebného k její kritice po stránce technické.*“⁵² Není asi pochyb o velkém vlivu, který Matějka na mladého Wirtha měl, stal se pro něj vzorem v osobním nasazení pro obor, ke kterému přistupoval velmi komplexně, ve svém zájmu o konkrétní památku a současně mu umožnil první alespoň částečnou orientaci v soudobé metodice dějin umění. Přes přínos Hostinského a Matějky však Wirth stále považoval své akademické vzdělání v tomto oboru za nedostatečné, jak ostatně naznačuje jeho poznámka o tom, že vyrostl jako autodidakt. Začal se tedy intenzivně věnovat samostudiu a již jeho první články svědčí o velmi dobré znalosti soudobé zahraniční odborné literatury. Vhodnou příležitostí k seznámení s nejnovějšími zahraničními uměnovědnými publikacemi byl pro Wirtha pobyt na univerzitě v Mnichově, kde v roce 1899 podobně jako krátce před tím jeho vrstevník Vincenc Kramář strávil letní semestr. Zatím co pro Kramáře znamenal Mnichov začátek dalšího studia v zahraničí, Wirth se vrátil a dokončil urychleně státní zkoušky. Můžeme

---

⁴⁶ Bohumil Matějka (1867 – 1909) vystudoval dějiny umění na české univerzitě u Miroslava Tyrše. Účastnil se přípravy Jubilejní výstavy v roce 1891, po té byl jmenován asistentem Jana Kouly v historicko–archeologickém oddělení Muzea království Českého. Později začal vyučovat nejprve na akademii umění, posléze na univerzitě a od roku 1900 i na české technice. Od roku 1893 působil jako jednatel Archeologické komise ČAVU a věnoval se také vydávání jejích *Soupisů* památek. Matějkovu velmi slibně se rozvíjející odbornou činnost přerušila však velmi záhy nemoc a smrt.

⁴⁷ Bohumil Matějka, *ČSPSČ* 18, 1910, s. 1–5.

⁴⁸ O čemž svědčí i to, že ještě po 30 letech, v roce 1939, si vzpomněl na výročí jeho smrti a uveřejnil v krátkou vzpomínku. (Vzpomínka na uměleckého dějepisce B. Matějku, *Národní listy*, 1939, 24. 12. , s. 3.)

⁴⁹ Viz pozn. 48.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Viz pozn. 47, s. 2.

⁵² Tamtéž, s. 3.

předpokládat, že zde zasáhla existenční tíseň rodiny po nedávné smrti otce. Určitá averse vůči soukromým badatelům Birnbaumovi a Kramářovi, kteří se na rozdíl od něj řadu let mohli věnovat pouze vlastním zájmům, u Wirtha byla do určité míry v předpřevratovém patrná.

Během svého studia se Wirth také aktivně účastnil spolkového života. Byl funkcionářem studentského politického spolku Slavie, jehož členové měli v té době názorově velmi blízko k Masarykovu realismu a roku 1900 se stal přímo členem Realistické strany.⁵³

---

⁵³ Životopis, který byl součástí dotazníku o životních údajích členů České národní rady pro archiv ČNR, (OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton IL, sv. 2, f. 283–291).

2. Ochrana památek a tzv. osvětová činnost

1) Suplentské roky, období 1899 – 1904

Ještě před závěrečnými státními zkouškami na univerzitě Wirth na doporučení svých profesorů⁵⁴ nastoupil na podzim roku 1899 místo suplujícího profesora češtiny a němčiny na reálném gymnáziu na Malé Straně, kde byl mimo jiné jeho kolegou historik umění a kněz Antonín Podlaha, který vyučoval náboženství.⁵⁵ Po roce přestoupil na reálku v Mladé Boleslavi. Učitelskou praxi poté na 12 měsíců přerušil (říjen 1902 až září 1903) a jako jednorochní dobrovolník absolvoval v Praze vojenskou službu. Kariéru středoškolského učitele ukončil na reálce v Kladně, kde působil do konce prvního pololetí školního roku 1905–1906.

Ve *Věstníku Za starou Prahu*, v čísle z roku 1939 věnovaném Wirthovi u příležitosti jeho šedesátin, jsou otištěny i vzpomínky jeho bývalého studenta z Malé Strany.⁵⁶ Architekt Karel Pecánek zde psal o Wirthově netradičním přístupu k žákům: „*V duchu vidím, jak se objevil ve dveřích třídy a rychle zaměřil ke katedře s obvyklým pozdravem: Nazdar kluci! Bylo téměř cosi kamarádského v jeho – pro nás naprosto nezvyklém chování, jímž se tolik lišil od ostatních a povětšinou až příliš vážných profesorů. Svým nenuceným vystupováním, svou otevřeností, svou dobrotou srdce mluvil i našim srdcím.*“⁵⁷ Z těchto vět můžeme alespoň částečně pochopit Wirthovo nesporné osobní kouzlo, které se projevovalo při jednání s lidmi. Na jeho schopnost zaujmout svým mluveným projevem, přesvědčit o svých názorech, či spíše nadchnout pro svoji věc vzpomínala později řada osobností. Dobroslava Menclová ve stejném čísle *Věstníku* o jeho výuce dějin umění na pražské technice napsala: „*Jeho přednes neměl tudíž nikdy ani stín afektovanosti nebo pathosu, byl přímý a tryskal ze srdce, což na nás, polou ještě děti, nemohlo zůstat bez účinku. Dovedl mimo to dáti svým přednáškám díky svému temperamentu a své nepřekonatelně dobré náladě, kterou si vždycky s sebou do školy přinášel...., dramatický spád, vzruch a jistou napínavost.*“⁵⁸

Z těchto, ale i z některých dalších textů, vyplývá, že byl bezesporu dobrým pedagogem a ve svém přístupu k uměleckohistorickému oboru i památkové péči jím zůstal v

---

⁵⁴ Wirth se v zachovaných pramenech nezmínil o konkrétních jménech (viz pozn. 34, s. 9).

⁵⁵ S Podlahou Wirth patrně již v této době navázal dlouholeté přátelství a spolupracoval s ním až do jeho smrti.

⁵⁶ K. Pecánek, Wirth – profesor, *Za starou Prahu* 22, 1939, č. 1–2, s. 11–12.

⁵⁷ Tamtéž s. 11.

⁵⁸ Dobroslava Menclová, Zdeněk Wirth jako učitel, *Za starou Prahu* 22, 1939, č. 1–2, s. 10.

některých směrech po celý život.⁵⁹ Jedním z jeho hlavních zájmů byla vždy propagace oboru a jeho moderních odborných zásad. Podle Wirtha jedinou cestou k úspěchu památkové péče je přesvědčení a zaangažování veřejnosti.

Během suplentských let pokračoval intenzivně ve svém studiu české i zahraniční odborné literatury, jak alespoň naznačují jeho první texty, vydané do konce roku 1905, jež byly ve srovnání s běžnou soudobou českou produkcí odborně na výši a propagovaly velmi moderní názory. Patrně pod vlivem profesora Matějky zahájil svoji odbornou dráhu *Soupisy* památek, práce na nichž mu mohla umožnit bezprostřední poznání charakteru domácího umění v minulosti a mohla tak být vynikajícím odrazovým můstkem pro soustavnější výzkum jednotlivých témat. Současně však Wirtha přitahovala česká soudobá tvorba, kterou především v oblasti architektury a uměleckého řemesla bedlivě sledoval a snažil se ji na základě zmiňovaného studia zahraniční literatury začlenit do celoevropského kontextu. Pozornost věnovaná ochraně památek doplnila organicky obě tyto oblasti jeho zájmu až o několik let později a bylo to patrně právě moderní umění, které se stalo bezprostředním východiskem pro jeho postoj k ochraně památek.

---

⁵⁹ Je například doloženo, že během své tehdejší výuky se věnoval i památkám a se svými studenty pořádal také exkurse. Kromě „*pochodových cvičení*“ po významných památkách okolí, se jednalo i o celodenní výlety do pražských muzeí. Podle Zprávy kladenské reálky navštívil spolu se žáky během jedné cesty do Prahy výstavu spolku Mánes, Národopisné a Umělecko–průmyslové muzeum a ještě několik stavebních památek (*Čtvrtá zpráva C. k. státní reálky v královském horním městě Kladně za školní rok 1903 – 1904*, s. 63.) Estetickou výchovu dětí studoval i v odborné literatuře, o čemž svědčí jeho překlad úvahy německého historika umění Alfreda Lichtwarka *Děti v obrazárnách* vydaný roku 1903 v Kladně.

2) Praha, období 1905 – 1914

a) Asistentem v Uměleckoprůmyslovém muzeu

Po pětileté učitelské praxi nastoupil Wirth v polovině ledna 1905 na místo „vědeckého úředníka“ (asistenta) v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze. Vyplnil se tak jeho dlouhodobější zájem o zaměstnání v odborném uměleckohistorickém pracovišti a navíc v Praze, centru českého kulturního i vědeckého dění. V této instituci oficiálně pracoval až do listopadu roku 1918, kdy byl povolán na konstituující se Ministerstvo školství a národní osvěty.⁶⁰ V muzeu působil při správě jednotlivých sbírek, ale především v jeho knihovně. Ta tehdy představovala největší pražskou specializovanou knihovnu zaměřující se na literaturu i periodika z oblasti výtvarného umění a na rozdíl od ostatních pražských knihoven podobného zaměření,⁶¹ byla bez omezení přístupná široké veřejnosti.⁶² Zaměstnání asistenta vedoucího knihovny, kterým byl v této době František A. Borovský,⁶³ se však, jak zmiňují některé starší životopisné medailony,⁶⁴ pro Wirtha neobešlo bez nepříjemností.⁶⁵ Jeho nadřízený byl údajně velmi nevlídný a současně značně konservativní, takže odmítal jakékoliv návrhy na modernizaci knihovny. Později, během své služby v armádě, Wirth připravil rozsáhlý (prakticky 60 stránkový) program její reorganizace, který nazval „*Memorandum o nové organisaci knihovny Uměleckoprůmyslového musea v Praze*“⁶⁶ a hodlal jej po návratu do Prahy publikovat a tím se jej snažit prosadit. Koncepce vycházela ze studia systému podobných knihoven v Rakousku a v Německu a z textu je patrné, že ji musel rozvažovat řadu let. Návrh velmi podrobně charakterizuje současný stav fondu, jeho nedostatky a kroky nutné k nezbytné modernizaci. K největším závadám řadil výlučné zaměření na umělecké řemeslo a

⁶⁰ Poslední čtyři roky však strávil na bojištích první světové války.

⁶¹ Na tuto oblast se v Praze ještě zaměřovala knihovna Akademie výtvarných umění, univerzitního ústavu pro dějiny umění a Uměleckoprůmyslové školy, které však byly přístupné pouze omezenému okruhu čtenářů.

⁶² K jejím přednostem patřila také rozlehlá studovna v nové budově muzea naproti Rudolfinu otevřená roku 1900, která byla ve své době (a možná zůstala dodnes) nejlepší v Praze.

⁶³ V roce 1907 společně vydali katalog knihovny (F. A. Borovský a Z. Wirth, *Seznam knih*, Praha 1907).

⁶⁴ Zmiňuje se o tom především J. Pečírka (Zdeněk Wirth a umění, *Umění* 11, 1938, s. 307), od nějž tuto informaci patrně převzali někteří pozdější životopisci.

⁶⁵ Jak vzpomíná V. V. Štech Wirth „*Byl svým představeným stále odkazován do služební podřízenosti a sužován drobnými administrativními nařízeními a kancelářskými předpisy.*“ (V *zamlženém zrcadle, Vzpomínky*, Praha 1967, s. 223).

⁶⁶ Uložen ve fondu Z. Wirth, OD ÚDU AV ČR, karton W–A–49, sv. 1, f. 12–39. Wirth hodlal Memorandum rozeslat členům muzejního kuratoria a dalším odpovědným osobnostem. K tomu však patrně nikdy nedošlo.

v důsledku toho pouze nahodilé nákupy knih z jiných uměleckých oblastí, což podle něj, vzhledem k již zmiňovanému jedinečnému postavení knihovny v Praze, není vhodné. Dále kritizoval výběr a množství periodik, které knihovna odebírala, protože neobsáhl ani všechny domácí odborné časopisy a nákup zahraničních byl minimální. Poslední významná výtka se týkala systému uspořádání knih.

Přes tyto nedostatky však knihovna jistě obsahovala širokou škálu odborných textů a umožňovala tak Wirthovi jejich intenzivní studium. Setkával se zde také denně s řadou odborníků – historiků umění, historiků, propagátorů ochrany památek, ale i umělců, kteří se zajímali o nejaktuálnější vývoj různých uměleckých oborů. Sám v březnu roku 1905 zhodnotil své nové zaměstnání v dopise řediteli kanceláře Archeologické komise Josefu Kořánovi následujícími slovy: „*Jsem v novém úřadě rád a těší mě sedět mezi tolika knihami. Také příležitost k studiu jest veliká. A nejhlavnější věc – jsem v Praze, což jsem si tolik přál.*“⁶⁷

V Praze se Wirth velmi rychle zapojil do života odborných vědeckých i uměleckých kruhů. Od roku 1905 postupně rostla jeho publikační činnost a současně se stal aktivním členem řady spolků, výborů sjezdů, redaktorem odborných časopisů a výtvarných rubrik některých významných deníků. Zároveň se vyvíjely i jeho teoretické názory v oblasti ochrany památek, jak o tom svědčí stati z tohoto období.

V roce 1908 se Wirth oženil s dcerou gymnazijního profesora ve Slaném Růženou Procházkovou. Do města od té doby často zajížděl a v jeho bibliografii se setkáme s řadou článků o místních památkách. V manželství se narodily dvě děti Zdeněk a Božena (Bóža). Syn zemřel velmi mladý v roce 1932 během studia na gymnáziu v Nimes na chřipkové onemocnění. Dcera studovala bohemistiku a po válce pracovala jako redaktorka ve Státním nakladatelství dětské knihy, po smrti matky, v roce 1949, se o otce starala.

---

⁶⁷ Dopis Z. Wirtha J. Kořánovi, Archiv AV ČR, fond ČSAV, karton 257, složka okres Polička.

b) Problematika moderní architektury a časopis *Styl*

Zájem o moderní umění se u Wirtha začal probouzet záhy po absolutoriu univerzity.⁶⁸ Podobně jako u studia starších uměleckých děl se Wirth soustředil především na architekturu a umělecké řemeslo. Tomuto tématu byla věnována již jeho druhá rozsáhlejší práce (po *Soupisě Vysokomýtského okresu*). Během své učitelské praxe na reálném gymnáziu v Kladně publikoval v jeho ročence v roce 1904 rozsáhlou studii, kterou nazval příznačně *Architektura a užitá umění přítomnosti*.⁶⁹ Její text je více než faktografickým výkladem o nejvýznamnějších představitelích nového směru, tj. moderny, jakýmsi obecným úvodem, který objasňoval jeho vznik a hlavní postuláty. Práce měla především popularizovat moderní umění, „vysvětliti a tím i rozptylovati předsudky“.⁷⁰ Wirth chápal modernu jako reakci na „slohovou bezradnost“ 19. století, které vymazalo „70 let originelního tvoření z dějin stavitelství. Architekt přestal býti umělcem, stává se vědcem.“⁷¹ Převzaté tvarosloví historických slohů nemůže podle jeho názoru zvládnout úkoly nového života, neodpovídá mu svým „duchem“. Prostředí, které člověka obklopuje, tak není v souladu s jeho způsobem života, je nepravdivé. („*Občan malých prostředků a malé moci žije v domě, na němž sádrové nebo hliněné ozdoby chtějí dodati fasádě dojem paláce barokního šlechtice, sám sedí u stolu s naklizenými řezbami, jež chtějí činiti dojem nádhery rokoka, užívá náčiní s tlačenými rokokovými ornamenty, prochází se v zahradě, jež nutí se do velkého slohu anglických parků, žije ve lživém naskrz prostředí.*“)⁷² Podle Wirtha se přerušilo spojení života s uměním a zničila schopnost uměleckého instinktu, „jenž vedl dřívější doby k správnému řešení životních otázek, souvisících s uměním.“⁷³ Proto bylo nutné umění, a především to nejvíce postižené, architekturu a umělecké řemeslo, zcela obrodit a postavit je na nové základy shrnuté do tří hesel: „*pravda umělecká, účelnost, přimknutí k životu*“.⁷⁴ Dvě z těchto zásad – pravdivost a přimknutí se k životu – se staly záhy rozhodující i pro Wirthův přístup k ochraně památek.

---

⁶⁸ Patrně jej nové umění přicházející ze západní Evropy přitahovalo již během studia, pro to však není v pramenech žádná opora.

⁶⁹ *Architektura a užitá umění přítomnosti. Úvod k nazírání na moderní umění, Čtvrtá roční zpráva C. k. státní reálky v královském horním městě Kladně za školní rok 1903 – 1904*, s. 3–25.

⁷⁰ Tamtéž, s. 3.

⁷¹ Tamtéž, s. 6.

⁷² Tamtéž, s. 8.

⁷³ Tamtéž, s. 8.

⁷⁴ Tamtéž, s. 15.

Studie vycházela z dobré znalosti literatury, (především anglické, v německých překladech). Zvláště Wirth odkazoval na Johna Ruskina, kterého nazval apoštolem nového umění,⁷⁵ pozornost ale věnoval i dalším anglickým teoretikům moderní architektury. Z textu vyplývá, že kromě Anglie byl podrobně obeznámen i se situací v Německu a ve Vídni, zmínil rovněž hnutí za nové umění ve Francii, Holandsku a Belgii.

Článek vzbudil mezi odbornou veřejností značnou pozornost, neboť byl velmi fundovanou obhajobou tehdy v našich podmínkách teprve se rodící moderní architektury, která se velké většině Wirthových současníků jevila jako zcela nepochopitelný, navíc cizí, z Vídně přicházející směr. Wirth jím na sebe zároveň výrazným způsobem upozornil pražské odborné kruhy a článek tak mohl být i jednou z hlavních příčin nabídky zaměstnání v Uměleckoprůmyslovém muzeu.

Příchod do Prahy a nové zaměstnání v knihovně muzea v roce 1905 mu umožnily hlubší a intenzivnější studium literatury a zvláště řady zahraničních periodik v jejich nejaktuálnějších vydáních. Sledoval pozorně i vývoj soudobé české architektury, který krátkými texty glosoval v *Hlídce Času*, přímo v deníku *Čas* či v *Nové politice*. V roce 1906 v souvislosti s kritikou inspirace lidovým uměním v českém soudobém výtvarném umění, především v architektuře, napsal: „*tvary vzniklé z jiného prostředí aplikované na poměry velkoměstské, na účely a potřeby moderních lidí, působí umělecky falešně a prakticky nepohodlně.*“⁷⁶ Využívání motivů z lidového umění považoval v městské architektuře za nepravdivé, umění by podle jeho názoru mělo především splňovat tuto zásadu, aby mohlo být považováno za kvalitní. V roce 1907 se v týdeníku *Nová politika* pohoršoval nad nemoderností C. k. české vysoké školy technické, jejíž představitelé ještě v té době uvažovali o zřízení stolice středověké architektury.⁷⁷ V následujícím roce v *Čase* značně skepticky hodnotil celkovou úroveň české architektury, tak jak se projevila v projektech výstavních pavilónů na tehdejší Jubilejní výstavě v Praze.⁷⁸ Wirthův veřejný příklon k soudobým moderním názorům na architekturu i umělecké řemeslo, výborná orientace v literatuře i schopnost přesvědčivě argumentovat na její obhajobu mu jistě mezi českými umělci nového směru získala velké sympatie. S řadou z nich se osobně znal z kavárny Union a v této době již i z domácí rady Klubu Za starou Prahu. Někteří za ním také začali pravidelně docházet do knihovny Uměleckoprůmyslového muzea (především Pavel Janák) a studovali jím

⁷⁵ Tamtéž, s. 9.

⁷⁶ Národopisné studium a výtvarné umění, *Nová politika* 24, 24. 11. 1906, č. 47, s. 4.

⁷⁷ Stolice středověké architektury na české technice, *Den* 1, č. 36, 7. 5. 1907, s. 4.

⁷⁸ Z. Wirth, Výstavní architektura, *Čas* 22, 9. 5. 1908, s. 3.

doporučenou literaturu. Nebylo tedy patrně překvapivé rozhodnutí výboru Spolku výtvarných umělců Mánes při zakládání nového periodika věnovaného architektuře, urbanismu a uměleckému řemeslu pověřit jeho řízením právě Wirtha. Dosud Mánesem vydávané *Volné směry* již nemohly, podle názoru členů spolku, novým proudům ve zmiňovaných oblastech poskytnout dostatečný prostor a Mánes se tedy rozhodl založit nový měsíčník pojmenovaný *Styl*. Toto rozhodnutí bylo schváleno mimořádnou valnou hromadou spolku 18. října 1907.⁷⁹ Při té příležitosti bylo také ujednáno převzít pro nový časopis v plném znění stanovy *Volných směrů* a shromáždění současně zvolilo členy tzv. družstva *Stylu*, tedy redakční rady, ve složení Jan Beneš, Josef Gočár, Jan Kotěra, Stanislav Sucharda, Jan Štenc a Wirth.

Časopis začal vycházet na počátku roku 1908. Wirth byl jeho redaktorem v prvních dvou ročnících.⁸⁰ Organizační zákulisí vydávání *Stylu* v těchto prvních letech nebylo bezproblémové. Již první rok skončil výrazným schodkem cca 4000 korun a mimořádná valná hromada spolku Mánes v dubnu 1909⁸¹ projednávala další osud měsíčníku. Zamítla návrhy na jeho transformaci do přílohy *Volných směrů* či nepravidelné řady (svazků) samostatných studií. Nakonec rozhodla vydávat šestkrát ročně tzv. monografie s texty věnovanými vždy jednomu tématu a každý měsíc tzv. kroniku v rozsahu dvou až čtyř stran obsahující krátké aktuální zprávy. Wirth sice s návrhem této nové struktury nesouhlasil, ale nakonec byl nucen jej přijmout. Po dalším roce vydávání však relativně úzce specializovaný časopis opět skončil se schodkem. Navíc nebyl vyjasněn jeho poměr ke Sdružení architektů SVU Mánes, které, podobně jako vznik *Stylu*, souviselo s hnutím za větší autonomii architektů v rámci spolku, ale bylo založeno až v březnu roku 1908,⁸² tedy v době, kdy již časopis vycházel. I když během schůzí nikdo neměl k obsahu *Stylu* konkrétní výhrady, řada členů nového sdružení nesouhlasila s tím, že jeho redakce je na něm nezávislá. Napětí mezi hlavním redaktorem a výborem sdružení vzrostlo po Wirthově přednášce o moderní české architektuře přednesené v březnu roku 1909 v rámci přednáškového cyklu pořádaného Společenským klubem Slavia.

---

⁷⁹ Zápis z mimořádné valné hromady SVU Mánes 18. 10. 1907, AHMP, fond SVU Mánes, karton 37, sign. 3. 9. 3., Sdružení architektů.

⁸⁰ Ty však neodpovídaly zcela kalendářním rokům. První ročník byl ukončen až v polovině roku 1909, poslední číslo druhého ročníku vyšlo v říjnu roku 1910.

⁸¹ Zápis z mimořádné valné hromady SVU Mánes 30. 4. 1909, AHMP, fond SVU Mánes, karton 37, sign. 3. 9. 3., Sdružení architektů.

⁸² Do výboru sdružení byli na této schůzi zvoleni – J. Kotěra (starosta), K. Hilbert, P. Janák, Otakar Novotný, Antonín Pfeifer, J. Gočár a B. Hübschmann (AHMP, fond SVU Mánes, kniha protokolů schůzí Sdružení architektů, sign. 3. 9. 2., zápis z ustavující schůze 11. 3. 1908). V roce 1908 přibyl ještě A. Engel.

Wirth v ní výrazně podcenil význam díla Jana Kotěry pro soudobou českou architekturu, podle Otakara Novotného, který se večera osobně zúčastnil, je považoval pouze za fragment jedné epizody.⁸³ Text referátu nikdy nevyšel celý tiskem, zpráva, kterou o něm uveřejnil deník *Čas*, Kotěruv přínos pouze zběžně zmiňuje („*K nám vniká moderna zejména Kotěrou, moderna Wagnerovská hlavně Gočárem.*“)⁸⁴ Výbor sdružení věnoval této záležitosti prakticky celé následující jednání,⁸⁵ na jehož počátku Kotěra jako předseda vzhledem k tomu, že by nemusel být dostatečně nestranný, předal vedení schůze Hilbertovi a odešel. Většina členů považovala za nejvíce problematické to, že Wirth vystupoval jako redaktor *Stylu*, veřejnost by tedy mohla považovat jeho názory za postoj celého Sdružení architektů. Vždy smířlivý Hilbert jednal s Wirthem již před schůzí a ten malou pozornost Kotěrovu dílu zdůvodňoval nedostatečností obrazového materiálu, který měl k dispozici. (Přednáška byla komentářem k promítaným vyobrazením.) Nakonec se výbor usnesl pozvat Wirtha na příští schůzi, aby svůj postoj sám vysvětlil. To se však patrně nestalo, (nebo z jednání nebyl pořízen zápis), a ani v jiných pramenech se zmínky o této záležitosti již neobjevují.

Po vydání posledního čísla druhého ročníku Wirth z funkce redaktora odstoupil, zůstal ale v redakční radě. Vedení časopisu na krátký čas převzal Pavel Janák, který však dokončil pouze první číslo třetího ročníku. Poté se dohodlo vedení SVU Mánes a výbor Sdružení architektů o převzetí vydávání *Stylu*. Zároveň byla jmenována nová redakční rada složená pouze ze členů Sdružení a časopis se tak stal jeho platformou.⁸⁶ Odchod z redakce pro Wirtha patrně více než zklamání znamenal možnost plně se věnovat vedení *Věstníku Za starou Prahu*.

Při svém založení si časopis *Styl* vytkl za cíl především bojovat proti „úpadku“ architektury a užitého umění, tak jak jej vnímala skupina mladých umělců a s nimi sympatizujících teoretiků na počátku století. Tematicky se články soustředily na čtyři základní okruhy – architekturu, urbanismus, umělecké řemeslo a ochranu památek. Redakce chtěla propojit nové architektonické tendence s moderní památkovou péčí vycházející z teorií Aloise Riegla a s tehdy se rodícím moderním urbanismem. Podle jejích představitelů měly být tyto tři

---

⁸³ Zápis ze schůze Sdružení architektů SVU Mánes 2. 4. 1909, AHMP, fond SVU Mánes, kniha protokolů schůzí Sdružení architektů, sign. 3. 9. 2.

⁸⁴ Přednáška o moderní české architektuře, *Čas* 23, 30. 3. 1909, č. 89, s. 5.

⁸⁵ Zápis ze schůze Sdružení architektů SVU Mánes 2. 4. 1909, AHMP, fond SVU Mánes, kniha protokolů schůzí Sdružení architektů, sign. 3. 9. 2.

⁸⁶ Výňatky ze zápisu ze schůze výboru SVU Mánes z 28. 2. a 3. 3. 1911, AHMP, fond SVU Mánes, karton 37, sign. 3. 9. 3., Sdružení architektů.

okruhy postaveny na stejných základech – pravdivost a otevřenost životu – a měly se vzájemně doplňovat, aby tak vytvořily vhodné prostředí pro soudobého člověka.

V našich podmínkách tvořilo tehdy životní prostředí většiny obyvatel historické město, které se v 19. století často značně necitlivě měnilo a rozrůstalo, tak jak to vyžadovaly většinou pouze čistě utilitární požadavky. Celý tento proces měl být podle tvůrců časopisu zastaven a postaven na nové základy. Východiskem bylo historické město jako v minulosti utvořené umělecké dílo, jehož charakter by měl být v první řadě zachován. Novostavby v jeho rámci by se mu měly přizpůsobit, současně však by měly být pravdivé – tedy odpovídající charakteru moderní architektury, která nic nezastírá, ale reflektuje funkčnost stavby i pravdivost materiálů. I starší umělecké dílo tím, že bylo pravdivé (tj. odpovídalo duchu své doby), je moderní. Zachované historické památky by neměly nic zastírat. Stávající stav by se měl zakonzervovat, a pokud jsou nutné další úpravy, měly by se provádět již v duchu soudobého umění. Na historické město by měly organicky navazovat další čtvrti. I zde by se mělo vycházet z celkové koncepce a teprve následně přejít k jednotlivým budovám. Tuto teorii rozvoje historického města spoluvytvářeli při svých debatách především Wirth s Janákem.

Ideální formou bydlení by se podle tehdejších mladých umělců měl stát rodinný dům (vila) organicky zasazený do zahrady. Všem zmiňovaným tématům se chtěl nový časopis věnovat a tomuto zaměření odpovídají i přehledy publikovaných článků.

V první řadě stránky *Stylu* seznamovaly s děním v zahraničí. V úvodních dvou ročnících šlo zvláště o překlady výňatků z děl významných teoretiků a umělců. Většinu z těchto textů jistě Wirth osobně vybíral, německé originály také sám překládal.

Druhou důležitou skupinu tvořily obecnější texty zabývající se z různých aspektů určitou problematikou. Redakce měla od počátku snahu soustředit tyto texty do jednoho čísla, v druhém ročníku jim již byly věnovány samostatné „monografie“. Zmapovala se tak témata související s malým městem, lidovým uměním, stavbou rodinných vil, úpravou současného interiéru, monumentální architekturou a zahradou. Samostatné svazky se věnovaly odkazu předčasně zemřelého rakouského architekta Josefa M. Olbricha a třetí soutěži na přestavbu Staroměstské radnice. Všechna témata doprovázela bohatá obrazová dokumentace, bez níž se podobný časopis nemohl obejít. Ta však tvořila výrazně největší položku jeho nákladů a byla tedy svým způsobem jednou z hlavních příčin finanční ztrátovosti celého projektu.

Rozsáhlejší tematické okruhy doplňovaly kratší zprávy o aktuálním dění. Tuto tzv. Kroniku tvořil přehled vycházejících publikací, anotace zajímavých článků v časopisech a upozornění na výstavy (především pražské, vídeňské a německé). Rubrika také sledovala

české i zahraniční umělecké školství, vyhlašované soutěže a velkou pozornost věnovala ochraně památek.

Wirthův podíl na autorství článků a především kratších zpráv⁸⁷ byl v prvních dvou ročnících časopisu výrazný. Můžeme mu patrně připsat i tvorbu celkové struktury periodika, částečně také výběr zpracovávaných témat a volbu převzatých cizojazyčných úryvků. Byl zřejmě rovněž autorem větší části (ne-li celé) Kroniky. Míra pozornosti jakou časopis věnoval ochraně památek či urbanistickým zásahům do starého města byla velmi vysoká, Wirth na tom měl jistě velký podíl. Nebyl však jediný v redakční radě, koho tato problematika zajímala. Patrně po celou dobu v ní zasedal i Janák. Další architekti z Klubu Za starou Prahu byli členy Sdružení architektů SVU Mánes, které na přípravu časopisu postupně získávalo stále výraznější vliv. Kromě Janáka zde působili Bohumil Hübschmann, Stanislav Sochor, později Antonín Engel. K památkové problematice se klonil rovněž Wirthův přítel, místopředseda Sdružení Kamil Hilbert. Bezesporu nejvíce však Wirth při tvorbě obsahu periodika spolupracoval s Pavlem Janákem. Na tuto spolupráci poté navázali i ve *Věstníku Za starou Prahu* a později, během války, ve vzájemných dopisech, kdy plánovali vytvoření nového časopisu, který by byl zcela podle jejich představ.

Mezi klíčová témata, kterým se *Styl* věnoval, patřila ochrana památek. Časopis sledoval aktuální kauzy v této oblasti – rekonstrukce jednotlivých staveb, ale i rozsáhlejší zásahy do zástavby historických měst, kterým věnoval krátké zprávy v Kronice, ale i rozsáhlejší články. V prvním ročníku Wirth požádal dokonce Maxe Dvořáka,⁸⁸ aby v časopise vysvětlil postoj vídeňské Ústřední komise k rekonstrukci pražského kostela sv. Jindřicha a o této záležitosti zde následně psal i Kamil Hilbert.⁸⁹ Dalšími aktuálními pražskými problémy byla regulace Malé Strany, o níž referoval Janák,⁹⁰ a úprava Palackého náměstí. Postup v této komplikované záležitosti popsal sám Wirth.⁹¹ Ten také v kratších zprávách začal upozorňovat i na problémy menších českých měst. Místy tak časopis působí až dojmem, že se stává novou tiskovou platformou Klubu Za starou Prahu, jehož postoje k těmto záležitostem přejímal a publikoval. Vzhledem ke zmiňovanému personálnímu propojení to však lze pochopit.

---

⁸⁷ V případě kratších textů je určení jejich autorství často nejisté, protože většinou nebyly vůbec signovány. Vzhledem k jejich tématům a ke způsobu používání určitých formulací můžeme však předpokládat, že Wirth psal většinu z nich.

⁸⁸ M. Dvořák, Restaurace kostela sv. Jindřicha, *Styl* 1, 1908–1909, s. 152.

⁸⁹ K. Hilbert, Restaurace kostela sv. Jindřicha, *Styl* 1, 1908–1909, s. 241.

⁹⁰ P. Janák, Moderní regulace a regulace Malé Strany, *Styl* 1, 1908–1909, s. 155–156.

⁹¹ Z. Wirth, Úprava náměstí Palackého pro Suchardův pomník Františka Palackého, *Styl* 1, 1908–1909, s. 50.

Drobnější články a noticky doplňovaly dva zásadní teoretické texty, které měly vysvětlit a obhájit moderní přístup k ochraně památek. Šlo o překlady úryvků z knih Johna Ruskina a Aloise Riegla.⁹²

Nejrozsáhlejším tématem, kterým se první ročník zabýval, byl fenomén malého města. Návrh soustředit se na tuto problematiku bezesporu předložil Wirth, kterého právě toto téma tehdy velmi zajímalo. Sám zde uveřejnil důležitý článek nazvaný *Stavební rytmus malého města* (viz kap. II.C)3.4) Malé město).

V druhém ročníku problematika ochrany památek mírně ustoupila do pozadí. Pozornost se více věnovala rozsáhlým tematickým celkům spojeným s aktuálními otázkami moderní architektury. Třetí číslo se však ochrany historického prostředí velmi úzce dotýkalo, protože bylo věnováno třetí soutěži na dostavbu Staroměstské radnice. Hlavní část tohoto sešitu tvořily výtahy z průvodních zpráv jednotlivých architektů k předkládaným projektům. Historický úvod napsal Wirth.⁹³ Rozšiřování radnice tehdy viděl jako logické opakování předešlého vývoje, které však „způsobuje stále větší a složitější problémy umělecké, protože bohužel naše doba nestojí již v tak upřímném a živelném poměru k zamýšlené stavbě, jako všechny doby předchozí. Není divu, že po tolik let váhání nenalezla definitivní formy pro svoji potřebu z nejdůležitějších.“⁹⁴ Mimo toto číslo se již ochraně památek věnovaly pouze krátké zprávy z rubriky Kronika, kterých však i tak oproti předchozímu ročníku ubylo.⁹⁵

V letech 1909 a 1910 se Wirth intenzivně zabýval fenoménem vily jako nového způsobu bydlení, který podle něj a samozřejmě i podle většiny mladých architektů prakticky jako jediný umožňoval adekvátní individuální rozvoj moderního člověka. V rámci edice Knihovna přednášek a časových pojednání vydávané Městským průmyslovým museem v Hradci Králové vydal Wirth samostatnou studii o tomto tématu,⁹⁶ kterou následně ve zhuštěné formě zařadil do druhého čísla druhého ročníku *Stylu*, jež se na problematiku malého domu v zahradě soustředilo.⁹⁷ Wirth, jak u něho bylo obvyklé, nejprve začal nastíněním zrodu

---

⁹² John Ruskin, O obnovení starých budov, *Styl* 1, 1908–1909, s. 61–62. Alois Riegl, Cena stáří, *Styl* 1, 1908–1909, s. 62–63.

⁹³ Z. Wirth, Staroměstská radnice, *Styl* 2, 1909–1910, s. 33–35.

⁹⁴ Tamtéž, s. 35.

⁹⁵ Wirthův autorský přínos druhému ročníku *Stylu* je však přesto výrazný. Publikoval zde rozsáhlou studii věnovanou vilám, napsal také životopisný článek o J. M. Olbrichovi a kratší text o vztahu lidového a moderního umění.

⁹⁶ *Malý dům a zahrada, Knihovna přednášek a časových pojednání Městského průmyslového musea v Hradci Králové* 1, 1910, č. 3–4.

⁹⁷ *Villa*, *Styl* 2, 1909–1910, s. III.–VI.

a vývoje tohoto typu moderního bydlení v Anglii a posléze v dalších zemích Evropy, kde se postupně rozvinul až do teorie zahradních měst. Forma těchto domů i jejich zahrad by podle něj měla jak v půdorysu, tak i ve vnějším vzhledu pravdivě odpovídat skutečné funkci a každý dům by měl odrážet stavebníkovu individualitu. Oba texty mají zjevně především osvětovou funkci, měly přiblížit české společnosti tento nový fenomén a na zahraničních příkladech ukázat jeho výhody a usnadnit tak jeho přijetí.

Funkce redaktora *Stylu* i souběžné působení v domácí radě Klubu Za starou Prahu přivedly Wirtha do kontaktu s řadou významných architektů.⁹⁸ Nejužší vztahy jej spojovaly s generací jeho vrstevníků, se skupinou budoucích kubistických architektů. Stýkal se však i se staršími architekty. Kromě již zmiňovaného Kamila Hilberta, s nímž spolupracoval na vědeckých publikacích, to byl především Dušan Jurkovič. Zachovaná korespondence (od roku 1907)⁹⁹ dokládá, že kromě záležitostí souvisejících s redaktorstvím *Stylu* (zapůjčení fotografií, rozměry publikovaných plánů apod.) spolu probírali i některé otázky spojené s úpravou zámku v Novém Městě nad Metují, kterou Jurkovič prováděl pro rodinu Bartoňů–Dobenínů. Velký význam pro budoucí podobu zámku těmto konzultacím přikládá Elena Lukáčová v katalogu výstavy Jurkovičova díla z roku 1993.¹⁰⁰ Přesto, jak můžeme usuzovat z několika pramenů, způsob, jakým Jurkovič prováděl rekonstrukce historických objektů, Wirthovi nevyhovoval. Během jednání domácí rady Klubu Za starou Prahu v dubnu 1911 Wirth informoval, že Jurkovič zahájil rekonstrukci zbraslavského zámku, který patřil také rodině Bartoňů–Dobenínů. Při té příležitosti připomněl, že „*jelikož jest již znám způsob, jak tento architekt úlohy podobné provádí, doporučuji, aby se napsal dopis majiteli p. Bartoňovi, aby se zůstalo při adaptaci vnitřní, vně aby se však nic neměnilo.*“¹⁰¹ Své výhrady k Jurkovičovým rekonstrukcím historických staveb blíže vysvětlil v dopise týkajícím se plánované přestavby radnice v Německém Brodě adresovaném zdejšímu starostovi v září roku 1912.¹⁰² Wirth

---

⁹⁸ Problematika jejich vztahů a vzájemného ovlivňování z větší části vybočuje z tématu této studie a vzhledem ke své komplexnosti by si v budoucnu zasloužila samostatné zpracování. Následující text se tedy omezuje pouze na záležitosti související s ochranou památek.

⁹⁹ Korespondence D. Jurkoviče Z. Wirthovi, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

¹⁰⁰ Podle E. Lukáčové Wirth Jurkovičovi poskytl slohovou analýzu stavby. Na základě porady s ním se Jurkovič mimo jiné rozhodl odstranit barokní omítky průčelí a odhalit původní renesanční podobu. (Dušan Jurkovič a rekonstrukce pamiatok, in: D. Bořutová, M. Dulla, A. Zajková, *Dušan Jurkovič, Súborná výstava architektonického diela*, Slovenská národná galéria Bratislava, listopad 1993 – únor 1994, s. 82.)

¹⁰¹ Protokol ze schůze domácí rady Klubu Za starou Prahu ze 25. 4. 1911, Archiv Klubu Za starou Prahu.

¹⁰² Dopis z fondu Městský úřad (karton 386) ve Státním okresním archivu Havlíčkův Brod objevila a jeho kopii uveřejnila ve své diplomové práci Dana Schleichertová (*Architektura a urbanismus Havlíčkovy Brodu 1848–*

z pozice konzervátora c. k. Ústřední komise kritizoval výběr D. Jurkoviče za architekta rekonstrukce: „*Nedotýkám se umělecké kvalifikace páně Jurkovičovy, ale pokládám jej za umělce příliš individuálního a v určitém smyslu neukázněného, takže o něm již předem pochybuji, že se dovede podřídit při svém návrhu vyšším příkazům než svojí vlastní fantazii a nápadům.*“¹⁰³ Za mnohem povolanějšího pro tento úkol přitom považoval Pavla Janáka. Další mnohaletá spolupráce Jurkoviče s Wirthem, však naznačuje, že zmíněný kritický postoj architekt pravděpodobně nezaznamenal a Wirth jej patrně později korigoval.

Mnohem bližší byl Wirthovi přístup k rekonstrukci památek či k novostavbám v historickém centru v pojetí jeho vrstevníků, který upřednostňoval konzervaci původního objektu a další provádění úprav v duchu moderní architektury, i když s respektem k okolní zástavbě. Řada těchto architektů zasedala pravidelně v domácí radě Klubu Za starou Prahu (A. Engel, B. Hübschmann, J. Chochol, V. Hofman, P. Janák, S. Sochor) a ochrana památek pro ně jistě v této době představovala velmi důležitou součást jejich činnosti. Z těchto osobností měl Wirth, jak dokládá mimo jiné velký konvolut korespondence, nejbližší k Pavlu Janákovi, právě z jejich společných debat se zrodila koncepce propojení nových Rieglových názorů na ochranu památek s teoretickými předpoklady moderní architektury. Kromě spolupráce při vydávání časopisů *Styl* a *Věstník Za starou Prahu* se společně stali garanty odboru Klubu Za starou Prahu v Pelhřimově. Díky těmto kontaktům zde byl Janák pověřen několika projekty, jednak na stavby v historickém centru, jednak na vily či pouze interiéry bytů pro osoby blízké odboru. O tom, že za tuto důvěru mladý architekt vděčil i Wirthovu doporučení, svědčí Janákův dopis z roku 1911, v němž vysvětluje nedodání projektů některých pelhřimovských domů.¹⁰⁴ Jisté napětí mezi těmito osobnostmi, vyvolané patrně Janákovým odklonem od problematiky ochrany památek v době před 1. světovou válkou a stvrzené i jeho odchodem z domácí rady Klubu Za starou Prahu, se podařilo prolomit až ve vzájemné korespondenci během války. V roce 1915, po svém setkání s Antonínem Matějčkem ve Vídni, Janák Wirthovi napsal: „*Při tom všem, buďte jist pane Wirthe, že jste mi po celou tu dobu tanul na mysli, a Vaše nespokojenost (dovedu takové věci cítit, jako nikdo)*

1938 (diplomová práce), Katedra teorie a dějin výtvarného umění FF UP v Olomouci, Olomouc 1998). Za upozornění na tuto práci mé spolužačky děkuji Rostislavu Šváchovi.

¹⁰³ Dopis viz předchozí pozn.

¹⁰⁴ „*Víte, jak si Vás vážím a jak tedy pak musí účinkovat, musím-li slyšet a uznat, to co jste mně napsal. Ale na tom Vám nemusí, vím to, tolik záležet, lítost je vždycky skutečně něco, co, jak jsem od Vás vždy slyšel, dost nevyrovnnává, stalo-li se něco zlého. Ale je mně, přes to, že je to tak neužitečné, dvojnásob zle, pomyslím-li, že jsem to provedl právě Vám.*“ (Dopis z 11. 11. 1911, korespondence P. Janáka, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.)

*hrozně mne dusila.*¹⁰⁵ Četné dopisy z válečného období jsou věnovány především plánům do budoucnosti, kdy by se všichni schopní měli zapojit do společné služby národu.¹⁰⁶ Janák počítal s opětovným zapojením do ochránářských aktivit.¹⁰⁷ Plánovali i založení společného časopisu, blížícího se náplní prvním ročníkům *Stylu*.¹⁰⁸

Blízký vztah měl Wirth také k Josefu Gočárovi, jehož tvorbu od počátku velmi obdivoval a považoval jej za nejnadanějšího mladého českého architekta. Spolupracoval s ním zejména při přípravě *Stylu*, v jehož redakční radě Gočár od počátku zasedal. Gočárovo a Janákovo pojetí moderní architektury bylo Wirthovi od počátku bližší než cesta, kterou se vydali Wagnerovi žáci Bohumil Hübschmann a Antonín Engel.¹⁰⁹ Představovala pro něj patrně radikálnější a tedy i pravdivější vyjádření moderního myšlenkového proudu. Jejich rozchod s domácí radou Klubu Za starou Prahu, který vyvolal nesouhlas s projekty některých jejích členů pro městský stavební úřad, Wirtha jistě silně zasáhl.¹¹⁰ Opozice vůči druhému křídlu architektů Klubu vedených právě Hübschmannem a Engelem však u Wirtha nikdy nemohla být příliš radikální, protože s Hübschmannem jej spojovalo blízké přátelství a Engel se během války oženil s Wirthovou sestrou Miluší.¹¹¹

---

¹⁰⁵ Dopis z 15. 12. 1915, korespondence P. Janáka, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

¹⁰⁶ „*Teď přijde doba, která to musí doplnit, kde je třeba, bude nutno pracovat zase na všeobecných věcech a učiniti to, k čemu jsme došli všeobecně užitečným. V tom není žádné popření významu čisté vědy, vysokého umění atd., ale jde o naléhavou potřebu národní.*“ (Dopis z 7. 6. 1916, korespondence P. Janáka, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.)

¹⁰⁷ „*Do Staré Prahy tedy půjdu, o tom nebylo už tenkrát a nikdy pro mne pochybností. A organizaci se obětovat (alespoň z části), drahý pane Wirthe, bude zase třeba. Kdo má pro tento chomout narostlý krk, musí se dát zase okširovat. A to jste i Vy i já.*“ (Dopis z 10. 1. 1916, korespondence P. Janáka, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.)

¹⁰⁸ P. Janák v této souvislosti napsal „*Bylo by možno tolik toho udělat, tolik by bylo záhodno, aby se národ dozvěděl, co se uvnitř a zejména v tom drobném umění děje (Kyselova škola, knihy atd.), jak se tu usiluje víc a více o náš výraz – ale k tomu ke všemu je hluchý [A. Matějček v redakci *Volných směrů*, p. a.], byť by to uznával, nehodlá na té akademické a pohodlné formě *Volných směrů* ničím hnout.*“ dopis z 6. 6. 1917, korespondence P. Janáka, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

¹⁰⁹ Oba tyto směry se do určité míry rozcházel i při jednáních Klubu Za starou Prahu. P. Janák např. v korespondenci několikrát kritizoval Hübschmannovy návrhy připravené v rámci technické komise Klubu.

¹¹⁰ O tomto rozkolu viz R. Švácha, *Architekt Hofman v průsečíku místa a doby*, in: M. Nešlehová (ed.), J. Hilmera, R. Švácha, *Vlastislav Hofman*, Praha 2004, s. 38.

¹¹¹ Wirth s tímto sňatkem nesouhlasil, zastával názor, že se A. Engel pro sestru nehodí a že s ním bude nešťastná.

c) Ochrana památek

i) Teoretické studie

V roce 1904 publikoval Wirth pod signaturou „Z“ v prvním ročníku *Nové české revue* článek *Restaurence?* s podtitulem *Několik volných kapitol o moderní otázce*.¹¹² Tento časopis, vydávaný nakladatelem Františkem Topičem, byl tehdy platformou pokrokových českých vědců a dalších významných osobností. Text vzbudil záhy takovou pozornost, že jeho část uveřejnily i významné české deníky *Národní listy* a *Čas*. Wirthův článek objasňoval, jak se sám vyjádřil, zásady „moderní teorie ochrany památek“. Útočil jím především na tehdy nejpalčivější problém dané oblasti nejen v našich zemích, ale prakticky po celé Evropě, tj. na stále ještě probíhající vlnu puristických restaurací stavebních památek.

Velmi ostře kritizoval historismus architektury 19. století pro jeho nepůvodnost a neupřímnost ve srovnání s předchozími obdobími, které se „vždy umělecky vyjádřily v duchu svém, a byly tak upřímné, že jej jako výraz své individuální odlišnosti od dob předešlých uplatnily všude ...“¹¹³ Historismus naproti tomu zcela ubil „produktivní síly“ umělce, z něhož se postupně stal spíše archeolog studující díla minulosti a „umění, jež z tohoto studia vycházelo, bylo studené, umění tvořené formulemi a pravidly, pouhá zručnost kopisty.“¹¹⁴ Tato neschopnost vlastního osobitého projevu vedla i k nesprávnému přístupu k historickým stavbám, k restauracím v duchu slohové čistoty. Ty byly podle Wirtha ještě v době vydání článku podporovány rakouskými úřady, včetně tehdy ještě nereformované vídeňské Ústřední komise pro zachování památek a řady jejích konservátorů, stejně jako církevními kruhy, pro které byl u sakrálních staveb přijatelný pouze románský a gotický sloh. Podobně hodnotil situaci i jinde v Evropě, pouze s výjimkou Itálie a částečně Francie. V souladu s názory některých soudobých německých historiků umění, především Cornelia Gurlitta a Geoga Dehia,¹¹⁵ Wirth ve svém článku zapojil do argumentace i národnostní akcent, pro českou veřejnou tehdy do značné míry nepostradatelný – „restaurační horečka pokazila nám nejlepší objekty.... My však toto řádění pocítujeme dvojnásob, kteří ztrácíme tím kus národního

---

¹¹² *Restaurence? Několik volných kapitol o moderní otázce*, *Nová česká revue* 1, 1904, č. 9, s. 631–637.

¹¹³ Tamtéž, s. 631–632.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 633.

¹¹⁵ Podle těchto autorů by hlavním důvodem naší piety k památce mělo být to, že je součástí národního bytí. Wirth názory Gurlitta i Dehia jistě dobře znal, na jejich texty se několikrát ve svých člancích odvolával, jejich publikace byly součástí Wirthovy knihovny.

jmění...“¹¹⁶ Tuto argumentaci později opustil zjevně pod vlivem článku A. Riegla z roku 1905, který nacionální hledisko při posuzování hodnoty památek nepřipouštěl.¹¹⁷

V další části vyzdvihl autenticitu historické památky: „Každý úhoz kladiva dovedného kováře, každé zasazení dláta kameníkova, každý tah štětcem malířovým nebo nožem sochařovým nese pečeť individuality, znaky své doby, každý kámen, dřevo, kov prošedše staletími mají svou historii, svůj zvětralý povrch, ty nelze napodobiti, ty nelze nahraditi, jako nelze vzkřísiti mrtvé jich tvůrce a zpracovatele k životu.“¹¹⁸ Současný svět nemá právo rušit majetek předešlých pokolení jakýmikoliv svými zásahy. Památka pro něj „je jako živý organismus, podléhá nemocím, stárne i umírá.“¹¹⁹ Jediný způsob oddálení jejího zániku je konzervace, „očistění a chemická ochrana před zhoubnými vlivy....Jako se mrtvoly balsamují.“¹²⁰ Pro památku, která by měla být z praktických důvodů adaptována pro jiný účel, je lepší úplný zánik než přestavba, po níž přestane být starým výtvozem, dokumentem doby, umělecké ruky, protože ve zcela nové stavbě se může uplatnit soudobá tvořivost, která je pravým výrazem moderní doby. Podle Wirtha by mělo moderní umění, vědomé si své moci a tvůrčí síly, „útloucivě“ ponechat „vedle sebe místo stejně kdysi mocným, ale nyní již vyšeptalým a skromným soudruhům.“¹²¹ Restaurátor má proto vždy zvažovat, která historická stavba si zaslouží zachovat („nelpěti tolik na každé zdi“)¹²² a která musí ustoupit nové době, neboť jen „pak dojde se skutečně k onomu ideálu harmonického spojení víru moderního života se starými zákoutími tichých vzpomínek a sladké melancholie...“¹²³

Zdá se, že původním východiskem Wirtha k těmto názorům byl požadavek pravdivosti a tvůrčího přístupu k umění prosazovaný tehdejšími moderními umělci;¹²⁴ od něhož odvodil kritiku historismu a posléze puristických restaurací. Za hlavní argument proti

---

¹¹⁶ Viz pozn. 112, s. 635.

¹¹⁷ Riegl roku 1905 kritizoval Dehiovy nacionálně zaměřené názory ve své stati *Neue Strömungen in der Denkmalpflege (Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, 3. Folge, 4. Band, Wien 1905, sl. 85–104; český překlad Ivo Hlobil (ed.), *Alois Riegl, Moderní památková péče*, Praha 2003, s. 77–99).

¹¹⁸ Viz pozn. 112, s. 636.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 636.

¹²⁰ Tamtéž, s. 636.

¹²¹ Tamtéž, s. 637.

¹²² Tamtéž.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Jan Kotěra, O novém umění, *Volné směry* 4, 1900, s. 189–195. Požadavek pravdivosti a realistického přístupu ke světu byl v této době velmi významný i pro vědce.

puristickým zásahům považoval nepravdivost restauračních úprav, které falšovaly zachovanou podobu památky a místo autentického objektu vytvářely pouze lživou kopii. Na druhé straně je však nepochybné, že znal, i když se na ni ještě přímo neodvolával, knihu Aloise Riegla *Der moderne Denkmalkultus*¹²⁵ vydanou pouze rok před publikováním Wirthova textu. Ta byla druhým hlavním inspirátorem a patrně i bezprostředním popudem k napsání článku do *Nové české revue*. Názory na charakter moderního obrozeného umění a zásady nového pojetí památkové péče zformulované Rieglem se podle Wirthova výkladu vzájemně doplňovaly, byly pro něj dvěma stranami téže mince. Později napsal, že tyto nové teorie jsou pro něj součástí celkového moderního myšlenkového proudu projevujícího se ve veškeré duševní činnosti.¹²⁶ Podle něj hlavním výsledkem jejich správného aplikování ve výtvarné oblasti by mělo být spojení moderního života s atmosférou starých památek. Toto Wirthovo pojetí záhy přijala i řada jeho současníků architektů.

Wirth ve svém článku používal značně emotivně podanou, i když přesvědčivou argumentaci. Celý text je postaven logicky, jednotlivé závěry však rozvedl do často až beletristicky pojatých pasáží.¹²⁷ Zdá se, jako by autor chtěl přetlumočit relativně složitý Rieglův na filozofické bázi postavený odborný systém používající řadu nových speciálních termínů, do i laikovi srozumitelné řeči. Wirth názory publikované v této práci v první etapě své činnosti tedy do vypuknutí první světové války v hlavních bodech již nezměnil, pouze zpřesnil a rozvedl svoji argumentaci.

V tomto desetiletém období na téma teorie ochrany památek uveřejnil ještě čtyři články: roku 1907 v *Českém časopise historickém*,¹²⁸ v následujícím roce přednesené referáty na prvním sjezdu památkové péče byly otištěny roku 1910 v *Československých letopisech musejních*¹²⁹ a ve stejném roce byl publikován i text ve *Věstníku Klubu Za starou Prahu*.¹³⁰

---

¹²⁵ A. Riegl, *Der moderne Denkmalkultus. Sein Wesen und seine Entstehung*, Wien–Leipzig 1903.

¹²⁶ Zachování a ochrana historických a uměleckých památek, ČČH 13, 1907, s. 409.

¹²⁷ „Kdo z restaurátorů zachová nám suggestivnost, dojmu z pohledu na starý venkovský chrámek s nízkou zdí kolem hřbitova, s barokní brankou v ní, s dřevěnou zvonící rozložitých boků v roku stojící, s vnitřkem, kde staré lavice svíčkami ohořelé praskají,....“ (Restaurace? Několik volných kapitol o moderní otázce, *Nová česká revue* 1, 1904, č. 9, s. 636)

¹²⁸ Viz pozn. 126, s. 323–332, 402–412.

¹²⁹ Preventivní ochrana památek, *Československé letopisy musejní* 2, 1910, s. 58–62. Theorie a praxe ochrany památek, *Československé letopisy musejní* 2, 1910, s. 130–134. Byly předneseny na III. sjezdu památkové péče v roce 1908.

¹³⁰ Zásady ochrany památek a veřejné estetiky. I. Obnova a udržování. (Restaurace a konzervace), *Za starou Prahu* 1, 1910, č. 4, s. 25–26.

Přednáška z roku 1913 „Vývoj názorů na ochranu památek“, která uváděla Druhý sjezd na ochranu památek, nakonec otištěna nebyla.

První a současně nejvýznamnější z těchto článků vyšel v *Českém časopise historickém* pod názvem Zachování a ochrana historických a uměleckých památek s podtitulem Vývoj otázky v 19. století.¹³¹ Je mnohem rozsáhlejší než text z roku 1904 v *Nové české revui* a jak sám Wirth v jeho úvodu napsal, považoval jej za pokračování a doplnění práce z roku 1904.¹³² Při hledání odpovědí na současné otázky zde vycházel ze zmapování vývoje řešení daných problémů v minulosti, z čehož vyvozoval příčiny kritizovaného dnešního stavu a možnosti jeho změny. Tuto metodu, která byla jistě podmíněna jeho historickým vzděláním, Wirth i později používal velmi často. Odpovědi na sporné otázky zvláště v oblasti ochrany památek nehledal v konkrétním filozofickém systému či v jiných oblastech mimo vlastní památkovou péči ale přímo v minulosti tohoto oboru. Správné byly ty metody, které prověřila historie, naopak nevhodné byly postupy, které se v minulosti zdiskreditovaly. Wirth tedy v tomto článku při hledání nejvhodnějšího přístupu k ochraně památek sledoval nejprve vývoj tohoto fenoménu od jeho zrodu ale především v klíčovém 19. století. V těchto pasážích se v textu stále prolínají dvě hlediska, vedle pohledu sledujícího linii vedoucí k soudobým názorům, který vyžadoval hodnocení minulých etap z pozice současné metody, zde vystupuje i snaha po objektivním přístupu historika, jenž vidí genezi určitého fenoménu především v daných historických souvislostech, které se snaží objasnit, nikoliv posuzovat. Tento přístup k dějinám oborů, jimiž se zabýval, u něj přetrvával v celém sledovaném období (viz kap. II.C)4. Historiograf českých dějin umění a památkové péče).

Wirth vývoj metod ochrany památek v 19. století v souladu s Rieglovou publikací rozčlenil do několika etap, z nichž každá měla své příčiny a byla v určitém směru přínosná. Z chyb minulosti se však podle něj zcela poučila až soudobá teorie, kterou začal prosazovat Cornelius Gurlitt navazující na starší názory Johna Ruskina a k dokonalosti ji dovedl Alois Riegl, především proto že motivy piety k památce očistil od umělecko-historického hodnocení i nacionálně zabarvené úcty.

Podle charakteru textu Wirthovy studie se zdá, podobně jako v případě prvního článku, že jejím hlavním cílem bylo zpřístupnit české odborné veřejnosti hlavní zásady Rieglovy teorie a ovlivnit tak jejich pojetí ochrany památek, což dokládají i věty v závěru „*U nás je Rieglův spis i v odborných kruzích málo znám a proto nesprávně vykládán.*“

---

¹³¹ Viz pozn. 126, s. 323–332, 402–412.

¹³² Tamtéž, s. 323.

*Doporučovalo by se pořízení dobrého překladu, jenž by byl spolu opatřen úvodem nebo poznámkami, aplikujícími Rieglovy argumenty na české poměry.*¹³³ K tomuto úkolu se však Wirth necítil povoláný, volil tedy patrně metodu publikování popularizujícího, i když odborného výkladu hlavních tezí této knihy. Je možné, že právo překladu ponechával M. Dvořákovi, který jako Rieglův žák a v mnoha směrech nástupce, byl podle něj schopen skutečně erudovaného překladu a komentáře k němu. To, že Wirth k Rieglově studii přistupoval s velkým respektem, dokládá i to, že řadu jeho nových termínů za svým překladem raději ponechal v závorce v původním německém znění.

U Wirtha je v tomto období stále patrnější snaha po komplexním přístupu k ochraně památek v Čechách, který podle něj zahrnoval kromě moderního teoretického zázemí, jež se snažil přiblížit českým poměrům, také sledování dění v úřadech státní památkové péče i zájmových spolcích. Patně z tohoto důvodu také v poslední části článku zařadil přehled všech institucí a spolků, které se ochranou památek v určitém směru zabývaly. Článek tam mohl nezúčastněnému čtenáři poskytnout důkladný přehled všech aspektů této problematiky a svou komplexností a důkladností jej mohl přesvědčit o oprávněnosti zastávaných názorů.

Ve srovnání se starším textem z *Nové české revue* se článek v *Českém časopise historickém* v mnohém liší. Tentokrát se Wirthovi skutečně jednalo více o vědeckou studii připravenou na základě podrobného studia literatury, než o plamenný projev burcující veřejnost. Jeho struktura je mnohem sevřenější, logičtěji vystavěná, výrazně také ubyly poetické odbočky. Tuto studii napsal především pro odbornou veřejnost, čemuž nasvědčuje i zaměření periodika, kde byla otištěna. Wirth za tři roky strávené v Praze výrazně myšlenkově vyzrál. Svoji roli při tom bezesporu sehrál trvalý styk s odbornými památkářskými kruhy, stejně jako snazší přístup k literatuře. Za tento článek Wirtha v dopise Jaroslavu Gollovi pochválil i M. Dvořák.¹³⁴

V roce 1908 přednesl Wirth na Prvním českém sjezdu na ochranu památek v Praze dva referáty nazvané: Preventivní ochrana památek¹³⁵ a Theorie a praxe ochrany památek,¹³⁶ jejichž znění, stejně jako přednášky dalších účastníků i doprovodná diskuse, byly v roce 1910 otištěny v *Československých letopisech musejních*. Sledovaným tématem se zabývala především druhá z přednášek. Její obsah je v podstatě zkráceným článkem z *Českého*

---

¹³³ Tamtéž, s. 412.

¹³⁴ „Článek Wirthův se mi velmi líbí.“ dopis z 31. 7. 1907, (M. Dvořák, *Listy o životě a umění*, (ed. J. Pečírka), Praha 1943, s. 163).

¹³⁵ Z. Wirth, Preventivní ochrana památek, *Československé letopisy musejní* 2, 1910, s. 58–62.

¹³⁶ Z. Wirth, Theorie a praxe ochrany památek, *Československé letopisy musejní* 2, 1910, s. 130–131.

časopisu *historického* a nepřináší žádný výraznější posun v autorových názorech. Účastníky sjezdu však velmi zaujala. Wirtha patrně předcházela pověst nekompromisního bojovníka za moderní názory v památkové péči, který vždy přináší něco podnětného a tak jeho příspěvek, který měl být na návrh předsedajícího pro nedostatek času vynechán, si publikum volající „*My chceme přednášku!*“ vyžádalo opětovně zařadit do programu. Později při hodnocení sjezdu v Hlídce Času muzejník Fridolín Macháček napsal: „*Ale zakončení sjezdu přednáškou Zdeňka Wirtha, jenž s horlivostí diktovanou mu jeho čínorodým optimismem propagoval moderní teorii o zachování památek, bylo opravdu skvělé.*“¹³⁷ Velmi zajímavá byla následná diskuse, jež dobře ukázala argumenty druhého tábora, tedy zastánců restaurování památek, které zde přednesl přísedící českého zemského výboru (významného financovatele oprav) Adámek. Považoval za nedostatečné pouhé udržování památek při životě, tedy konzervaci, naopak chtěl je v co nejlepším stavu zachovat potomkům, aby „*ukazovaly to, co jsme byli, aby byly svědky naší velikosti a slávy, vykonávající tak výchovný úkol.*“¹³⁸ „*Stojíme na tom stanovisku, že český národ jako kulturní musí vši silou s národy ostatními zápolit směrem kupředu, nikdy nazpět!*“¹³⁹ (tedy budovat, nikoliv konzervovat, p. a.). Wirtha se zastal Dvořákův příznivec Kamil Hilbert, argumentující nejprve omezenými časovými možnostmi, které přednášejícímu neumožnily dostatečné vysvětlení nového přístupu. Poté se snažil vysvětlit konzervační metodu opatrněji, s tím, že ji považuje za mnohem přijatelnější v dnešní situaci, protože je k památkám výrazně šetrnější než přístup předchozího období. S Hilbertem v podstatě souhlasil i Jan Emler, tehdy jedna z nejvýznamnějších osobností ochránářských kruhů. Je patrné, že v této době se již větší část českých odborníků přiklání k Rieglovým názorům, i když samozřejmě nesouhlasili se všemi jejich aspekty.

Roku 1909 Wirth jako hlavní redaktor prvního ročníku časopisu *Styl* zde uveřejnil dva úryvky,¹⁴⁰ které, jak sám v doslovu napsal „*podávají in nuce vše, čím se rozumí dnes otázka zachování památek.*“¹⁴¹ První text „O obnovení starých budov“ je překladem z knihy Johna Ruskina *Seven lamps of architecture* z roku 1849, druhý je výkladem pojmu „Cena stáří“ z Rieglovy publikace *Der moderne Denkmalkultus*.¹⁴² Není jasné, zda byly oba Wirthovým

¹³⁷ Věci musejní na sjezdu pro ochranu památek v Praze 1908, *Hlídka Času* 3, 1908, č. 46, 9. 12. 1908, s. 4.

¹³⁸ Diskuse po referátu Z. Wirtha, *Československé letopisy musejní* 2, 1910, s. 132.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Dva názory o restauraci památek, *Styl* 1, 1909, s. 61–64.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 64.

¹⁴² A. Riegl, *Der moderne Denkmalkultus. Sein Wesen und seine Entstehung*, Wien–Leipzig 1903, česky vyšlo v rámci knihy A. Riegl, *Moderní památková péče*, Praha 2003 (ed. I. Hlobil).

překladem, i když u druhého úryvku je to pravděpodobné. V případě Ruskinovy knihy se mohlo jednat o překlad z německého vydání, nebo o Wirthem korigovaný překlad profesionála. Bezesporu však je autorem výběru těchto textů, které měly moderním architektům (pro něž byl časopis především určen) ve zkratce přiblížit soudobý názor na ochranu památek, jenž „*má i hluboký vztah k modernímu umění; vyvěraje z úcty k individualitě a přesvědčení, že umělecké dílo nenahradí kopie, propaguje nejvyšší pravdivost a tím posiluje boj za osobitý výraz doby v umění*“.¹⁴³

Poslední z Wirthových předválečných teoretických článků vyšel v roce 1910 v prvním ročníku *Věstníku Klubu Za starou Prahu* jako programový úvod k sérii textů nazvaných *Zásady ochrany památek a veřejné estetiky*.¹⁴⁴ Tuto stať Wirth věnoval obecným otázkám přístupu k opravám a údržbě památek, shrnul zde své doposud publikované názory a za článkem připojil základní literaturu k uvedenému tématu.

V roce 1913 se konal Druhý sjezd na ochranu památek. Wirth na sjezdu přednesl referát na téma *Vývoj názorů na ochranu památek*. Jeho text se nezachoval a tak jediná podrobnější informace o jeho charakteru se zachovala díky Václavu Vojtíškoví, který ve své zprávě o sjezdu v *Časopisu Společnosti přátel starožitností* uvedl, že Wirth „*podal přehled vývoje a charakterisoval změny jeho rázu a ducha vykládaje je ze současné kultury vědecké a umělecké; na konec zdůraznil význam moderního názoru konservačního, který je podstatnou částí moderní umělecké kultury a význačný rys nynější kultury vůbec*“.¹⁴⁵

---

¹⁴³ „Redakce“, doslov k překladům *Dva názory o restauraci památek*, *Styl* 1, 1909, s. 64.

¹⁴⁴ Viz pozn. 130, s. 25–26.

¹⁴⁵ „V. V.“ [V. Vojtíšek], *Druhý sjezd na ochranu památek*, *ČSPSČ* 21, 1913, s. 163.

ii) Působení v Klubu Za starou Prahu, problematika ochrany městských celků

Ochrana historických městských celků Wirtha zajímala bezesporu již před jeho vstupem do Klubu Za starou Prahu. Je to pochopitelné s ohledem na to, že na počátku své odborné činnosti se intenzivně zabýval Vysokým Mýtem, které představovalo výjimečně zachovaný historický městský organismus. Patrně již během studií a v průběhu následné suplentské praxe studoval literaturu týkající se jak historického vývoje urbanismu, tak ochrany zachovaných městských celků. Historickým městům se věnoval také v rámci své topografické činnosti, v jeho svazcích byla právě této problematice vždy věnována zvláštní pozornost.

Těžiště Wirthovy publikační aktivity k problematice ochrany městských celků spadá, podobně jako v dalších směrech jeho zájmu, do období mezi lety 1905 až 1914. V roce 1906 v časopise *Krásy našeho domova*, periodiku, na jehož vydávání spolupracoval Klub Za starou Prahu se Svazem českých spolků okrašlovacích, publikoval článek o Německém Brodě.¹⁴⁶ Jeho text spíše než studii historika připomíná projev nadšeného milovníka památek.

Wirthovým hlavním cílem zde bylo upozornit na krásu takových míst, protože „*doba ubila smysl pro nevyslovitelné city, nadšený obdiv a úctu k památkám minulosti, nahradila nezištné oběti kráse shonem po zisku a bezohledností.*“¹⁴⁷ V článku je však již přesto znatelná hlavní zásada jeho přístupu k ochraně historických měst. Podle Wirtha nejceněnější a nejkrásnější na městském organismu je jeho celková kompozice postihnutelná z určitého odstupu („*Stálý vzestup od Sázavy k severu přináší do stavebního celku města tak přirozený soulad, že dispozice uliční sítě věky vytvořená ani vědomým úsilím umělce by nebyla mohla tomuto terrainu býti lépe přizpůsobena.*“)¹⁴⁸ Město se dále podle něj skládalo z menších organismů – náměstí, ulic či pouze určitých zákoutí, u kterých hodnotil jednak kompoziční vyváženost („*vystavěním škol na východě ani pohled na kostel nezískal*“),¹⁴⁹ jednak atmosféru místa („*Pro tyto tiché meditace má Německý Brod mnoho místeček: staré valy s příkopy, trávníkem zarostlými, do nichž z městské zdi již se drolicí vystupují okrouhlé bašty se šindelovými*

---

¹⁴⁶ Z. Wirth, Německý Brod, *Krásy našeho domova* 2, 1906, č. 7, s. 119–122. Článek upozorňoval na město, kde se měl zanedlouho konat sjezd Svazu českých spolků okrašlovacích.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 119.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 122.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 120.

stany;...“).¹⁵⁰ Již zde je zárodek Wirthova budoucího názoru, že „*město je jedna velká architektura, prostředí, dům jen částí.*“¹⁵¹

Na počátku následujícího roku uveřejnil ve východočeské *Osvětě lidu* kratší článek¹⁵² týkající se plánovaného projektu vytvoření nové komunikace z dnešního Pernštejnského náměstí v Pardubicích směrem k novému městu, která by porušila celkový charakter tohoto prostoru. Wirth zde zdůrazňoval, že „*město má v tomto náměstí umělecký odkaz století takové ceny kulturní a estetické, že může obětovati (a v cizině se tak děje ve větších městech) jeho celistvosti a neporušenosti malou zacházku ve frekvenci.*“¹⁵³ Nehájil však za každou cenu původní objekty, „*kdy špatný stav budovy ohrožuje zájmy žijící generace*“.¹⁵⁴ Ideálem by mělo být skloubit požadavky současného života se zachováním charakteru místa daného historickým vývojem („*Dnes platí za větší umění návrh regulace, jež přistupuje k cenným odkazům uměleckým staré části města /a dispošice, půdorys je také umělecký odkaz/ s pietou a přesto vyřeší situaci ve prospěch generace žijící.*“)¹⁵⁵ Novostavba v historickém prostředí by měla vycházet ze soudobé architektury, přitom však nesmí narušovat původní charakter místa – měla by tedy zachovávat velikost parcely, výšku hlavní římsy a přibližně stejnou střešní siluetu. Článek Wirth uzavřel konstatováním: „*Pro pravého umělce nejsou tyto požadavky pouty, ale naopak pobídkou k práci, vyžadující více samostatnosti a více citu.*“¹⁵⁶

Ještě v roce 1907 publikoval Wirth ve *Volných směrech* text zabývající se urbanistickým vývojem hlavního kladenského náměstí.¹⁵⁷ Jeho historii, včetně novodobé regulace, považoval za typický příklad osudu historických center malých českých měst. Článek s podtitulem „*Příspěvek k otázce stavby měst*“ tedy do značné míry přikládal obecný význam.

Ve svých poznámkách k připravované biografii si v 50. letech mezi hlavními šesti vědeckými zásadami, které během svého života prosazoval, na prvním místě poznamenal „*jednota vývoje města (bez začátku a konce)*“.¹⁵⁸ Tento názor Wirth patrně poprvé uveřejnil

---

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 119.

¹⁵¹ Viz pozn. 36, f. 40.

¹⁵² Z. Wirth, Průchod z náměstí, *Osvěta lidu* 12, 16. 2. 1907, č. 19, nestr.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Z. Wirth, Náměstí v Kladně, Příspěvek k otázce stavby měst, *Volné směry* 11, 1907, s. 169–172.

¹⁵⁸ Viz pozn. 36, f. 35.

ve své přednášce „Město jako umělecké dílo“ 2. listopadu 1908 v rámci cyklu „O městě a bytě“ pořádaném Průmyslovým museem v Hradci Králové. Výtah z ní byl následně publikován v časopise *Ratibor*.¹⁵⁹ Jednota vývoje města je hlavní a výchozí myšlenkou celého textu, („*Jako každé umělecké dílo jest v každém stadiu hotovo, i město není ukončeno nikdy, podobno živému organismu tvoří a vyvíjí se stále, přetvořuje v detailu, zaokrouhluje a zase rozervává.*“)¹⁶⁰ V přednášce sledoval hlavní zákonitosti vývoje historických měst v našich podmínkách. Rozhodující zásahy do jejich prakticky středověkého organismu, dle jeho názoru přicházely až od poloviny 19. století, kdy „*nastává uměleckému celku těžká úloha přerodu v novou formaci.*“¹⁶¹ Tento přerod však není tak pomalý jako o sto let dříve, „*ale za to méně bezpečný a rozvážný. Za rozvážný, krásný celek historický nedostává se nám equivalentu rovnocenného.*“¹⁶² Jedinou nadějí podle Wirtha byl rozvoj „*nauky o městech*“, (v jeho pojetí o historických městech), neboť „*teprve touto naukou vžije se přesvědčení, že i nynější generace má morální povinnost rozvíjeti umělecké dílo, jaké bylo středověkem zanecháno v typických městech, dále ve smyslu novém.*“¹⁶³

V roce 1908 bylo, s velkou pravděpodobností na Wirthův podnět, historickému městu věnováno trojčíslo nového, jím redigovaného časopisu *Styl*. Zde uveřejněné články se zabývaly zvláště problematikou malého českého města, která Wirtha v této době z okruhu podobných otázek zajímala nejvíce. Můžeme říci, že byl prvním, kdo se tímto tématem po odborné stránce u nás zabýval a kdo malé město chápal jako zvláštní fenomén nezbytně nutný pro zachování charakteru české krajiny. Na základě bohatého studijního materiálu nashromážděného především během práce na *Soupisech památek*¹⁶⁴ definoval v článku nazvaném *Stavební rytmus malého města*,¹⁶⁵ zařazeném v úvodu zmiňovaného čísla *Stylu*, typické znaky českého maloměsta. Základem jeho malebnosti je podle Wirtha půdorys, v zásadě daný již při založení města hradbami, tržištěm, hlavními ulicemi spojujícími tržiště s branami a kostelem. Další vývoj městského organismu již jen dotvářel a měnil detaily,

---

¹⁵⁹ Z. Wirth, *Město jako umělecké dílo*, *Ratibor* 25, 1908, č. 47, s. 3.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Sám v malém městě, ve Vysokém Mýtě, vyrůstal, historickým vývojem jeho urbanismu se zabýval již ve své první vědecké práci – *Soupise památek Vysokomýtského okresu*. Při následné práci na *soupisech* se věnoval také dalším historickým českým městům – Poličce, Litomyšli, Havlíčkově Brodu a jiným.

¹⁶⁵ *Styl* 1, 1908, s. 327–336.

středověká kompaktní forma však zůstala zachována („*Charakter středověkých malebných ulic krok za krokem, detail za detailem pomalu se přerозoval, ale to byla jen zevnější slupka;...“*).¹⁶⁶ Jako další typický znak Wirth uvedl výškové rozvrstvení, vytvářející siluetu města (hradby, městské brány, radniční věž a věže kostela): „*tyto výškové poměry jsou nejzákladnějším a spolu nejchoulostivějším živlem pohledové krásy...“*¹⁶⁷ Posledním elementem důležitým pro charakter městského celku je vyváženost hmot budov a volných prostorů. Ochranu a další rozvoj malých měst Wirth viděl především v pochopení a akceptování tohoto historicky daného stavebního rytmu (nikoliv v napodobování slohových detailů původních budov). Další rozšiřování těchto celků bylo podle něj úkolem tvůrčích architektů, kterým především byl časopis a tedy i článek určen a kteří byli pro Wirtha největší nadějí pro zachování rázu malých českých měst.

V této době se Wirth také již začal intenzivněji zapojovat do činnosti Klubu Za starou Prahu. Klub byl založen 28. ledna 1900 jako sdružení milovníků staré Prahy, kteří nesouhlasili s probíhajícími drastickými zásahy do jejího původního charakteru. Jeho členy se v této době stali především spisovatelé, redaktoři či architekti, často veřejně známé osobnosti, kteří chtěli pod hlavičkou sdružení burcovat veřejné mínění a působit tak na odpovědné činitele, aby zabránili dalšímu ničení historických zákoutí staré Prahy. Od plamenných protestů Klub postupně přešel k systematické práci. Ta zahrnovala zvláště monitorování všech stavebních aktivit v rámci staré zástavby a hledání konkrétních architektonických i urbanistických řešení, která by umožňovala skloubit komunikační požadavky obyvatel či zájem majitele domu plánujícího přestavbu nebo asanaci historické stavby s ochranou původního charakteru místa. S tím, jak se měnila náplň činnosti Klubu, měnilo se i složení jeho výboru, tzv. domácí rady, v níž během několika let získali převahu odborníci – architekti, historici umění ale i amatéři důkladně však obeznámení s danou problematikou.

Wirth do Klubu vstoupil v roce 1904, přihlásil se v průběhu vycházky pořádané spolkem do kláštera blahoslavené Anežky.¹⁶⁸ Již dříve byl však několikrát vyzván domácí radou, aby vedl exkurse do pražských památkových objektů. Jan Emler v roce 1939 na jeho výklad při vycházce do letohrádku Hvězda roku 1904 vzpomínal: „*Osobně jsme mnozí do té doby kladenského profesora Zdeňka Wirtha ještě neznali. Ale domácí rada Klubu si svým pozváním vyžádala jeho výkladu, protože se ve schůzích již často ozývalo jeho jméno jako*

---

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 335.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 330.

¹⁶⁸ J. Cejp, Vycházky, výlety a zájezdy, in: *Sto let Klubu Za starou Prahu 1900–2000*, s. 204.

zvláště slibného vědeckého pracovníka v oboru umělecké historie, především pražské, jejíž soustavné studium s moderních badatelských a kritických hledisek bylo tehdy látkou velmi málo pěstovanou. Pamatuji se posud docela dobře, jak nás tehdy obsahově i formou zaujal plastický výklad Wirthův, zhuštěná přednáška o dějinných peripetích oblasti i místa, o kulturním stavu i atmosféře doby vzniku letohrádku a jeho původního určení, o jeho stavebních dějinách a uměleckém významu i o díle a tvůrčím profile jeho budovatelů.“¹⁶⁹

Na jednání domácí rady Klubu¹⁷⁰ se Wirth poprvé objevil v roce 1906, ale jejím řádným členem byl zvolen až na valné hromadě 26. března 1908. V. V. Štech ve svých vzpomínkách o jeho poněkud komplikovaném vstupu do výboru spolku napsal: „*Do Klubu sice Wirth dlouho nechodil, vzpíral se ačkoliv byl námi opět a opět zván; vadil mu diletantismus dr. Jeřábka a konservativnost některých funkcionářů. Patřil však mezi sloupy Unionky (kavárny Union viz dále p. a.) a na všem bral živý podíl.“¹⁷¹ Největší Wirthova aktivita v rámci Klubu spadá do období před první světovou válkou, i když členem jeho domácí rady zůstal až do 50. let.*

Zdá se, že ještě před svým zvolením do domácí rady Wirth svými názory na způsob ochrany historických městských celků, tak jak je v již zmiňovaných textech formuloval, řadu jejích členů ovlivnil. Názorové souznění, které především mezi mladšími členy domácí rady a Wirthem v těchto otázkách bylo, přestože na vlastních schůzích k žádným debatám v tomto směru nedocházelo, však spíše nasvědčuje tomu, že k precizaci jejich postoje došlo již dříve patrně během diskuzí v kavárně Union či jinde.

V předválečné době se v domácí radě setkával pravidelně s řadou významných osobností, s mnoha z nich se zde poprvé blíže seznámil a později spolupracoval i na jiných projektech. V čele spolku stál od roku 1908 právník L. Jeřábek, pozdější zemský konzervátor, místopředsdou byl Wirthův bývalý profesor, historik J. Goll, po jeho odstoupení od roku 1912 architekt Bohumil Hübschmann, vedení doplňoval městský radní Jan Emler. Mezi další členy domácí rady patřili archivář Václav Vojtíšek, historik Josef Šusta, obecní starší Ladislav Čupr, historici umění Karel Guth, Ješek Hofman a Václav Vilém Štech, v roce 1909 také Antonín Matějček a v roce 1914 Vojtěch Birnbaum. Z tvůrčích architektů ve výboru spolku zasedali Jan Almer, Antonín Engel, Vlastislav Hofmann, Bohumil Hübschmann, Josef Chochol, Pavel Janák, František Kavalír, Alois Kubíček, Eustach Mölzer, Pavel Šebek,

¹⁶⁹ J. Emler, Zděněk Wirth a Stará Praha, *Za starou Prahu* 22, 1939, s. 4.

¹⁷⁰ Domácí rada byla výborem voleným každoročním valným shromážděním spolku. Během roku se scházela k pravidelným týdením schůzím, kde projednávala aktuální problémy.

¹⁷¹ V. V. Štech, Jubilejní vzpomínání, *Za starou Prahu* 25, 1950, č. 1–5, s. 18.

František Roith, Stanislav Sochor, František Thoř a Vladimír Zákrejs. Většina z nich byla členy tzv. technické komise Klubu, která se scházela samostatně a připravovala konkrétní architektonická či urbanistická řešení zásahů do původní zástavby. Kromě stálé technické a také hospodářské komise, která koordinovala financování spolku, zřizoval Klub řadu příležitostných komisí k projednávání určitých konkrétních ale dlouhodobějších záležitostí.

Týdenních schůzí domácí rady se Wirth účastnil pravidelně, omlouval se pouze výjimečně, když byl v dané době mimo Prahu. Do jednání zpočátku, jak vyplývá z knih protokolů z těchto schůzí, zasahoval pouze minimálně, svůj názor vyjadřoval pouze u určitých kauz, které cíleně sledoval. Od roku 1909 se však postupně jeho zapojení do klubové činnosti zintenzivňovalo, podrobně sledoval probíhající i plánované stavební zásahy v pražské historické zástavbě (především v oblasti nejvíce postiženého Nového Města), ale i v řadě mimopražských lokalit a během schůzí o nich věcně referoval. Do následných, mnohokrát vášnivých diskusí, se však již většinou nezapojoval. Často jej rada jmenovala tzv. delegátem, jehož úkolem bylo sledování a především koordinace postupu Klubu v určité záležitosti, či byl pověřován formulací dopisů, letáků a článků upozorňujících na danou problematiku. V roce 1910 Wirth jako činný knihovník vypracoval program knihovny Klubu, kterou také do roku 1912 spravoval.¹⁷²

K jeho prvním významným aktivitám v rámci Klubu patřila iniciativa za prosazení spoluúčasti spolku v pořádání Sjezdu pro ochranu památek v roce 1908. Spolupořadatelství navrhla Klubu na jaře toho roku Společnost přátel starožitností českých. Na dubnové schůzi domácí rady obhajoval Wirth význam sjezdu těmito slovy: „...*nutno dát sjezdem iniciativu novou, má být poučný, paedagogický, musí být založen na jiných zásadách než Kutnohorský (předchozí sjezd p. a.). Venkovské musejní spolky jsou namnoze zastaralé, zbytečné a jest nutno jim dát jiný podklad.*“¹⁷³ Klub Wirtha nakonec pověřil jeho zastupováním při přípravách i vlastním průběhu sjezdu.

Jednání proběhlo ve dnech 27. až 29. září 1908 jako Třetí sjezd českých archeologů a musejních spolků a První sjezd na ochranu památek pořádaný Společností přátel starožitností, kutnohorským spolkem Vocel, Čáslavskou Včelou, Vlastivědným spolkem musejním v Olomouci, Klubem Za starou Prahu a Svazem československých spolků okrašlovacích. Celou akci jako předsedové zaštiťovaly významné osobnosti oboru Jan Herain, Jan Urban

---

¹⁷² Knihovna byla v předválečné době pravidelně přístupná všem členům Klubu. Kromě řady odborných publikací poskytovala především cca 60 titulů periodik.

¹⁷³ Protokol ze schůzí domácí rady Klubu Za starou Prahu ze 7. 4. 1908, Archiv Klubu Za starou Prahu.

Jarník a Lubomír Jeřábek. Wirth byl jednatelem II. (památkového) odboru a sám přednesl dva již zmíněné referáty. Na závěr jednání jej účastníci zvolili do památkové sekce Přípravného výboru,¹⁷⁴ který měl zajistit publikaci proslovených příspěvků i následné diskuse a zorganizovat další sjezd. Zveřejnění materiálů ze sjezdu nabídl krátce po jeho skončení ve svém periodiku redaktor časopisu *Československé letopisy musejní* (vycházejícího pod patronací Čáslavské Včely) Václav Vladimír Jeníček.¹⁷⁵ Sjezdu byl nakonec věnován celý druhý ročník vydaný roku 1910¹⁷⁶ a Wirth se podílel na redakci příspěvků.

Druhý sjezd na ochranu památek se uskutečnil v září roku 1913 opět v Praze. Na Wirthův návrh, přednesený v Přípravném výboru již v roce 1910, byl tentokrát zaměřen, na rozdíl od předchozího tematicky příliš nevyhraněného, výlučně na technické otázky konzervace památek. Referáty měly podat správcům sbírek, archivářům a aktérům ochrany památek v terénu jasný návod, jakým způsobem předměty, listiny a stavby udržovat.¹⁷⁷ Václav Vojtíšek přednášel o konzervaci archiválií, Stanislav Sochor o údržbě kamene a staveb, František Xaver Jiřík o olejových obrazech apod. Obecnější byla pouze úvodní přednáška Zdeňka Wirtha nazvaná O vývoji názorů na ochranu památek. Z přepisu jednání sjezdu, který byl vydán společně se všemi referáty (vyjma Wirthovy přednášky) ve sborníku roku 1915,¹⁷⁸ vyplývá, že Wirthovi můžeme připsat také koncepci celého programu, včetně výběru referentů. Byl patrně nejaktivnějším z organizátorů sjezdu a jako jedinému mu také účastníci za tuto činnost oficiálně poděkovali. Na závěr jednání se stal opět členem Pracovního výboru,¹⁷⁹ který ho záhy pověřil redakcí zmiňovaného sborníku. Po svém odchodu do armády Wirth předal agendu Václavu Vojtíškovvi. Je zjevné, že památkovým sjezdům Wirth přikládal velký význam. Dobře si totiž uvědomoval, že mohou během krátké

---

¹⁷⁴ Předsedou Přípravného výboru byl Jan Herain, místopředsedou Jan Hellich, jednatelem A. B. Černý; dalšími členy Alois Bouda, J. Emler, K. Guth, J. A. Jíra, F. Khol, J. Koudelka, K. Prokop, A. Stocký, V. V. Štech, J. Wiesner, V. Vojtíšek, Z. Wirth a F. Zuman.

¹⁷⁵ Viz korespondence V. V. Jeníčka Z. Wirthovi z roku 1909, fond Z. Wirth, OD ÚDU AV ČR.

¹⁷⁶ *Československé letopisy musejní* 2, 1910.

¹⁷⁷ Podle úvodu Přehledu sjezdového jednání, ke svolání sjezdu vedla „zejména ta příčina, aby bylo pojednáno o naléhavých otázkách praktických, týkajících se techniky konservační, a aby byly podány vyzkoušené a spolehlivé rady a návody těm, kdo pečují o svěžené sbírky musejní a archivní i mají zájem o ochranu památek naší vlasti.“ (Druhý sjezd na ochranu památek v Praze 1913, (4. sjezd českých archeologů a spolků musejních), *Zpráva, kterou z usnesení sjezdu podává pracovní výbor sjezdu na ochranu památek*, Praha 1915, s. 5.)

¹⁷⁸ Cit. viz pozn. 177.

¹⁷⁹ Další sjezd se měl konat v září následujícího roku a měl být věnován katalogizaci a instalaci muzejních sbírek. Válka však další přípravy sjezdů ukončila. (Tamtéž, s. 23.)

doby s moderními názory na ochranu památek seznámit řadu mimopražských činovníků, zástupců muzeí a spolků a mimo to následná diskuse dovoľovala okamžitě vysvětlit řadu nejasností. Instituci památkových sjezdů se po válce již přes řadu iniciativ nepodařilo obnovit.

Na počátku roku 1909 Wirth předložil domácí radě návrh na zřízení venkovských odborů Klubu.¹⁸⁰ Po souhlasném přijetí jej zopakoval na valné hromadě 16. března téhož roku se zdůvodněním „*Ve venkovských městech aspoň v některých setkáváme se s porozuměním pro naše snahy. Tak v Litomyšli, Pelhřimově a jinde. Stali bychom se centrem, k němuž by venkov v příslušných otázkách obracel se o rady. Klub získal by na počtu členů. Jméno by nevadilo.*“¹⁸¹ Následně byla jmenována ze členů domácí rady komise, která měla zřízení mimopražských odborů připravit. Jí sestavený tzv. řád odboru Klubu Za starou Prahu, tedy stanovy těchto nových sekcí, byl přednesen a schválen na schůzi domácí rady v květnu roku 1909 a Wirth byl pověřen dalším jednáním a koordinací celé záležitosti.¹⁸² Možnost zakládání venkovských odborů však byla oficiálně oznámena až na mimořádné valné hromadě 29. ledna 1910.¹⁸³ Svůj referát z této schůze Wirth záhy uveřejnil v prvním čísle nového klubového časopisu věstníku Za starou Prahu.¹⁸⁴ Mimo jiné v něm uvedl: „*Nostalgie nad ničěním starožitností nebo tichý odpor proti neobratným adaptacím uličním ovládá dnes již celé vrstvy společenské i na venkově, ale při té zůstává, protože právě způsob, jak odpomoci, je jim problémem nejtěžším a rady se jim nedostává. Úspěšnému vystupování takovýchto ochránců vadí právě nedostatek odborného úsudku a tím i váha jeho.*“¹⁸⁵

V lednu roku 1909 uspořádal Klub v hostinci U Petzoldů na Malostranském náměstí, kde se v této době domácí rada pravidelně scházela, diskusní večer k právě probíhající soutěži na dostavbu Staroměstské radnice. Kromě představitelů Klubu se ho účastnili i zástupci pražské obce a členové poroty. Večer měl zahájit diskusi o budoucí podobě tohoto nejčennějšího pražského náměstí. Po úvodu předsedy Klubu Lubomíra Jeřábka, přednášce Ješka Hofmana o dějinách radnice i náměstí a Bohumila Hübschmanna o předchozích

---

¹⁸⁰ O historii venkovských odborů Klubu viz článek Z. Duška, Venkovské odbory Klubu Za starou Prahu, in: *Století Klubu Za starou Prahu 1900–2000*, s. 204.

¹⁸¹ Zápis z valné hromady 16. 3. 1909, Archiv Klubu Za starou Prahu.

¹⁸² Protokol ze schůze domácí rady Klubu Za starou Prahu ze 25. 5. 1909, Archiv Klubu Za starou Prahu.

¹⁸³ Zápis z mimořádné valné hromady 29. 1. 1910 na oslavu 10. výročí založení Klubu, Archiv Klubu Za starou Prahu.

¹⁸⁴ Z. Wirth, Klub zřizuje odbory na venkově, *Za starou Prahu* 1, 1910, s. 2. Výtah z článku otištěn také ve východočeském deníku *Osvěta lidu* (Venkovské odbory Klubu za Starou Prahu, *Osvěta lidu* 15, 8. 2. 1910, č. 14, nestr.)

¹⁸⁵ Z. Wirth, Klub zřizuje odbory na venkově, *Za starou Prahu* 1, 1910, s. 2.

soutěžích, podmínkách a průběhu stávající se o slovo přihlásil i Wirth. Zachoval se nám tak jeho tehdejší názor na tuto dodnes tak ožehavou problematiku. Zpráva o setkání uvádí, že by si přál, „*aby nová radnice tvořila jediný stavební celek. Projekt radnice nesmí být konglomerátem facad. Nesouhlasí, aby architekti byli nuceni zachovati středověké stavební čáry, poněvadž třeba již dnes mysliti do budoucnosti, v níž beztoho tyto stavební čáry budou porušeny.*“¹⁸⁶ Poté, co vyslovil jasně své stanovisko, se již, jak pro něj bylo typické, další diskuse neúčastnil.

V lednu roku 1910 byl vydán první sešit nového měsíčníku Klubu nazvaného *Za starou Prahu* s podtitulem *Věstník Klubu Za starou Prahu*. Členové domácí rady již delší dobu uvažovali o samostatném periodiku, protože stránky vyhrazené Klubu v časopise *Krása našeho domova* nesplňovaly jejich představy o vlastní publikační platformě. V úvodu Věstníku V. V. Štech vytyčil záměry nového periodika takto: „*Chceme pozornou účastí sledovati všechny dnem přinesené otázky života Prahy i kraje, pokud mohou změnit jejich ráz, formulovati svůj poměr k nim, chceme však především učiniti veřejnosti přístupny praktické výsledky odborné práce klubovní, jež dosud, sotva zaznamenávána denními listy, zanikala v archivech úřadů. Theoreticko–technická řešení regulačních a architektonických otázek, nutná konsekvence a podklad hlubšího chápání vzájemné souvislosti problémů, mají ujasniti našemu členstvu východisko našich ideových závěrů.*“¹⁸⁷ Časopis se skutečně již od počátku velmi soustavně věnoval nejaktuálnějším kauzám týkajícím se zásahů do staré zástavby v Praze, ale záhy i mnoha dalších lokalitách. Jeho strukturu tvořilo deset hlavních oddílů. V úvodu byly vždy studie týkající se obecných otázek ochrany památek nazvané souborně „Zásady ochrany památek a veřejné estetiky“. Dále následovaly většinou kratší články týkající se jednotlivých ohrožených pražských památek či lokalit (rubrika „Z Prahy“) a památek menších měst (rubrika „Z venkova“). Redaktoři také pravidelně sledovali vycházející oborovou literaturu i úmrtí významných památkářů (rubrika „Nekrology“). Velmi různorodé krátké zprávy týkající se jakýmkoliv způsobem starých budov či jejich inventáře sestavoval Karel Guth do rubriky „Kronika“. Časopis také uveřejňoval informace o agendě Klubu (zápisy z valné hromady, informace o exkurzích a výletech, přírůstky knihovny, archivu apod.).

---

¹⁸⁶ Zápis z večeru o soutěži na přestavbu Staroměstské radnice dne 28. 1. 1909, Protokoly ze schůzí domácí rady Klubu Za starou Prahu, Archivu Klubu Za starou Prahu.

¹⁸⁷ V. V. Štech, Úvodem k vlastnímu časopisu, *Za starou Prahu* 1, 1910, č. 1, s. 1.

Vedením redakce byl v prvním roce pověřen Pavel Janák, jejími členy byli Karel Guth, Bohumil Hübschmann a Zdeněk Wirth. Časopis v této době vycházel v nákladu 1300 výtisků a kromě členů Klubu byl zdarma zasílán obecním starším města Prahy, veřejným a spolkovým čítárnám, knihovnám, spolkům, pražským i venkovským redakcím a významným kavárnám. Měl mít tedy především propagační význam.

Podíl Wirtha na autorství článků i kratších zpráv byl již od prvního ročníku velmi výrazný. Byl podepsán pod úvodními obecnými studiemi o ochraně památek, zajímal ho osud mnoha pražských, většinou novoměstských, staveb. Jako jeden z prvních začal psát o problematice ohrožených památek mimo Prahu. Byl také autorem většiny nekrologů a anotací o literatuře. Od února roku 1911 převzal vedení redakce,¹⁸⁸ Janák zůstal jejím členem společně s Gutem, Hübschmannem a Thořem. Od třetího ročníku Wirth zavedl dvě nové rubriky, které sám pravidelně sestavoval. V první z nich, nazvané „Mizící stará Praha“, byly uveřejňovány nedávno zaniklé či právě bourané památkové objekty či celé lokality. Druhá rubrika „Bývalá stará Praha“ byla věnována starším ztrátám staré Prahy a měla být galerií fotografií či grafik dokumentujících řadu let devastace města. V úvodu k této rubrice Wirth o jejím zaměření napsal: „*Smutek, který vane z takovéto galerie, bude – doufáme – účinným propagačním prostředkem a promění se jistě u mnohých v činorodou horlivost na ochranu krásných, ale již skrovných zbytků staré Prahy.*“¹⁸⁹ Kromě právě zmíněného obohacení struktury časopisu, v něm od tohoto ročníku najdeme také podrobnější a rozsáhlejší rubriku věnovanou vycházející odborné literatuře a časopisům a narůstající počet článků týkajících se mimopražských lokalit. *Věstník* Wirth vedl až do roku 1915, v posledním roce, kdy již byl na frontě, společně s Karlem Gutem.

Pokud se zaměříme podrobněji na charakter Wirthovy publikační činnosti v tomto periodiku, za nejzajímavější můžeme považovat jednak již zmiňované obecné studie o teorii a praxi ochrany památek, jednak články sledující kauzy týkající se významných ohrožených staveb. V prvním ročníku byla uveřejněna studie „Obnova a udržování. (Restaurace a konservace)“,¹⁹⁰ která patří k několika teoretickým textů Zdeňka Wirtha, jimž byla věnována část předchozí kapitoly. V následujících letech se Wirth v dalších studiích věnovaných této problematice zaměřil především na praktické problémy, s nimiž se ochránci památek často potýkali. Uveřejňoval jakési podrobné návody, připravené většinou po konzultacích

---

¹⁸⁸ Zápis ze schůze domácí rady 6. 2. 1911, Archiv Klubu Za starou Prahu.

¹⁸⁹ Z. W. [Z. Wirth], Bývalá stará Praha, Úvod, *Za starou Prahu* 3, 1912, s. 25.

¹⁹⁰ Z. Wirth, Obnova a udržování. (Restaurace a konservace), *Za starou Prahu* 1, 1910, s. 25–26.

s odborníky, týkající se zajištění jednotlivých typů památkových objektů, druhů jejich výzdoby, ale i movitých předmětů. V druhém ročníku tak publikoval text týkající se konzervace sgrafit, nástěnných maleb a štuk,¹⁹¹ v dalším roce článek věnovaný zajištění hradních zřícenin.¹⁹² Ve stejném roce patrně z Wirthova podnětu, vyšel i článek Augustina Vlčka zabývající se restaurováním obrazů na plátně a dřevě.¹⁹³

Do třetího ročníku *Věstníku* napsal Wirth také článek vysvětlující podrobně novou strukturu c. k. Ústřední komise pro ochranu památek a jí podřízených úřadů, která byla v té době postupně zaváděna.¹⁹⁴

K nejvýznamnějším pražským kauzám, do nichž Wirth v rámci jednání Klubu v předválečné době zasahoval a kterými se zabýval i na stránkách *Věstníku*, patřily v prvé řadě: boj za zachování domu sochaře M. B. Brauna, kritika umístění pomníku Jana Husa na Staroměstském náměstí a akce za zachování tzv. domů „V Templu“, v blízkosti kostela sv. Jakuba a Schnellova domu na Václavském náměstí. První z uvedených kauz probíhající v roce 1910 podrobně zmapovala Kateřina Hanzlíková v jedné z kapitol výroční publikace *Sto let Klubu Za starou Prahu 1900 – 2000*.¹⁹⁵ Wirth o Braunově domě publikoval ve *Věstníku* krátký článek shrnující jeho historii a především zdůrazňující jedinečnost budovy v rámci pražské barokní architektury i její důležitost v kontextu zachování charakteru dané lokality.¹⁹⁶ Tímto textem jakoby zahájil celou sérii svých článků věnovaných ohroženým historickým budovám,¹⁹⁷ v nichž po krátkém nastínění historie stavby zdůrazňoval jejich jedinečnost v rámci daného stavebního typu či ojedinělost zachované výzdoby a současně důležitost objektu pro zachování charakteru ulice či náměstí, kde stojí. V rámci boje o zachování Braunova domu domácí rada také pověřila Wirtha společně s Hübschmannem jednáním s majiteli sousedních budov, které měli podnítit k protestu proti zboření stavby. Jak známo, všechny aktivity Klubu včetně velmi zajímavých návrhů jeho architektů na adaptaci budovy, jenž by umožnily výrazné rozšíření prostor, které majitel především požadoval, neměly úspěch a dům byl zbořen.

---

¹⁹¹ Z. Wirth, Správná konzervace grafit, nástěnných maleb a štuk, *Za starou Prahu* 2, 1911, s. 42–45, 60–62.

¹⁹² Z. Wirth, Správná konzervace zřícenin, *Za starou Prahu* 3, 1912, s. 42–44, 52–53.

¹⁹³ A. Vlček, Správná konzervace obrazů na plátně a dřevě, *Za starou Prahu* 3, 1912, s. 17–20.

¹⁹⁴ Z. Wirth, Reorganisace c. k. Ústřední komise pro péči o památky, *Za starou Prahu* 3, 1912, s. 70–71, 89–91.

¹⁹⁵ K. Hanzlíková, Braunův dům na Novém Městě, in: *Sto let Klubu Za starou Prahu 1900–2000*, s. 105–111.

¹⁹⁶ Dům slavného barokního sochaře M. Brauna má být zbořen!, *Za starou Prahu* 1, 1910, s. 9.

¹⁹⁷ Viz bibliografie z let 1910 až 1914, texty publikované v časopise *Za starou Prahu*.

Akce proti postavení Šalounova pomníku Jana Husa na Staroměstském náměstí vyvrcholila v první polovině roku 1911 v souvislosti s instalací makety sousoší na plánovaném místě. Klub kritizoval především neúměrnou velikost pomníkové stavby k celkovému prostoru náměstí, které by tak bylo rozděleno na dvě části. Domácí rada navrhovala instalovat pomník na větší Karlovo náměstí. Toto stanovisko podpořil při své účasti na schůzi rady 25. dubna i Max Dvořák. Wirth byl společně s novým tajemníkem Klubu Bohumilem Kubištou pověřen sestavením letáku vysvětlujícího stanovisko spolku a žádajícího, aby k posouzení celé kauzy byla svolána komise nezávislých odborníků.¹⁹⁸ Leták byl následně rozeslán zúčastněným institucím a tisku, zveřejněn byl samozřejmě také v klubovém *Věstníku*.¹⁹⁹ I zde snaha spolku nakonec vyzněla na prázno.

Ve stejném roce se Wirth, v souvislosti s aktivitou Klubu proti demolici Štupartovského domu, neúspěšně snažil zabránit zboření dvou budov stojících v jeho blízkosti, na místě bývalého templářského kláštera na rohu ulic Jakubské a Templové. O menším z těchto domů, zvaném „V Templu“, do *Věstníku* napsal: „*Cena stavby záleží nejen v její slohové příslušnosti, ale zejména i v její funkci v pohledu uličním: klidná, příčná, málo frekventovaná a úzká ulice je vhodný rámec pro takovéto drobné prosté architektury...*“²⁰⁰

Zájem Klubu o mimopražské památky se začal zintenzivňovat po roce 1910 především v souvislosti s rozhodnutím o zřizování odborů spolku v dalších českých městech. Wirth měl na tomto procesu bezesporu velmi výraznou zásluhu. Počet zpráv o ohrožených objektech mimo Prahu ve *Věstníku* výrazně stoupal od roku 1911, kdy Wirth převzal jeho redakci. Sám byl autorem řady z nich. Většinou se zaměřoval na problematiku východočeských lokalit, zvláště Pardubic, Holic a Vysokého Mýta, kde spolupracoval se zdejšími konzervátory c. k. Ústřední komise Bóžou Dvořákem. V roce 1912 založil ve *Věstníku* novou rubriku věnovanou původní podobě a nejvýznamnějším devastujícím zásahům do charakteru starých českých venkovských měst. První část této nové série byla věnována Vysokému Mýtu, Mělníku a Litomyšli.²⁰¹

Další Wirthův zájem se soustředil na Pelhřimov. V tomto městě byl v květnu 1910 založen první venkovský odbor Klubu, jehož nejmenovanými patrony se v domácí radě stali Pavel Janák a Zdeněk Wirth. Z členů odboru spolupracovali především s ředitelem zdejšího

¹⁹⁸ Zápis ze schůze domácí rady Klubu, 4. 4. 1911, Archiv Klubu Za starou Prahu.

¹⁹⁹ B. Kubišta, Z. Wirth, Husův pomník v dnešní formě nepatří na Staroměstské náměstí, *Za starou Prahu* 2, 1911, s. 13–14.

²⁰⁰ Z. Wirth, V Templu, *Za starou Prahu* 2, 1911, s. 19.

²⁰¹ Z. Wirth, Vysoké Mýto, Mělník, Litomyšl, *Za starou Prahu* 3, 1912, s. 85–87.

gymnázia Karlem Polesným,²⁰² s nímž také Wirth napsal o tomto městě publikaci vydanou v roce 1911.²⁰³ Činnost Klubu Za starou Prahu v Pelhřimově, především významný přínos Pavla Janáka, detailně popsala ve svém článku v již zmiňovaném výročním sborníku Kateřina Hanzlíková.²⁰⁴ Lze předpokládat, že Janák při svých pelhřimovských projektech s Wirthem úzce spolupracoval.

V častém kontaktu byl Wirth a jeho prostřednictvím i Klub Za starou Prahu také s ochránci památek v Plzni sdruženými ve spolku Kroužek přátel starožitností. Klub s jeho představiteli jednal o přeměně tohoto sdružení na odbor Klubu, jednání však skončilo neúspěchem, členové Kroužku nesouhlasili se změnou názvu a především s výrazným okleštěním samostatnosti, které stanovy odborů požadovaly. Přesto oba spolky nepřerušily své kontakty, často zprostředkovávané Wirthem a Ladislavem Lábkem,²⁰⁵ pozdějším zakladatelem a ředitelem plzeňského Národopisného muzea.

V létě roku 1913 se Wirth aktivně připojil k činnosti odboru Klubu v Českých Budějovicích, kde v té době pracoval na sběru materiálu pro revizi *Soupisu* památek tohoto okresu. Místní odbor projekt velmi podporoval jako nutný předpoklad další činnosti a jeho představitelům se podařilo vyjednat finanční dotaci od města i okresu na vydání německé mutace svazku a českých doplňků k původnímu vydání z roku 1900.²⁰⁶ Můžeme předpokládat, že během svého pobytu ve městě také Wirth poskytl členům odboru řadu konzultací. Na podzim téhož roku uspořádal v Českých Budějovicích přednášky na téma ochrana památek a staré Budějovice. „*Všechny přednášky konány ve velkém sále České Besedy za veliké návštěvy a plně vykonaly svůj účel*“²⁰⁷ pochválil odbor jejich průběh v Jednatelské zprávě za tento rok. Na popud budějovické sekce Klubu a na základě jejich podkladů Wirth připravil pro čtvrtý ročník *Věstníku* o Českých Budějovicích článek²⁰⁸ do rubriky o starých českých venkovských městech. V jeho úvodu napsal: „*Teprve hromadné publikování všech zničených partií i jednotlivých objektů dovede vystihnouti dosah ztrát, které*

---

²⁰² Viz velmi bohatá korespondence K. Polesného Z. Wirthovi, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

²⁰³ K. Polesný, Z. Wirth, *Pelhřimov*, Pelhřimov 1911.

²⁰⁴ K. Hanzlíková, Činnost Klubu Za starou Prahu v Pelhřimově, in: *Sto let Klubu Za starou Prahu 1900 – 2000*, Praha 2000, s. 168–175.

²⁰⁵ Viz velmi bohatá korespondence L. Lábka Z. Wirthovi, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

²⁰⁶ Viz kapitola II./1. c) Činnost v rámci soupisového projektu Archeologické komise ČAVU; dokončení prací zabránila I. světová válka.

²⁰⁷ Jednatelská zpráva odboru Klubu v Čes. Budějovicích, *Za starou prahu* 4, 1913, s. 66.

²⁰⁸ Z. Wirth, České Budějovice, *Za starou Prahu* 4, 1913, s. 9–11.

se jeví současníkům izolovány a tedy značně menší.“²⁰⁹ V následujícím roce publikoval ještě text kriticky hodnotící probíhající restauraci českobudějovické biskupské katedrály.²¹⁰

Kromě uvedených mimopražských lokalit, kterým se věnoval soustavněji, však Wirth publikoval i články o ohrožených památkách z řady dalších českých měst, například Kladna,²¹¹ Kolína,²¹² Prachatic²¹³ či Tábora.²¹⁴ Na počátku roku 1914 redakce *Věstníku* dokonce plánovala v této souvislosti pozměnit koncepci celého časopisu, který se měl zaměřit na aktuální problematiku ochrany památek i mimo území Prahy a změnit svůj podtitul na „*Věstník pro ochranu památek v Čechách*“.²¹⁵ Členové redakce v čele s Wirthem patrně vycházeli z úvahy, že časopis *Za starou Prahu* byl v té době jediným periodikem zaměřeným výlučně na ochranu památek a na její nejpálčivější otázky, bylo by tedy nezodpovědné soustřeďovat se pouze na pražské záležitosti. Ke změně názvu sice na krátké období druhé poloviny roku 1914 došlo, ale vzhledem k vyhlášení války se novou koncepcí nepodařilo zrealizovat a bylo nutné z finančních důvodů dokonce omezit i dosavadní formu vydávání časopisu.

Patrně od roku 1910 začal být Klubem Za starou Prahu připravován projekt vydání podrobného průvodce po Praze. Domácí radou byla zvolena tzv. redakční komise, která měla připravit celkovou koncepci, hlavním redaktorem byl jmenován Wirth. Byla vyjednána dokonce státní i městská subvence. V roce 1912 Wirth na stránkách *Věstníku* referoval o velmi velkoryse pojaté struktuře budoucí publikace, která měla kromě vlastního průvodce obsahovat rozsáhlý úvod složený z několika kapitol věnovaných pramenům, literatuře, ikonografii, dějinám města, uměleckohistorickému vývoji v jednotlivých obdobích, pražským muzeím a uměleckým sbírkám, parkům, zahradám a hřbitovům, ale i hudbě, divadlu a literatuře v Praze. Na rukopise se kromě řady členů domácí rady (J. Emler, K. Guth, J. Hofman, P. Janák, L. Jeřábek, A. Kubíček, A. Matějček, V. V. Štech, V. Vojtíšek, Z. Wirth) měli podílet i Zdeněk Nejedlý a Arne Novák.²¹⁶ Na počátku roku 1914 Wirth během schůze

---

²⁰⁹ Tamtéž, s. 9.

²¹⁰ Z. Wirth, Restaurace biskupské katedrály, *Za starou Prahu* 5, 1914, s. 11–12.

²¹¹ Touha po falešné representaci ničí starou prostorů památek, *Za starou Prahu* 2, 1911, s. 40–41.

²¹² Z Kolína: Restaurací zkažený chrám sv. Bartoloměje, *Za starou Prahu* 1, 1910, č. 10, s. 76–77.

²¹³ Radnice v Prachaticích, *Za starou Prahu* 1, 1910, s. 14.

²¹⁴ Úprava radnice v Táboře, *Za starou Prahu* 1, 1910, s. 14.

²¹⁵ Wirth přednesl tento návrh na schůzi domácí rady 26. 5. 1914. Návrh byl přijat. (Zápis ze schůze domácí rady Klubu, 26. 5. 1914, Archiv Klubu Za starou Prahu)

²¹⁶ Z. Wirth, Průvodce Prahou, *Za starou Prahu* 3, 1912, s. 48.

domácí rady sliboval,²¹⁷ že průvodce včetně německé a francouzské mutace vyjde začátkem léta tohoto roku, opět však zasáhla válka a projekt již nebyl nikdy dokončen.

Na schůzi domácí rady Klubu v říjnu 1911²¹⁸ byl Wirth jmenován zástupcem spolku v Komisi pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek královského hlavního města Prahy, zvané zkráceně Soupisová komise. Komise byla zřízena v roce 1893 v souvislosti s pražskou asanací jako poradní orgán městské rady. Měla sestavovat inventář památek ohrožených regulací a soustřeďovat jejich fotografickou a plánovou dokumentaci.²¹⁹ Komise se vyjadřovala k regulačním záměrům města, pro městskou radu však její názor nebyl závazný. Členy byli, kromě zástupců města,²²⁰ představitelé řady institucí a spolků zabývajících se pražskými památkami – c. k. Ústřední komise, České akademie věd a umění, Musea království Českého, Umělecké besedy, Městského musea, Společnosti přátel starožitností, Křesťanské akademie, Umělecko–průmyslového musea, Spolku architektů a inženýrů, Jednoty výtvarných umělců, Spolku výtvarných umělců Mánes, Skupiny výtvarných umělců, městského archivu, městského úřadu stavebního a Klubu Za starou Prahu. V letech 1912 až 1914, kdy se Wirth jednání komise účastnil, zde zasedali ještě tři další členové domácí rady Klubu jako zástupci jiných institucí a s moderními názory na ochranu památek sympatizovala též řada dalších osobností. Postavení Klubu v rámci tohoto orgánu bylo tedy relativně významné a zřejmě se dařilo příznivě ovlivňovat jeho stanoviska v určitých kauzách. Přesto však komise byla málo účinným orgánem v záležitostech ochrany památek, neboť městská rada její názor často neakceptovala. Klub v této souvislosti nicméně zastával názor, že na záchranu staré Prahy je nutné využít každou šanci.

Od roku 1912 se Wirth rozhodujícím způsobem podílel na přípravě nového inventáře uměleckého majetku pražského záduší.²²¹ Pražský zádušní úřad (zřízený v roce 1784) spravoval majetek řady kostelů, far, hřbitovů, ale i dalších s nimi souvisejících objektů. Vzhledem k neodbornosti původního inventáře, který byl sestavován a kontrolován laiky v umělecko-historické oblasti a neakceptoval tedy většinou uměleckou či historickou hodnotu

---

²¹⁷ Zázpis ze schůze domácí rady Klubu, leden 1914, Archiv Klubu Za starou Prahu.

²¹⁸ Zázpis ze schůze domácí rady Klubu, 10. 10. 1911, Archiv Klubu Za starou Prahu.

²¹⁹ Viz např. F. Herman, Dvacet let činnosti „Komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek král. hlav. města Prahy“, *Zprávy Komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek král. hlav. města Prahy*, sv. 6, Praha 1915, s. 19–40.

²²⁰ V předválečné době dva ze tří zástupců města byli zároveň i členy Klubu – L. Jeřábek, J. Emler.

²²¹ O přípravě inventářů majetku záduší Wirth informoval ve třetím ročníku Věstníku (Z. Wirth, Inventáře uměleckého majetku pražského záduší, *Za starou Prahu* 3, 1912, s. 88–89.)

mobiliáře, došlo do roku 1910 k prodeji řady cenných předmětů soukromníkům. Na tuto skutečnost Klub Za starou Prahu dvakrát upozorňoval městskou radu a žádal vypracování kvalitních inventářů. Městská rada pro posouzení celé situace zvolila v roce 1910 komisi, jejímž členem byl i tehdejší místopředseda Klubu, obecní starší J. Emler. Emler na jaře roku 1912 požádal Wirtha o odbornou revizi inventářů záduší. Wirth prosbu neodmítl, protože, jak sám napsal, vedla jej k tomu i „povinnost člena domácí rady Klubu“.²²² Za spolupráce Ladislava Máry, pracovníka pověřeného správou inventářů, začal připravovat v objektech Nového Města příslušný *Soupis*. Všechny movité předměty, ale i nemovitosti byly zanášeny do jím sestavených formulářů doprovázených fotodokumentací grafické firmy Jana Štence. Bohužel se nepodařilo zjistit, zda případně kde se tyto inventáře zachovaly.

Jak bylo výše zmíněno, již před svým vstupem do Klubu v roce 1904 se Wirth jako průvodce účastnil spolkem pořádaných exkurzí. Této činnosti, k níž měl jako bývalý středoškolský učitel dobrou přípravu, se dále věnoval pravidelně každý rok až do svého odchodu na frontu.²²³ Vycházky konané každou neděli do památek v Praze ale i blízkém okolí mívaly pravidelně velkou návštěvnost (v průměru kolem 90 osob), ale například prohlídka zrestaurovaného zbraslavského zámku v dubnu roku 1912 se zúčastnilo až 220 osob.²²⁴

Wirthovo působení v Klubu Za starou Prahu bylo jakýmsi vyvrcholením jeho odborných aktivit před první světovou válkou. Své teoretické názory, zde měl možnost konfrontovat s řadou konkrétních problémů. Koncepce ochrany jednotlivé historické památky převzatá od A. Riegla musela být v práci Klubu nutně aplikována na historický urbanistický celek a dostávala tak novou dimenzi. Wirth měl na formulování teoretických zásad zastávaných spolkem významný podíl. Zásadně přispěl k rozvoji instituce památkových sjezdů. Byl jedním z jejich hlavních organizátorů a především jej můžeme považovat za autora koncepce těchto prvních odborných setkání věnovaných u nás ochraně památek. Wirth byl hlavním iniciátorem rozšíření činnosti Klubu mimo Prahu, které navrhl s úmyslem propagovat moderní pojetí ochrany historických měst tak, jak se postupně konstitovalo během aktivity Klubu. Můžeme v něm vidět jednoho z hlavních autorů koncepce nového klubovního periodika, které v klíčových letech před první světovou válkou sám řídil. Bohužel se mu již nepodařilo zrealizovat ideu přetvoření tohoto časopisu v hlavní orgán ochrany památek v českých zemích. Tyto skutečnosti opět dokazují, jak komplexní byl Wirthův

²²² Z. Wirth, Inventáře uměleckého majetku pražského záduší, *Za starou Prahu* 3, 1912, s. 89.

²²³ Pravidelné informace o vycházkách viz „Zprávy pořadatelovy“ ve *Věstníku Za starou Prahu*.

²²⁴ Tehdy provázal Z. Wirth společně s architektem J. Paclem, viz Zprávy z Klubu, Zpráva pořadatelova, Vycházky po Praze a okolí, *Za starou Prahu* 3, 1912, s. 24.

přístup k této sféře, jenž se všemi prostředky snažil pozvednout na evropskou úroveň, které skutečně ochrana památek u nás v předválečném období dosáhla. Je nutné přiznat, že Wirth z domácích představitelů oboru (nebudeme-li uvažovat o M. Dvořákovi) měl na této skutečnosti největší podíl. Toho si byla vědoma jistě i řada osobností tvořících v této době odborné veřejné mínění, kteří Wirtha považovali za vůdčí a dlouhodobě nejperspektivnější osobnost české památkové péče.

iii) Další činnost

Wirth svou činností v období od příchodu do Prahy do nástupu do armády v létě roku 1914 nazval „osvětovou“. Jeho hlavním cílem bylo zpopularizovat a obhájit důležitost ochrany památek a vysvětlit moderní přístup k ní i k soudobé a historické umělecké tvorbě jak mezi odbornou, tak i laickou veřejností (podle zaměření periodika či publika přednášek). Nesmírně početné jsou jeho články a studie v novinách, ve všeobecně kulturně–politických i odborně historicky či umělekohistoricky zaměřených časopisech.

V této době přispíval do populárních českých deníků *Čas*, *Den*, *Národní listy* a *Nová politika*. Řada prvních článků pražského období byla publikována v jedné z příloh deníku *Čas* redigovaného Janem Herbenem nazvané *Hlídka Času*. Vycházela jednou týdně a v pravidelných cyklech byla zaměřena na různé obory (ekonomika, medicína apod.). Wirth se od roku 1906, kdy začala vycházet, stal redaktorem pro oblast výtvarného umění, jemuž bylo věnováno vydání společně s hudbou a literaturou („krásným písemnictvím“) jednou za měsíc. Tato první Wirthova redaktorská práce, jež trvala patrně pouze dva roky, byla v celé jeho kariéře nejvšestrannější. Publikoval zde články o probíhajících výstavách, o jubilujících výtvarnících, o nových publikacích (recenze, krátké anotace), nových číslech odborných periodik, o ohrožených památkách i o soudobé architektuře. Zajímavé jsou například texty věnované charakteru tehdejšího českého výstavnictví, především článek napsaný společně s Otakarem Hostinským nazvaný *Konec výstav?*²²⁵ Byl patrně reakcí na sérii jubilejních a dalších rozsáhlých výstav, které tehdy v Praze probíhaly. „Vidíme jasně, že po tolika výstavách vkus obecnstva se nelepší, že porozumění pro umělecké předměty nestoupá, ba že ani výsledky praktické nejsou veliké.“²²⁶ Řešení autoři viděli ve výrazném zúžení témat výstav, ve zkvalitnění jejich koncepce a v oživení prezentace předmětů. Je zjevné, jak silně byl Wirth v této době ovlivněn svou učitelskou praxí, ale i postojem doby, která chtěla uměním především vychovávat. Výstava „nesmí být zábavným místem, ale školou“.²²⁷ Popularizací umění mezi laickou veřejností se zabýval i v recenzích některých knih.²²⁸

²²⁵ „H“, *Konec výstav?*, *Hlídka Času*, 1906, č. 17, 1906, 1. 8., s. 3. (Ve výstřižku z Wirthovy pozůstalosti je pod článkem autorství připsáno jemu a Hostinskému, fond Z. Wirth, OD ÚDU AV ČR, karton IL, sv. 1, f. 58).

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Např. řady nových německých publikací *Führer zur Kunst* vydávaných v Esslingenu, které se mu však zdály svým pojetím suše vědecké a málo schopné zaujmout laického čtenáře. (*Hlídka Času*, č. 17, 1. 8. 1906, s. 4)

Další oblast, kterou podrobně sledoval, byly probíhající či plánované rekonstrukce památek. Nejvíce se věnoval pražským stavbám a památkám v okresech, které zpracovával pro umělecko-historickou topografii,²²⁹ nebo v nichž se stal konzervátorem. Mezi nejzajímavější z těchto kauz patří diskuse o obnově Pražského hradu. Wirth se na stránkách *Času*²³⁰ i *Hlídky Času*²³¹ několikrát zastal posudku vídeňské Ústřední komise, zastupované M. Dvořákem, proti rekonstrukci Hradu (především Vladislavského sálu) plánované českými spolky a zemskými institucemi. Dvořákův posudek byl tehdy v českém tisku²³² napadán jako politický, bránící Čechům v obnovení nejvýznamnější památky jejich státnosti. Celá kauza získala výrazně politický podtext, protože právě v této době Zemský výbor Království českého žádal vyjasnění vlastnických poměrů Hradu, jehož správu již císařské úřady delší dobu zanedbávaly. Wirth se postavil proti směšování politických a odborných hledisek. Jednoznačně se zastal Dvořáka s argumentem, že si zastánci restaurace neuvědomují, jak je významnou vědeckou osobností a jak je tedy nepatřičné podsouvat mu jinou než odbornou motivaci. „*Politikovi neimponuje odborná kvalifikace Dvořákova, jež ručí sama za vážnost a čestnost návrhu, politik nepátrá po důvodech jež vedly Dvořáka k jeho podání, bez informací nazývá usnesení rouhavým a alarmuje zemský výbor i zemský sněm proti němu. Proti samému Dvořákovi (píše jej lživě Dvorzak) nalézá pak politik prostředek nejúčinnější v Čechách: vyloučit ho z národa. Co přichází z Vídně, je nám nepřátelské a kdo názor z Vídně vyslovuje, propaguje nebo provádí, není Čech, není vlastenec.*“²³³ Návrhy českých orgánů označil Wirth ve zmiňovaných člancích za nevlastenecké, když chtěly tak význačnou památku svých dějin připravit o původnost a bezprostřednost.

Proti zastáncům restaurace, tentokrát reprezentovaným Antonínem Cechnerem, se ohradil i v článku²³⁴ obhajujícím pojetí rekonstrukce pražského kostela sv. Martina ve zdi

---

²²⁹ Např. článek („Z“ [Z. Wirth], Ještě slovo k úpravě parku před měšťanskou školou (v rámci zpráv z Vysokého Mýta), *Osvěta lidu* 12, 20. 4. 1907, č. 44, nestr.), další viz soupis literatury.

²³⁰ „Z“ [Z. Wirth], Na ochranu památek, *Čas* 20, č. 129, 11. 5. 1906, s. 2–3.

²³¹ „Z“ [Z. Wirth], Zachování král. hradu pražského, *Hlídka Času* 1, č. 17, 1. 8. 1906, s. 3; Z. Wirth, O pražský hrad královský, *Hlídka Času* 2, č. 32, 16. 3. 1907, s. 4.

²³² Jednalo se především o články v radikálním deníku *Samostatnost*, který na jaře 1907 dokonce zřídil samostatnou rubriku věnovanou tématu Hradu nazvanou „Za Královský hrad pražský“. Toto periodikum bylo výrazně zaměřeno proti Masarykově Realistické straně, jejíž platformou byl deník *Čas*, do něhož Wirth pravidelně přispíval.

²³³ Viz pozn. 199, s. 3.

²³⁴ Z. Wirth, Slovo k boji o zásadu, *Nová politika* 25, 19. 1. 1907, č. 8, s. 2–3.

provedené Kamilem Hilbertem.²³⁵ Cechnerova kritika se týkala především použití ne zcela gotických, spíše soudobým uměleckým proudům blízkých, prvků. Wirth ocenil Hilbertův tvůrčí přístup, podle něj „*má cit pro organismus památky, zachoval její trup i poslední, ubohou a zmrzačnou kůstku, ale tvořil a pracoval dle svého.*“²³⁶ Proto považoval tuto rekonstrukci za „*mezník a počátek nové doby, lepšího chápání ceny nerestaurované památky.*“²³⁷ Wirth se tedy zastal postupu, který zcela respektoval (konzervoval) zachovaný stav a přitom následnou úpravou „*nevyvolává dojem falešný.*“²³⁸

Jak již bylo zmíněno, velkou oblast jeho zájmu tvořila ochrana památek v regionech, které poznal při své učitelské praxi nebo soupisové činnosti. Nejvíce jeho pozornosti poutaly oblasti na východ od Prahy. Roku 1906 se angažoval v otázce restaurace bratrského sboru v Mladé Boleslavi. V týdeníku pro severovýchodní Čechy *Pokrokové noviny*, vycházejícím právě zde, kritizoval průběh rekonstrukce prováděné místním muzejním spolkem.²³⁹ Za hlavní výtku považoval nepropracovanost celkového plánu opravy a to, že jej nekonzultovali s odborníky. Tuto výhradu měl i k opravě nástěnných maleb nalezených v kněžišti. Článek vyvolal u předsedy spolku prudkou reakci,²⁴⁰ při níž nabízel dokonce svoji rezignaci. Redakce časopisu se zalekla a za Wirthův článek se omluvila.²⁴¹ Podobné odezvy vyvolávaly jeho texty relativně často, on sám tento postup zřejmě považoval za důležitou součást boje za správnou věc.

Z dalších regionálních periodik se nejvíce angažoval ve východočeské *Osvětě lidu*. Tyto „*pokrokové*“ noviny, jak se samy nazývaly, měly svoji hlavní redakci v Pardubicích. Wirth však nejvíce spolupracoval s její pobočkou sídlící ve Vysokém Mýtě. V rubrice zpráv z tohoto města uveřejňoval řadu ostrých kritik na úpravy či demolice památek v tomto regionu. Nejzajímavější vysokomýtskou kauzou té doby byla, i na stránkách zmiňovaných novin probíhající, polemika o opětovném umístění barokního oltáře s Brandlovým obrazem

---

²³⁵ K. Hilbert se stal Wirthovým dlouholetým přítelem. Spolupracovali spolu při dostavbě chrámu sv. Víta i při *Soupisech* památek, viz další text.

²³⁶ Z. Wirth, Slovo k boji o zásadu, *Nová politika* 25, 19. 1. 1907, č. 8, s. 2–3.

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ Tamtéž.

²³⁹ Restaurace bratrského sboru, *Pokrokové noviny* 2, 14. 12. 1906, č. 1, s. 10.

²⁴⁰ „a“, Restaurace bratrského sboru, *Pokrokové noviny* 2, 20. 12. 1906, č. 2, s. 10.

²⁴¹ K otázce oprav mladoboleslavských památek se Wirth přesto ještě vrátil v následujícím roce ve dvou (nesignovaných) článcích: Restaurace sboru a děkanského kostela v Mladé Boleslavi, *Mladoboleslavské listy* 20, 29. 5. 1907, č. 43, nestr.; Oprava děkanského kostela v Mladé Boleslavi, *Mladoboleslavské listy* 20, 29. 6. 1907, č. 52, nestr.

do zrestaurovaného děkanského kostela. Spor, v němž se Wirth angažoval na straně zastánců vrácení oltáře společně s pardubickým okresním konzervátorem architektem Bóžou Dvořákem a posléze i Maxem Dvořákem,²⁴² který v této souvislosti město dokonce navštívil, popsal Štěpán Vácha v publikaci *Chrám sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě*.²⁴³ Bedlivě Wirth sledoval také osudy zvonice u kostela.²⁴⁴

Ve Vysokém Mýtě se vyjadřoval rovněž k úpravě prostoru před novou měšťanskou školou,²⁴⁵ kde navrhoval zachovat starý hřbitov a přeměnit jej, podle některých anglických vzorů, v park, což bylo nakonec zrealizováno. „Na pranýř“²⁴⁶ postavil také majitele zámečku Neulust u Chroustovic nedaleko Vysokého Mýta, který nechal tuto stavbu zbořit, protože „zapomněl, že má vedle osobních i veřejné závazky, že památka umělecká patří celému národu a kultuře celé země a proto jednal beze všeho citu“.²⁴⁷

Kromě Vysokého Mýta sledoval však i situaci v dalších východočeských městech. Svědčí o tom mimo jiné článek o novém průchodu z pardubického náměstí,²⁴⁸ který byl jedním z prvních, v nichž vytýčil hlavní zásady svého přístupu k ochraně starých měst.²⁴⁹ Do *Osvěty lidu* psal i o svévolném přemalování fresky v děkanském kostele v Humpolci.²⁵⁰

Velký význam pro Wirtha mělo také místo jeho posledního učitelského působení – Kladno. Kromě *Soupisu* kladenského okresu, který vyšel v roce 1907,²⁵¹ vydal o dva roky dříve, společně s Karlem Stejskalem, průvodce po městě a okolí nazvaný *Kladno jindy a dnes*.²⁵² Tento průvodce byl v době vydání považován za první publikaci svého druhu u nás odpovídající soudobým zahraničním parametrům (viz kap. II.C)3.4) Malé město).

---

²⁴² M. Dvořák možná reagoval na Wirthovu výzvu.

²⁴³ Spor o opětovnou instalaci oltáře Nanebevzetí Panny Marie, in: K. Kaplanová, Š. Vácha, *Chrám sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě*, Vysoké Mýto 2001, s. 50–52.

²⁴⁴ „Z. W.“ [Z. Wirth], *Zvonice*, *Osvěta lidu* 14, 28. 1. 1909, s. 3; „Z. W.“ [Z. Wirth], *Ještě k opravě zvonice*, *Osvěta lidu* 14, 24. 3. 1909, s. 2.

²⁴⁵ „Z“ [Z. Wirth], *Ještě slovo k úpravě parku před měšťanskou školou*, *Osvěta lidu* 12, 20. 4. 1907, č. 44, nestr.

²⁴⁶ „Z“ [Z. Wirth], *Na pranýř*, *Osvěta lidu* 12, 1. 6. 1907, č. 59, nestr.

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ „Z“ [Z. Wirth], *Průchod z náměstí*, *Osvěta lidu* 12, 16. 2. 1907, č. 19, nestr.

²⁴⁹ Tyto zásady odpovídaly pojetí Klubu Za starou Prahu, jehož už byl v této době členem (viz kapitola II./1. d) *Působení v Klubu Za starou Prahu*, problematika ochrany městských celků).

²⁵⁰ Fresko v děkanském kostele v Humpolci, *Osvěta lidu* 11, 25. 11. 1906, s. 3; též *Fresko v děkanském chrámě v Humpolci*, *ČSPSČ* 15, 1907, s. 35.

²⁵¹ Z. Wirth, *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém, okres Kladenský*, Praha 1907.

²⁵² K. Stejskal, Z. Wirth, *Kladno jindy a dnes*, Kladno 1905.

Rozsáhlá publikační činnost vyvrcholila redigováním některých odborných periodik, kromě zmiňovaného *Věstníku Za starou Prahu* a časopisu *Styl*, vedl v letech 1907 až 1909 také *Časopis Společnosti přátel starožitností českých*.

Po nástupu do ČSPSČ roku 1907 Wirth popsal, v rámci informací z redakce, krátce svoji koncepci při vedení tohoto čtvrtletníku. Chtěl zachovat stávající strukturu, ale zaměřit se především na články o domácím umění a rubriky věnované drobným zprávám a literatuře upravit podle vzoru *Českého časopisu historického*. Během svého působení zavedl oddíl nazvaný „musea, archivy a sbírky“ a část obsahující krátké zprávy o rekonstrukcích či hrozících demolicích památek, kterou patrně psal převážně sám a podrobně tak mapoval dění v ochraně památek v českých oblastech země. Jeho autorství je také pravděpodobné u přehledu nových česky a německy psaných publikací a periodik, který je oproti dřívějšímu období mnohem rozsáhlejší. Velmi pozoruhodný je rozsah soupisu článků a zpráv týkajících se jakýmkoliv způsobem uměleckohistorické či čistě vlastivědné oblasti, včetně pouhého vyobrazení památek, v odborných, regionálních i populárních časopisech a novinách. V těchto letech v časopise přibýly i obsáhlejší Wirthovy články, věnované většinou uměleckohistorické tematice. Již ve výroční zprávě Společnosti za rok 1907 byla nová koncepce periodika velmi kladně hodnocena: „*Časopis za redakce páně Wirthovy byl všude uvítán pro pestrost obsahu a výstižné přehledy všeho, co dotýká se našich snah.*“²⁵³ Své funkce v redakci ČSPSČ se vzdal po třech letech (v roce 1910), patrně s ohledem na to, aby se mohl intenzivněji věnovat *Věstníku Klubu Za starou Prahu*.

Řada indicií napovídá tomu, že Wirth také od roku 1908 přispíval často do měsíčníku vydávaného SVU Mánes *Volné směry*. Tato spolupráce jistě souvisela s jeho působením ve funkci redaktora druhého periodika spolku věnovaného otázkám architektury a uměleckého řemesla *Styl* a omezila se také pouze na toto období (roky 1908, 1909). Do *Volných směrů* psal většinou kratší zprávy týkající se nejčastěji aktuálních problémů z oblasti ochrany památek či dějin umění. Bohužel pouze některé z těchto textů jsou signované. Mezi ně patří především recenze dalšího dílu *Soupisu* památek vydávaného Archeologickou komisí a věnovaného Roudnickému zámku²⁵⁴ a nekrology Bohumila Matějky²⁵⁵ a Vojtěcha Lanny.²⁵⁶

²⁵³ Výroční zpráva Společnosti za rok 1907, ČSPSČ 16, 1908, s. 122.

²⁵⁴ Z. Wirth, Roudnický zámek, *Volné směry* 13, 1909, s. 111–113 (viz kapitola II./1. c) Činnost v rámci soupisového projektu Archeologické komise ČAVU).

²⁵⁵ „Z“, Bohumil Matějka, *Volné směry* 13, 1909, s. 118.

²⁵⁶ „Z“, Vojtěch svobodný pan Lanna, *Volné směry* 13, 1909, s. 117–118.

U dalších však můžeme jeho autorství předpokládat. Korespondence s M. Jiránkem²⁵⁷ potvrzuje Wirtha jako pisatele článku nazvaného Odborník²⁵⁸ kritizujícího publikační činnost Emila Edgara, nového redaktora deníku *Čas* sledujícího zvláště architekturu.²⁵⁹ Podobně doložena je noticka pojmenovaná Ochrana stavebních památek²⁶⁰ ostře pranýřující dokončenou rekonstrukci Dienzenhoferova letohrádku Amerika a restauraci děkanského chrámu v Klatovech. U opravy letohrádku Wirth kritizoval především úplné setření původní patiny barokní stavby („*Temně účinkem povětrnosti naběhlý kámen a omítka svítí nyní bělostí a všechny kontury, zvětralé a k úžasné měkkosti tvarů i stínů zharmonované, jsou nyní až protivné svou ostrostí a pravítkovou pravidelností.*“).²⁶¹ Rekonstrukce klatovského kostela prováděná Josefem Fantou byla ještě mnohem radikálnější a rovnala se do značné míry regotizaci. Proti takovému přístupu se Wirth samozřejmě zásadně postavil. Když se však dotčený Fanta tázal redakce na autora článku, přál si vzhledem ke svým dalším projektům (pražským *Soupisům* památek) zůstat v anonymitě.²⁶² Rozzlobený architekt tedy zaslal časopisu své stanovisko, před jehož otištěným textem však patrně opět Wirth většinu jeho objasňujících argumentů odmítl.²⁶³

O autorství Wirtha bychom, kromě těchto doložených případů, mohli uvažovat i u článku věnovaného kritické situaci ve výuce dějin umění na české univerzitě^{264, 265} a u noticky týkající se nahrazení dvou barokních sousoší stržených povodní z Karlova mostu.²⁶⁶ Wirth patrně časopis doplňoval i o krátké, několikařádkové zprávy sledující aktuální problémy z oblasti ochrany památek.

Na počátku roku 1914 vstoupil Wirth do redakce *Památek archeologických*, orgánu Archeologické komise ČAVU a Archeologického sboru Musea Království českého, v nichž se tématicky snoubila ochrana památek, dějiny umění a archeologie i historie. Lednová schůze

---

²⁵⁷ Korespondence M. Jiráka Z. Wirthovi, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

²⁵⁸ „Odborník“, *Volné směry* 12, 1908, s. 243–244.

²⁵⁹ Ostrá kritika přiměla Edgara k reakci otištěné také ve *Volných směrech* (12, 1908, s. 277). Wirth na ni reagoval v následujícím ročníku (*Volné směry* 13, 1909, s. 401).

²⁶⁰ Ochrana stavebních památek, *Volné směry* 12, 1908, s. 242–243.

²⁶¹ Tamtéž, s. 242.

²⁶² Dopis Z. Wirtha M. Jiránkovi, 3. 9. 1909, AHMP, fond SVU Mánes, karton 105, sign. 5, Styl 1909–1913.

²⁶³ K článku, pod titulem Ochrana stavebních památek ..., *Volné směry* 12, 1908, s. 357–358.

²⁶⁴ Autorem musel být jistě absolvent pražské fakulty, důkladně obeznámený se zdejší situací. Navíc pro Wirtha mluví používání určitých typických stylistických obrátů.

²⁶⁵ Česká univerzita a výtvarné umění, *Volné směry* 12, 1908, s. 155–156.

²⁶⁶ Sochy na Karlově mostě, *Volné směry* 13, 1909, s. 116.

Archeologické komise²⁶⁷ přijala odstoupení dosavadních redaktorů Josefa Ladislava Píče, Karla Chytila, Jana Kouly a Eduarda Šittlera a do nové redakce zvolila Jindřicha Matiegku,²⁶⁸ Ladislava Niederleho a Wirtha. Vedením časopisu byl pověřen Antonín Podlaha. Účelem těchto změn bylo zejména otevřít na stránkách periodika prostor modernějším vědeckým názorům. Z obsahu ročníku 1914 je patrné, že před svým odchodem do armády v srpnu tohoto roku se Wirth na tvorbě časopisu podílel velmi výrazně.²⁶⁹ Společně s Podlahou byl autorem většiny dějinám umění věnovaných textů v pravidelných rubrikách. Soustředil se zvláště na recenze a krátké zprávy o vycházejících knihách i nových číslech odborných periodik, včetně velkého množství regionálních a zahraničních. Wirth je také nejčastěji podepsán pod nekrology významných historiků umění a památkářů.²⁷⁰ Během válečných let jeho publikační aktivita samozřejmě poklesla, přesto však do redakce některé texty, zvláště recenze, zasílal.

Kromě aktivní spolupráce s redakcemi se Wirth angažoval i v dalších činnostech spojených u nás s ochranou památek. Od roku 1908 se stal konzervátorem c. k. Ústřední komise pro umělecké a historické památky pro politické okresy Německý Brod, Ledec nad Sázavou a Příbryslav.²⁷¹ Zachovaly se však pouze některé dokumenty z jeho působení v rámci okresu Německý Brod, z nichž plyne, že nejvíce pozornosti věnoval památkám okresního města. V roce 1909 zde soustavně sledoval snesení a novostavbu kupole děkanského chrámu i adaptaci budovy augustiniánského kláštera. Jeho posudky prováděných rekonstrukcí vycházely vždy z kontextu památkové budovy a jejího nejbližšího okolí i celkové urbanistické koncepce. Svoji obavu o znehodnocení zmiňovaného kláštera například zdůvodnil: *„Poněvadž již vystavění ohromné budovy nového gymnásia v bezprostředním susedství kláštera vneslo neklid do bývalé harmonie a poškodilo zejména obraz města z dálky, zejména se silnice Jihlavské a Humpolecké, jest obava, aby nedošlo k úplnému zničení barokního komplexu*

---

²⁶⁷ Ze schůzí Archeologické komise při České Akademii 1914, PA 26, 1914, s. 71 – 72.

²⁶⁸ Archeolog J. Matiegka byl jako jediný členem původní redakce.

²⁶⁹ V dopise z 27. 5. 1914 se Wirth ptal A. Matějčka *„Prosím Vás, co říkáte I. sešitu Památek za nové redakce? Dosud to není, jak si přeji, ale je pokrok přece znáti. Chytil zuří, že byl vyliť a že to jde přece.“* (Archiv NG, fond A. Matějček, korespondence přijatá, AA 3571/12A, č. 929 – 977)

²⁷⁰ V roce 1914 to byly především nekrology Jana Heraina a Ferdinanda J. Lehnera. (J. Herain (1848 – 1914), PA 26, 1914, s. 236–238; Ferdinand J. Lehner (1837 – 1914), PA 26, 1914, s. 69 – 71.)

²⁷¹ Toto datum je uvedeno v publikaci J. Javůrkové (viz pozn. 34, s. 24), která však většinou vycházela z Wirthových vlastních podkladů. Bohužel se nezachovaly žádné pověřovací listiny ani jiné prameny, které by toto datum potvrdzovaly. Nejstarší zachovaná Wirthova korespondence s touto institucí, uložená ve fondu Památkový úřad – Vídeň v Národním archivu v Praze, pochází z roku 1909.

klášterního a aby poměr kláštera ke kostelu nebyl na vždy porušen.“²⁷² V roce 1911 připravil pokyny pro restaurátora oltářů a kazatelny v děkanském kostele.²⁷³ V rámci humpoleckého soudního okresu, který byl součástí německobrodského politického okresu, radil Komitétu pro zachování hradní zříceniny Orlík, jakým způsobem ruinu opravovat.²⁷⁴ Za pozornost stojí poněkud neobvyklý způsob Wirthovy korespondence s Ústřední komisí dokládající jeho pro toto období typický značně nekompromisní přístup k řadě otázek. Své dopisy do její vídeňské kanceláře psal výhradně česky, zde byl text zkráceně přeložen Maxem Dvořákem do němčiny a teprve poté se stručnými pokyny předán k dalšímu vyřízení. Po reorganizaci komise, realizované z větší části v roce 1912, kdy se stal přímým nadřízeným českých konzervátorů Zemský konzervatorát v Praze, dopisy překládal Stanislav Sochor.²⁷⁵

Roku 1911 se Wirth zúčastnil Společného sjezdu pro ochranu památek a domoviny v Salzburku. Tyto sjezdy, svolávané většinou každé tři roky, byly původně pořádány pouze pro země sjednoceného Německa. Na počátku 20. století byla však jejich působnost rozšířena na všechny německy mluvící oblasti. Sjezdu v roce 1911, poprvé pořádaného rakouskými institucemi především c. k. Ústřední komisí pro památkovou péči, se zúčastnil neuvěřitelný počet cca 800 přihlášených posluchačů. Z českých ochránců památek mezi nimi kromě Wirtha byli Jaroslav Goll, Lubomír Jeřábek, Kamil Hilbert, Jan Emler, Ladislav Lábler, Jan Herain, Podhajský, Josef Velflík a Ješek Hofmann. Wirth, který se sjezdu účastnil poprvé, o něm napsal pro deník *Čas* rozsáhlou reportáž podrobně popisující průběh i celkovou atmosféru.²⁷⁶ Nejvýznamnější referáty podle něj přednesli C. Gurlitt, P. Clemen a M. Dvořák, z nichž ho nejvíce zaujaly poslední dva jmenovaní. Oba měli podobná témata. Clemen sledoval vývoj teorie a organizace památkové péče v Německu, Dvořák v Rakousku. V názorech na soudobý přístup k ochraně památek si byli oba vědci také velmi blízko. Přesto, podle Wirtha, Dvořák Clemenovy názory, „*v jemné a duchaplné své řeči, která i při monotónním přednesu neunavuje, nýbrž naopak – jak je pozorovati na všech účastnících a*

---

²⁷² Dopis Z. Wirtha Ústřední komisí, Národní archiv, fond Památkový úřad – Vídeň, karton 17, složka Havlíčkův Brod.

²⁷³ 17. 5. 1911, Národní archiv, fond Památkový úřad – Vídeň, karton 17, složka Havlíčkův Brod.

²⁷⁴ Dopis Z. Wirtha Ústřední komisí, 20. 4. 1912, Národní archiv, fond Památkový úřad – Vídeň, karton 17, složka Humpolec.

²⁷⁵ Architekt, zaměstnanec Zemského konzervatorátu viz dále.

²⁷⁶ Z. Wirth, Společný sjezd pro ochranu památek a domoviny v Solnohradě 1911, *Čas* 25, 15. 9. 1911, č. 255, s. 4; Z. Wirth, Společný sjezd pro ochranu památek a domoviny v Solnohradě 1911, *Čas* 25, 24. 9. 1911, č. 264, s. 5.

*hrobovém tichu v sále – uchvacuje v obzory širší a podkládá mu obsah hlubší.*²⁷⁷ Z celého Wirthova textu je zjevný velký obdiv k Dvořákovi, jeho postojům i k jím navrhovaným změnám ve státní rakouské památkové péči. (*„...prof. Dvořák, s žensky útlým hlasem, českou výslovností němčiny a nevtíravou vřelostí ušlechtilého ideologa dovedl s vynecháním všech podřízených detailů rozvinouti sytý obraz duševních proudů a s objektivností pravého historika stopovati vývoj otázky ve stálém vztahu k celkovým kulturním proudům světovým.*“)²⁷⁸ Právě reorganizovanou vídeňskou Ústřední komisi Wirth zároveň považoval za momentálně „vedoucí“ instituci v celé Evropě, protože „*akcentuje názory nejnynější a zásady nejpokrokovější.*“²⁷⁹

Významný vliv na vývoj přístupu k otázce ochrany památek na počátku 20. století v Čechách měla bezesporu také jednání a diskuse v rámci zákulisí tohoto oboru. Okruh lidí věnujících se v Praze historii, dějinám umění a ochraně památek byl v této době relativně úzký. Koncentroval se především kolem několika institucí (zvláště muzeí), zájmových spolků a redakcí odborných časopisů. Zdá se, že nebylo vůbec obtížné udržovat s těmito lidmi trvalý kontakt, zvláště když, jak vyplývá ze zachované korespondence i z některých publikovaných vzpomínek, značná část z nich pravidelně navštěvovala kavárnu Union na rohu Národní třídy a Perštýna.²⁸⁰ Její význam byl zatím většinou zmiňován v souvislosti s osobnostmi českého moderního umění, především kolem Skupiny výtvarných umělců. Neméně důležitá však bezesporu byla pro české odborné historické kruhy. Kavárna v této době znamenala nejen místo setkání, odborných jednání, vědeckých diskusí, ale byla i čítárnou. Přisun nejnovějších novin a časopisů zajišťoval vrchní číšník. Wirth měl v „Unionce“ své místo, kde většinou četl a psal si poznámky.²⁸¹

V předválečném Rakousku byla nejvýznamnějším koordinátorem státní ochrany památek c. k. Ústřední komise pro památkovou péči (K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege) reorganizovaná v roce 1911 Maxem Dvořákem pod vlivem myšlenek Aloise

---

²⁷⁷ Z. Wirth, Společný sjezd pro ochranu památek a domoviny v Solnohradě 1911, *Čas* 25, 24. 9. 1911, č. 264, s. 5.

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ Z. Wirth, Společný sjezd pro ochranu památek a domoviny v Solnohradě 1911, *Čas* 25, 15. 9. 1911, č. 255, s. 4.

²⁸⁰ Prostředí kavárny Union ve své knize vzpomínek podrobně charakterizuje František Langer (*Byli a bylo, Vzpomínky*, Praha 2003) i V. V. Štech (*V zamlženém zrcadle*, Praha 1967).

²⁸¹ Korepondence B. Markalouse (Jaromíra Johna), OD ÚDU AV ČR, fond NKK, karton XII, inv. č. 913–920.

Riegla.²⁸² Podle jejího nového statutu byla vybudována jako odborný úřad podléhající přímo Ministerstvu kultu a vyučování a spojený s vědeckým ústavem pro výzkum a odbornou inventarizaci uměleckého majetku. Vlastní památkový úřad byl složen z historiků umění a technicky vzdělaných úředníků (především architektů). Jak vyplývá z řady dokumentů, M. Dvořák se velmi aktivně zajímal o situaci v památkové péči v Čechách. Pomocí zpráv konzervátorů, korespondence s přáteli, článků v odborných časopisech i častých návštěv sledoval podrobně nejvýznamnější kauzy. S Wirthem se jistě mnohokrát setkal, což dokládá i relativně bohatá vzájemná korespondence.²⁸³ Wirth si Dvořáka velmi vážil a jeho názory nadšeně prosazoval. U problematických kauz, jakými byla již zmiňovaná rekonstrukce Pražského hradu či kostela sv. Jindřicha v Praze, se jeho postojů otevřeně zastával i v tisku. Dvořák bezesporu uznával Wirthovy odborné a především organizační schopnosti.²⁸⁴ Na počátku roku 1914 mu prostřednictvím Antonína Matějčka nabídl dosud neobsazené místo moravského konzervátora, s reálnou možností, po případném odvolání Lubomíra Jeřábka, zastávat tuto funkci v Praze. Wirth odmítl,²⁸⁵ nechtěl odejít z Prahy.²⁸⁶

---

²⁸² Stanovy vydány v Říšském zákoníku, 1911, č. LXIII, s. 490 – 492; M. Dvořák stál v čele Komise od roku 1905, kdy byl po smrti A. Riegla jmenován jejím předsedou.

²⁸³ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, korespondence M. Dvořáka.

²⁸⁴ Např. v červnu 1914 A. Matějček píše Wirthovi: „Včera měl jsem dlouhý diskurs s Dvořákem. Tätigkeitsbericht do Mitteilungen bude nyní psát každý zemský konzervátor sám. Mimo to budou vybídnuti čelní Denkmalpflegři, aby občas napsali zprávu o důležitějších akcích v zemi v oboru péče o památky a Dvořák počítá hlavně s Vámi.“ (Dopis z 15. 6. 1914, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, korespondence A. Matějčka).

²⁸⁵ A. Matějčkovi v odpovědi na tuto nabídku v dopise z 8. 1. 1914 napsal: „Jedno bylo jisto předem, že Brno je kulturní pustina a že dát Prahu za Brno je skok velmi odvážný. Nestojím naprosto o to, v té pustině hrát úlohu jednonohého krále slepých a spokojují se rád úlohou řadového vojína v Praze.“ Dále však dodal: „Ale přes to – s ohledem na rodinu i s ohledem na přání prof. Dvořáka, jehož si vážím – chci se aspoň pokusit o tom vážně přemýšlet.“ (Archiv NG, fond A. Matějček, korespondence přijatá, AA 3571/I2A, č. 929–977.) Nakonec přesto nabídku odmítl.

²⁸⁶ V roce 1915 Wirth žádal M. Dvořáka o pomoc při své žádosti o uvolnění z armády. Ten však prostřednictvím A. Matějčka odpověděl, že bohužel nemá k tomu přímou pravomoc a žádnou možnost ovlivnit odpovědné činitele. (Korespondence A. Matějčka z roku 1915, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth).

d) Služba v armádě

Prakticky celé období první světové války strávil Wirth v armádě. Narukoval záhy po jejím vyhlášení v srpnu 1914 a do Prahy se natrvalo vrátil v srpnu 1918, kdy mu byla, na žádost Uměleckoprůmyslového muzea, podporovanou c. k. Ústřední komisí pro památkovou péči, udělena dlouhodobá dovolená z armády (byl tzv. vyreklamován).²⁸⁷ Předpokládalo se tehdy, že zůstane zaměstnán v muzeu a při tom bude pomáhat s vyřizováním agendy úřadu zemského konzervátora.²⁸⁸

V této souvislosti je velmi zajímavý dopis Antonína Engela Wirthovi²⁸⁹ z roku 1917 týkající se žádosti o zaměstnání v zemském památkovém úřadě v Praze, kterou Wirth v této době podal. Lubomír Jeřábek tuto žádost konzultoval právě s Engelem jakožto Wirthovým příbuzným a od roku 1917 konzervátorem c. k. Ústřední komise, tedy svým podřízeným. Engel Wirtha upozorňoval, že na sliby, které neoficiálně dostává od vídeňské kanceláře komise, není dobré spoléhat, protože její personální odbor, často bez domluvy s dalšími odděleními, svá rozhodnutí rychle mění. Je tedy lepší zůstat na jistém místě v muzeu. Nakonec však zcela otevřeně uvedl svůj názor, že hlavním důvodem Jeřábkova zdrženlivého postoje k Wirthově žádosti je jeho obava o vlastní pozici („*Pokud by necítil nebezpečí pro sebe ze Tvé přítomnosti, soudím, že by Tě vítal v každém směru.*“)²⁹⁰

Během čtyř válečných let sloužil především na východní frontě, v Haliči, Ruském Polsku a Rumunsku, po jejím uzavření byl v posledním roce přeložen do Itálie. Během zdravotních prohlídek byl uznán za neschopného nasazení v hlavní frontové linii, působil proto většinou v zázemí jako zásobovací důstojník či správce úseku železnice. Jak sám v korespondenci z tehdejší doby přiznával, jeho služba byla větší část tohoto období v rámci daných možností „*poměrně příjemná*“.²⁹¹ „*Nejsou-li pochody, mám dosti času na práci. Vydávám Umělecké Poklady ....., píše články a hlavně pilně čtu.*“²⁹² referoval Wirth roku 1915 Aloisi Kubíčkoví. Je však nesporné, že i přesto pro něj služba v bojující armádě nebyla jednoduchou záležitostí. V roce 1915 rozčíleně reagoval na Matějčkův názor, že válka může být pro člověka očištným dušením zážitkem: „*Prosím Vás, nemluvte o zážitku, tak se mluví*

²⁸⁷ Jednání o udělení dovolené viz korespondence F. X. Jiřka z roku 1918 (fond Z. Wirth, OD ÚDU AV ČR).

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ Dopis A. Engela Z. Wirthovi, 25. 11. 1917, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, rodinná korespondence.

²⁹⁰ Tamtéž.

²⁹¹ Korespondence s V. Kramářem, A. Matějčkem a dalšími z tohoto období (fond Z. Wirth, OD ÚDU AV ČR).

²⁹² A. Kubíček, Wirth – voják, *Za starou Prahu* 22, 1939, s. 12.

jen z dálky o tom; věc sama je perná a nemáte dojmu “zážitku“ v tom slova smyslu. Je /...../,²⁹³ mluví-li se, že účastenství ve válce (tedy v boji), v dešti granátů má nějaký vliv duševní. To jsou bajky pro děti.“ „Ta věc trvá dlouho, než aby mohla mítí povyšující duševní vliv a mašinérie válečná, ty skutečné stroje, k vedení války vymyšlené, také nemohou duševně imponovat. To je všechno tak tělesné, že zážitek tu platí jen tolik, že jste unaven, hladov, že máte rozbitou nohu nebo vyhrězlá střeva, nic více.“²⁹⁴

Po celou dobu válečného nasazení se snažil udržovat trvalý kontakt s děním v uměleckohistorické oblasti i běžným kulturním životem v Praze. Vrchní číšník z kavárny Union František Patera mu pravidelně posílal noviny a časopisy,²⁹⁵ známí jej informovali o nových knihách a důležitých událostech. Dopisy z těchto let tvoří největší část Wirthovy korespondence. Jak dokládá bibliografie, nepřestal ani v této době publikovat. Jeho články vycházely zejména *Památkách archeologických* a ve *Věstníku Za starou Prahu*, v nichž zůstal i členem redakcí a kde byl autorem především významné části rubrik věnovaných anotacím nových knih a časopisů.

Od definitivního návratu z fronty²⁹⁶ do Říjnového převratu se kromě práce v muzeu patrně nejvíce věnoval záležitosti, kterou ve svých člancích začal sledovat již v roce 1917 a kterou považoval za v té době nejaktuálnější problém ochrany památek v Čechách – třídění a evidenci rekvírovaných zvonů a dalších kovových předmětů.²⁹⁷

---

²⁹³ Nečitelné slovo.

²⁹⁴ Dopis z 17. 11. 1915, Archiv NG, fond A. Matějček, korespondence přijatá, AA 3571/I2A, č. 929 – 977.

²⁹⁵ Viz korespondence Františka Patera z let 1914 až 1918 (fond Z. Wirth, OD ÚDU AV ČR), též Alois Kubíček, Wirth – voják, *Za starou Prahu* 22, 1939, s. 13.

²⁹⁶ Během služby v armádě Prahu patrně vždy nejméně jednou ročně navštěvoval v rámci svojí dovolené. Zmiňuje se o tom v korespondenci řada Wirthových známých (OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth).

²⁹⁷ Rekvisice zvonů, *Památky archeologické a místopisné* 29, 1917, s. 103 – 104, 194 – 195; Zabavení zvonů na Slánsku, *Slánský obzor* 25, 1917, s. 133 – 136; Zabavení zvonů na Slánsku, *Slánský obzor* 26, 1918, s. 43 – 45.

B) První a druhá republika (období do konce roku 1938)

1. Úřední působení

1) Zdeněk Wirth a Ministerstvo školství a národní osvěty

V období mezi svým návratem z fronty v srpnu 1918 a Říjnovým převratem Wirth působil současně v pražském Uměleckoprůmyslovém muzeu a v Zemském památkovém úřadu. Podle informace Wirthova pozdějšího blízkého spolupracovníka Kamila Novotného²⁹⁸ se také účastnil schůzek skupiny historiků a historiků umění, kteří již předvíдали blízky vznik samostatného státu a plánovali nový systém organizace archivnictví, muzejnictví, uměleckého školství a ochrany památek.²⁹⁹ Bohužel není doloženo, kdo z tehdejších českých odborníků, patřil k zmiňované skupině. Z historiků umění můžeme předpokládat účast Václava V. Štecha, který se také během převratu stal členem Národního výboru. Vůdčí osobností historiků byl patrně Kamil Krofta, archiváře mohl zastupovat Václav Morávek a Josef Borovička.

Na působení této skupiny navázala během převratu kulturní sekce (komise) revolučního Národního výboru československého. Jejím členem pro oblast výtvarného umění a ochrany památek se stal, jak již bylo řečeno, Štech. Wirth byl jmenován pouze do početné poradní komise kulturní sekce. Podle informace Kamila Novotného však měl být Wirth spoluautorem textu známého prvního zákona nového státu – nařízení o zákazu vývozu mobilních památek (č. 13/1938 Sb. z. a n.), jehož právníckou textaci podle této informace doplnil Alois Rašín.³⁰⁰ Pro tuto zprávu se však nepodařilo nalézt oporu v jiné literatuře ani pramenech.³⁰¹ Na druhou stranu však není důvod ji zpochybňovat. Pokud budeme uvažovat o jiném autorovi, za dané situace by připadali v úvahu patrně pouze V. V. Štech z hlediska svého členství v Národním výboru či L. Jeřábek jako zemský konzervátor. Mezi těmito třemi eventualitami se Wirthovo autorství jeví jako nejpravděpodobnější.

Zajímavá je okolnost, že sám Wirth ve svých životopisech zachovaných až z období po roce 1945³⁰² a určených pro různé úřední potřeby, svoji aktivitu během

---

²⁹⁸ K. Novotný, Z. Wirth v ministerstvu školství a národní osvěty, *ZPP* 2, 1938, s. 118.

²⁹⁹ Z. Wirth, Organizace ministerstva školství a národní osvěty Československé republiky (I. Všeobecné poznámky), *Umění* 1, 1918/1921, s. 247.

³⁰⁰ K. Novotný, Zdeněk Wirth v ministerstvu školství a národní osvěty, *ZPP* 2, 1938, s. 118.

³⁰¹ Písemnosti z činnosti Národního výboru se zachovaly pouze velmi torzálně.

³⁰² OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton IL, sv. 2.

Říjnového převratu zcela popírá a uvádí, že se vrátil z fronty až listopadu. Tuto informaci přitom řada pramenů, mimo jiné korespondence psaná a odesílaná již od srpna z Prahy, lehce vyvrací. Wirth tedy patrně vzhledem k politické situaci považoval za výhodnější tuto svoji životní etapu zcela pominout.

V závěru listopadu 1918 Wirtha vyzval Masarykův spolupracovník, státní tajemník pověřený organizací státní správy František Drtina, aby se účastnil přípravy nového ministerstva, do jehož kompetence měla náležet celá oblast školství a tzv. národní osvěty. Byla tak změněna původní koncepce navrhovaná na počátku listopadu kulturní komisí Národního výboru, že pro oblast osvěty bude vytvořeno samostatné ministerstvo. O zvratu v tomto projektu Wirth později napsal: „*celá národní kultura byla přes noc zbavená politickým dobrodružstvím své samostatnosti*“.³⁰³ Tento stav však nebyl dlouho považován za definitivní, počítalo se s tím, že až se politické a finanční poměry státu zkonsolidují, dojde k osamostatnění obou oblastí. Z toho důvodu byly zpočátku osvěta a školství odděleny v rámci ministerstva i vedením vlastní registratury a protokolu.³⁰⁴

Na konci roku 1918 se objevily v uměleckých kruzích také úvahy na zřízení samostatného ministerstva umění (či ministerstva krásných umění), které nakonec vyústily návrh Jana Svatopluka Machara v létě roku 1919 Národním shromážděním však zamítnutý.³⁰⁵ Tato idea obhajovaná mimo jiné i Karlem Čapkem počítala s vymezením kompetence tohoto úřadu na oblast tzv. „krásných umění“ – literatura, divadlo, hudba a výtvarné umění. Ministerstvo se mělo soustředit na podporu rozvoje českého umění a jeho propagaci v zahraničí. Oblast tzv. vědy, tedy muzejnictví, archivnictví, knihovnictví, archeologie a ochrana památek, měly zůstat nadále u ministerstva školství. S tímto rozdělením oblasti osvěty Wirth neschválil a kvitoval neschválení Macharova návrhu. Později o tom napsal: „*Je nesporno, že zejména v naší demokratické společnosti, která – až na malé výjimky – nesledovala nikdy cílů l'art pour*

---

³⁰³ Koncept Memoranda o organisaci VI. odboru ministerstva školství a národní osvěty, rukopis Z. Wirtha, 1919, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–252, s. 2.

³⁰⁴ Z. Wirth, Organizace ministerstva školství a národní osvěty Československé republiky (I. Všeobecné poznámky), *Umění* 1, 1918/1921, s. 247.

³⁰⁵ Během předkládání a po zamítnutí návrhu se v novinách rozproutila poměrně zajímavá diskuse o významu státní podpory pro uměleckou tvorbu, např. Karel Čapek, Ve jménu umění, *Národní listy* 59, 17. 6. 1919. Ministerstvo umění, *Lidové noviny* 27, 6. 7. 1919. Vlastislav Hofman, Je vskutku dnes třeba na rychlo zříditi ministerstvo umění? (výstřížek z fondu Z. Wirth, OD ÚDU AV ČR, karton W–A–252, sv. 1).

*l'artismu, bylo by vždy naprosto nesympatické heslo "ministerstva krásných umění"; po této stránce možno mluvit o shrnutí vědy, umění a lidové výchovy do jediného odboru za nejjšťastnější rozřešení této organizační otázky...*³⁰⁶ Jako doklad správnosti československého postupu uvedl berlínský případ, kde byly také tyto oblasti spojeny v Ministeriu für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung.³⁰⁷

Ještě dlouho, patrně celé první desetiletí existence nového státu, však Wirth podobně jako řada dalších zainteresovaných osob, počítali s tím, že k rozdělení ministerstva nakonec dojde. S postavením osvětové sekce v rámci MŠNO byli nespokojeni. Jeho struktura byla rozvržena tak, že školstvím se zabývaly čtyři odbory, osvětou pouze jeden, v celkovém počtu 24 oddělení byla kulturní oblast zastoupena třemi. Měli tedy patrně oprávněné obavy, že toto nevyvážené postavení osvětové sféry může způsobit, že většina politické reprezentace státu ji bude vnímat jako víceméně okrajovou záležitost, z čehož bude plynout i její podhodnocování při sestavování státního rozpočtu. Jak psaly Lidové noviny v červenci 1919 „*Stav nynější, kdy osvětové oddělení, vedoucí agendu těchto uvedených oborů (obory kulturní sféry, p. a.), je nesamostatné, v područí, v podnájmu ministerstva školství, jest prostě neudržitelný.*“³⁰⁸ V roce 1921 připravili někteří zaměstnanci osvětového odboru memorandum kritizující tuto situaci, autorem jehož konceptu byl Wirth. Jeho odezva však patrně byla minimální, postavení celého odboru se v průběhu 20 let trvání první republiky nezměnilo³⁰⁹ a obavy z podřadného postavení kulturní sféry v rámci státní správy a z něho vyplývající finanční podhodnocování se ukázaly jako oprávněné. Zůstává však otázkou, zda by existence samostatného osvětového ministerstva situaci výrazně zlepšila.

Mezi osobnostmi působícími v této době v oblasti české kultury převažoval názor, že je nutné postavit této sféře pevné státní zázemí, které v Rakousku podle nich bylo minimální. Zatímco pro vídeňské Ministerstvo kultu a vyučování byly problémy kulturní sféry pouze okrajovou záležitostí, měl osvětový odbor nového ministerstva tento handicap zcela odčinit. Setkáváme se tedy v tomto období zrodu této zcela nové

---

³⁰⁶ Z. Wirth, Organizace ministerstva školství a národní osvěty Československé republiky (I. Všeobecné poznámky), *Umění* 1, 1918/1921, s. 247.

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ Ministerstvo umění, *Lidové noviny* 27, 6. 7. 1919, s. 9.

³⁰⁹ Pouze při reorganizaci roku 1928 byl osvětový odbor přečíslován z VI. na V.

sféry státní správy s velkou dávkou nadšení a idealismu, někdy až bezmezná víry ve schopnosti státu finančně i organizačně zaštitit prakticky veškeré dění v této oblasti. Návrh Národního výboru československého na kompetence osvětového odboru (zpočátku uváděného jako oddělení) ministerstva již v říjnu 1918 stanovil, že mu „přísluší starati se o veškerou duševní činnost v československém státě a pečovati soustavně o veškerý umělecký, historický a duševní majetek československý doma i v cizině“.³¹⁰

Podle tvrzení Zdeňka Wirtha³¹¹ první kostru programu tehdy pro ně ještě osvětového ministerstva stanovila již zmiňovaná skupina historiků a historiků umění ještě před vyhlášení československého státu. Toto schéma bylo později již patrně pouze modifikováno. V roce 1919 Wirth napsal, že s ohledem k zamítnutí vzniku samostatného osvětového ministerstva „*nám bylo umožněno* [státním tajemníkem Drtinou a ministrem p. a.] *samostatně vypracovati ideové rozdělení*“³¹² osvětového odboru. Můžeme se pouze domýšlet, koho zde měl Wirth při použití množného čísla na mysli. Ve Wirthově pozůstalosti se zachoval zajímavý dokument datovaný do 2. prosince 1918 ukazující příznačně, jak se tvořil tento program.³¹³ Obsahuje strojopisný návrh struktury Historicko–vědeckého a uměleckého oddělení ministerstva korigovaný Wirthovým rukopisem, ale na základě konzultace s V. V. Štechem (jak je Wirthem v záhlaví připsáno). Což dokládá, že se oba tito historici umění na tvorbě celkové struktury nového úřadu podíleli velmi zásadním způsobem.

Osvětová sekce ministerstva v závěru roku 1918 označená jako VII. odbor byla na počátku roku 1919 přejmenována na VI. odbor. Ještě v závěru roku 1918 byl jejím vedením pověřen divadelní režisér Jaroslav Kvapil. Jeho struktura odpovídala v podstatě zmiňovanému dokumentu ze 2. prosince, odbor byl rozdělen na tři oddělení: XIV. zkráceně označované jako „věda“, oddělení XV., které se mělo zabývat problematikou tzv. „krásných umění“ a oddělení XVI., jemuž byla svěřena koordinace

---

³¹⁰ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, W–A–252, sv. 2.

³¹¹ Z. Wirth, Organisační ministerstva školství a národní osvěty Československé republiky (I. Všeobecné poznámky), *Umění* 1, 1918/1921, s. 247.

³¹² OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, W–A–252, sv. 2.

³¹³ Tamtéž.

tzv. „lidové výchovy“.³¹⁴ Do roku 1920 bylo XIV. oddělení rozděleno na dvě části: prvnímu (označenému jako XIV.a) vedenému Kamilem Kroftou příslušela organizace vědecké práce, do jeho kompetence patřily vědecké ústavy, archivnictví a knihovnictví, druhou část (XIV.b) spravující oblast archeologie, museí a ochrany památek vedl Wirth. Po odchodu Krofty z ministerstva došlo ke spojení obou částí oddělení pod Wirthovým vedením. Řízení uměleckého oddělení (XV.) převzal ještě v roce 1918 V. V. Štech.³¹⁵ V roce 1922 došlo k částečné reorganizaci struktury celého ministerstva (mimo jiné oddělení byla již číslována pouze v rámci jednotlivých odborů). Osvětový odbor od té doby zahrnoval první až čtvrté oddělení, které bylo nově zřízeno pro agendu školních a kulturních styků se zahraničím. Současně byla také upřesněna kompetence jednotlivých oddělení a došlo k relativní stabilizaci personálního obsazení. Mimo jiné z funkce vedoucího druhého „uměleckého“ oddělení odešel již v roce 1921 V. V. Štech a správu byl nejprve dočasně pověřen Wirth, v roce 1922 byl oficiálně jmenován dramatik Stanislav Mojžíš. Počet úředníků v odděleních se ustálil na pěti až sedmi podle velikosti agendy.

Většinu zaměstnanců těchto oddělení ministr, (v počátcích úřadu jím byl Gustav Haberman), jmenoval v souladu s koncepcí prosazování „odbornictví“ ve státní správě propagovanou státním tajemníkem Drtinou.³¹⁶ Drtina považoval za výhodnější z hlediska správného fungování úřední sféry svěřit funkce odborníkům v dané, úřadem spravované oblasti, kterým měli v procedurální oblasti pomáhat profesionální úředníci, vzděláním většinou právníci. Což byl přístup zcela opačný než byla dosavadní převažující praxe v rakouských úřadech. Tato koncepce situaci zpočátku značně zkomplikovala, tyto první měsíce později výstižně charakterizoval Kamil Novotný „*Ony začátky v prosinci roku 1918 nebyly snadné. Začínalo se ve Fuchsově paláci v Letenské ulici, kde míti svůj stůl již patřilo k úspěchu a od roku 1919 pokračovalo se v paláci Nostitzově, narychlo zabraném pro potřeby ústředního úřadu osvětového. V místnostech, ne-li komnatách, mezi pozůstatky ještě nedávno šlechtického komfortu, nebo v předělených někdejších chodbách, seděli nyní často jen u budoárových stolků*

---

³¹⁴ Do kompetence tohoto odboru patřila především správa lidových škol, lidových knihoven a čítáren, organizace všeobecně vzdělávacích přednášek a záležitosti kinematografie.

³¹⁵ Organizace VI. odboru ministerstva školství a národní osvěty, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–252, sv. 2.

³¹⁶ O. Sommer, Zdeněk Wirth a veřejná správa, *Umění* 11, 1938, s. 311.

*spisovatelé a básníci, vědečtí pracovníci a profesori, aby kladli základy ke státní péči o záležitosti osvětové. Až na nepatrné výjimky nepřicházeli sem z úřadů a povětšinou jim byla zcela neznáma i zevní adjustace spisová, do níž bylo nutno odívati opatření, diktovaná znalostmi kulturních nezbytností a požadavků.*³¹⁷

Sám Wirth Drtinův přístup zhodnotil v roce 1921 pozitivně „*Třeba snad z počátku poněkud trpí tímto byrokratickým diletantismem čistě formální stránka kancelářského rozhodování, přece po meritorní stránce znamená to pokrok a zvědečnění agendy a tím i dodává úřadu náležitou autoritu.*“³¹⁸ Spor mezi „odbornickým“ a „úřednickým“ přístupem však bude mít v historii tohoto odboru ještě nepříjemnou dohru.

Wirthovu sjednocenému oddělení původně označovanému jako vědecké, postupně však stále častěji jako památkové, příslušela organizace vědecké práce (mimo vysoké školy), dále archeologie, muzejnictví, archivnictví, knihovnictví a ochrana památek. Wirth jako přednosta přímo spravoval agendu týkající se zásadních otázek ochrany památek – tedy především organizaci státní správy v této oblasti, jejího personálního obsazení, dále zákonodárství ve spravovaných oblastech, jednání o navrácení bohemik z ciziny, ochranu památek ohrožených v souvislosti s pozemkovou reformou, evidenci státního uměleckého majetku, meziministerské akce a zastupování ministerstva ve správních výborech a kuratoriích.³¹⁹

V jeho oddělení trvale působili tři zaměstnanci. Oblast památkové péče spravoval historik umění Kamil Novotný, absolvent pražské fakulty, o kterém se Wirth již ve své korespondenci během války několikrát zmiňoval jako o nadaném a schopném člověku. Můžeme tedy předpokládat, že mu práci ve svém oddělení sám nabídl. Dalšími dvěma pracovníky byli archiváři Jan Morávek a Josef Borovička. Borovička se však již na počátku roku 1921 vrátil do Archivu země České a s ministerstvem spolupracoval pouze externě. Archivní problematika byla po té svěřena výlučně Morávkovi. Agendu související s ochranou přírody spravoval Rudolf Maximovič.³²⁰ Agendu muzejnictví,

---

³¹⁷ K. Novotný, Zdeněk Wirth v ministerstvu školství a národní osvěty, *ZPP* 2, 1938, s. 118.

³¹⁸ Z. Wirth, Organizace ministerstva školství a národní osvěty Československé republiky (I. Všeobecné poznámky), *Umění* 1, 1918/1921, s. 248.

³¹⁹ Návrh na rozdělení agendy v odděleních odboru, fond Z. Wirth, karton W–A–252, sv. 2.

³²⁰ Organizace ministerstva školství a národní osvěty, 23. 10. 1922, NA, fond MŠ, karton 264, sign. 2 I, inv. č. 845.

zdá se, měli mezi sebou rozdělenou Wirth s Novotným. Po oficiálním povýšení Wirtha do funkce přednosta odboru v roce 1923, se stal novým vedoucím oddělení právník Jan Dvořák. Od roku 1928 jej řídil Cyril Merhaut a po jeho jmenování předsedou českého památkového úřadu v roce 1936 jej nahradil Otto Placht.

Zástupcem přednosta VI. odboru byl Wirth jmenován již během roku 1919. Po Kvapilově nejprve dočasném, záhy však definitivním, odchodu z ministerstva k režisérské praxi se stal největším kandidátem na jeho pozici. Na podzim roku 1921 však ministr překvapivě jmenoval do této funkce Antonína Setunského bývalého úředníka vídeňského Ministerstva kultu a vyučování. Kolem tohoto postupu vedení ministerstva se v tehdejší tisku rozvinula velmi ostrá polemika. Jádrem sporu byl právě střet zmiňovaného „odbornického“ a „úřednického“ přístupu. Obhájci Setunského³²¹ argumentovali nutností zavést do činnosti odboru systém, aby nedocházelo k procesním chybám a aby se nehromadily nevyřízené spisy, kritika v tomto smyslu prý zazněla i z prezidentské kanceláře.³²² Podle jejich podání měli Setunského o „záchranu“ odboru požádat přímo ministr v této době Josef Šusta a přednosta prezidia Miloslav Valouch.³²³ Vystoupily zde napovrch bezesporu také generační a politické spory. „Prof. dr. A.“ do týdeníku *Výzva* napsal: „... *po převratu se zmocnili vedoucích míst zcela samovolně strany, koterie a kliky neodborníků, diletantů a lidí ne vždy mravně nezávadných, kteří si navzájem propočítávali léta, opatřili sinekury, zajišťovali pohádkově rychlé postupy (– např. ze suplenta nebo zkušebního kandidáta (!) na ministerského tajemníka –)* [narážka na Wirtha, p. a.] *a v ministerstvech prostě řádili.*“³²⁴ Wirtha se zastaly listy blízké hradnímu křídlu realistický *Čas*³²⁵ a Peroutkova *Tribuna*.³²⁶ Podle P. Růžka z *Času* se u Setunského nedá očekávat „vnitřní vztah k naší osvětě“.³²⁷ „*Osvětový odbor, který dosud skomíral*

---

³²¹ Prof. dr. A., Dokumenty, K poměrům v ministerstvu školství a nár. osvěty, *Výzva* 1, č. 21, 22. 4. 1922, nestr.; Prof. dr. A., Dokumenty, K poměrům v ministerstvu školství a nár. osvěty (pokr.), *Výzva* 1, č. 22, 6. 5. 1922, nestr.

³²² Prof. dr. A., Dokumenty, K poměrům v ministerstvu školství a nár. osvěty, *Výzva* 1, č. 21, 22. 4. 1922, nestr.

³²³ Tamtéž.

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ P. Růžek, Divné zjevy v ministerstvu školství a národní osvěty, *Čas* 31, 25. 11. 1921, večerní vydání, s. 1.

³²⁶ V osvětovém odboru min. školství, *Tribuna* 4, 16. 4. 1922, s. 3.

³²⁷ Tamtéž.

*nedostatkem peněz, umře teď jistě na byrokratický prázdný formalismus.*³²⁸ Tato strana zastávala názor, že za jmenováním spíše stála snaha Setunskému najít pozici odpovídající jeho hodnosti a odslouženým rokům, která v části ministerstva spravujícím oblast školství již nebyla. Z článků obou stran je také patrné jisté rozčarování nad tím, jak jsou možnosti osvětového odboru v oblasti podpory české kultury ve srovnání s původními předpoklady nedostatečné. Vysvítá zde také, kde Wirth během svého působení na ministerstvu hledal politickou podporu.

Z citovaných článků dále vyplývá, že situace v odboru po jmenování Setunského ředitelem, byla velmi komplikovaná. Řada úředníků v čele s Wirthem s ním odmítala spolupracovat, neúčastnili se schůzí, důležité spisy posílali k podpisu přímo ministroví. Tento stav se patrně uklidil až během roku 1922, kdy se Wirth fakticky stal vedoucím odboru. Není přesně známo za jakých okolností k tomu došlo, je možné, že Setunský zažádal o odchod do penze či dlouhodobě onemocněl. Wirthovo oficiální jmenování přednostou VI. osvětového odboru však proběhlo až z roku 1923. Ve svých životopisech i v dalších dokumentech Wirth však vždy uváděl, že odbor vedl již od roku 1920, tedy od odchodu Jaroslava Kvapila z funkce. Po těchto z mnoha hledisek komplikovaných prvních letech existence osvětového odboru se situace na řadu let konsolidovala, v jeho struktuře, kompetencích i personálním obsazení docházelo pouze k dílčím proměnám. Postavení Zdeňka Wirtha jako přednosty odboru (s titulem oborový přednosta) bylo v roce 1926 utvrzeno jeho jmenováním sekčním šéfem. Rozsah jeho kompetencí z velké části odpovídal pravomocím současného ministra kultury, i když s tím zásadním rozdílem, že Wirth podléhal ministrovi a nebyl tedy členem vlády. To však patrně také způsobilo, že jeho pozice nebyla otřesena žádnými politickými zvraty, které i během první republiky byly relativně časté. Dalším důvodem stability jeho postavení mohlo být již zmiňované okrajové postavení kulturní sféry, kterou spravoval, v rámci celého systému státní správy. Možná zde hrála roli i jeho přizpůsobivost dané politické situaci, která se stala zjevnější až v poválečném období. Nutno však dodat, že ani obsazení postů přednostů dalších odborů ministerstva se během první republiky příliš neměnilo.

Do kompetence Wirthovy funkce samozřejmě kromě oblastí, kterým bude věnován text následujících kapitol – tedy ochrana památek, přírody a muzejnictví – patřili i další sféry. Do pravomoci památkové oddělení příslušelo kromě zmiňovaných

---

328 Tamtéž.

ještě celé archivnictví a vědeckého knihovnictví. Umělecké oddělení spravovalo záležitosti divadel, hudby, výtvarného umění a později i filmu. Vypisovalo soutěže na státní umělecké zakázky, udílelo subvence, zaštiťovalo státní instituce. Oddělení lidové výchovy spravovalo zvláště lidové knihovny a organizovalo mimoškolní vzdělávání, jehož cílem bylo rozšiřovat kulturní obzory všech generací obyvatel. Náplň činnosti, která byla v dané době všeobecně považována za velmi odpovědný úkol. Poslední oddělení pro školní a kulturní styky se zahraničím mimo jiné organizovalo československou účast na zahraničních výstavách s tímto zaměřením. Konceptů našeho zastoupení byl dlouhodobě pověřován jistě na Wirthův popud V. V. Štech. Wirth tedy mohl zasahovat i do řady dalších kauz i dlouhodobějších procesů, kompetenci v těchto oblastech však většinou přenechával vedoucím oddělení a příslušným referentům.

V srpnu roku 1938 oslavil Wirth velkolepým způsobem své 60. narozeniny, dostal několik stovek blahopřejných dopisů, gratulovali mu i nejvyšší představitelé státu. Těšil se velké politické i společenské prestiži. Situace v Evropě se však stále více přiostrhovala a po uzavření Mnichovské dohody a odtržení sudetských regionů se začíná zásadním způsobem proměňovat i vnitropolitická situace v Československu. Státní úřady v čele s ministerstvy zahájily přípravy na aktuálně hrozící válečné nebezpečí. V osvětovém odboru se především koncipovalo zajištění státních sbírek a Wirth se snažil urychleně vydat do tisku již připravené *Umělecké památky Čech*, které by zaručily alespoň základní evidenci památek, i když pouze v jedné zemi. Brzy však i na ministerstvo začínají zasahovat tendence po prosazení autoritativnější formy demokracie, která záhy získává podobu „*nastupující totality na český způsob*“.³²⁹ Což se projevuje mimo jiné snahou eliminovat z rozhodujících pozic osoby výrazně spojené s minulým systémem. Wirth k nim jednoznačně patřil. Na základě interní vyhlášky o snížení počtu zaměstnanců ministerstva s ohledem na zmenšení území republiky je ke konci roku 1938 penzionován.

---

³²⁹ J. Gebhart, J. Kuklík, *Druhá republika 1938 – 1939, Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 203.

2) Okruhy problémů souvisejících s úřední funkcí

a) Ochrana památek

i) Wirthův přístup k ochraně památek

Teoretická východiska a názory na ochranu památek

Názory na ochranu památek, které Wirth publikoval během první republiky lze tematicky rozdělit do tří základních oblastí: kromě celkových koncepčních otázek sem patří adaptace významných stavebních památek a ochrana historických městských celků. Pro všechna tato témata však platí některé společné charakteristiky. Především je v publikovaných textech zjevný ústup od obecných úvah o teoretickém zázemí ochrany památek a důraz je naopak kladen na praktickou aplikaci zásad vyslovených příslušníky Vídeňské školy. Sám Wirth později o situaci ve 20. letech napsal: „*V některých oborech nešlo ani o změnu ideových směrů jako spíše o novou hospodářskou basi, na níž se mohly dále vyvíjeti.*“³³⁰

Z hlediska své úřední funkce a s pocitem odpovědnosti za ochranu památek v Československu se Wirth snažil především obhájit opodstatněnost památkové péče v podmínkách nového státu. Zvláště významnou změnou, přímo zasahující oblast péče o památkový fond, byla v té době pozemková reforma, v jejím důsledku se totiž zásadně změnilo hospodářské zajištění vlastníků mnoha památkově cenných objektů a tito měli nadále již jen omezené možnosti řádně o příslušné objekty pečovat. V této situaci Wirth viděl jedinou cestu pro záchranu alespoň některých památek a tou byl odklon od jejich dosavadní pietní údržby, která pro většinu původních především šlechtických majitelů znamenala spíše morální povinnosti než jakýkoliv ekonomický zisk a jejich zapojení do života i za cenu značných ústupků od požadavků dosavadní teorie památkové péče. „*Místo vysoce ideálního a nezištného nazírání dřívějších majitelů nastoupilo stanovisko utilitární, ať již ve smyslu sobeckého individualismu nebo racionálního altruismu.*“³³¹ Zdá se tedy, že Wirth pod tíhou nových podmínek zvolil „realistický“ přístup, který měl umožnit záchranu alespoň části památkového fondu. Kořeny tohoto jeho postoje však patrně můžeme hledat ještě jinde. V nekrologu Tomáše G. Masaryka ve *Zprávách památkové péče* Wirth o jeho zpočátku lhostejném vztahu k památkové péči napsal: „*Vysvětlení je třeba hledati nejen v jeho otevřeném přiznání ke skutečnosti, v jeho vědomém odporu k rozcitlivělému romantismu a v nechuti k pasivní nostalgii, ale i v jeho štítivosti k věcem tělesně nehezkým.*“ A dodal: „*Pro*

---

³³⁰ Z. Wirth, Stavební památky v dnešním životě, *Horizont* 1931, č. 33–34, s. 181.

³³¹ Tamtéž, s. 182.

*citový poměr k věcem přestárlým, k rozvalinám a ruinám, nebylo proto u něho místa a jenom potřeby vědy nebo jiné rozumové důvody mohly mu odůvodniti nutnost jich zachování.*³³²

Tyto Masarykovy názory začaly, v období po vzniku republiky do značné míry korespondovat s poměrem širší veřejnosti k památkám, jakožto přežitým reliktnům minulé doby. Wirtha, který se vždy považoval za zastávce moderních názorů a který Masaryka velmi uznával, což dokládá i jeho členství v Realistické straně, musel tento postoj zasáhnout. Ve svých úvahách tedy pravděpodobně dospěl ke kompromisnímu řešení. Stopy stáří pro něj, možná podvědomě, přestaly představovat pozitivní hodnotu, staly se naopak tím, co brání, nejen prakticky ale i vizuálně, v zapojení památky do současného života a tedy její záchraně.

Již zmíněný ústup od teoretických úvah, který jistě souvisel s obecnou Wirthovou nechtí k podobným konstrukcím, mohl tedy znamenat i jisté pochybnosti o bezvýhradné platnosti Rieglových názorů. Zatímco u V. Wagnera později tyto pochybnosti vedly k hledání jiného teoretického zázemí památkové péče, Wirth šel zcela jinou cestou. Všechny své obecné texty o ochraně památek³³³ začíná historickým úvodem, Rieglův přístup z nich potom vyvozuje jako doposud nejlepší teoretické objasnění hodnoty památky pro současného člověka. V konkrétní aplikaci přísných Rieglových konzervačních zásad důsledný však již zdaleka nebyl. Prosazoval spíše názor, že ochrana památek „*bude vždy věcí taktu a vkusu*“ a není tedy možné aplikovat „*jednotný návod*“.³³⁴ Jeho přístup se tak postupně stal, jak jej později označil Václav Wagner, „*geniální improvizací*“.³³⁵

Klub Za starou Prahu – hlavní koordinátor památkové péče

Role Klubu Za starou Prahu v podmínkách první republiky byla v oblasti ochrany památek výjimečná. Tato etapa jeho působení však zatím zůstávala poněkud ve stínu první, předválečné fáze a nebyla ji tedy věnována zasloužená pozornost. Dosah činnosti Klubu a míra jakou ovlivňoval teorii i praxi ochrany památek v novém státě byl zcela mimořádný. Jeho předváleční členové získali v oficiálních strukturách Československé republiky či

---

³³² Z. Wirth, *President osvoboditel T. G. Masaryk* († 14. 9. 1937), *ZPP* 1, 1937, č. 8, s. 1.

³³³ Především – *Ochrana památek*, *Politika* 2, 1925, č. 2, s. 190 – 196; *Ochrana památek*, *ČSPSČ* 35, 1927, s. 1 – 8; J. Dvořák, Z. Wirth, *Ochrana památek*, in: O. Placht, F. Havelka, *Příručka školské a osvětové správy*, Praha 1934, s. 1612 – 1709.

³³⁴ Dopis Z. Wirtha V. Wagnerovi, 7. 11. 1940, LA PNP, fond V. Wagnera, korespondence přijatá.

³³⁵ A. Müllerová, *Ochrana památek dnes a v budoucnu*, *Architektura* 4, 1942, s. 103.

v uměleckých kruzích velmi významné postavení a i když již nepůsobili aktivně v domácí radě či své členství v Klubu ani neobnovili, pod vlivem zkušeností získaných v tomto spolku ochraně památek natrvalo přikládali velký význam a pro jeho činnost měli porozumění. Jména významných osobností, které v Klubu na počátku 20. století působily, také velkou mírou přispěla k vysokému renomé tohoto spolku v celém období první republiky.

Po převratu v roce 1918 se Klub záhy stal hlavním koordinátorem veškerého dění v ochraně památek u nás a toto postavení si v podstatě udržel do konce samostatné existence státu. Na schůzích domácí rady se pravidelně, dvakrát měsíčně scházeli významní zástupci většiny důležitých úřadů a institucí, které se touto oblastí zabývali. Pražský památkový úřad zastupovali V. Wagner a architekt Karel Pecánek. Pražský magistrát R. Hlubinka a vedoucí zádušního oddělení stavebního úřadu města Jan Almer. Teoretické zázemí a odborné posudky uměleckohistorického významu jednotlivých památek zajišťovali Vojtěch Birnbaum a Wirth. Členem Klubu byl i předseda Státní regulační komise Eustach Mölzer. Z Ministerstva školství a národní osvěty zde kromě Wirtha zasedal také vedoucí památkového oddělení Jan Dvořák a později Cyril Merhaut. Všichni členové bedlivě sledovali každé ohrožení památek a to nejen v Praze, ale prostřednictvím svých venkovských odborů a řady aktivních sympatizantů na území celé republiky. V debatách domácí rady byl většinou na základě velmi přesných informací, k nimž její členové díky svému postavení měli přístup, precizován postup, který by mohl nejúčinněji vést k záchraně konkrétní památky.

Strategií Klubu, během schůzí otevřeně přiznávanou, byla koordinace činnosti ochránců památek u nás a to nejen v rámci aktivit tohoto spolku ale i při výkonu funkcí jednotlivých členů. Wirth, Wagner, Hlubinka a další předkládali domácí radě závažné kauzy, jimiž se zabývaly v rámci svých úřadů a žádali o vyjádření názoru širšího pléna. Takto Klub projednával formu a především postup prosazení památkového zákona, soutěž na úpravu Černínského paláce, Machoňův projekt na úpravu Klementina i Plečnikovy zásahy v areálu Pražského hradu. Pokud nebyl jednotný postup dodržen, byla tato záležitost vnímána jako velmi zásadní, protože podle jejich názoru mohla vést k zdiskreditování památkové péče před veřejností a tedy k výraznému oslabení její pozice.

Tuto jednotnou linii se ve 20. letech do značné míry podařilo udržet především pod vlivem autority V. Birnbauma, jenž byl v tomto období několikrát předsedou Klubu a i v jiných letech byl při jeho jednáních rozhodující osobností. Birnbaumův konzervativní přístup prosazující nekompromisní zachování formy i hmoty památky spíše jako historického dokumentu než jako živého objektu, který je citlivým způsobem možné přizpůsobit novým podmínkám, byl však pro současné umělce obtížně nepřijatelný. Zatímco předválečný Klub se

stal významnou platformou moderních architektů, pro poválečnou uměleckou generaci se postupně spíše měnil ve strašáka. Tento názor na Klub i celou památkovou péči začala záhy v souvislosti s nevstřícností ochránců památek k nárokům tehdejšího života přejímat i širší veřejnost. V situaci, kdy ochrana památek bez legislativní i výrazné finanční podpory závisela především na dobré vůli majitelů památek a řadových úředníků, byla tato pozice velmi nebezpečná. Uvědomoval si to nejen Wirth ale i Wagner³³⁶ a pod jejich vlivem patrně i další představitelé památkové péče. V domácí radě Klubu Za starou Prahu došlo v důsledku rozdílných názorů na aplikaci Rieglovy konzervační metody v letech 1931 a 1932 k rozkolu. Na počátku roku 1931 se Wirth na protest proti autoritativní atmosféře v Klubu ovlivněné osobností V. Birnbauma přestal účastnit schůzí domácí rady. Jeho rozhodnutí distancovat se od činnosti spolku ještě utvrdila recenze na první díl *Dějepisů výtvarného umění v Čechách*³³⁷ napsaný Birnbaumovou manželkou Alžbětou uveřejněný ve *Věstníku Za starou Prahu*, v níž Wirthův podíl na publikaci výrazně podcenila. Wirthovu téměř roční nepřítomnost při jednáních Klubu někteří členové domácí rady přijímali s velkou nelibostí a nakonec dospěli k rozhodnutí navrhnutému Hübschmannem veřejně se ve *Věstníku* za text Birnbaumové omluvit. Po publikování omluvy A. Birnbaumová z Klubu vystoupila a záhy na své členství v domácí radě rezignoval i její manžel.³³⁸ Wirth omluvu přijal a schůzí se opět začal pravidelně účastnit s přesvědčením, že je nutno východiska i činnost Klubu reformovat tak, aby se „*orientoval k době*“.³³⁹ Tedy v duchu jeho stanovisek naznačených v předchozí kapitole. Wirth nechtěl, aby byl nadále bržděn vývoj města, Klub musí podporovat i rozvoj nové Prahy, pokud na to nepřistoupí, nepodaří se mu nikdy prosadit malostranskou rezervaci. Neměl by podle jeho názoru chránit staré čtvrti jako historický dokument, ale uvědomit si, že dnešní Praha „*není horší než Praha vystavěná v baroku*“.³⁴⁰ Se změnou taktiky, především pod dojmem malé účinnosti dosavadní „*přísné*“ metody, souhlasili i další členové domácí

---

³³⁶ V roce 1928 V. Wagner kritizoval v souvislosti s ohrožením domů na Ovocném trhu taktiku Klubu Za starou Prahu, viz zápis ze schůze domácí rady Klubu 4. 1. 1928 (Archiv Klubu Za starou Prahu) – Wagner „*vytýká, že stoprocentním nekompromisem odrazují se od spolupráce moderní architekti, ačkoliv spolupráce jich je možná a žádoucí a uvádí jako příklad Anglobanku, která ukazuje, že staré s novým dobře se může snést.*“

³³⁷ „Dr. A. B.“, *Dějepis výtvarného umění v Čechách*, vydal SVU Mánes, Praha 1931, (rec.), *Za starou Prahu* 15, 1931, s. 46.

³³⁸ A. Birnbaumová následně dokonce Klub prostřednictvím svého advokáta žádala, aby omluvu uveřejněnou ve *Věstníku* dementoval. (Zápis z jednání domácí rady, 11. 5. 1932, Archiv Klubu Za starou Prahu).

³³⁹ Zápis ze schůze domácí rady Klubu Za starou Prahu, 27. 4. 1932, Archiv Klubu Za starou Prahu.

³⁴⁰ Tamtéž.

rady. Hübschmann soudil, že je lepší „povolit v detailu, aby mohl být zachráněn celek...“ J. Sokol uvedl, že „je nejdůležitější, aby se město udržovalo ze své vlastní podstaty; do města se vkládají úkoly, které není možno splnit, má-li být při tom vnější forma zachována.“³⁴¹

Ochrana historických městských celků

Ve změněných podmínkách po vzniku nového státu byla velmi aktuální potřeba zformulovat názory ochránců památek na další rozvoj Prahy a důležitou metodou prosazení jejich požadavků se měl stát regulační plán, který pro hlavní město měla vypracovat nová instituce zřízená v roce 1920 – Státní regulační komise. Wirth na jaře téhož roku při valné hromadě Klubu přednesl hlavní zásady, které by z hlediska ochrany památek měl plán splňovat.³⁴² Tato koncepce která, jak ukazují texty dalších členů domácí rady, nebyla jenom osobním Wirthovým názorem, vycházela jak z myšlenek Riegla a Dvořáka, tak ze zkušeností z velmi bohaté předválečné činnosti Klubu. Jejím jádrem byl názor, že zachované historické čtvrti města (především Hradčany a Malá Strana) je nutné považovat za hotové organismy a proto je nejvhodnější zde zcela minimalizovat jakékoliv zásahy. V dalších městských částech již může být činnost ochránců památek, jak historiků umění tak architektů, tvořivější, neměla by však příliš ohrozit dochovaný celkový charakter města a nové úpravy by s ním měly korespondovat.

V roce 1924 proti aktivitám Klubu, dalších spřízněných organizací, ale vlastně proti celému kultu památek vystoupila skupina mladých umělců, kteří následně demonstrativně založili Klub Za novou Prahu. Manifest tohoto spolku vydali jako přílohu časopisu *Stavba*. Jejich radikální názory vystihují slova Karla Teigeho „Roztrhané šaty se zahazují, vyčichlé básně se nečtou. Staré domy se mají bourat....“ „Není třeba hlásati vandalské obrazoborectví,....ale je třeba zakřiknouti excesy památkové ochrany, které brzdí rozvoj města, ...“ Je pochopitelné, že v koncepci funkcionalismu, jehož zahraniční podněty v té době většina mladých architektů přijímala a které Teige rozpracoval v teorii o zániku architektury jako umělecké disciplíny, v níž se dům stal továrnou na bydlení, musela většina historických staveb i urbanismus starého města představovat zbytečný přežitek, který pouze připomíná a demonstruje sociálně nespravedlivou a krutou minulost.

---

³⁴¹ Tamtéž.

³⁴² Zveřejněno viz Z. Wirth, Naše požadavky v příštím regulačním plánu hlavního města Prahy, *Za starou Prahu* 8, 1921, s. 2–4.

Přestože Wirth v té době nezveřejnil žádné oficiální vyjádření, víme na základě jeho poznámek zachovaných v pozůstalosti, že se jej tyto útoky velmi dotkly. Považoval se vždy za „moderního“ člověka, který podporuje nové umělecké směry. Obtížně se proto vyrovnával se skutečností, že zatímco předválečná architektura (ať již moderna či kubismus) ve svém pojetí více méně souzněla s tehdy novou koncepcí ochrany památek v duchu A. Riegla a problémy řešené na půdě Klubu Za starou Prahu tehdy byly pro řadu mladých architektů velmi aktuální a respekt k historickému prostředí pro ně byl samozřejmostí (považovali jej spíše za výzvu při řešení uměleckých problémů),³⁴³ jsou náhle cíle Klubu považovány za zpátečnické a to nikoliv ze strany investorů ani úředníků magistrátu, což členové spolku již považovali za nutný doprovod všech svých aktivit, ale právě ze strany mladých umělců. Wirth s novou, jak ji sám nazýval „vědeckou“ architekturou, nesympatizoval. Poznamenal si, že v ní je „krise války“, „vliv strachu ve válce“.³⁴⁴ Připouštěl však, že „existuje evoluce, boj proti ní je marný“. „Velké umění, bude-li mít peníze a odezvu v národě, zničí i památky...“³⁴⁵ Přes tyto své obavy či možná spíše pod jejich vlivem, však zastával názor, že je nutné vytrvale prosazovat zvolenou koncepci ochrany pražských památek, protože ji dosavadní historie prokázala jako oprávněnou – „kdyby nebylo obrany“, napsal „byla by dnes stará Praha stejná s Vinohrady a Žižkovem“.³⁴⁶

V lednu roku 1928 předložil Klub Za starou Prahu, společně s pražským Státním památkovým úřadem a Památkovým sborem hlavního města Prahy, Státní regulační komisi jako podklad pro v této době připravovaný Upravovací plán Starého Města memorandum. Jeho autory byli Zdeněk Wirth a Jan Almer. V březnu téhož roku publikoval Wirth na stránkách klubovního *Věstníku* z něho vycházející článek „Regulace starých měst“.³⁴⁷ Hlavní myšlenkou je zde názor, že historické město je generacemi vytvořeným, svébytným uměleckým dílem a z toho důvodu je z hlediska Rieglovy konzervační teorie jeho hmotnou a uměleckou originalitu nutno považovat za nedotknutelnou.³⁴⁸ Staré Město předkladatelé

---

³⁴³ Wirth o tomto období později napsal, že „stará Praha formovala novou Prahu...“ Osobní poznámky Z. Wirtha, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton IL, sv. 2.

³⁴⁴ Osobní poznámky Z. Wirtha, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton IL, sv. 2.

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ Tamtéž.

³⁴⁷ Z. Wirth, Regulace starých měst, (Věnováno členům Státní regulační komise pro hlavní město Prahu), *Za starou Prahu* 12, 1928, s. 1–2.

³⁴⁸ Podrobně o této problematice viz I. Hlobil, *Teorie městských památkových rezervací (1900–1975)*, Uměnovědné studie VI, Praha 1985, s. 16–18.

memoranda rozdělili na dvě části. První oblast zahrnovala území na sever od ulic Dlouhé a Platnéřské, které bylo poznamenáno asanací, zbývající část považovali za více méně intaktně zachovanou. Zde doporučovali vyhlásit teritorium pod zvláštním ochranným režimem, poprvé zde je v této souvislosti uveden termín „památková rezervace“. Z této části měla být odkloněna větší část dopravy, vyloučeny velké obchody a provozovny. Preferováno naopak mělo být umístění maloobchodů, kanceláří a bytů.

V roce 1936 věnovalo městu Praze pracovní sdružení Skupiny architektů SIA (Spolek inženýrů a architektů) svoji studii regulace Starého Města. Návrh počítal s rozsáhlými zásahy do struktury této čtvrti, především s rozšířením dopravní infrastruktury a s asanací, podle jejich názoru, památkově bezcenných částí. S touto koncepcí natolik odlišnou od zmiňovaného memoranda nemohli ochránci památek souhlasit. Pracovní sdružení svolalo s cílem ujasnění a vysvětlení stanovisek obou stran debatní večer.³⁴⁹ Hlavním mluvčím ochránců byl Klubem Za starou Prahu vybrán opět Wirth. Vysvětlil nejprve koncepci navrhovanou ve výše zmíněném memorandu z roku 1928. Na dotaz představitelů sdružení, z jakého důvodu nemá současnost oprávnění zasahovat do po staletí nepřerušovaného vývoje města, uvedl, že *„dnešní situace v umění nemá té mocné síly a [současné p. a.] umění stavby měst je založeno na zhola jiných principech, převážně hospodářských, než aby bylo možno bez úhony na jich základě úplně rušiti a přestavovati celá města.“*³⁵⁰ Zaznívá zde tedy nedůvěra v tvůrčí potenciál soudobého umění, názor, který však v té době zastávala řada ochránců památek. Racionální přístup funkcionalistického urbanismu, jehož hlavním cílem byla účelnost a ekonomie, musel ochráncům v podmínkách historického města připadat zhoubný. Wirth se z toho důvodu pochopitelně obával jakýchkoliv koncepčních celkových plánů na úpravu těchto území připravených soudobými architekty a doporučoval metodu samostatného řešení každého nutného zásahu (přestavby či novostavby) v historického prostředí. Byl-li však zásah nevyhnutelný, musel podle něj vycházet ze současného umění, nikoliv imitovat původní vzhled. Zde měl však Wirth na mysli především tvarosloví stavby, nikoliv její rozměry a celkový charakter, které měly odpovídat kontextu, do něhož byla zasazena. V případě Starého Města pražského považoval za dostatečné odstranění přístaveb vnitřních dvorů a následnou rekonstrukci domů, tak aby mohly poskytovat komfort současného bydlení, tedy proces později označený pojmem „památková asanace“. Přestavění celých úseků čtvrti

---

³⁴⁹ Staré Město pražské a ochrana památek, (I. část debatního večera o regulační studii pracovního sdružení Skupiny architektů SIA v Praze), *Architekt SIA* 35, 1936, s. 7–12; Ochrana památek a Starého Města pražského, *Architekt SIA* 35, 1936, s. 12–16.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 8.

pokládal i v této souvislosti za méně účinné, což podle něj dokládaly již asanované části Starého Města.

Spor s Václavem Wagnerem

Významným mezníkem v tříbení názorů na péči o památky se stala diskuse o teoretické koncepci památkové péče vedená na počátku 40. let mezi Václavem Wagnerem a příslušníky starší generace Wirthem a Karlem Guthem. Probíhala v době poznamenané neblahými událostmi konce 30. let a s tím souvisejícím zintenzivněním zájmu veřejnosti o památky minulosti a znamenala rovněž jakousi teoretickou reflexi uplynulého dvacetiletí horečné praktické činnosti v oblasti ochrany památek (snah o prosazení zákona, finančních požadavků, jednání s úřady a samozřejmě i bojů o jednotlivé památky). Na počátku celé výměny názorů stála série tří přednášek Wagnera na téma nového přístupu k ochraně památek proslovená na jaře roku 1940 v Ústavu pro stavbu měst České technické akademie.

V následných diskusích stáli proti sobě argumenty obhájců Rieglovy konzervační teorie reprezentovaných Wirthem a vždy značně nekompromisním Guthem a myšlenky Wagnera obhajující zásady nové „syntetické“ metody.³⁵¹ Tuto debatu později na stránkách časopisu *Architektura* zhodnotila Augusta Müllerová „*nebylo lze jasně odlišit oba směry, ba zdálo se mnohdy, jmenovitě při konkrétních příkladech restaurovaných budov, že vlastně ani dvou směrů není. Spíše bychom mohli z celkového dojmu říci, že chce dr. Wagner dosavadní praxi „geniálně improvizovanou“, jak řekl sám o práci dr. Wirtha, podložit přísným, vědeckým i uměleckým názorem.*“ Tento dojem posluchačky diskuse potvrzují i texty dopisů, které si oba hlavní aktéři následně vyměnili. V odpovědi³⁵² na zasláný separát s Wagnerovým článkem uveřejněným ve *Volných směrech*,³⁵³ který byl stručnějším shrnutím zmiňovaných přednášek, Wirth přiznal, že meritum těchto názorů mu bylo blízké již „*ode dávna*“, přičemž se odvolával na své spory s V. Birnbaumem. Nové teoretické konstrukce se však obával. Chápal, jak následně uvedl ve zveřejněné reakci³⁵⁴ na Wagnerův článek, význam hlavního cíle, tedy úsilí o „*jednotný, ucelený dojem umělecké hmoty, prostoru a dekorace*“. Bylo pro něj však

---

³⁵¹ Nejvíce se touto kauzou jistě zabýval I. Hlobil, naposledy v Václav Wagner – strážce estetického působení památky, in: V. Wagner, *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*, Praha 2005, s. 6–12.

³⁵² Dopis Z. Wirtha V. Wagnerovi, 7. 11. 1940, LA PNP, fond V. Wagnera, korespondence přijatá.

³⁵³ V. Wagner, Analýza a syntéza v ochraně uměleckých památek, *Volné směry* 36, 1940–1941, s. 14–25.

³⁵⁴ Z. Wirth, Metody preventivní ochrany, *Umění* 14, 1942–1943, s. 123.

nepřijatelné převzetí vedoucí role při rekonstrukcích památek umělcem (architektem, restaurátorem), neboť zastával názor, že poslední slovo musí být vždy ponecháno památkáři.³⁵⁵ Báł se návratu k puristické praxi 19. století a měl patrně také obavy z toho, že změnou teoretické základny bude ve očích veřejnosti zdiskreditována celá památková péče, jejíž obhájení bylo v minulých desetiletích tak náročné a bylo vlastně hlavním cílem Wirthova úsilí v tomto období. I když text obsahuje řadu těchto racionálních argumentů, působí spíše dojmem osobního nekompromisního útoku na Václava Wagnera.

Wagner dotčený Wirthovou kritikou, v níž zaznělo v souvislosti s jeho novou funkcí přednosta Státního památkového úřadu i obvinění z „*konjunkturalismu*“, mu v následném osobním dopise dokládal, že jím prosazovaný „*celostní*“ princip v řadě konkrétních případů Wirth již dříve sám prosazoval. „*Chci tím jen říci, že Vás vedl vývoj už tehdy k činům, jež se dnes pokouším hájit a jež se vůbec neshodují s konservačním hlediskem Vámi dnes tak houževnatě hájeným.*“³⁵⁶ Wagner dále uváděl, že mu jde především o „*pořádek v myšlení*“, tedy o teoretické zaštitění, (jež vyvozoval z tomistické filozofie),³⁵⁷ již v praxi většinou zastávaných zásad.

Ostrou Wirthovu reakci jistě nemůžeme připsat pouze odborným neshodám, které byl za své dlouholeté praxe na ministerstvu zvyklý řešit spíše racionální diskusí ústící většinou v kompromisní řešení. Významnou roli zde patrně hrála změna jeho společenského postavení, kdy po nezcela dobrovolném odchodu z funkce přednosta celé kulturní sféry státu se stal soukromým vědcem. Jeho autorita ideového vůdce ochrany památek byla sice stále v odborné veřejnosti uznávána, hrozilo však, že o generaci mladší Wagner, který shodou okolností byl v nových podmínkách povýšen do pozice představeného státní památkové péče, Wirthovo postavení může ohrozit. Je možné, že kdyby k polemice o nové syntetické metodě došlo jen o několik let dříve, byl by Wirthův postoj mnohem velkorysejší.

---

³⁵⁵ „*Konservační metoda vede k účtě k památce, synthetický princip povýší restaurátora na jejího soudce a oprávně.*“ (viz předchozí pozn.).

³⁵⁶ Dopis V. Wagnera Z. Wirthovi, 1941, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, korespondence V. Wagnera.

³⁵⁷ „*To, co se ozývalo již z mého článku o kostelních interiérech psaném roku 1938 a co jsem výslovně uvedl v České technické akademii, je hovořeno výhradně s hlediska katolické, t. j. tomistické filosofie. Štechův článek v Umění z roku 1937 a to, co bylo jeho podkladem, mi dalo podnět k přemýšlení a ani to nebylo ovlivněno oním prodigiousním dobovým myšlením.*“ viz předchozí pozn.

ii) Koncepce nového systému státní památkové péče

O Wirthově koncepci pojetí fungování jím vedeného památkového oddělení se dovídáme relativně podrobně z textu nazvaného příznačně „Organisace ministerstva školství a národní osvěty Československé republiky“ uveřejněném v roce 1921 v prvním ročníku časopisu *Umění*³²⁷ a také z jeho dopisu F. Drtinovi patrně z roku 1919,³²⁸ kde vysvětlil kompetenci a hlavní úkoly tohoto útvaru. Plány, s nimiž Wirth přicházel se jistě ve většině bodů shodovaly s představami dalších při vzniku nové sféry státní správy zúčastněných osob.

Nejaktuálnějším úkolem podle něj bylo vytvoření systému státní památkové péče,³²⁹ jehož koncepce se připravovala již během zmiňovaných předpřevratových schůzek. Diskuse pokračovala i v prvních měsících existence nového státu. Většina zainteresovaných odborníků z české sekce Zemského památkového úřadu v čele s L. Jeřábkem³³⁰ i z nestátních institucí v čele s K. Chytillem jakožto předsedou Archeologické komise ČAVU došla k závěru,³³¹ který patrně již od počátku navrhoval také Wirth – zcela soustředit praktickou stránku ochrany památek v určitém regionu v jedné instituci a nekomplikovat pružnost rozhodování v těchto záležitostech rozdělením kompetencí do dvou stupňů. Právě tato závislost pražského Zemského památkového úřadu (dříve konzervatorátu) na rozhodnutích vídeňské Ústřední komise byla považována za největší závadu rakouského systému státní památkové péče v posledních letech před vznikem nového státu. Příslušné oddělení ministerstva proto mělo být druhou instancí pouze ve sporných teoretických otázkách, organizovat administrativní, legislativní a být prostředníkem finančního zajištění. V legislativní oblasti mělo oddělení kontrolovat provádění zmiňované vyhlášky o zákazu vývozu

---

³²⁷ Organisace ministerstva školství a národní osvěty Československé republiky, *Umění* 1, 1918/1921, s. 246–253.

³²⁸ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–252, sv. 2.

³²⁹ Jeho konsolidaci podrobně vysvětluje ve svém článku P. Štoncner (Příspěvky k dějinám památkové péče v letech 1918–1938, Část 1. – Vznik nové organizace státní památkové péče v roce 1918, *ZPP* 64, 2004, s. 426–429.)

³³⁰ Návrh zemského konzervátora L. Jeřábka na kompetence odborů pro ochranu památek plánovaného osvětového ministerstva je uložen ve Wirthově pozůstalosti. (OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–4, sv. 1)

³³¹ Dokumenty ze svazku Organizace památkové služby, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–4, sv. 1.

památek, k němuž plánovalo připravit nové prováděcí nařízení. Nejdůležitějším úkolem v tomto směru však byla příprava zákona na ochranu památek. Wirth jako přednosta také počítal s postupným zvyšováním subvencí na opravy památek i s poskytováním finanční podpory nestátním institucím a spolkům zabývajícím se ochranou památek, jak v roce 1919 uvedl „*subvencování ochránářských spolků a svazů ušetřuje státu nákladnou síť úřadů pro ochranu památek po celém venkově a má neobyčejný význam morální.*“³³²

V prvním období byl první instancí pro celé území nového československého státu ministerstvem prozatímně jmenován bývalý rakouský Zemský památkový úřad pro Království české v Praze přejmenovaný na Státní památkový úřad, protože v dalších zemích nové republiky žádný podobný orgán neexistoval.³³³ K jeho pomoci byli jmenováni dobrovolní konzervátoři v regionech, kteří v této funkci často navázali na svoji činnost před rokem 1918. Nová koncepce však počítala s vytvořením těchto úřadů v nejbližší době také v Brně pro Moravu a Slezsko a v Bratislavě pro Slovensko. Ochrana památek na Podkarpatské Rusi byla v této době v zárodečné fázi, vytvoření samostatné instituce by zde bylo předčasné. Ústav pro měření, fotografování a odlévání památek se měl stát profesionální institucí pořizující ale i shromažďující reprodukce památek a připravující podklady pro *Soupis* památek. Archeologický ústav měl koordinovat archeologický výzkum na československém území a zveřejňování jeho výsledků. Oba ústavy podléhaly přímo památkovému oddělení ministerstva.

---

³³² Z. Wirth, Průvodní zpráva k návrhu rozpočtu na rok 1920 pro ochranu památek a musejnictví, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–252, sv. 2.

³³³ Pražský zemský památkový úřad pověřil pokračováním v dosavadní činnosti již Národní výbor československý dopisem z 5. 11. 1918, v němž mu byla současně svěřena agenda ochrany památek na celém území republiky.

iii) Příprava památkového zákona a další legislativní opatření, na nichž Zdeněk Wirth spolupracoval

V předchozí kapitole naznačený systém státní památkové péče měl značně nedostatečnou legislativní oporu. Bylo nutné se odvolávat na stanovы bývalé Ústřední komise pro zachování památek, které byly vydány výnosem rakouského Ministerstva kultu a vyučování roku 1911³³⁴ a na základě zákona č. 11/1918 Sb. z. n., podle něhož Československá republika veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení, zůstávaly v platnosti i ve změněných podmínkách. Tento stav byl považován za značně provizorní, již od konce roku 1918 se mezi odborníky a nově jmenovanými ministerskými úředníky mluvilo o důležitosti řádného legislativního zajištění ochrany památek. Jeho nutnost byla v této době pocíťována však i mimo přímo zainteresované kruhy, jak dosvědčuje návrh poslanců pod vedením Aloise Jiráka z prosince roku 1918.³³⁵

Z okruhu nově tvořícího se Ministerstva školství a národní osvěty nejprve vzešel na počátku následujícího roku návrh Zákona o vyvlastnění movitých památek předhistorických, historických a uměleckých v území státu československého.³³⁶ Zákon, jehož osnovu připravil ještě v závěru roku 1918 Wirth možná za spolupráce Štecha, nařizoval zestátnění veškerých movitých památek českého původu vytvořených do roku 1620. Rok byl stanoven s ohledem na to, jak je uvedeno v odůvodnění zákona, že „v této době přestává svérázná umělecká kultura samostatného státu a od té doby, zejména od 2. poloviny 17. století, počet památek vzrůstá neobyčejně.“³³⁷ Vyvlastnění ve prospěch státních sbírek se mělo dít bez náhrady a zatajení těchto předmětů trestaly vysoké pokuty případně i vězení. Osnova tohoto velmi radikálního zákona zasahujícího nekompromisně do soukromého vlastnictví byla předložena 2. ledna 1919 ministerstvům k připomínkovému řízení, kde samozřejmě narazila na silný odpor. Navíc

---

³³⁴ Historii přípravy památkového zákona během první republiky velmi podrobně zpracoval Petr Štoncner ve svém článku ve *Zprávách památkové péče* v roce 2005. (Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938, část 4. – Snahy o vydání památkového zákona, *ZPP* 65, 2005, s. 246–252, též Snahy o památkový zákon, in: *Péče o architektonické dědictví, Vybrané kapitoly k tématu péče o stavební a umělecké památky*, s. 63–68.)

³³⁵ Neschválený Návrh na organizaci úřední ochrany památek v republice československé, 4. 12. 1918.

³³⁶ Návrh včetně odůvodnění se zachoval v pozůstalosti Z. Wirtha (OD ÚDU AV ČR, karton W–A–173, sv. 3).

³³⁷ Odůvodnění zákona viz předchozí pozn.

bylo její znění přes nařízené utajení zveřejněno v 1. čísle časopisu *Sběratel* a podnítilo tak vlnu nevole i mezi veřejností a to jistě nejen sběratelskou. Wirth byl nucen na prosazení tohoto zákona, v němž se výrazně projeví sociální a nacionální tendence příznačné pro období počátku existence nové republiky i značně idealistická víra v možnosti státní správy, rezignovat.³³⁸

Na jaře téhož roku začalo Wirthovo oddělení na výzvu pražského Státního památkového úřadu ale i dalších orgánů státní správy připravovat prováděcí pokyny k již zmiňovanému Nařízení Národního výboru československého o zákazu vývozu památek (č. 13/1918 Sb. z. a n.). Nová vyhláška měla především určit, kdo má pravomoc zmiňované nařízení provádět a jaké jsou kompetence těchto orgánů. Byla vydána až roku 1925 jako výnos Ministerstva školství a národní osvěty č. 60.451.

V roce 1919 byly také učiněny první kroky k přípravě osnovy komplexního, podle tehdejší dikce „rámcového“ zákona pro ochranu památek. V usnesení ministerské rady z 15. května 1919 žádal tento orgán MŠNO o urychlení přípravy osnovy tohoto zákona, což svědčí mimo jiné o tom, že na počátku existence nového státu byla ochrana památek považována za jednu z priorit. Na tento popud vyhlásilo ministerstvo v květnu tohoto roku anketu o názorech odborné veřejnosti na zásady nového zákona. Jejím organizátorem byl opět Wirth, který také sestavil adresář odborných institucí, spolků i jednotlivců, (pro výběr německých spolků požádal o spolupráci německou sekci památkového úřadu), kteří byli v této anketě osloveni. V relativně krátké lhůtě, do 15. června, měli formulovat své názory a požadavky k šesti plánovaným oddílům (všeobecné zásady, památky ve veřejném majetku, památky v soukromém majetku, ochrana rázu měst a vesnic, výkopy a nálezy, veřejné i soukromé sbírky a obchod se starožitnostmi).³³⁹ V konceptu odpovědi Prezidiu ministerské rady z 20. května 1919 Wirth uvedl,³⁴⁰ že pro přípravu zmiňovaného zákona jeho oddělení podniklo i další kroky, opatřovalo si dosažitelnou literaturu o památkové legislativě a požádalo ministerstvo zahraničních věcí o zprostředkování úředního materiálu k této otázce od dohodových států během jednání v Paříži.³⁴¹ V tomto dokumentu, ale i v dalších

³³⁸ Koncept dopisu MŠNO (psaný Z. Wirthem) Presidiu ministerské rady, 7. 2. 1919, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–173, sv. 3.

³³⁹ Koncept dopisu a adresář psaný Z. Wirthem, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–173, sv. 3.

³⁴⁰ Viz předchozí pozn.

³⁴¹ Viz koncept dopisu MŠNO E. Benešovi, 31. 3. 1919, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–4, sv. 1.

pramenech, Wirth počítal s předložením osnovy zákona na podzimním zasedání revolučního Národního shromáždění. Tento velmi idealistický předpoklad, který nebral v úvahu řadu komplikací běžných při přípravě zákonů, především průtahy při připomínkovém řízení mezi jednotlivými ministerstvy, nemohl být splněn. V listopadu 1919 již Wirth v odpovědi na opětovnou urgenci osnovy Prezidiem ministerské rady uvedl: „*Shromážděný materiál se právě zpracovává, pokud to jiná agenda úřadu připustí a bude postoupen pak právnímu oddělení k formulaci zákona.*“³⁴² Můžeme předpokládat, že příprava osnovy však v památkovém oddělení nepokročila dále, než byla evidence došlých odpovědí zmiňované ankety, případně shromáždění zmiňované literatury k danému tématu.

Na počátku 20. let začal Wirth uvažovat nejprve o tom předložit zákon s užší kompetencí, který by pouze legislativně zajišťoval tvořící se systém státní ochrany památek. Jím psaný koncept osnovy datovaný do roku 1921 se zachoval ve Wirthově pozůstalosti.³⁴³ Představitelé jiných rezortů především ministerstvem vnitra totiž MŠNO stále připomínaly nemožnost zřízení nového státního úřadu tedy památkového úřadu bez zvláštního zákona. Nakonec se však zřejmě oprávněnost existence státní ochrany památek podařilo obhájit i jinou cestou a Wirth se rozhodl vyčkat a shrnout celou problematiku do komplexního zákona.

Přestože tlak odborné veřejnosti i státní správy stoupal, k skutečnému obnovení přípravy osnovy tohoto zákona došlo až v druhé polovině 20. let. Zdůvodnění této zarážející prodlevy nám podává diskuse na téma zákona, která proběhla v lednu roku 1928 během schůze domácí rady Klubu Za starou Prahu. Její členové tehdy požádali Wirtha, aby vysvětlil, jak pokračují přípravy zákona. Ten otevřeně odpověděl, že „*za dnešních mocenských politických poměrů není naděje, že by sněmovna propustila vyhovující zákon památkový, neboť žádná z politických stran nemá opravdového zájmu o památky.*“³⁴⁴ Obával se, že osnova zákona by z jednání ve sněmovních komisích vyšla značně zdeformovaná a okleštěná a považoval za vhodnější s její přípravou a předložením vyčkat vhodnější politické situace, kdy bude posílena role státu a bude možné prosadit radikálnější znění především v pasážích zasahujících do soukromého

---

³⁴² Koncept odpovědi Z. Wirtha presidiu ministerské rady, 10. 11. 1919, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W-A-173, sv. 3.

³⁴³ Z. Wirth, Návrh zákona ze dne ... 1921 o organizaci ochrany památek v republice Československé, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W-A-167, sv. 4.

³⁴⁴ Zápis z jednání domácí rady Klubu Za starou Prahu, 11. 1. 1928, Archiv Klubu Za starou Prahu.

vlastnictví. Dále dokazoval, že samotná existence zákona ochranu památek neposílí, protože tam, kde na jejich zachování budou mít zájem je zbytečný a tam, kde nebudou, jejich ohrožení nezabrání. Přesto však Wirth na nátlak členů domácí rady, především Birnbauma, podle něhož je jakýkoliv zákon lepší než žádný, slíbil, že zákon připraví, odmítá však zodpovědnost za jeho znění.

V druhé polovině 20. let se připravovala řada nových legislativních opatření v různých rezortech státní správy. Mnoho z nich se do určité míry týkalo ochrany památek či ochrany přírody, která měla být památkovým zákonem také zajištěna. Byly to především zákony a nařízení o stavebních zásazích, úpravě lesního hospodaření, pozemkovém katastru, daňových úlevách, pozemkové reformě i nový občanský zákoník. Osvětový odbor, respektive jeho první (památkové) oddělení bylo žádáno o připomínky k těmto osnovám, či je příslušnému úřadu samo iniciativně zasílalo, leckdy však jednání skončilo argumentem druhé strany, že pokud není možné se opřít o zákonnou ochranu památek, nemůžou požadavky ve prospěch této oblasti do zákona zahrnout. Památková péče se tak do jisté míry ocitala ve bludném kruhu. Přesto se ministerstvu podařilo některá opatření³⁴⁵ prosadit a ty se staly vlastně jedinou právní oporou ochrany památek v dlouhém období existence první republiky.

V roce 1927 byl vydán zákon o přímých daních č. 76,³⁴⁶ který společně s prováděcími směrnicemi³⁴⁷ umožňoval vlastníkovu nemovitosti odpis daní o udržovací náklady u neobývaných či jinak neužívaných památkově hodnotných objektů. Ale pouze v případě, že Státní památkový úřad vydal majiteli objektu osvědčení o nezbytnosti těchto nákladů. Od roku 1936 mohla být na základě vládního nařízení č. 1/ex 1936 Sb. ze dne 20. prosince 1935 poskytnuta daňová úleva i vlastníkům obývaných památkově hodnotných budov v městech nad 5 000 obyvatel při opravách

---

³⁴⁵ Většina jich byla uveřejněna v publikaci J. Nesvadbíková, *K vývoji památkové péče na území Československa*, 3. sv., Výběr autentických dokumentů 1918–1958, 3. část, období 1918–1945. viz též J. Dvořák, Z. Wirth, *Ochrana památek*, in: O. Placht, F. Havelka, *Příručka školské a osvětové správy*, Praha 1934, s. 1629–1654.

³⁴⁶ Zákon ze dne 15. 6. 1927, v hlavě V. Domovní daň, v § 128 tohoto zákona stojí, že Ministerstvo financí může povolovat také osvobození od daní „památným“ budovám, které nikdo nepoužívá.

³⁴⁷ Vydané jako vládní nařízení č. 175 Sb. ze dne 20. prosince 1927. Podle této vyhlášky „*Za památné pokládají se budovy, které byly státním památkovým úřadem za takové uznány a jejich konservace byla uznána za nutnou v zájmu veřejném, nezáleží na tom, kdo náklady konservace nese.*“

nákladnějších než 5 000 Kč.³⁴⁸ Svoji funkci v ochraně památek měl mít také pozemkový katastr, který podle příslušného zákona a vládního nařízení³⁴⁹ měl být veden tak, „*aby zároveň byl pomůckou pro vědecká bádání a pro ochranu památek*“.³⁵⁰ Hlavním záměrem bylo, aby katastr mohl suplovat doposud chybějící soupis památek.

Množící se problémy způsobené absencí zákona a tím také urgence orgánů státní správy i spolků (nejen Klubu Za starou Prahu), žádající jeho rychlé vydání již nebylo v druhé polovině 20. let možné ignorovat. V roce 1929 plzeňský muzejník Fridolín Macháček přednesl při přednášce ve zdejší Osvětové besedě velmi kritický názor na stav ochrany památek v Československé republice. Projev měl nebývalou odezvu, jeho zkrácený text otiskly nejen místní *Český deník*,³⁵¹ ale v přepracované a rozšířené formě zaměřené již výlučně na vydání zákona také jedny z nejčtenějších českých novin *Národní listy* na své první straně.³⁵² Poslanci Národního shromáždění dokonce v květnu 1931 schválili rezoluci, podle níž měla vláda urychleně předložit osnovu památkového zákona.³⁵³ Ještě v témže roce přijalo Národní shromáždění další rezoluci tentokrát žádající předložení návrhu zákona o ochraně přírody,³⁵⁴ který však neměl být vydán samostatně, ale oddíl týkající se této oblasti měl tvořit součást památkového zákona.

Přípravy na osnově zákona mezi tím ale již pokročily. Přerušeni v první polovině 20. let přeci jen nebylo tak jednoznačné. V roce 1922 pověřil totiž osvětový odbor ministerstva právníka a Wirthova přítele, dlouholetého člena domácí rady Klubu Za

---

³⁴⁸ „*Vlastníci památných budov v obcích uvedených v § 1, odst. 1 mají z důvodu opravy těchto budov nárok na daňovou úlevu podle § 1, odst. 3, č. 1, činí-li náklad na opravu u jednotlivé budovy aspoň 5 000 Kč. Za památné budovy se považují budovy vyznačené v plánu polohy (zastavovacím) obce jako památkově chráněné nebo budovy, které za takové uzná státní památkový úřad.*“ (§ 2 vládního nařízení č. 1/ex 1936 Sb.)

³⁴⁹ Katastrální zákon č. 177 Sb. z 16. prosince 1927 a prováděcí vládní nařízení č. 64 Sb. z 23. května 1930.

³⁵⁰ Instrukce pro konservátory Památkových úřadů v Praze a v Brně, NA, fond MŠ, karton 3222, sign. 30 Pam. úřady – všeobecné, i. č. 1744.

³⁵¹ F. Macháček, Plzeň volá po ochraně historických památek, *Český deník* 65, 30. 4. 1929, č. 119, s. 1.

³⁵² F. Macháček, Zákon o ochraně památek, *Národní listy* 69, 11. 7. 1929, č. 188, s. 1.

³⁵³ Dopis Předsednictva ministerské rady ministerstvu školství a národní osvěty, 5. 6. 1931, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–173, sv. 3.

³⁵⁴ Rezoluce přijatá na 154. schůzi poslanecké sněmovny Národního shromáždění dne 3. 12. 1931, viz příloha konceptu odpovědi MŠNO Předsednictvu ministerské rady, 11. 1. 1932, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–173, sv. 3.

starou Prahu Jana Emlera vypracováním základní osnovy zákona. Možná právě z Emlerových podkladů vycházely základní teze, které připravilo v roce 1925 památkové oddělení společně s Wirthem tehdejšímu ministrovi jako podklad pro jednání v parlamentu.³⁵⁵ Tyto teze můžeme považovat za základní charakteristiku později předložené osnovy. Podle nich měl zákon v první řadě odpovídat moderním názorům na ochranu památek, přijmout osvědčená ustanovení ze zahraničního legislativního zajištění této oblasti, ale přizpůsobit je českým poměrům a měl se vztahovat na ochranu památek v „nejširším toho slova smyslu“ – tedy kromě uměleckohistorických i na památky přírodní a dochovaný ráz krajiny. Důležitou zásadou také bylo zajistit státu co nejvíce práv a přitom ho co nejméně finančně zatížit. Tento předpoklad byl však poněkud v rozporu s dalším, který sliboval, že zákon nebude nadměrně zasahovat do soukromých práv.

Kolem roku 1925 byla příprava osnovy svěřena Wirthovu nástupci ve funkci vedoucího prvního oddělení osvětového odboru Janu Dvořákovi, který také zřejmě převzal návrh připravených Emlerem. Dalším krokem bylo získání textů zahraničních zákonů a nařízení v oblasti památkové péče a to nejen evropských ale např. i japonského zákona. Řadu z nich bylo následně nutné odborně přeložit a vytvořit přehled hlavních zásad této legislativy. Dvořákovi se podařilo dokončit text osnovy zřejmě až v roce 1929.³⁵⁶ V tomto roce jej předal svému nadřízenému Zdeňku Wirthovi. Podle jeho slov „*zpracování této látky s přibráním všeho poznámkového materiálu vlastního za 20 let nashromážděného, provedl podepsaný v druhé polovici roku 1930.*“³⁵⁷ Wirthovým hlavním konzultantem při úpravě znění návrhu byl Rudolf Hlubinka,³⁵⁸ který již řadu let působil ve stavebním referátu pražského magistrátu, kde získal řadu praktických zkušeností s prosazováním požadavků ochrany památek. Otázky týkající se úlev na daních Wirth konzultoval s vrchním finančním radou, svým přítelem J. Lašonovským,³⁵⁹ ochranu přírodních památek s ředitelem Vysoké školy zemědělské a

---

³⁵⁵ Informace pro pana ministra, 1. 4. 1925, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–173, sv. 3.

³⁵⁶ V roce 1925 vysvětloval náročnost příprav „*Tento synoptický přehled pořizuje právě referent ve volných svých chvílích (ponejvíce prací doma, poněvadž v úřadě k tomu zbude času jen velmi málo).*...“ (Zpráva J. Dvořáka o přípravě osnovy zákona, 6. 1. 1925, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–173, sv. 3.)

³⁵⁷ Text Z. Wirtha shrnující stručně historii přípravy osnovy zákona, 11. 5. 1931, NA, fond MŠ, karton 3128.

³⁵⁸ Tamtéž.

³⁵⁹ Správnost jména tohoto finančního rady je vzhledem k jeho obtížné čitelnosti ve Wirthově rukopise sporná (viz předchozí pozn.)

lesního inženýrství botanikem Karlem Kavinou a s geologem Odolenem Kodymem. Záležitosti týkající se ochrany archeologických památek projednával s Karlem Guthem. V březnu roku 1931 dokončenou osnovu předal Wirth zpět k prověření referentům prvního oddělení.

Ještě v témže roce byla vytištěná osnova rozeslána zástupcům odborné veřejnosti – památkovým úřadům, památkovým ústavům, státním museím, nestátním institucím, zájmovým spolkům zabývajícím se ochranou památek či přírody a vybraným jednotlivcům. Ministerstvo žádalo v dopise podepsaném Wirthem o vyjádření připomínek. Z 61 dotázaných došla osvětovému odboru odpověď od 34.³⁶⁰ Jak napsal Petr Štoncner: „Široké spektrum dotázaných ovlivnilo i různorodost reakcí, které MŠNO obdrželo. A to od naprostého souhlasu až po připomínky zcela zásadní.“³⁶¹ K hlavním námitkám patřila obava z nesouhlasu jiných resortů a posléze také veřejnosti s výrazným zasahováním do soukromého vlastnictví a nejasnost definice památky.

Text osnovy zákona svědčil o dlouhé a promyšlené přípravě. Prakticky všichni, kteří se na ní podíleli (vyjma zmiňovaných přírodovědců a daňového poradce) působili řadu let v domácí radě Klubu Za starou Prahu, můžeme tedy říci, že se zde plně uplatnili zásady a zkušenosti, k nimž spolek během více než 20 let své intenzivní činnosti dospěl. Petr Štoncner dokonce návrh označil jako „památkový zákon Klubu Za starou Prahu“.³⁶² Ze zahraničních vzorů se jeho autoři nejvíce inspirovali zákonem malého severoněmeckého velkovévodství Oldenburk (vyhlášeným 18. května 1911), který považovali z evropských za doposud nejdokonalejší. Odvolávali se také na nový rakouský zákon z roku 1923.³⁶³

Československý zákon měl ambice podle oldenburského vzoru legislativně zabezpečit ochranu všech hmotných památek umělecké a historické hodnoty na původním místě i v muzeích a zahrnoval i ochranu přírody. Systém státních úřadů a ústavů zajišťujících ochranu památek byl přejat prakticky beze změn v podobě odpovídající již existujícímu stavu. Mimo to návrh zákona stanovil podmínky pro vývoz

---

³⁶⁰ Počet viz OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–167, sv. 4; odpovědi NA, fond MŠ, karton 3128, 1931.

³⁶¹ P. Štoncner, Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938, část 4. – Snahy o vydání památkového zákona, *ZPP* 65, 2005, s. 248.

³⁶² Viz předchozí pozn.

³⁶³ Důvodová zpráva, In: Osnova zákona o památkách, MŠNO, Praha 1934. (Uloženo mimo jiné ve Wirthově pozůstalosti, OD ÚDU AV ČR, karton W–A–173, sv. 2.)

památek a obchod s nimi, upravoval činnost veřejných i soukromých sbírek, evidenci památek a archeologické vykopávky (včetně náhodných nálezů). Zákon zaváděl rejstřík památek vedený památkovými úřady, který by evidoval objekty i předměty „značné vědecké nebo umělecké hodnoty“. Tyto „zapsané památky“ se měly potom stát hlavním cílem státních ochrany, na ně především se měly vztahovat subvence, daňové úlevy a další prostředky. Pro takto zapsané stavební objekty či přírodní památky mohl příslušný památkový úřad vytýčit také „ochranné okolí“, které je nezbytně nutné pro zachování jejich charakteru. Nejdiskutovanějšími formulacemi ve znění československé osnovy se staly velké pravomoci, které i vůči památkám v soukromém majetku měl stát. Zápis nevyžadoval souhlas vlastníka, naopak byl zcela v kompetenci památkového úřadu, který také mohl v zájmu ochrany památky určit speciální podmínky její údržby, upravit podmínky jejího užívání, včetně možnosti zcela zakázat jeho obytné nebo hospodářské využití. Zákon relativně nekompromisně vyžadoval zabezpečení památek pouze za cenu možných daňových úlev či subvencí, jejichž přiznání bylo však podmíněno souhlasem státních úřadů. V případě nesplnění těchto zákonných nařízení hrozila vysoká pokuta či dokonce trvalé vyvlastnění památky za odhadní cenu. K tomu však mohlo dojít i v případě, že tak mělo být lépe zajištěno jejich zachování nebo zpřístupnění veřejnosti.

Při komponování zákona se zřejmě prosadila idea, že předmět či objekt získá-li památkovou hodnotu, stává se jakýmsi duchovním majetkem celého národa a práva jeho fyzického vlastníka tak musí v zájmu celku ustoupit do pozadí. Názor, který má své kořeny v národním obrození, byl v české společnosti v této době hluboce zakořeněn. Svoji roli patrně také sehrála výrazná levicová orientace české prvorepublikové kulturní sféry. Jak napsal Wirth v odůvodnění zákona o vyvlastnění movitých památek z roku 1919 je nutná „socialisace duchovních statků“.³⁶⁴ Radikalita názorů popřevratového období se sice v průběhu 20. let značně zmírnila, přesto základní orientaci si osnova uchovala.

Problematičnost tohoto aspektu předložené osnovy si, jak již bylo zmíněno, uvědomovala i řada odborníků, kteří se již předem obávali nereálnosti schválení takových formulací. Přednosta pražského památkového úřadu Rudolf Hönigschmidt v tomto směru napsal: „Zásady, jimiž se návrh zákona řídí, jsou v daném pojetí domyšleny do všech důsledků a také tuto okolnost bylo by vítati jako řešení ideální,

---

³⁶⁴ Odůvodnění návrhu Zákona o vyvlastnění movitých památek předhistorických, historických a uměleckých v území státu československého (OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–173, sv. 3).

*kdyby nebylo obav, že příslušná ustanovení, zasahující citelně do oblasti zásad soukromého práva, mohla by se státi nepřekonatelnou překážkou uzákonění tohoto návrhu.*³⁶⁵ Tohoto nebezpečí si byl vědom i Wirth, jak dokládá doprovodný dopis při rozesílání osnovy, v němž žádal adresáty o diskrétnost „z věcných důvodů, aby totiž omezení určitých práv v zájmu ochrany památek, navrhované tímto zákonem, nebylo již před parlamentním projednáváním znemožněno...“³⁶⁶

Došlé připomínky odborné veřejnosti byly zapracovány, z větší části patrně přímo Wirthem, do nové verze osnovy.³⁶⁷ Byla změněna poněkud struktura textu a upraveny formulace řady paragrafů. Základní orientace však zůstala zachována. K osnově byla již připojena i rozsáhlá důvodová zpráva, připravená několika autory. Úvodní část popisující stručně stav památkové legislativy v evropských zemích psal Václav Wagner,³⁶⁸ vysvětlení hlavních tezí celého zákona respektive jeho jednotlivých paragrafů bylo patrně společným dílem Wirtha a Dvořáka. Autorem konečné redakce této verze osnovy byl však zřejmě právník MŠNO ministerský rada Dr. Palečka.³⁶⁹ Její text byl v září 1934 ve vytištěné formě rozeslán jednotlivým ministerstvům k připomínkovému řízení. Komplikovaná jednání, která následovala s jednotlivými rezorty se protáhla až roku 1938, přičemž text osnovy byl ještě dvakrát přepracován. Celkově prošlo původní znění šesti úpravami. Celý proces přerušila radikální změna politické situace v druhé polovině tohoto roku. Během druhé republiky někteří odborníci, mezi nimi i Václav Wagner, navrhovali urychlené předložení stávající osnovy parlamentu, který by jej mohl za těchto výjimečných podmínek snáze schválit. Tento návrh se však již nepodařilo zrealizovat a vydání zákona se tak odsunulo o dalších 20 let.

---

³⁶⁵ Odpověď Státního památkového úřadu pro Čechy v Praze s připomínkami k zasláné osnově zákona, NA, fond MŠ, karton 3128.

³⁶⁶ Koncept dopisu Z. Wirtha, 15. 5. 1931, NA, fond MŠ, karton 3128.

³⁶⁷ Nasvědčovala by tomu jedna z verzí textu osnovy zachovaná ve Wirthově pozůstalosti, v níž je prakticky každý paragraf Wirthovou rukou přepsán či doplněn, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–173, sv. 2.

³⁶⁸ P. Štoncner, Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938, část 4. – Snahy o vydání památkového zákona, ZPP 65, 2005, s. 248.

³⁶⁹ Tamtéž.

iv) Opatření v souvislosti s 1. pozemkovou reformou

Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, Wirthovu odboru se nepodařilo prosadit komplexní památkový zákon, který by se vztahoval na všechny druhy památek bez ohledu na jejich majitele. Dohled na ochranu památkového charakteru však alespoň podařilo uzákonit u nemovitostí, které souvisely s velkým pozemkovým vlastnictvím a vztahovala se na ně pozemková reforma. Toto opatření, které po válce uplatnila většina zemí střední a východní Evropy a jehož hlavním cílem bylo zmírnit sociální napětí, bylo Československá republika vyhlásila v dubnu roku 1919 jako zákon č. 215 Sb. z. a n.³⁷⁰ V jeho důsledku stát zabral a následně rozdělil území přibližně na jedné třetině své celkové rozlohy. Původní majitelé měli nárok ponechat si dle vlastního výběru 150 ha zemědělské půdy, či 250 ha lesní půdy. Složitý proces pozemkové reformy byl v následujících letech ještě upraven několika dalšími zákony a nařízeními. Jedním z nich byl i zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., jenž se týkal přidělení zabraných pozemků novým majitelům, upřesňoval však také práva původních majitelů (tzv. přidělový zákon). Podle § 20 tohoto zákona jim mohl Státní pozemkový úřad, který pozemkovou reformu prováděl, ponechat kromě výše uvedené rozlohy půdy navíc ještě pozemky, na kterých se nacházely cenné parky nebo jenž byly důležité pro zachování rázu krajiny či z důvodu zajištění památkových objektů. Tento paragraf, který se podařilo Wirthovu památkovému oddělení do zákona prosadit, byl společně s dalšími prováděcími předpisy Státního pozemkového úřadu po celé období první republiky orgány státní ochrany památek velmi aktivně využíván, protože jim poskytoval relativně široké pravomoci.³⁷¹

Částečně na základě podkladů předaných pozemkovým úřadem, dílem podle vlastních znalostí a poznatků získaných excerpací z literatury, památkové oddělení sestavilo seznam památkových objektů, ale i přírodních památek na pozemcích, na které se měla vztahovat pozemková reforma. Nejčastěji se jednalo o šlechtická sídla – hrady, zámky či hradní zříceniny, zámecké parky, obory. Seznam byl předán pozemkovému úřadu se žádostí, aby pověřenec MŠNO byl přizván při jednání o daném objektu či pozemku. Památkové oddělení od počátku stanovilo, že agendu související s pozemkovou reformou bude spravovat jako

---

³⁷⁰ O vztahu zákonů o pozemkové reformě k ochraně památek a přírody viz *Zákony o pozemkové reformě* in: O. Placht, F. Havelka, *Příručka školské a osvětové správy*, Praha 1934, s. 1629–1634.

³⁷¹ O pozemkové reformě ve vztahu k památkám nejpodrobněji viz P. Štoncner, *Organizační vývoj státní památkové péče v letech 1918 – 1945*, in: *Péče o architektonické dědictví, Vybrané kapitoly k tématu péče o stavební a umělecké památky*, s. 68–74.

nejvyšší orgán státní památkové péče samostatně, nezávisle na památkových úřadech, jejichž pracovníky však jmenovitě v konkrétních případech pověřovalo svým zastupováním.

V počátcích ministerstva tuto agendu spravoval přímo Wirth,³⁷² po jeho povýšení zůstala v pravomoci jeho nástupců ve funkci vedoucího oddělení. Je však zjevné, že tuto nejrozsáhlejší akci státní památkové péče v období první republiky, si chtěl alespoň částečně i nadále ponechat pod přímým dohledem.

Rozhodnutí v záležitosti uplatnění zmiňovaného paragrafu mohl pozemkový úřad vydat po místním komisionálním prošetření. Při tomto jednání zástupce ministerstva na základě předchozích informací a důkladné prohlídky lokality či objektu předložil podmínky, které by v zájmu ochrany památek či přírody měly být dodržovány. Tyto podmínky byly následně zaneseny do smlouvy, kterou Státní pozemkový úřad s majitelem uzavřel a na základě níž mu pozemek ponechal. V případě, že původní majitel neprojevil zájem ponechat si pozemek, na němž se nacházela památkově cenná nemovitost či byl hodnotný z hlediska ochrany přírody, byly podobné podmínky zaneseny do smlouvy s novým majitelem, kterého pozemkový úřad stanovil.

Vlastník i jeho dědicové byl takto smluvně zavázán hrad či zámek udržovat po technické stránce v dobrém stavu, při významnějších opravách či dokonce přestavbách musel žádat schválení příslušného památkového úřadu. Pokud to stav objektu umožňoval, musel jej zpřístupnit veřejnosti, měl být také vstřícný k případným vědeckým zájemcům. Podobné zásady většinou však ještě upřesňující konkrétní specifika se týkaly i smluv o ponechání parků či zajímavých přírodních lokalit. Pod dohled památkové správy se tímto způsobem postupně dostala řada šlechtických sídel i významných parků a později tyto smluvní závazky umožnily vznik mnoha přírodních rezervací.

Důsledky pozemkové reformy pro ochranu těchto památek však zdaleka nebyly pouze pozitivní. Pro většinu majitelů byla údržba často velmi rozsáhlých nemovitostí z finančního hlediska obtížně realizovatelná, značně omezený rozsah panství jim zdaleka neposkytoval takový výnos, který by umožnil případné rozsáhlejší rekonstrukce. Právě za tímto účelem byly často následně žádány státní subvence. Dalším negativem bylo zrušení patronátů nad řadou kostelů a kaplí, které si také poškození šlechtici nemohli z finančních důvodů dovolit. Wirth v roce 1937 uvedl, že po pozemkové reformě je ochrana památek „*podmíněna v první řadě na finanční basi.*“³⁷³

---

³⁷² Viz dokumenty v pozůstalosti Z. Wirtha, OD ÚDU AV ČR, karton W–A–59, sv. 2.

³⁷³ Zápis z porady o Zprávách památkové péče, 3. 5. 1937, NA, fond MŠ, karton 3222.

Komise týkající se památek zasažených pozemkovou reformou či agenda s nimi spojená tvořila v první polovině 20. let ale často i později hlavní pracovní náplň většiny odborných zaměstnanců jak příslušného oddělení ministerstva tak všech památkových úřadů, přičemž Wirth se zvláště z počátku řady jednání především v případě významných či jemu důkladně známých objektů účastnil osobně. Soupis těchto památek vedený na památkovém oddělení a pro jednotlivé země paralelně i na památkových úřadech se měl po vydání památkového zákona stát základem zmiňovaného památkového rejstříku.

iv) Státní finanční zajištění ochrany památek

Návrh rozpočtu památkové správy sestavoval vedoucí památkového oddělení na základě podkladů připravených památkovými úřady, ústavy a na základě žádostí dalších subjektů. Přípravu průběžně konzultoval s přednostou odboru, jak mimo jiné dokládá korespondence Jana Dvořáka s Wirthem.³⁷⁴ Wirth dále rozpočet celého odboru postupoval prezidiu ministerstva s příslušným komentářem, jehož autorem byl spíše některý právník pracující v odboru (patrně J. Dvořák či později O. Placht). Prosazení rozpočtu už bylo samozřejmě především v rukou ministra a záviselo kromě celkové hospodářské situace státu i na jeho politické příslušnosti a v důsledku toho na různých zákulisních jednáních. Můžeme předpokládat, že Wirth pouze mohl pro tato jednání ministrowi poskytnout argumenty.

Titul státního rozpočtu, který zahrnoval finance pro ochranu památek, měl několik součástí.³⁷⁵ V první řadě položky pro zajištění chodu státních památkových úřadů (na Slovensku referátu), tedy platové částky pro daný počet pracovníků v určité platové třídě. Jak bude dále v textu několikrát uvedeno, zvýšení této třídy bylo velmi problematické a často trvalo řadu let, než bylo povoleno, což působilo těmto úřadům trvalé problémy. Další součástí tvořily položky na cestovné, diety, vedení knihovny i fotografického archivu. Podobným způsobem musely být zajištěny i tzv. vědecké ústavy, tedy fotoměřický ústav a archeologický ústav.

Nejvyšší částku tohoto titulu, přibližně polovinu jeho celkové výše, pravidelně tvořily obnosy na subvence rekonstrukcí památek.³⁷⁶ Jejich poskytování bylo jednou z neúčinnějších metod prvorepublikové památkové péče, trvalé omezování prostředků k tomu účelu však tím pádem způsobovalo velmi vážné komplikace. Přislíbené a následně nevyplacené subvence dokonce v několika případech vedly k soudním sporům, které pro ministerstvo většinou skončily nepříznivě.

---

³⁷⁴ Korespondence J. Dvořáka Z. Wirthovi, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

³⁷⁵ Viz např. návrh Z. Wirtha jako vedoucího oddělení na rozpočet ochrany památek, 26. 2. 1919, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W-A-252, sv. 2.

³⁷⁶ Státními subvencemi na ochranu památek se velmi podrobně zabývá článek P. Štoncnera (K dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938. Část 5. – Státní subvence na opravy památek, *ZPP* 66, 2006, s. 55–60.)

Podporu ministerstvo poskytovalo také několika nestátním institucím a spolkům věnujícím se ochraně památek. Obnos byl určen buď nespecifikovaně na jejich činnost, většinou však cíleně na jednotlivé aktivity, např. na *Soupis* památek připravovaný Archeologickou komisí ČAVU.

Finanční zajištění státní ochrany památek se postupně stalo největším problémem této sféry. Výrazné podhodnocování celé osvětové oblasti ve státním rozpočtu bylo zpočátku odpovědnými činiteli omlouváno vážnými hospodářskými problémy nového státu, které po řadě válečných let a v naprosto změněných politických podmínkách byly pro všechny pochopitelné a tedy přijatelné. Po relativně krátkodobém výrazném navýšení úvěrů na ochranu památek v letech 1922 až 1929, přichází však od roku 1930 postupný ale trvalý pokles v důsledku celosvětové hospodářské krize. Pro Wirthův odbor se tak snaha o prosazení jakéhokoliv navýšení prostředků u správce státního rozpočtu ministerstva financí stala prakticky každodenní záležitostí. Jak dokazuje žádost MŠNO adresovaná tomuto úřadu z roku 1931,³⁷⁷ důležitost zvýšení částek na ochranu památek osvětový odbor obhajoval promyšlenou argumentací. Na jedné straně používal věcné zdůvodnění zdůrazňující příznivé ekonomické aspekty růstu dotací – „*Povolením těchto subvencí rozvinul by se značný stavební ruch po celé republice, což by v nemalé míře přispělo ke zmenšení nezaměstnanosti.*“ „*Ochrana památek jest vůbec základní podmínkou pro rozvoj cizineckého a turistického ruchu, a tudíž důležitým problémem národohospodářským.*“ Nakonec se však autor textu naléhavým tónem snažil upozornit na vážnost situace „*V Československé republice ocitá se ochrana památek, jak shora bylo naznačeno, v kritické, ba přímo zoufalé situaci pro nedostatek rozpočtových prostředků...*“³⁷⁸ Odezva žádostí však byla většinou minimální.

Trvalé problémy s finančním zajištěním v očích mnoha památkářů dokládaly nezájem vedení státu ale i veřejnosti o tuto oblast a považovali je za trvalé podceňování své práce. Po euforických 20. letech tak u řady z nich přichází vystřízlivění, u některých vedoucí až ke značné skepsi.³⁷⁹ Tyto tendence můžeme zaznamenat i u Wirtha, jak dokládá jeho výrok pronesený na poradě pracovníků památkové péče v roce 1937, že „*hospodářské poměry pozměnily zcela provádění památkové péče.*“³⁸⁰

---

³⁷⁷ Žádost MŠNO na ministerstvo financí ve věci Ochrana památek, rozpočtová úhrada, 31. 3. 1931, NA, fond MŠ, karton 3129.

³⁷⁸ Tamtéž.

³⁷⁹ Viz např. korespondence R. Maximoviče, či S. Sochora Wirthovi, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

³⁸⁰ Zápis z porady o Zprávách památkové péče, 3. 5. 1937, NA, fond MŠ, karton 3222.

vi) Zprávy památkové péče (koncepce periodika o ochraně památek)

Potřeba ústředního periodika věnovaného pouze ochraně památek byla řadou osobností z této sféry pocíťována již před první světovou válkou. I pro Wirtha byla tato záležitost při jeho komplexním přístupu k památkové péči již v této době velmi důležitá. Během svého redigování chtěl v takový orgán, jak bylo zmíněno, přetvořit časopis Klubu Za starou Prahu. O založení nového periodika věnovaného teoretickým i praktickým otázkám ochrany památek uvažovali ve své korespondenci během války Zdeněk Wirth a Pavel Janák.³⁸¹

Po převratu zařadil Wirth vydávání periodika o ochraně památek do prvního rozpočtu památkového oddělení sestaveného v únoru roku 1919.³⁸² V této době založení podobného časopisu předpokládala i řada dalších činovníků v této oblasti. Podobně jako v případě památkového zákona byla však cesta k realizaci tohoto cíle mnohem delší, i když ve srovnání s ním nakonec úspěšná. *Zprávy památkové péče*, jak byl časopis nakonec pojmenován, začaly vycházet v lednu roku 1937. Na redakci se podílelo patrně celé památkové oddělení pod vedením Otto Plachta ve spolupráci se Zdeňkem Wirthem. Od nich dvou zřejmě také vycházela celková koncepce náplně periodika.³⁸³ Měsíčník se měl formátem přizpůsobit bývalým rakouským *Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege* a měl se stát především praktickou příručkou pracovníků památkové péče ale i zájemců o tuto oblast. Zprávy měly být zaměřeny výlučně na památkovou praxi. Články technického charakteru vysvětlující soudobé konzervační postupy v aplikaci na konkrétní příklady měly doplňovat informace z legislativy a organizační i personální záležitosti památkové péče.

---

³⁸¹ Korespondence P. Janáka Z. Wirthovi, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

³⁸² Návrh Z. Wirtha jako vedoucího oddělení na rozpočet ochrany památek, 26. 2. 1919, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W-A-252, sv. 2.

³⁸³ O koncepci časopisu viz Dopis MŠNO (Z. Wirth) SPÚ v Praze, 9. 10. 1936, NA, fond SPS, karton 718; Zápis z porady o Zprávách památkové péče, 3. 5. 1937, NA, fond MŠ, karton 3222; Z. Wirth, Úvodník, *ZPP* 1, 1937, s. 1–2.

Země Moravskoslezská

Státní ochrana památek na Moravě a ve Slezsku byla na rozdíl o České země do roku 1918 řízena přímo z Vídně.³⁹⁷ Jak bylo zmíněno, uvažoval M. Dvořák v roce 1914 pověřit funkcí zemského konzervátora v Brně Wirtha, ten nakonec nabídku odmítl. O zdejší situaci se však zajímal již v období před první světovou válkou. Víme, že z vlastní iniciativy navázal kontakt s tehdejším tajemníkem Moravského zemského muzea, Dvořákovým žákem Jaroslavem Helfertem. Od té doby se mezi nimi rozvinula vzájemná velmi bohatá korespondence, jejímž prostřednictvím byl Wirth o poměrech v Brně, ale díky Helfertovým četným kontaktům i v dalších moravských a slezských městech, dobře informován.³⁹⁸ Helfert byl všeobecně považován za českého garanta muzejnictví a ochrany památek na Moravě, což dosvědčuje i to, že byl po převratu v roce 1918 Zemským národním výborem v Brně pověřen dozorem nad ochranou moravských památek. Toto rozhodnutí záhy potvrdilo bezesporu z Wirthova podnětu i konstituující se Ministerstvo školství a národní osvěty. Helfert úkol plnil velmi zodpovědně, vytvořil si na základě zmiňovaných kontaktů síť důvěrníků, kteří jej informovali o ohrožených památkách. Jednalo se především o nemovitosti, které přestaly být v důsledku politických změn řádně spravovány, či o soukromé sbírky, u nichž hrozilo nebezpečí vývozu za hranice. O své činnosti, v níž pokračoval až do konce roku 1919, Helfert informoval jak oficiální cestou MŠNO, tak v řadě soukromých dopisů přímo Wirtha. V nich navíc často žádal o radu a pomoc v určitých kauzách.

Ke své práci v muzeu se mohl vrátit až počátkem roku 1920, kdy se v Brně začal konstituovat Zemský památkový úřad pro Moravu a Slezsko. Jeho založením a vedením byl pověřen zřejmě na Wirthovo doporučení moravský rodák Stanislav Sochor.³⁹⁹ Důvodem pro tuto volbu nebylo však jistě pouze místo jeho narození. Sochor byl jedním z nejzkušenějších a nejschopnějších úředníků bývalé památkové správy. Několik

---

³⁹⁷ O památkové péči na Moravě viz V. Nejedlý, *Obrysy přístupů k památkové péči na Moravě do poloviny 20. století*, in: *Památková péče na Moravě (150 let od vzniku první státní instituce na ochranu památek)*. Sborník příspěvků, SPÚ v Brně, Brno 2002, s. 9 – 110. O situaci během první republiky Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938, část 2. – Organizační vývoj jednotlivých památkových úřadů, *ZPP* 64, 2004, s. 541–542.

³⁹⁸ Korespondence J. Helferta Z. Wirthovi, fond Z. Wirth, OD ÚDU AV ČR.

³⁹⁹ V. Nejedlý, *Architekt a památkář Stanislav Sochor*, in: *30 let Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně*, Brno 1989, s. 220–227.

let pracoval společně s Maxem Dvořákem přímo ve vídeňské kanceláři Ústřední komise, potom působil v Praze jako technický konzervátor. Podle svědectví Antonína Matějčka byl Dvořákem především on považován za oporu české sekce památkového úřadu.⁴⁰⁰ Wirth, který se s ním dobře znal ze schůzí Klubu Za starou Prahu, jeho jmenováním zřejmě velmi diplomaticky vyřešil dva problémy. Jednak zajistil moravskému úřadu organizačně i odborně schopného vedoucího, kterému tak dal možnost plného uplatnění a současně eliminoval možné konflikty, které hrozily vzrůstajícím napětím mezi Sochořem a Jeřábkem. Že tyto obavy nebyly plané, záhy dosvědčila odpověď pražského SPÚ na kritické články Vojtěcha Birnbauma o jeho činnosti, v níž byla na Sochora schvalována vina za nečerpané subvence. Sochor dokonce Wirthovi v této souvislosti nabídl rezignaci,⁴⁰¹ ministerstvo se však za něj plně postavilo.

Moravskoslezský památkový úřad oficiálně zahájil svoji činnost v dubnu roku 1919 v prostorách Moravského zemského muzea. Vedla architekta Sochora byl druhým systémovým úředníkem jmenován historik umění Eugen Dostál. V roce 1923 po opakovaných marných žádostech o zařazení do vyšší platové třídy se Sochor rozhodl přijmout nabídku Obchodní a živnostenské komory v Brně a stát se ředitelem Moravského uměleckoprůmyslového muzea. MŠNO jej však z vedení památkového úřadu z důvodu nemožnosti najít za něj náhradu nechtělo neuvolnit. Když předsednictvo vlády nakonec přes odpor ministerstva financí na podzim roku 1923 zvýšení platů pro předsedy památkových úřadů schválilo, Sochor zůstal v obou funkcích, přičemž záhy ještě při muzeu založil školu uměleckých řemesel.

Přestože po odchodu Eugéna Dostála na Masarykovu univerzitu v roce 1926 zůstaly po přijetí Vladimíra Dufka v brněnském památkovém úřadě trvale zaměstnáni pouze dva technici a Sochor navíc vykonával ještě další dvě významné funkce, Wirth jeho práci plně důvěřoval a na rozdíl od Slovenska necítil povinnost osobně ji kontrolovat. Vzájemná jednání památkového úřadu s ministerským ústředím se tedy omezovala především na finanční záležitosti týkající se buď stále více omezovaných subvencí na opravy památek, či většinou beznadějných návrhů na navýšení platových prostředků.

---

⁴⁰⁰ Korespondence A. Matějčka Z. Wirthovi, fond Z. Wirth, OD ÚDU AV ČR.

⁴⁰¹ Dopis S. Sochora Z. Wirthovi, 10. 2. 1923, korespondence S. Sochora, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

Země slovenská a Podkarpatská Rus

Vývoj instituce spravující státní ochranu památek zde byl komplikovanější než v dalších zemích republiky.⁴⁰² Ministr s plnou mocí pro Slovensko Vavro Šrobár s platností od 1. dubna 1919 nejprve tuto agendu světil Dušanu Jurkovičovi, když jej jmenoval vládním komisařem pro ochranu památek. V průběhu roku 1919 se postupně z této funkce vyvinul samostatný úřad – Vládní komisariát pro zachování uměleckých památek (Vládný komisariát pre zachovanie umeleckých pamiatok) na Slovensku, oficiálně ustanovený 20. října. Jeho kompetence byla mnohem širší než u Státního památkového úřadu v Praze, postupně převzal do své správy téměř celou agendu osvěty na daném území v podstatě v rozsahu osvětového odboru ministerstva. Mimo tento úřad zůstal v této oblasti pouze státní inspektor archivů a knihoven, jímž byl v roce 1919 MŠNO jmenován bývalý lobbický archivář Václav Chaloupecký. Představeným Komisariátu zůstal až do konce roku 1923 Jurkovič, jako odborník pro ochranu památek byl v dubnu roku 1919 přijat Ješek Hofman.

Tento od správního vývoje v jiných zemích značně odlišný stav měli na požádání ministra školství a národní osvěty v září téhož roku na místě vyřešit Wirth a V. V. Štech v té době oba pracovníci osvětového odboru. Po konzultacích se zainteresovanými činiteli a zvážení celé situace došli kupodivu k závěru, že bude skutečně vhodnější zachovat široce koncipovaný úřad, který by oficiálně přijal název Vládní komisariát pro národní osvětu. Tento návrh však nakonec nebyl schválen, ale stav, který se vytvořil roku 1919, zůstal zachován až do roku 1922. Teprve tehdy došlo k zásadní reorganizaci celého systému. Vládní komisariát byl přičleněn k Referátu MŠNO v Bratislavě vyjma agendy ochrany památek a muzejnictví, kterou převzal zmiňovaný státní inspektor archivů a knihoven. Při jeho funkci se pro tuto oblast vytvořil Státní referát na ochranu památek na Slovensku. Tento orgán však řadu let nemohl působit jako samostatný úřad, protože pro jeho zaměstnance Ješka Hofmana a Jana Reicherta se nepodařilo zajistit systémová místa a museli tedy pracovat pouze na základě smlouvy a tedy pod zaštitěním Chaloupeckého, který jako jediný byl stálým

---

⁴⁰² O dějinách památkové péče na Slovensku viz V. Jankovič, *Dějiny pamiatkovej starostlivosti na Slovensku v rokoch 1850 – 1950*, in: *Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok*, sv. 10, SÚPSOP, Bratislava 1973, s. 5 – 80; P. Štoncner, *Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938, část 2. – Organizační vývoj jednotlivých památkových úřadů*, *ZPP* 64, 2004, s. 542–545.

úředníkem.⁴⁰³ J. Hofmanovi se tohoto statutu podařilo dosáhnout až roku 1930 a až o tři roky později se referát oficiálně stal pod jeho vedením samostatným úřadem. K přejmenování na státní památkový úřad, které mělo vstoupit v platnost po vydání památkového zákona, nakonec nedošlo. Činnost i kompetence byla však již shodná s památkovými úřady v Praze a v Brně.

Je poněkud obtížné určit, do jaké míry iniciativa v organizaci státní správy v osvětové oblasti na Slovensku vycházela přímo od Wirtha a do jaké míry byla reakcí na tamější situaci. Pověření Jurkoviče a následné zřízení Vládního komisariátu osvětový odbor ministerstva spíše až zpětně schvaloval a iniciativa vycházela od ministerstva s plnou mocí pro Slovensko. Pozdější reorganizace v roce 1922 byla jistě již řízena z Prahy, nevíme však, zda Wirth, který v té době měl v odboru vážné problémy, mohl být autorem celkové koncepce či zda přicházela z jemu nadřízených míst na ministerstvu. Pozdější vývoj situace však již měl Wirth jistě z větší části ve svých rukou. V případě bratislavského úřadu se musel snad ještě více než v případě pražského a brněnského památkového úřadu potýkat s problémy škrtů v rozpočtových návrzích, které pravidelně provádělo ministerstvo financí. Díky nim byly nejenom snižovány subvence na opravy památek, ale které na dlouho zcela znemožnily nepřiznáním systémových platů samostatnou existenci úřadu.

Přesto však tato dlouhá časová prodleva 14 let, kdy bylo odkládáno osamostatnění státního referátu, spíše odpovídá tomu, že Wirth na vyřešení situace nenaléhal a čekal na osobnost, která by mohla skutečně vést památkovou péči na Slovensku, za níž Hofmana nepovažoval. Z Hofmanových dopisů Wirthovi vyplývá, že již v prosinci roku 1918 a později ještě několikrát roku 1919 nabízel ministerstvu své služby při zabezpečení státní ochrany památek na Slovensku. Wirth jej však vždy odmítl a i později je až zarážející, jak dlouho byla Hofmanova osobnost obcházena, přestože vzděláním i praxí byl pro funkci předsedy památkového úřadu jistě velmi vhodným uchazečem. Nabízí se tedy domněnka, že Wirth Hofmanovi tuto pozici nechtěl svěřit a učinil tak patrně až v době, kdy byla situace neudržitelná. Dobře znal Hofmana z jednání domácí rady Klubu Za starou Prahu, kde se často projevovala jeho konfliktní povaha a zvláštní způsob řešení problémů. Nevěřil, že by byl schopen řídit kolektiv, vést složitá jednání, která často vyžadovala mnoho diplomacie i organizovat

---

⁴⁰³ Dopis Z. Wirtha Presidiu MŠNO, 31. 3. 1925, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–4, sv. 1.

rozsáhlou agendu spojenou s ochranou památek, výhrady měl zřejmě i k jeho odbornému přístupu při opravách památek.

Tuto domněnku jenom potvrzuje Wirthův návrh z roku 1929, že by do čela samostatného Státního referátu měl být postaven ředitel Východoslovenského musea v Košicích Josef Polák. Pro Hofmana, který památkové ochraně na Slovensku obětoval při svém vysilujícím způsobu práce velkou část svých psychických, fyzických sil i finančních prostředků a podle svých slov si zde vybudoval takové postavení, že „*pro každého na Slovensku je šéfem úřadu*“,⁴⁰⁴ byla tato zákulisní zpráva šokem. Dopis adresovaný „*profesorovi*“ (patrně J. Cibulovi či A. Matějčkovi), v němž žádá přímluvu u Wirtha, začal slovy „*pro živého boha, pomozte.*“ a uzavřel zvoláním „*Žiju v mukách.*“⁴⁰⁵ V následujícím dopise Wirtha prosil „*Zaříd'te věci laskavě tak, abychom se s P. (Polákem p. a.) mohli na různých platformách srovnat vedle sebe.*“ „*V jednom úřadě s ním co podřízený sedět nemohu.*“⁴⁰⁶ Patrně pod tímto nátlakem Wirth od svého plánu ustoupil a situaci dále řešil častými cestami na Slovensko, při nichž mohl samostatně posoudit navrhované rekonstrukce či jiné záležitosti. O situaci zde jej také kromě Hofmana v řadě dopisů informoval i V. Chaloupka, v širším kontextu také J. Emler a J. Polák.⁴⁰⁷

Personální obsazení památkového referátu, jež bylo ve 20. letech velmi provizorní, se na přelomu 20. a 30. let podařilo posílit dvěma schopnými odborníky, kteří jistě výrazně přispěly ke zkvalitnění jeho činnosti. V roce 1927 nastoupil Vladimír Wagner a roku 1930 bezesporu na Wirthův popud jeho student z pražské techniky Václav Mencl.⁴⁰⁸ Mencl se stal prvním řádným technickým úředníkem referátu. Z jeho korespondence s Wirthem víme, že mezi ním a Hofmanem záhy došlo ke koncepčním sporům týkajícím se zřejmě jednak zásahů soudobé architektury do historické zástavby města (zvláště Bratislavy) a dále Menclem navrhovaných rekonstrukcí památek. Mencl jako nedávný absolvent musel být jistě otevřený nové funkcionalistické architektuře a vzhledem k Wirthovu školení byl přívržencem konzervačního přístupu v ochraně památek. Novostavby v rámci staré zástavby i úpravy starších budov, považoval za správné provádět pouze v soudobém uměleckém projevu. V roce 1932 Wirthovi

---

⁴⁰⁴ Dopis J. Hofmana Z. Wirthovi, 18. 7. 1929, korespondence J. Hofmana, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

⁴⁰⁵ Dopis J. Hofmana „profesorovi“, 14. 7. 1929, korespondence J. Hofmana, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

⁴⁰⁶ Dopis J. Hofmana Z. Wirthovi, 18. 7. 1929, korespondence J. Hofmana, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

⁴⁰⁷ Korespondence J. Emlera, J. Poláka, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

⁴⁰⁸ Wirth při svých návštěvách Slovenska u Václava a Dobroslavy Menclových často pobýval.

v dopise o Hofmanovi, který se již v jednání Klubu Za starou Prahu před válkou při sporu Hübschmanna s Janákem stavěl na stranu prvního z nich, napsal „... je impresionista vyslovený, chce malebnosti a denně jsem s ním měl debaty o mansardách, attikových polopatrech a rovných střechách, vysvětloval jsem mu principy dnešní architektury maje za to, že ho trochu předělám, a bouřil jsem se, když chtěl bratislavským architektům v novinách nutit osová řešení nám. Svobody tak, jako se to dělalo v renesanci.“⁴⁰⁹ Wirth se Mencla velmi rázně zastal. Napětí mezi Wirthem a Hofmanem však od tohoto incidentu začalo ještě narůstat. V roce 1935 mu Wirth v dopise psal: „Trpěl jsem 16 let Vaším kverulantstvím a vidím, že ty detaily hnidy, které jste ve všem hledal, neměly v celku význam.“⁴¹⁰ K celkové roztržce došlo v roce 1938, kdy Wirth v odpovědi na kondolenci k úmrtí své matky Hofmanovi vyčetl: „Vy jste v této době hanebně zklamal, jak mám přesné zprávy z Bratislavy. ...zpronevěřil jste se úplně české minulosti, svým přátelům a věcem, které nám byly společné.“⁴¹¹ Dnes bohužel již není zřejmé, co Wirtha tolik popudilo, patrně se jednalo o příklon ke slovenským separatistickým tendencím.

Přibývaly i spory mezi zaměstnanci referátu a konfliktním J. Hofmanem a napětí v úřadě se možná projevovalo i na poklesu jejich pracovní iniciativy. Na Slovensku je činnost referátu v průběhu první republiky hodnocena spíše kriticky. Například V. Jankovič v roce 1973 napsal: „Na vládnom komisariáte do konca jeho existencie sa neprejavili tendencie vybudovať z neho viac než viac–menej pasívneho pozorovateľa diania na poli pamiatok.“⁴¹² Tento jeho názor mohl být ale do jisté míry podmíněn dobovým převažujícím negativním hodnocením první republiky. Pro objektivní zhodnocení činnosti referátu by bylo jedinou možností porovnat ji s dalšími dvěma památkovými úřady, které se také potýkaly s vážnými personálními problémy a stálým snižováním rozpočtů na subvence i s omezenými pravomocemi vzhledem k absenci památkového zákona. Na Slovensku byla situace o to komplikovanější, že vědomí

---

⁴⁰⁹ Dopis V. Mencla Z. Wirthovi, 2. 2. 1930, korespondence V. Mencla, fond Z. Wirth, OD ÚDU AV ČR.

⁴¹⁰ Dopis Z. Wirtha J. Hofmanovi, 27. 5. 1935, korespondence Z. Wirtha J. Hofmanovi, fond J. Hofman, LA PNP.

⁴¹¹ Dopis Z. Wirtha J. Hofmanovi, 10. 12. 1938, korespondence Z. Wirtha J. Hofmanovi, fond J. Hofman, LA PNP.

⁴¹² V. Jankovič, Dějiny pamiatkovej starostlivosti na Slovensku v rokoch 1850 – 1950, in: *Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok*, sv. 10, SÚPSOP, Bratislava 1973, s. 37.

nutnosti ochrany památek bylo u většiny obyvatel mnohem nižší než v Čechách, na Moravě ale i ve Slezsku, s čímž souvisela zvláště nízká spolková aktivita v této oblasti.

Jak již bylo zmíněno, Wirth se zdejšími konkrétními problémům památkové péče věnoval velmi často. Jedním z nejvýznamnějších počinů, v nichž se angažoval, byl projekt záchrany ohrožených dřevěných kostelů na Slovensku a v Podkarpatské Rusi.⁴¹³ V roce 1925 byla zahájena propagační akce, která vyvrcholila výstavou pořádanou Státním referátem na ochranu památek v prostorách Zemědělského muzea v pražských Kinského sadech. Další kroky následovaly v roce 1927, kdy Wirth s Hofmanem jednali na řecko–katolických biskupských úřadech v Prešově a v Užhorodě. V následujících letech se podařilo zabezpečit 26 kostelů, většinu z nich v původních lokalitách, některé však musely být přemístěny do lépe chráněného prostředí na několika místech Slovenska i Čech. Například kostelík ze Šašváru na Ukrajině byl v letech 1930 – 1931 přestěhován na náklady místopředsedy senátu Václava Klofáče do vesnice Dobříkov u Chocně,⁴¹⁴ další kostel zůstal dodnes přímo v Kinského sadech, kde se měl stát základem skanzenu národopisného oddělení Národního muzea.

Ochrana památek na Podkarpatské Rusi zůstala po celé období první republiky bez samostatného úřadu, s jehož zřízením se počítalo až v souvislosti s vydáním památkového zákona.⁴¹⁵ Správou této agendy byl pověřen referát MŠNO v Užhorodě, v polovině 30. let byli v rámci jeho organizace jmenováni speciální referenti pro ochranu historických a přírodních památek, současně byli vybráni okresní konservátoři. Kromě zmiňované akce na záchranu ohrožených dřevěných kostelů není doloženo, že by se Wirth v tomto regionu v ochraně památek více angažoval.

---

⁴¹³ Tamtéž, s. 41 – 42.

⁴¹⁴ O výběr vhodného ohroženého kostela a zprostředkování jeho přemístění Klofáč požádal Wirtha, který mu současně přislíbil subvence na jeho opravu. K jejich vyplacení však již i po opěťovaných žádostech nedošlo. (korespondence V. Klofáče Z. Wirthovi, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth).

⁴¹⁵ O organizaci památkové péče v Podkarpatské Rusi viz P. Štoncner, Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918 – 1938, část 2. – Organizační vývoj jednotlivých památkových úřadů, *ZPP* 64, 2004, s. 545.

viii) Státní fotoměřický ústav

Potřeba zřídit samostatný odborný ústav, který by se soustředil výlučně na reprodukci památek byla zdůrazňována již během formování nového systému státní správy kulturní sféry na podzim roku 1918. Jeho největším zastáncem byl Wirth, ale prostřednictvím Archeologické komise jej prosazoval i Karel Chytil.⁴¹⁶ Oficiálně byla tato instituce založena na počátku následujícího roku a nazvána Státní ústav pro fotografování, měření a odlévání památek.⁴¹⁷ Byla samostatným pracovištěm podléhajícím přímo památkovému oddělení ministerstva školství a národní osvěty a měla se stát pomocným ústavem pro státní památkovou péči ale i pro celý uměleckohistorický obor v Československu. Mezi hlavní úkoly ústavu patřila reprodukce památek (fotografie, nákresy, odlitky), založení a rozšiřování tzv. Památkového archivu a vytvoření a vedení evidenčního seznamu památek na našem území.⁴¹⁸

Svoji činnost zahájilo nové pracoviště v roce 1920, jeho sídlem se stal, jako v případě Státního památkového úřadu a Archeologického ústavu, Strahovský klášter. Činnost se však rozbíhala velmi pomalu, především vzhledem k velkému nedostatku finančních prostředků,⁴¹⁹ snížení počtu systematizovaných míst (dlouhou dobu mohl mít ústav pouze jednoho systémového zaměstnance) i problémům s hledáním kvalifikovaných odborníků. Stále se také opakovaly problémy s velmi omezenými prostory, v nichž bylo obtížné současně umístit

---

⁴¹⁶ Na schůzi umělecko–historického odboru AK 14. 2. 1919 K. Chytil předložil ke zvážení otázku zřízení centrálního ústavu pro měření a fotografování památek, který by mohla využívat i komise. (Zápis ze schůze, PA 31, 1919, s. 49).

⁴¹⁷ Postupně se však pro toto pracoviště vžilo označení fotoměřický ústav. Ve 30. letech byl již i oficiálně používán název Státní ústav fotoměřický (SÚF). (viz např. J. Dvořák, Z. Wirth, Ochrana památek, in: O. Placht, F. Havelka, *Příručka školské a osvětové správy*, Praha 1934, s. 1693)

⁴¹⁸ Informace o fotoměřickém ústavu viz z publikovaných zdrojů především: J. Dvořák, Z. Wirth, viz předchozí pozn., A. Friedl, Zdeněk Wirth a státní ústav fotoměřický, *ZPP* 2, 1938, s. 124–125, nejnověji P. Štoncner, Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938. Část 3. – Konzervátoři a další památkové instituce a organizace, *ZPP* 65, 2005, s. 60–61; z nepublikovaných: O. Havlín, *Úvod k inventáři fondu Státní ústav fotoměřický*, Národní archiv, Praha 1967, dokumenty z tohoto fondu; dále Zpráva Z. Wirtha o činnosti Státního fotoměřického ústavu, cca 1938, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton XXVII, sv. 5 a další dokumenty z tohoto svazku.

⁴¹⁹ P. Štoncner, viz předchozí pozn.

rozzrůstající se archiv a při tom pracovat na dalších reprodukcích, či dokonce zajistit od počátku plánovanou odborné veřejnosti přístupnou studovnu.⁴²⁰

Charakter činnosti určoval a vlastní provoz ústavu zřejmě od počátku řídil sám Wirth, který jeho správné fungování považoval za nezbytný předpoklad rozvoje uměleckohistorické vědy ale i památkové péče u nás. Ve zprávě o činnosti ústavu z roku 1938 také uvedl, že byl jeho nehonoraným správcem již od roku 1920, oficiálně však vedení převzal v závěru 20. let patrně v domněnání, že bude moci účinněji působit na skutečné rozvinutí jeho činnosti.⁴²¹ Při kontrole Nejvyššího účetního kontrolního úřadu uzavřené v roce 1936 se však v tomto směru nevyhnul kritice vzhledem ke střetu funkcí,⁴²² který byl jistě více než zjevný.⁴²³

Vzhledem k omezeným možnostem se ústav ve 20. a na počátku 30. let zaměřil především na soustředování materiálů pro zmiňovaný Památkový archiv, který měl být především sbírkou plánů, negativů, fotografií a případně i dalších zobrazení zvláště českých památek, ale postupně i zahraničních bohemik. Díky Wirthovi se podařilo převzít obrazovou dokumentaci z pozůstalostí řady významných fotografů a historiků umění. Přesvědčil také plénum Archeologické komise, aby předalo do správy ústavu svůj velký archiv fotografií, plánů a map pořízených doposud pro soupisový projekt. Ministerstvo školství a národní osvěty také svěřilo ústavu dokumentaci předanou roku 1922 československému státu z vídeňské Ústřední komise pro zachování památek při spisové rozluce s Rakouskem.

Od roku 1929 začal ústav připravovat novou edici soupisu památek, která měla dočasně zastoupit velmi dlouhodobý projekt Archeologické komise. Vzorem pro tento stručný čtyřsvazkový soupis⁴²⁴ věnovaný jednotlivým zemím republiky byla německá topografická

---

⁴²⁰ Ze dvou malých místností Strahovského kláštera se ústav stěhoval do nově opraveného Lobkovického paláce ve Vlašské ulici, kde mu však již byla vyhrazena pouze jedna místnost, zbývající materiál byl na návrh Wirtha nouzově skladován v jím spravovaném ústavu pro dějiny umění na ČVUT. Teprve v roce 1934 se mohl ústav přestěhovat do pro něj upravených místností v Klementinu. (Zpráva Z. Wirtha o činnosti Státního fotoměřického ústavu, cca 1938, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton XXVII, sv. 5)

⁴²¹ Po Wirthově odchodu do penze byl správcem ústavu jmenován jeho dosavadní zaměstnanec Antonín Friedl, který jej oficiálně vedl až do ukončení jeho samostatné činnosti v roce 1952.

⁴²² Viz odpověď ministerstva školství a národní osvěty na zprávu zaslanou Nejvyšším účetním kontrolním úřadem 19. 3. 1936, NA, fond MŠ, karton 490.

⁴²³ V této souvislosti docházelo někdy ke značně paradoxním situacím, když Wirth adresoval sám sobě žádosti. (viz předchozí pozn.)

⁴²⁴ V pramenech i v literatuře je tato edice nejčastěji označována jako stručný soupis, příručka, či prostě český Dehio.

řada vydávaná pod vedením Georga Dehia (viz kap. C)3.2)b) Příprava vydání českého „Dehia“).

Druhým velkým projektem Fotoměřického ústavu byl soupis bohemik v zahraničí. Již během konstituování Ministerstva školství a národní osvěty v závěru roku 1918 a na počátku roku 1919 byla evidence archiválií a uměleckých děl vytvořených na československém území, nebo majícím k němu vztah a přitom uložených v zahraničí považována za velmi důležitou. V prvé řadě se počítalo s vypracováním tohoto soupisu pro archiválie a památky v Rakousku. Na základě tzv. Pražské smlouvy, (jež byla dodatkem k mezinárodní smlouvě ze Saint Germain) uzavřené v roce 1920 bylo soupisem pověřeno oddělení pro spisovou rozluku zřízené při československém velvyslanectví ve Vídni, které se roku 1924 proměnilo v Československou kulturně–historickou komisi ve Vídni.⁴²⁵ Komise podléhala osvětovému odboru spravovanému Wirthem. Z titulu své funkce svěřil Wirth celkovou koordinaci soupisu fotoměřickému ústavu,⁴²⁶ který jej měl ve Vídni provádět ve spolupráci se zmiňovanou komisí. Odborníci, kteří jej připravovali, byly zaměstnanci ústavu, využívali však zázemí poskytované komisí. Soupis plánů a vedut z vídeňských sbírek připravoval od roku 1920 bývalý plukovník Josef Paldus.⁴²⁷ Také E. Winkler sepisoval a fotografoval ve Vídni grafiky a obrazy vztahující se k českému prostředí. Mimo Rakousko pracoval pouze historik umění Antonín Friedl, který v letech 1928 až 1930 připravoval soupis iluminovaných rukopisů českého původu uložených kromě Vídně i v Římě a v Miláně.⁴²⁸

Pro další rozsáhlý projekt korpusu české gotické deskové malby,⁴²⁹ bylo pracovníky ústavu připraveno 200 skleněných negativů.

Přestože se ve 30. a později i na počátku 40. let činnost ústavu výrazně zintenzivňovala, pracovalo se soustavně na několika úkolech, rychle se rozšiřoval památkový archiv, zvyšoval se i počet zaměstnanců, zdaleka se nepodařilo naplnit plány, s nimiž byl v roce 1919 založen. Wirth tak krátce po skončení druhé světové války musel při hodnocení jeho činnosti zkonstatovat, že má „*velmi daleko do úplného vybudování a v podstatě se tedy*

---

⁴²⁵ J. Dvořák, Z. Wirth, Ochrana památek, in: O. Placht, F. Havelka, Příručka školské a osvětové správy, Praha 1934, s. 1709.

⁴²⁶ Zpráva Z. Wirtha o činnosti Státního fotoměřického ústavu, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton XXVII, sv. 5.

⁴²⁷ Část těchto soupisů je dnes uložena ve Wirthově pozůstalosti (OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth).

⁴²⁸ Tamtéž.

⁴²⁹ A. Matějček (red.), *Česká malba gotická: deskové malířství 1350 – 1450*, Praha 1938.

*vůbec nedostal ze stádia živelného provizoria. I když v památkové evidenci a dokumentaci vykonal velký kus práce, žel na žádném úseku dostatečně soustavně a vyčerpávající.*⁴³⁰

Po válce se uvažovalo nejprve o reorganizaci fotoměřického ústavu, záhy však spíše o jeho proměně ve Státní uměleckohistorický ústav, který se měl stát výzkumným pracovištěm soustřeďujícím se na velké projekty nepostradatelné pro další rozvoj oboru – především soupisy památek v jednotlivých lokalitách, souborné dějiny umění naší země a soupisy jednotlivých typů uměleckých děl (korpusy). Toto pracoviště však bylo v roce 1953 založeno v rámci Československé akademie věd jako Kabinet pro theorii a dějiny umění. Státní fotoměřický ústav byl v témže roce včleněn do nově vytvořené Státní památkové správy. Je však nesporné, že velká část jeho původního tzv. Památkového archivu, materiály, u nichž Wirth předpokládal využití pro soupisy uměleckých památek, byly předány po jeho smrti v roce 1961 tehdy již Ústavu pro theorii a dějiny umění,⁴³¹ kde jsou uloženy dodnes.⁴³² Wirth jistě předpokládal, že zde tyto plány, grafiky, fotografie a tiskařské štočky budou tvořit základ nového Památkového archivu, na jehož vybudování celý život pracoval.

---

⁴³⁰ O. Havlín, cit. viz pozn. 418.

⁴³¹ Byly uloženy v místnostech bývalého fotoměřického ústavu (viz K. Kaplanová, úvod k inventáři fondu Z. Wirth, OD ÚDU AV ČR, Praha 2001.)

⁴³² Jsou uloženy v OD tohoto ústavu, dnes tvoří část číselné řady označované W–A fondu Z. Wirth, dále patrně prakticky celý fond Stará plánová dokumentace a zřejmě i grafickou sbírku. Materiály z činnosti Archeologické komise převzaté, jak bylo zmíněno, fotoměřickým ústavem jsou dnes jako samostatný fond uloženy také v OD. Fotografie získané při spisové rozluce z vídeňské Ústřední komise pro zachování památek jsou součástí fondu Z. Wirth.

ix) Ochrana přírody

Wirthovo pojetí ochrany památek bylo od počátku jeho vědecké kariéry velmi široké, nebylo nikdy soustředěno výlučně na památky tzv. vysokého umění, ale naopak svůj zájem soustředil i na artefakty lidového umění, městské organismy a záhy také na jedinečné přírodní útvary či zajímavé krajiny. Původním východiskem jeho zájmu o krajinu bylo přesvědčení, že moderní památková péče nechrání pouze solitéry, ale objekt – tedy umělecko-historickou památku – v jeho původním prostředí, tak aby bylo zachováno „... *původní situování, měřítko k okolí a pohledová působivost*.“⁴³³ Recenze některých knih zaměřených výlučně na ochranu přírody, které Wirth publikoval v *Krásě našeho domova* před 1. světovou válkou, však naznačují, že zachování specifických krajinných celků, přírodních útvarů začal již v té době považovat za rovnocenný cíl ochranářských snah.

Ochrana přírody se u nás ale i v celé Evropě na počátku 20. století teprve rozvíjela následujíc s jistým zpožděním zájem o kulturní památky. Již v posledních desetiletích 19. století se v Čechách zájemci o tuto oblast soustředili v Přírodovědeckém klubu kolem jeho tiskové platformy časopisu *Vesmír*. Od roku 1904 se regionální okrašlovací spolky, součástí jejichž zájmu byla i ochrana přírodních památek a charakteru krajiny, spojily ve Svazu českých spolků okrašlovacích. Ve výboru tohoto Svazu začala být vytyčována koncepce a hlavní cíle ochrany přírody v našich zemích.⁴³⁴ Za základ jejího rozvinutí považovali představitelé Svazu, podobně jako v případě umělecko-historických památek, soupis. Jeho provedení pod záštitou tzv. Památkové komise Svazu navrhl v roce 1911 právě Wirth. Připravil i návrh struktury budoucí publikace.⁴³⁵ Z jejího textu je zjevné, že vycházel ze své dosavadní praxe při umělecko-historickém soupisu, jehož postupy se snažil aplikovat na přírodní památky. Přírodovědecký zájem, jehož cílem je v prvé řadě zachování živých organismů (případně geologických útvarů) v daném prostředí, zde ustoupil do pozadí. Za prioritu pro zařazení do soupisu považoval Wirth, ale patrně i další členové zmiňované Památkové komise, výjimečný estetický dojem z určité krajiny. Hlavním cílem ochrany přírody v určité oblasti pro ně bylo zachování její estetické kvality. Soupis, na němž se

---

⁴³³ R. Maximovič, *Ochrana přírody*, Brno 1934, s. 20.

⁴³⁴ Tamtéž, s. 56

⁴³⁵ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton XXIX, sv. 2.

kromě Wirtha podíleli především Jan Emler, Jaroslav Sochor i předseda Svazu Jan Urban Jarník, byl zahájen dotazníkovou akcí, celý dlouhodobý projekt však přerušila válka.

Po převratu v roce 1918 Wirth zařadil záhy po svém nástupu do MŠNO agendu ochrany přírody do kompetence jím vedeného památkového oddělení. Zcela poprvé se tak tato oblast dostala pod státní patronát. V roce 1922 byl pro tento specifický referát přijat samostatný úředník, přírodovědec a nadšený ochránce přírody, učitel Rudolf Maximovič,⁴³⁶ který následně získal titul generální konzervátor státní péče o ochranu přírody a přírodních památek. Maximovič v této funkci, která byla v teoretických otázkách ochrany přírody nadřazena památkovým úřadům, působil po celé období první republiky. K Wirthovi jej pojil velmi vřelý vztah, v roce 1936 mu napsal „...*byl ste mým učitelem, vzorem a vůdcem.*“⁴³⁷ Jedním z nejdůležitějších úkolů, který stál před touto zcela novou sférou státní správy, bylo upřesnění obsahu pojmů přírodní památka a ochrana přírody. Pojetí, k němuž dospěl Rudolf Maximovič společně s Wirthem, nejlépe vystupuje v části věnované této oblasti v tzv. *Příručce školské a osvětové správy.*⁴³⁸ Ochranu přírody podle jejich koncepce tvořily dvě rovnocenné části: ochrana přírodních památek a ochrana domoviny. Za přírodní památky byly považovány výjimečné přírodní jevy, pod pojmem domoviny rozuměli charakter krajiny, „*ktéry v kraji působením věků byl vytvořen společnou činností přírody a ruky lidské.*“⁴³⁹ Je zde ve srovnání s Wirthovými předválečnými názory patrný posun k oddělení převážně estetického a vlastně i historického hodnocení zachovaného charakteru přírody a přírodovědného pojetí, přičemž obě hlediska se v této obecné části stávají víceméně rovnocenná. Při vysvětlení významu přírodních rezervací již bezesporu pod Maximovičovým vlivem převažuje pro oblast ochrany přírody progresivnější přístup přírodovědce.

Maximovičovi se během necelých 20 let svého působení na ministerstvu podařilo nepatrný počet českých a moravských soukromých přírodních rezervací navýšit na číslo 170 státních rezervací zahrnujících různě rozsáhlá území v celém Československu s vymezením speciálních podmínek pro celkovou ochranu přírody daného území či pouze dílčích nařízení

---

⁴³⁶ O R. Maximovičovi viz V. Stejskal, Stodvacet let od narození Rudolfa Maximoviče, Ochrana přírody 61, 2006, s. 170–172.

⁴³⁷ Dopis R. Maximoviče Z. Wirthovi, 15. 9. 1936, korespondence R. Maximoviče, fond Z. Wirth, OD ÚDU AV ČR.

⁴³⁸ Památky přírodní, in: O. Placht, F. Havelka, *Příručka školské a osvětové správy*, Praha 1934, s. 1663 – 1664.

⁴³⁹ Tamtéž, s. 1663

nezbytných pro zachování specifické flory či fauny. Nejrozsáhlejší chráněná oblast, k jejímuž vyhlášení podle Maximovičových slov došlo na Wirthův návrh,⁴⁴⁰ byl Národní park ve Vysokých Tatrách.⁴⁴¹ Wirthovou zásluhou také zůstává, že všechny tyto kroky zaštiťoval při složitých jednáních se subjekty spravujícími vybraná území, většinou státními, zemskými a obecními úřady, ale v některých případech se podařilo naklonit k projektu rezervace i soukromého majitele.

---

⁴⁴⁰ R. Maximovič, Zdeněk Wirth a ochrana přírody, *ZPP* 2, 1938, s. 126.

⁴⁴¹ Jednání o zřízení Tatranského národního parku viz korespondence R. Maximoviče, fond Z. Wirth, OD ÚDU AV ČR.

x) Angažování v konkrétních kauzách

Pražský hrad

Úpravy areálu Pražského hradu

V období první republiky přetrvával Wirthův intenzivní zájem o ochranu pražských památek. Můžeme dokonce říci, že tuto problematiku považoval za jednu z hlavních priorit své činnosti. Do této oblasti mohl zasahovat ze třech různých pozic. Památkové oddělení MŠNO si pod jeho vedením jako nadřízený orgán Státních památkových úřadů vymínilo dohled nad využitím a rekonstrukcí nejvýznamnějších památek a nad závažnými zásahy do historické zástavby. Wirth tuto svou pravomoc neváhal využít především u pražských staveb a převzal dozor mj. nad úpravami Černínského paláce či Klementina (podrobněji viz následující kap.). Byl také po celé prvorepublikové období členem domácí rady Klubu Za starou Prahu, nejvýznamnějšího pražského ochránářského spolku, jehož renomé bylo velmi vysoké a jeho zástupci byli zváni prakticky ke všem oficiálním jednáním týkajícím se památek hlavního města. Jako zástupce další významné zájmové organizace, Společnosti přátel starožitností českých se Wirth účastnil činnosti Památkového sboru hlavního města Prahy.

Bezprostředně po převratu v říjnu roku 1918 převzal dohled nad správou Pražského hradu Národní výbor, jenž pověřil ochranou zdejších staveb i mobiliáře architekta K. Hilberta.⁴⁴² Hilbert již řadu let bez přerušení působil v kanceláři Jednoty pro dostavbu chrámu sv. Víta, Hrad důkladně znal a navíc byl osobností, jejíž odborné kvality byly všeobecně uznávány uměleckou veřejností i ochránci památek a byl znám svojí čestností. Jeho volbu jistě vítal i Zdeněk Wirth, který si jej po všech stránkách velmi vážil a který mohl jako člen zmiňovaného předpřevratového kroužku připravujícího nezbytné kroky v kulturní a vědecké oblasti, toto rozhodnutí již v té době navrhnout. Pod tlakem událostí, po definitivní volbě Hradu za sídlo prezidenta republiky a po rozhodnutích Prezidia Ministerské rady do jeho budov také umístit řadu nově zřizovaných úřadů, byl K. Hilbert přizván i k nutným úpravám pro tyto nové účely. Jeho činnost však záhy poznamenalo obvinění uveřejněné v červenci roku 1919 v článku „Památný Pražský hrad obětí vandalismu“,⁴⁴³ kde byl architekt, společně se sochařem Jindřichem Čapkem, kterému byla svěřena ochrana a inventarizace hradního

---

⁴⁴² K historii ochrany památek a k organizaci stavební činnosti na Hradě viz texty Věry Malé (Hradní architekt a řízení stavební činnosti na Pražském hradě, in: *Josip Plečnik – architekt Pražského hradu*, Praha 1996, s. 123-139; *Památková péče na Pražském hradě po roce 1918*. Faktografický nástin, interní materiál, Archiv Pražského hradu, 2001).

⁴⁴³ *Večerník Práva lidu* 28, 1919, 8. 7., s. 4.

mobiliáře, nařčen z umělecké, umělecko-historické i technické nekompetentnosti a z nehospodárnosti svých kroků. Vzhledem k závažnosti obvinění a citlivosti veškerých záležitostí spojených s Pražským hradem, které široká veřejnost velmi ostře sledovala, byla Ministerstva veřejných prací a školství a národní osvěty požádána o vytvoření komise a vyšetření oprávněnosti nařčení. Za MŠNO v komisi působili Wirth a V. V. Štech, oba jistě i z osobních etických důvodů, aby Hilberta, podle jejich názoru jistě nevinného, očistili. V tomto smyslu jim záhy daly za pravdu i výsledky šetření, K. Hilbert i J. Čapek však přesto ze svých funkcí odstoupili. Poté převzalo řízení stavební činnosti na Hradě Ministerstvo veřejných prací reprezentované Ludvíkem Láblerem. Tento architekt spojovaný především s řadou puristických přestaveb středověkých památek, představoval pro velkou část historiků umění i architektů vážnou hrozbu pro zachování původního charakteru areálu.⁴⁴⁴

Neuspokojivá situace ve stavební správě a tedy i v ochraně památek Hradu vedla v listopadu a prosinci 1919 Kruh pro pěstování dějin umění v čele s nestorem českých dějin umění K. Chytilem k uspořádání ankety, která měla vyjasnit postoje odborníků, zástupců jednotlivých institucí a úřadů k této otázce. Velký počet účastníků svědčí o důležitosti, kterou pro odbornou veřejnost otázky dalšího osudu Hradního areálu znamenaly.⁴⁴⁵ Hlavním cílem diskuse bylo vyřešení koordinace stavebních zásahů v celém areálu. Wirth s organizací uvedené odborné debaty nesouhlasil, zastával názor, který otevřeně přiznal při jednání domácí rady Klubu Za starou Prahu, že Kruh anketu zorganizoval „*jedině z averse profesora Chytila proti prezidentu Masarykovi a modernímu umění*“.⁴⁴⁶ Proto se také její první části nezúčastnil a v jejím druhém prosincovém pokračování se vyjadřoval pouze k problému tzv. oproštění chrámu sv. Víta, tedy některými účastníky navrhovanému zboření staveb údajně bránících celkovému účinku katedrály.⁴⁴⁷

Pokud se však jednalo o hlavní otázku uvedené debaty, můžeme předpokládat, že Wirth souhlasil s návrhem svého přítele Pavla Janáka, podpořeným následně i Stanislavem Sochořem, aby tyto záležitosti byly svěřeny nikoliv výborům a komisím, ale silné umělecké osobnosti, která by se zároveň orientovala i v záležitostech ochrany památek. V závěru

---

⁴⁴⁴ Jeho následná spolupráce při adaptaci Černínského paláce nakonec ukázala, že tyto obavy byly zbytečné. Lábler se v následujících letech mimo jiné také angažoval při rekonstrukci zámku v Chlumci n. Cidlinou.

⁴⁴⁵ Seznam všech účastníků i podrobný zápis z debaty viz - Anketa „o úpravě Hradu pražského a jeho okolí“ pořádaná Kruhem pro pěstování dějin umění dne 28. XI. a 5. XII. 1919, *Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění* 19, 1919, s. 3-32.

⁴⁴⁶ Zápis ze schůze domácí rady Klubu Za starou Prahu, 4. 5. 1921, Archiv Klubu Za starou Prahu.

⁴⁴⁷ Této otázce bude věnována pozornost až v následující kapitole.

diskuse byl tento, kupodivu pro většinu přijatelný názor formulován jako doporučení vytvořit samostatnou umělecko-technickou instituci pod vedením jedné osobnosti kvalifikované v oblasti architektury a po stavebně technické stránce, která by se však dobře orientovala i v zásadách moderní ochrany památek. Celá formulace jednání byla předána Kanceláři prezidenta republiky.

V následujícím roce se skutečně situace vyvinula v duchu závěru této debaty, i když jistě ne pouze pod jejím vlivem. Kompetence všech záležitostí souvisejících se správou hradního areálu byly předány prezidentské kanceláři, která pro řízení stavebních úprav zřídila tzv. Stavební správu Pražského hradu. Roku 1920 byl také na oficiální návrh MŠNO, podepsaný V. V. Štechem a schválený prezidentem Masarykem, jmenován hradním architektem v Praze působící Slovinec Josip Plečnik. Přestože nebyly nalezeny jasné důkazy, můžeme se domnívat, že Wirth s touto volbou souhlasil. Jeho spolupráce se Štechem na půdě ministerstva byla v této době velmi intenzivní a i ve svých pozdějších člancích Wirth výběr Plečnika schvaloval. Patrně však nemohl zcela souhlasit s postavením a s kompetencemi jaké měla Stavební správa v otázkách umělecko-historických resp. otázkách ochrany památek. Dohled nad těmito záležitostmi, který si u jiných velmi významných historických staveb památkové oddělení ministerstva vymínilo, zde nebyl připuštěn. Návrhy úprav neschvaloval ani příslušný památkový úřad. Výjimečné postavení hradního architekta doporučoval však i závěr zmiňované ankety z roku 1919, nebylo tedy pouze ideou prezidentské kanceláře. Jediný způsob, jak mohl Wirth jako představitel státní památkové péče vyjádřit svůj názor na uvedené záležitosti, byla umělecká komise ustanovená na Plečnikův návrh již v roce 1920 jako poradní sbor Stavební správy pro řešení „*umělecko-historických otázek*“. Kromě Wirtha zde zasedali ještě architekt Antonín Balšánek, sochař Jan Štursa, malíř Max Švabinský a úředník Ministerstva veřejných prací Josef Piskač. Po Balšánkově smrti architektu zastupoval Antonín Engel. Složení komise přednosta referátu pro záležitosti správy Pražského hradu František Blažek s Wirthem předběžně konzultoval.⁴⁴⁸ Komise se scházela nepravidelně, v návaznosti na to, jak se přistupovalo k úpravám jednotlivých hradních prostor. Věra Malá dokládá, že komise Plečnikovy návrhy nepřijímala vždy s jednoznačným souhlasem,⁴⁴⁹ navíc četnost jejích schůzí byla stále menší. Zápisy z jednání tohoto orgánu se však bohužel nezachovaly.

---

⁴⁴⁸ Viz dopis F. Blažka Z. Wirthovi, 18. 11. 1920, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, korespondence F. Blažka.

⁴⁴⁹ V. Malá, Hradní architekt a řízení stavební činnosti na Pražském hradě, in: *Josip Plečnik – architekt Pražského hradu*, Praha 1996, s. 130.

První otevřenou vlnu kritiky ze strany ochránců památek vyvolaly tak až Plečnikovy úpravy III. nádvoří. V roce 1929 uveřejnil Klub Za starou Prahu v Národních listech ostře kritický článek,⁴⁵⁰ v němž bylo jako velmi nevhodné hodnoceno vyrovnání terénu tohoto prostoru, volba příliš „*monumentální*“ dlažby, způsob zakrytí vykopávek v blízkosti katedrály i odstranění původní barokní kašny tvořící podstavec sochy sv. Jiří. Kancelář prezidenta reagovala na stránkách téhož periodika obranou,⁴⁵¹ v níž připomínala, že úpravy byly schváleny Uměleckou komisí, v níž zasedají i dva členové Klubu – Wirth a Antonín Engel. Hlavním argumentem spolku v následné odpovědi⁴⁵² bylo, že není jisté, zda Komise s návrhy zcela souhlasila, protože její vyjádření je neveřejné a pouze poradní a navíc ani jeden z pánů jej v tomto orgánu nezastupuje, takže jejich stanoviska se nemusela shodovat se názory domácí rady Klubu. Hlavní důvod toho, že došlo „*k porušení památkové hodnoty hradu*“, viděli autoři kritiky v tom, že rozhodování o těchto záležitostech je zcela nedemokratické. Schvalování takto radikálních zásahů by podle jejich názoru mělo být svěřeno veřejné odborné instituci, která by měla pravomoc úpravy ohrožující památkovou hodnotu zastavit.

Je bohužel poněkud obtížné přesně určit, jak v této situaci Wirth vystupoval. V textech Klubu Za starou Prahu můžeme vidět náznak útoku na jeho osobu v tom smyslu, že domácí rada si nebyla jistá, jaké stanovisko v jednání Komise zastával a vystupuje zde tedy jako poněkud nespolehlivý člen. Wirth měl v té době názorové rozpory s tehdejšími předsedou Klubu Vojtěchem Birnbaumem, jehož můžeme podle formulace obou statí považovat za jejich hlavního autora.

Své hodnocení Plečnikových stavebních zásahů Wirth zveřejnil až v závěru této periody historie úprav Hradu v roce 1935. V té době reagoval na bouřlivou mediální vlnu způsobenou předčasným zveřejněním Plečnikových návrhů na úpravu dalších částí Pražského hradu a především severního okolí areálu. Ve velmi široké anketě uspořádané na stránkách deníku *Národní politika* byly uveřejněny názory oslovených odborníků – historiků umění (V. V. Štech, V. Wagner, K. Guth), architektů, umělců, představitelů města, ale i dopisy zaslané širokou veřejností, jejichž počet - cca dva tisíce - ukázal, jakou důležitost pro občany Pražský hrad tehdy měl. Většina publikovaných reakcí byla značně negativní, přičemž kritika měla často tendenční ráz a útoky na Plečnika byly velmi nevybíravé.

---

⁴⁵⁰ Úpravy Pražského hradu, *Národní listy* 68, příloha Z kulturního života, 1929, č. 308, 10. 11., s. 1.

⁴⁵¹ O úpravu Pražského hradu, Stavební úpravy na Pražském hradě, *Národní listy* 68, příloha Z kulturního života, 1929, č. 329, 1. 12., s. 1.

⁴⁵² O úpravu Pražského hradu, Odpověď Klubu Za starou Prahu, *Národní listy* 68, příloha Z kulturního života, 1929, č. 329, 1. 12., s. 1.

V reakci na nastalou situaci uspořádal Klub Za starou Prahu v květnu 1935 vlastní odbornou anketu, která měla objektivně posoudit zveřejněné návrhy.⁴⁵³ Wirth zde v úvodním příspěvku poprvé vyjádřil svůj názor na Plečnickův dosavadní přínos i na zmiňované návrhy. Především zdůraznil, že od Říjnového převratu nastal značný posun v názoru na roli hradního areálu. Zatímco v době vzniku samostatného státu byl považován většinou odborníků, ale i širší veřejností, za stavebně hotový útvar – „*Bylo naň pohlíženo jen jako na velkou památku, ...*“⁴⁵⁴ tím, že padlo rozhodnutí, aby se stal skutečným sídlem hlavy státu, bylo nutné přikročit k rozsáhlým adaptacím. Plečnickovy činnosti si cenil především pro její vysokou uměleckou kvalitu. Velký přínos viděl také v ideovém souznění mezi prezidentem a hradním architektem.⁴⁵⁵ Jeho úpravy podle Wirtha oprávněně připojily ke stavební historii hradu další etapu, na Vladislavův, Rudolfův a Tereziánský hrad navázal Masarykův hrad. Potřeby současného života, pokud při jejich realizaci byly použity umělecky kvalitní prostředky, měly podle něj přednost před vědeckými zásadami.

Na druhou stranu však Wirth jako ideolog soudobé československé památkové péče nemohl souhlasit se zásahy, které výrazným způsobem změnilы charakter III. nádvoří. Za nejvíc nešťastné považoval vyrovnání terénu, jež podle něj setřelo odvěkou povýšenost duchovní sféry s chrámem sv. Víta nad profánní s královským palácem. Celkově tak podle jeho názoru prostor nádvoří zevšedněl.⁴⁵⁶ U úprav severního předhradí ocenil uměleckou kvalitu navržené koncepce, zásahy do dochovaného charakteru tohoto území byly však natolik zásadní, že se s nimi nemohl ztotožnit. Důvod radikálního spontánního odmítnutí Plečnickem provedených i navrhovaných úprav veřejností viděl v tom, že charakter jeho umění byl příliš jihoevropský a tedy cizí domácímu, severoevropskému pojmání architektonické formy. Kritiku úpravy III. nádvoří i návrhu regulace severního předhradí s Wirthem s podobnými argumenty sdíleli i V. V. Štech,⁴⁵⁷ V. Wagner.⁴⁵⁸

---

⁴⁵³ Záznam z ankety viz Anketa Klubu Za starou Prahu o návrzích arch. Josefa Plečnicka na úpravu severní strany Pražského hradu, *Za starou Prahu* 19, 1935, s. 17-19.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 17.

⁴⁵⁵ V roce 1937 k tomu Wirth napsal: „*jeho [Plečnickova p. a.] prostá, neozdobná forma imponovala presidentovu pojetí slavnostního i obytného prostoru, jeho ideové založení vycházelo vsříč Masarykovi-mysliteli.*“ Z. Wirth, *President osvoboditel T. G. Masaryk († 14. 9. 1937)*, *ZPP* 1, 1937, č. 8, s. 2.

⁴⁵⁶ Záznam z ankety viz Anketa Klubu Za starou Prahu o návrzích arch. Josefa Plečnicka na úpravu severní strany Pražského hradu, *Za starou Prahu* 19, 1935, s. 18.

⁴⁵⁷ V. V. Š., Plečnickův návrh na úpravu Pražského hradu, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W-A-242, sv. 2.

⁴⁵⁸ Proti moderním úpravám pražského Hradu, *Národní politika* 53, 24. 11. 1935, s. 4.

V souvislosti s Plečnikovým působením na Hradě je třeba se ještě krátce zmínit o rozporech mezi ním a hradním stavitelem Karlem Fialou, k nimž došlo v prvních letech po jeho jmenování do funkce hradního architekta. Fiala působil před rokem 1918 řadu let v svatovítské huti, byl velmi schopným technickým odborníkem a dobrým znalcem středověké architektury, názorově však patřil do okruhu starších puristických architektů. Prezidentská kancelář napětí ve Stavební správě vyřešila rozdělením kompetence. Plečnik pokračoval v adaptacích mladších částí Hradu, které měly být využity k reprezentačním, případně úředním účelům, Fialovi byla svěřena rekonstrukce a výzkum středověkých objektů, především Starého královského paláce. Wirth měl vážné výhrady jak k zastaralým metodám, jakými opravy a vykopávky Fiala prováděl, tak i ke způsobu dokumentace prováděných výzkumů. Nakonec se podařilo alespoň prosadit, aby vedení archeologických výzkumů převzal Karel Guth.

Po Plečnikově odstoupení z funkce hradního architekta a prakticky současném odchodu T. G. Masaryka a volbě nového prezidenta se situace ve Stavební správě hradního areálu změnila. Novým hradním architektem se stal Pavel Janák. Janák byl známý svým zájmem o historické památky a především svou schopností jejich citlivé adaptace (v té době právě dokončoval nejrozsáhlejší rekonstrukci historického objektu, k níž Československý stát během první republiky přistoupil – úpravu Černínského paláce pro účely Ministerstva zahraničí). Nebylo tedy prakticky vhodnějšího kandidáta na tuto pozici, navíc Edvard Beneš jej ze spolupráce na úpravách paláce dobře znal. Wirth tuto volbu podporoval, pokud ji dokonce novému prezidentovi přímo sám nenavrhl. Neskrýval své nadšení, když Janáka v roce 1936 označil za „našeho uměleckého vůdce“.⁴⁵⁹ Důvěra v jeho schopnosti i odborné uměleckohistorické znalosti vedla k tomu, že mu byly podřízeny všechny stavební zásahy v hradním areálu, včetně středověkých objektů.

Pro dohled nad všemi stavebními úpravami, s ohledem na ochranu památkových hodnot, byl však přesto ustanoven na návrh E. Beneše široký poradní orgán, který měl patrně předejít dosavadním výtkám o nedemokratičnosti jednání při schvalování návrhů hradního architekta. Čtrnáctičlenný Stavební výbor tvořili kromě zástupců prezidentské kanceláře

---

⁴⁵⁹ Viz korektury článku Stavební úprava Pražského hradu (*Umění* 9, 1935/1936, s. 451-453), slovo „našeho“ zde Wirth při konečné úpravě vypustil (původní verze viz OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W-A-242, sv. 2).

všichni architekti podílející se na úpravách areálu, umělci a zástupci zainteresovaných ministerstev, mezi nimi samozřejmě také Wirth jako zástupce MŠNO.⁴⁶⁰

Osobnost Zdeňka Wirtha hrála důležitou roli i při přípravách inventarizace hradních sbírek.⁴⁶¹ Původní inventární knihy zajistil krátce po Říjnovém převratu V. V. Štech a bezpochyby po domluvě se Wirthem je prozatím uložil v trezoru Uměleckoprůmyslového muzea, kde tehdy Wirth pracoval. Později, již jako úředník ministerstva, Wirth doporučil Kanceláři prezidenta republiky urychlené vytvoření vědeckého inventáře ve formě lístkového katalogu, jehož vzor sám vytvořil. Tato činnost měla být svěřena Archivu Pražského hradu. Katalog měla později vydat jako samostatný svazek své topografické řady Archeologická komise. Přípravné práce však nepostoupily příliš daleko. Řadu let byl využíván pouze provizorní seznam sestavený v průběhu roku 1919 sochařem J. Čapkem. Podle něj také v závěru roku 1919 komise ve složení Z. Wirth, V. V. Štech, F. X. Jiřík, A. Matějček a V. Kramář prohlédla na přání prezidentské kanceláře hradní sbírku obrazů. Patně především proto, aby kancelář měla přehled o kvalitě předmětů a obrazů a mohla tak rozhodnout o jejich případné instalaci v reprezentativních prostorách. V dalších letech první republiky již uměleckým sbírkám Hradu nebyla z vědeckého hlediska věnována vážnější pozornost.

---

⁴⁶⁰ Regulativ Stavebního výboru na Hradě pražském, 1936, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W-A-242, sv. 2.

⁴⁶¹ O jeho aktivitách v této činnosti viz V. Malá, *Památková péče na Pražském hradě po roce 1918*, faktografický nástin, interní materiál, Archiv Pražského hradu, Praha 2001.

Dostavba katedrály sv. Víta

Dalším projektem, při jehož realizaci se Wirth na Hradě angažoval, byla již řadu let probíhající dostavba Svatovítské katedrály řízená a financovaná Jednotou pro dostavbu chrámu. Wirtha průběh výzkumu, rekonstrukce i dostavby chrámu zajímal již během studií. Později, když se natrvalo usadil v Praze, se seznámil s architektem projektu Kamilem Hilbertem i s jeho významným spolupracovníkem a členem Jednoty Antonínem Podlahou. Úzké kontakty, které s oběma od té doby udržoval, mu umožnily celý projekt sledovat z velké blízkosti. Jak naznačuje korespondence s Hilbertem,⁴⁶² u některých sporných otázek byl již tehdy také žádán o své vyjádření. I během války Hilbert a Podlaha Wirtha pravidelně informovali o všem podstatném, co se ve svatovítské huti odehrálo a jeho zájem o katedrálu trval i po návratu do Prahy. Ze své nové pozice na ministerstvu se v první řadě snažil prosadit pro Jednotu státní, a přímluvou i zemské, subvence. V této aktivitě pokračoval i v dalších letech s menším či větším zdarem v závislosti na stavu státních financí. Po rozhodnutí dokončit katedrálu do Svatováclavských oslav v září roku 1929 dokonce ministerská rada v roce 1924 schválila subvenci ve výši čtyř miliónů. Otázky jak a kde finance žádat Kamil Hilbert s Wirthem často konzultoval.⁴⁶³

V roce 1919 byl Wirth přizván do Uměleckého odboru Jednoty, kde zasedal společně s kanovníky Antonínem Podlahou, Eduardem Šittlerem, architektem Václavem Roštlapilem a umělci Janem Štursou a Maxem Švabinským. Tento odbor byl, společně s jednatelským odborem a odborem pro správu jmění, poradním orgánem Jednoty. Zápisy z jeho schůzí jsou bohužel v současné době vzhledem k omezení provozu Archivu Pražského hradu i neuspořádanosti archivního fondu Jednoty pro dostavbu nepřístupné.

K prvnímu ohrožení dodržování tehdy uznávaných památkových zásad v souvislosti katedrálou v období první republiky došlo již v roce 1919, kdy se ve veřejnosti objevily hlasy žádající její tzv. oprostění, tedy zbourání staveb, které brání nerušenému výhledu na kostel. Trnem v oku jim byla především chodba spojující katedrálu a Starý královský hrad a budova Starého proboštví. Tyto názory našly své sympatizanty i v prezidentské kanceláři a jak později Wirth uvedl,⁴⁶⁴ byl jim nakloněn i T. G. Masaryk. Již při zmiňované anketě, kterou na podzim roku 1919 uspořádal Kruh pro pěstování dějin umění, Wirth velmi emotivně reagoval

---

⁴⁶² Korespondence K. Hilberta, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

⁴⁶³ Tamtéž.

⁴⁶⁴ Cit. viz pozn. 454, s. 2.

na vystoupení architekta Osvalda Polívky, jenž tuto ideu navrhoval. Následně své argumenty precizoval v oficiálním stanovisku MŠNO, které si k této záležitosti vyžádala kancelář prezidenta. Dopis byl později zveřejněn ve *Věstníku Klubu Za starou Prahu*.⁴⁶⁵ Wirth zde dokazoval, že středověké kostely byly běžně obklopeny řadou staveb, které se staly i důležitým prvkem ke zvýšení jejich estetického působení, protože opticky stupňovaly jejich vertikálnítu. Při zboření proboštvství by tedy ztratil pohled na katedrálu od jihu část své působivosti. Chodba opticky odděluje dvě náměstí, jejichž prostor by při jejím zbourání působily neuzavřeně. Proti názorům prosazujícím ryze estetické hledisko tedy použil argumenty dokazující, že estetický dojem po navrhovaných asanacích by byl naopak horší. Tyto své názory, možná i osobně Wirth, přednesl Masarykovi, který je uznal a „*okamžitě od svého úmyslu upustil*“.⁴⁶⁶

Stejná motivace – tedy znásobení optického účinku katedrály – stála za myšlenkou, kterou poprvé přednesl v roce 1927 na stránkách agrárního deníku *Venkov* architekt B. Sláma, když žádal, aby bylo zbořeno příčné křídlo oddělující II. a III. nádvoří Hradu. Klub Za starou Prahu, přestože nepředpokládal realizaci tohoto odvážného návrhu, uspořádal raději anketu, aby se ubezpečil o souhlasu odborné veřejnosti se svými postoji.⁴⁶⁷ Wirth zde, podobně jako ve většině veřejných debat pořádaných spolkem v tomto období, přednesl úvodní referát vysvětlující historické okolnosti, které vedly k dnešnímu stavu a obhajující opodstatněnost jeho existence. V této debatě do značné míry zopakoval argumenty použité ve svém již zmíněném stanovisku k tzv. oproštění katedrály z roku 1920.

Nejvíce diskutovanou záležitostí mezi odbornou veřejností v souvislosti s katedrálou se však stal z hlediska teoretické koncepce tehdejší památkové péče mnohem komplikovanější krok - propojení staré a nové části stavby a s tím související přemístění renesanční kruchty z hlavní lodi do transeptu.⁴⁶⁸ Tento postup prosadil Hilbert v ředitelství Jednoty již v roce 1909,⁴⁶⁹ přičemž jej již dříve konzultoval s Maxem Dvořákem, který jej jako nejvhodnější

---

⁴⁶⁵ Odpověď byla odeslána z MŠNO 10. 2. 1920, znění zveřejněno viz Z. Wirth, Oproštění chrámu sv. Víta, *Za starou Prahu* 8, 1921, s. 11-12.

⁴⁶⁶ Cit. viz pozn. 454, s. 2.

⁴⁶⁷ Záznam ankety viz Oproštění chrámu Svatovítského zbořením románské části Hradu, *Za starou Prahu* 12, 1927, s. 1-6.

⁴⁶⁸ Podrobněji o celé kauze viz Chrám sv. Víta v Praze. Otázka spojení staré a nové části, *Za starou Prahu* 10, 1924, s. 3-15; K. Hilbert, O kruchtě v domě sv. Víta v Praze, *ČSPSČ* 32, 1924, s. 140-146; nejnověji D. Líbal, Zaniklá loď svatovítské katedrály, *ZPP* 54, 1994, s. 228; J. Hyzler, Dostavba chrámu sv. Víta v konfrontaci se soudobými památkovými teoriemi, in: *Sto let Klubu Za starou Prahu* (ed. K. Bečková), Praha 2000, s. 137-151.

⁴⁶⁹ Jednota původně počítala s demolicí kruchty.

kompromisní řešení také schválil. Když práce na dostavbě chrámu v roce 1923 dospěly do stavu, kdy bylo nutné tento zásah provést, postavil se proti němu v rámci jednání Uměleckého odboru Jednoty Antonín Podlaha. Podlaha navrhoval s cílem zachovat historický interiér původního chrámu, ponechat prostor rozdělený na dva samostatné kostely. Návrh, který podpořil pouze Wirth, však byl většinou Uměleckého odboru zamítnut. Propojení následně schválilo i vedení Jednoty. Na zahájení demontáže dělicí zdi upozornil však při jednání domácí rady Klubu Za starou Prahu v srpnu roku 1923 Václav Wagner a žádal spolek o rychlý zásah s cílem zastavit práce a pokusit se ještě přesvědčit vedení Jednoty o nutnosti zachování původního interiéru.⁴⁷⁰ Následné Wirthovo vystupování v této kauze je poněkud rozporuplné. Na Wagnerův návrh odpověděl, že nevěří v úspěšnost takové akce, protože přichází pozdě, ale že i tak k ní vybízí. Doporučoval však vést ji v takové formě, aby nezbudila ve veřejnosti dojem, že Klub se staví proti Jednotě či proti myšlence dostavby katedrály.⁴⁷¹ Spolek tedy zahájil protestní kampaň, podpořenou záhy i částí odborné veřejnosti.

Hilbert byl touto reakcí velmi zaskočen, především proto, že přišla z jeho hlediska nečekaně, tolik let po obhájení a prosazení přemístění kruchty a přitom zaznívala i od lidí, jejichž názoru si vážil. Ředitelství Jednoty se za Hilberta zcela postavilo, on však chtěl svými argumenty přesvědčit i odbornou veřejnost. K debatě o těchto otázkách svolal nejprve Umělecký odbor Jednoty. Wirthovi tehdy napsal „*Soubor otázek jest však tak důležitý, že mám veliký zájem slyšeti Váš náhled.*“⁴⁷² Wirth se však na zmiňované jednání nedostavil.⁴⁷³ Oprávněnost Hilbertových argumentů žádajících zcelení prostoru však uznal Podlaha.

Klub Za starou Prahu k projednání této otázky zangažoval odbornou anketu, která se však konala již v okamžiku, kdy ředitelství Jednoty rozhodlo opětovně a definitivně o spojení obou částí a přestěhování kruchty.⁴⁷⁴ Dotčená problematika ale byla po principiální stránce pro tehdejší ochránce památek natolik závažná, že trvali na objasnění vzájemných stanovisek i

---

⁴⁷⁰ Zápis z jednání domácí rady Klubu Za starou Prahu, 1923, Archiv Klubu Za starou Prahu.

⁴⁷¹ Můžeme si tedy klást otázku, proč na potřebnost zahájení kampaně proti odstranění dělicí zdi neupozornil Klub již dříve.

⁴⁷² Dopis K. Hilberta Z. Wirthovi, 23. 1. 1924, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, korespondence K. Hilberta.

⁴⁷³ Wirth se v době, kdy celá kauza probíhala přestal jednání uměleckého odboru Jednoty účastnit, viz zápis z jednání odboru leden až duben 1924, APH, Fond Jednota pro dostavbu katedrály, předběžně karton č. 76. Za informaci děkuji Mgr. M. Halatovi.

⁴⁷⁴ Rychlost přijetí tohoto usnesení zřejmě podmínila i obava z návrhu, aby jedna z částí katedrály byla přiřknuta Církvi československé husitské.

v této situaci. Wirth v úvodním referátu vysvětlujícím stanovisko spolku dokazoval, že původní prostor chrámu začal být od renesance chápán jako centrální a v tomto duchu byl i v baroku dotvářen, „*takže na konec byl skutečným barokním dílem*“.⁴⁷⁵ Na závěr však realisticky přiznal, že snaha prosadit stanovisko Klubu je v dané situaci utopická, protože tehdejší společnost by rozdělení chrámu nepřijala „*Dnes tedy nemůžeme počítati s nějakou širokou platformu, s které jediné se takové boje vyhrávají*“.⁴⁷⁶ Z dopisu Václava Wagnera Wirthovi z roku 1941 víme, že Wirth neveřejně se spojením katedrály souhlasil.⁴⁷⁷ Můžeme se tedy domýšlet, že v okamžiku, kdy se již sjednocení prostoru chrámu nedalo odvrátit, se snažil vyřešit celou záležitost diplomaticky. Aby zůstal Klub věrný svému programu, musí hájit z hlediska ochrany památek ideální řešení – tedy zachování původního interiéru. Zastánci ochrany památek musí v každém případě postupovat jednotně, tuto zásadu většina z nich považovala za prioritu. A Wirth ji v této otázce bezesporu chtěl také dodržet. Můžeme se však domnívat, že toto byl jeden z prvních okamžiků, kdy se jeho osobní názory začaly rozcházet se stanovisky konzervativního křídla ochránců památek reprezentovaného V. Birnbaumem a K. Guthem.

V rámci svého členství v Umělecké odboru Jednoty Wirth v následujících letech spolurozhodoval při soutěžích na výzdobu nové části katedrály. Kromě toho také publikoval články o nových objevech učiněných při průzkumu stavby a jejího okolí. Významný Wirthův podíl při dostavbě chrámu Hilbert ocenil návrhem podpořeným i ředitelstvím Jednoty na umístění jeho busty v západním průčelí, v blízkosti bust dalších mužů, kteří se o novodobou část významně zasloužili (F. Kysely, J. Mockera a K. Hilberta).

---

⁴⁷⁵ Chrám sv. Víta v Praze. Otázka spojení staré a nové části, *Za starou Prahu* 10, 1924, s. 5.

⁴⁷⁶ Tamtéž s. 6.

⁴⁷⁷ Dopis V. Wagnera Z. Wirthovi, 1941, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, korespondence V. Wagnera.

Klementinum

Wirth myšlenku adaptovat historický areál Klementina pro vědecké knihovny a státní vědecké instituce poprvé přednesl krátce po převratu. Úředně spravoval agendu využití státních památkově cenných objektů v rámci MŠNO, takže tyto záležitosti patřily do jeho kompetence. Osvětový odbor, v němž pracoval, přitom zodpovídal za zajištění odpovídajících prostor pro tyto instituce a umístění Univerzitní, Technické a Slovanské knihovny, Státního památkového úřadu, Státního fotoměřického a archeologického ústavu bylo v té době nevyhovující a situace vyžadovala rychlé řešení. Wirthův návrh tak byl východiskem z několika problémů. Definitivní rozhodnutí o adaptaci areálu k novému využití bylo vydáno „po zásadních bojích“,⁴⁷⁸ jak později Wirth přiznal, v roce 1923 a již v té době byl projekt přímo, bez soutěže zadán architektu Ladislavu Machoňovi. Dozor nad zachováváním památkových zásad převzal Wirth, který současně vystupoval jako zástupce hlavního investora, jímž bylo MŠNO.

Pro Wirtha i pro Machoně tento projekt představoval první rozsáhlou adaptaci historické památky.⁴⁷⁹ Wirth musel obtížně hledat kompromisní cestu mezi přísnými teoretickými zásadami podle tehdejších názorů nezbytnými pro zachování autenticity památky a úpravami nutnými k zvládnutí tak náročného provozu jakým největší knihovna v zemi jistě byla. Svůj přístup později vysvětlil v článku⁴⁸⁰ publikovaném právě u příležitosti dokončení adaptace první části areálu, prostor Univerzitní knihovny, v roce 1929. V textu objasňoval, že pro minimálně využívané památkové objekty, které jsou pro své majitele většinou naprosto nerentabilní, je nutné najít novou náplň. Jinak hrozí vzhledem k zhoršené ekonomické situaci jejich vlastníků způsobené pozemkovou reformou těmto objektům postupný zánik. Stejně nebezpečí předpokládal i u památek, které připadly po Říjnovém převratu z různých důvodů státu. Uvědomoval si, že státní rozpočet nikdy nebude mít dostatečné finance na pietní údržbu rozsáhlých paláců a zámků, které jinak nemohla státní správa prakticky využít.⁴⁸¹ Považoval

---

⁴⁷⁸ Z. Wirth, Klementinum, s. 66.

⁴⁷⁹ Jednotlivé fáze celé adaptace viz L. Machoň, Klementinu – živá historická památka, in: *Knihy o Praze 1958*, Praha 1958, s. 127-137.

⁴⁸⁰ Klementinum, *Styl* 10 (15), 1929/1930, s. 59-71.

⁴⁸¹ „Kdežto nové úkoly státu a nové požadavky zvýšeného sebevědomí národa a zmocněného jeho kulturního života vynutily si neobyčejný počet nových a nákladných staveb, pohlcujících všechny prostředky státní péče stavební, ukázalo se záhy velmi jasně, že jinak neproduktivní investice, vložené do udržování a opravy stavitelských památek, čítaných k majetku státu a veřejných institucí vůbec, mohou býti nadále ospravedlněny

za velmi výhodné najít pro nově vznikající ministerstva a další úřady umístění v historických objektech, které tak budou zachráněny a současně naplněny životem a pro veřejné mínění přestanou být přežitkem nepříjemné minulosti ale naopak se stanou plnoprávnou součástí moderního světa - „*Jde tu hlavně o zjištění, že v tolika případech beznadějně vegetování nebo jistý zánik stavební památky byly rázem změněny v nový život, že památka, jež by byla jinak na obtíž majiteli, dostává nový účel a tím legitimaci k dalšímu trvání.*“⁴⁸² Po dokončení první fáze rekonstrukce Klementina nechal Wirth na jeho fasádu do Platněřské ulice umístit nápis: „*Zde bylo zbudováno z tichého stánku bohoslovců rušné skladiště moderní vědy*“. Pro Wirtha tento přístup legitimovalo i obdobné řešení zmíněných problémů v novém Rakousku a Německu.

Wirthova osobnost tedy patrně stojí i za řadou dalších příkladů nového využití starších budov – kromě Černínského paláce, jemuž bude věnována následující kapitola, můžeme uvést např. umístění úřadů a obrazárny na Strahově, Státní konzervatoře v Emauzích či předání některých již řadu let nevyužívaných kostelů nekatolickým církvím. Toto jak, je sám nazval „*utilitární hnutí*“,⁴⁸³ tedy pro něj bylo jedním z nejdůležitějších procesů pro záchranu památek v novém Československu.

Aby při těchto adaptacích byl zachován původní charakter památkového objektu vytýčil Wirth několik zásadních pravidel vycházejících z Rieglovy konzervační teorie a aplikovaných již řadu let v praxi Klubu Za starou Prahu. Především nesměla rekonstrukce zasahovat do umělecké koncepce stavby, což znamenalo, že měla zůstat zachována její struktura (půdorys, výška, tvar střechy, vnitřní rozvržení, umístění okenních a dveřních otvorů) a dále výtvarná výzdoba (štukatérské, sochařské doplňky, malby či sgrafita atd.). Kopii mohla být doplněna pouze díla řemeslníků (omítka, profily oken, dveří, jednodušší ornamentální výzdoba, nové krovy atd.). Pokud nebylo možné uměleckou součást výzdoby zrestaurovat, doporučoval nahradit ji současným originálem,⁴⁸⁴ jak to bylo v Klementinu několikrát provedeno (výzdoba vikýřových štítů od Otto Gutfreunda, štít do Mariánského náměstí s Gutfreundovou plastikou). Tomuto Wirthovu stanovisku, právě s ohledem na zasazení nových vikýřů se soudobou výzdobu, oponoval Vojtěch Birnbaum na schůzi domácí rady Klubu Za starou Prahu na počátku roku 1925. Wirth se tehdy bránil argumentem, že „*jde*

---

jenom tehdy, učiní-li stavbu schopnou sloužit dále veřejným účelům.“ (Z. Wirth, Klementinum, *Styl* 10 (15), 1929/1930, s. 65).

⁴⁸² Z. Wirth, Stavební památky v dnešním životě, *Horizont*, 1931, č. 33-34, s. 187.

⁴⁸³ Tamtéž.

⁴⁸⁴ Poznámky Z. Wirtha o ochraně památek, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W-A-43, sv. 2.

*o svobodné tvoření na místě, které svou původní výzdobu a členění ztratilo před více než sto lety. Kopírovat nelze, to Klub zamítal už před 20 lety.*⁴⁸⁵ Názorové rozpory dvou hlavních ideologů tehdejší památkové péče začali v této době postupně narůstat.

Také nezbytná nová řešení stavebních konstrukcí (nové stropy, krovy apod.), by podle Wirtha měly být provedeny soudobými technickými prostředky. Za nejdůležitější podmínku úspěšnosti celého projektu však považoval úzkou tvůrčí spolupráci mezi provádějícím architektem a ochráncem památek, při níž bylo možné zvažovat každý problém samostatně a řešit jej s přihlédnutím ke všem okolnostem.

Po skončení své práce na prostorách pro Univerzitní knihovnu v roce 1929 Ladislav Machoň v adaptacích Klementinského areálu pokračoval až prakticky do konce 30. let, v roce 1935 byla otevřena Technická knihovna a dále se upravovaly místnosti pro Státní památkový úřad a pro Státní fotoměřický ústav. Wirth v této době již i společně s Josefem Cibulkou přestavby pravidelně sledoval. Mezi ním a Machoněm se za tu dobu rozvinul blízký přátelský vztah. Společně v tomto období připravovali také úpravu interiéru kostela v Naardenu s hrobem Jana Amose Komenského, kterou financovalo MŠNO⁴⁸⁶ a v roce 1940 byli hlavními realizátory jedné z nejvýznamnějších protektorátních výstav „Za novou architekturu“. Machoň se v jedné z doprovodných přednášek k této výstavě nazvané „*Jak upravuje moderní architekt stavební památky*“,⁴⁸⁷ jejíž závěry jistě byly především výsledkem mnohaleté spolupráce s Wirthem a patrně i bezprostřední konzultace s ním, v některých názorech velmi přiblížil názorům V. Wagnera zveřejněným ve stejné době. Když zde Machoň řekl, že při adaptaci památky „*Vždy musí však vzniknouti jednolitý celek, který nejen svým účelem, ale i výtvarně musí míti jednotící myšlenku koncepční.*“ a že architekt musí „*citlivě proniknouti do ducha památky nedobově a odosobněně*“,⁴⁸⁸ můžeme předpokládat, že mluvil i za Wirtha.

---

⁴⁸⁵ Zápis z jednání domácí rady Klubu Za starou Prahu, 5. 2. 1925, Archiv Klubu Za starou Prahu.

⁴⁸⁶ O úpravách kaple viz Z. Wirth, Pohřební kaple Jana Amose Komenského v Naardenu, její osudy a obnovení, in: *Pohřební kaple Jana Amose Komenského v Naardenu, její sláva, ponížení a obnovení*, Praha 1937, s. 9-19.

⁴⁸⁷ L. Machoň, Jak upravuje moderní architekt stavební památky, *Architektura* 2, 1940, s. 27-30.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s. 27.

Černínský palác

Třetí rozsáhlou adaptací historické památky, na níž se Wirth podílel, byla rekonstrukce Černínského paláce pro účely Ministerstva zahraničních věcí. Velmi podrobně je průběh soutěže i následných stavebních prací popsán v textech Pavla Zahradníka a Mojmíra Horyny uveřejněných v roce 2001 v monografii o Černínském paláci.⁴⁸⁹ V následujících odstavcích se tedy omezí především na momenty, které bezprostředně souvisejí s osobností Zdeňka Wirtha.

Přestavba tohoto druhého největšího pražského paláce v polovině 19. století na vojenské kasárny a dlouhodobé využívání k účelům, které nebyly v souladu s původním určením objektu, ho natolik poškodily, že po té, co v roce 1918 připadl státu, bylo velmi obtížné rozhodnout o jeho dalším osudu. Návrh umístit zde zmiňované ministerstvo podle zprávy Emanuela Pocheho údajně měl přednést tehdejšímu ministrovi E. Benešovi osobně Wirth.⁴⁹⁰ Beneš tuto ideu přijal, palác měl velmi prestižní vzhled a stál na ideálním místě v blízkosti Pražského hradu. Ministerstvo zahraničí se následně o přidělení paláce, doposud stále využívaného armádou, přihlásilo a ministerská rada tento požadavek již roku 1920 odsouhlasila. V roce 1924 Ministerstvo veřejných prací, které spravovalo státní budovy, vyhlásilo personálně omezenou soutěž na projekt adaptace paláce, na novou administrativní budovu v jeho blízkosti, protože prostorová kapacita historické stavby se jevila jako nedostatečná a úpravu bezprostředního okolí obou objektů. Do podmínek soutěže byly začleněny i závazné pokyny z hlediska ochrany památek zaslané vypisovateli soutěže Ministerstvem školství a národní osvěty. Za jejich autora můžeme s největší pravděpodobností považovat Wirtha.

Na počátku následujícího roku odborná komise složená z architektů Jiřího Stibrala, Antonína Engla, Josefa Gočára, stavitele a znalce historických staveb Ludvíka Láblera, zástupce Ministerstva veřejných prací Vladimíra Pacolda, zástupce Ministerstva zahraničních věcí Františka Vodseďálka a Wirtha jakožto historika umění a odborníka na památkovou péči vybrala dle svého názoru dva nejzdařilejší projekty, jejichž autory byli Josef Sakař a Pavel

---

⁴⁸⁹ P. Zahradník, *Degradace paláce a jeho obnova v 19. a 20. století* a M. Horyna, *Rekonstrukce a nový život paláce v naší době*, in: M. Horyna, P. Zahradník, P. Preiss, *Černínský palác v Praze*, Praha 2001. Kromě těchto studií o přestavbě paláce informoval sám Wirth v článku *Černínský palác v Praze*, *Umění* 9, 1936, s. 257-274; později Wirthův spolupracovník při výzkumu historie stavby Černínského paláce jindřichohradecký archivář Karel Tříška, viz K. Tříška, *Černínský palác v Praze, Stavební dějiny jednoho barokního paláce*, Praha 1940; K. Tříška, V. Lorenc, *Černínský palác v Praze*, Praha 1980.

⁴⁹⁰ E. Poche, *K šedesátinám dr. Zdeňka Wirtha*, *Za starou Prahu* 22, 1939, č. 1-2, s. 3.

Janák, kteří postoupily do dalšího kola. Wirth svůj názor na oba návrhy následně výstižně shrnul při jednání domácí rady Klubu Za starou Prahu „*Profesor Janák má vadu v tom, že ruší Pohořelec v dosavadním rázu, ale má krásnou architekturu. Doktor Sakař ideálně zachovává starý stav.*“⁴⁹¹

Podle zjištění Pavla Zahradníka již před uzavřením druhého kola soutěže bylo o svěřeni projektu Janákovi rozhodnuto.⁴⁹² Komise měla nakonec usnadněnou pozici tím, že Sakař svůj podle jejích připomínek upravený projekt v určeném termínu pro ukončení druhého kola pro nemoc nestihl předložit. Můžeme předpokládat, že Wirthovy osobní preference a výše zmíněná citace to dokazuje, patřili Janákovi. Jako oficiální představitel státní památkové péče se však snažil svůj názor během jednání vyjadřovat pokud možno objektivně a pouze z hlediska kvalitnější ochrany historického objektu i území, v němž byl zasazen. Z toho důvodu patrně také odmítl v roce 1925 vyjádřit svůj názor na Janákův návrh nové kancelářské budovy, když poradní sbor, jenž měl projednávat úpravy tohoto projektu, nedošel k jednotnému stanovisku. Wirth tehdy uvedl, že v jeho kompetenci je hodnotit návrh pouze z pozice ochrany památek.⁴⁹³

Janák i Wirth si byli ve svých názorech na způsob navrácení památky do současného života velmi blízcí. O těchto záležitostech již mnohokrát debatovali v předválečném období. Můžeme tedy předpokládat, že Janákův přístup k celému zadání odrážel do značné míry i Wirthovy názory. Již v podmínkách soutěže v části navržené Wirthem se předpokládalo odstranění všech ryze utilitárních úprav z období, kdy objekt sloužil jako kasárny. Následně mělo dojít ke konzervaci barokní podoby paláce. Současně probíhající průzkum stavby i v jindřichohradeckém Černínském archivu zachovaných plánů,⁴⁹⁴ měl doplnit vzhled nezachovaných či fragmentárně zachovaných částí. Po této fázi však Wirth preferoval tvůrčí přístup umělce-architekta, který však podle jeho názoru v návrzích nutných úprav a doplňků musel vycházet především z respektu k historickému dílu a současně nezapírat soudobou formu architektonického vyjadřování. Také novostavba v sousedství paláce neměla v žádném případě zastírat dobu svého vzniku, ale na druhé straně měla plně respektovat své okolí a přizpůsobit se jeho charakteru. V tomto ohledu Wirth Janákovi zcela důvěřoval.

---

⁴⁹¹ Zápis z jednání domácí rady 4. 3. 1925, Archiv Klubu Za starou Prahu.

⁴⁹² P. Zahradník, Degradace paláce a jeho obnova v 19. a 20. století, in: M. Horyna, P. Zahradník, P. Preiss, *Černínský palác v Praze*, Praha 2001, s. 227.

⁴⁹³ Tamtéž, s. 228.

⁴⁹⁴ Na tyto plány mohl P. Janáka upozornit Z. Wirth, který v této instituci měl své kontakty.

Za důležitější a nutné důkladného zvážení však považoval dopad novostavby a úpravy okolí paláce na celý organismus historické čtvrti Hradčan. Prvním problémem bylo umístění a výška nové kancelářské budovy. Wirth toto téma na jaře 1925 předložil k vyjádření na schůzi domácí rady Klubu Za starou Prahu.⁴⁹⁵ Sám navrhoval, aby nová budova byla co nejvíce vzdálena od paláce, především z toho důvodu, aby při pohledu z Břevnova zakryla západní fasádu původně obrácenou ke hradbám. Z toho důvodu by mohla být novostavba i vyšší ale pouze tak, aby nebyla patrná z Loretánského náměstí. Druhý závažný problém viděl v úpravě tohoto náměstí. Představitelé Klubu došli k názoru, že regulace tohoto prostoru je potřebná, protože jeho stávající podoba není historický stav a její estetické vyznění je nevyhovující. Přetvoření by však mělo pomoci nejen Černínskému paláci ale i Loretě. Před palácem chtěli zachovat dojem náměstí, zatím co dolní část prostoru měla být regulována s ohledem na Loretu.⁴⁹⁶ Devět metrů vysoká rampa předpokládaná Janákem v jeho prvním soutěžním návrhu právě tento dolní prostor příliš narušovala a z toho důvodu byla odmítnuta i porotou. Při definitivní verzi byla výška terasy mezi Loretou a palácem snížena.

S realizací celého projektu adaptace paláce mohl Janák začít až v roce 1928, kdy se podařilo pro účely armády dostavět kasárny v pražské Ruzyni a vojáci se vystěhovali. Rekonstrukce paláce a přilehlé historické zahrady trvala šest let, do roku 1934. Její řízení bylo svěřeno dvanáctičlennému stavebnímu výboru, v němž zasedali kromě umělecké, technické a ekonomické správy stavby také zástupci Ministerstva zahraničních věcí, veřejných prací, školství a národní osvěty a financí. MŠNO ve stavebním výboru zastupoval Wirth opět s pověřením dohledu na dodržování zásad památkové péče. V tomto ohledu s ním spolupracovali i další dva názorově spříznění členové výboru Gočár a Lábler. Celý velmi nákladný projekt byl bedlivě sledován i ministrem Benešem, který se k řadě otázek sám aktivně vyjadřoval.⁴⁹⁷ Z hlediska památkové péče se v průběhu stavby ukázaly jako nejproblematičtější dva momenty, v první řadě forma hlavního schodiště paláce a konečná úprava velkého sálu, který byl v 19. století předělen do čtyř podlaží, čímž byl jeho původní vzhled zcela zdeformován a bylo prakticky nemožné jej rekonstruovat.

Při rozhodování o několika Janákem navrhovaných variantách podoby schodiště stavební výbor patrně na Wirthův návrh jako experta přizval ještě Kamila Hilberta. Výbor

---

⁴⁹⁵ Zázpis z jednání domácí rady Klubu Za starou Prahu, 25. 3. 1925, Archiv Klubu Za starou Prahu.

⁴⁹⁶ Tamtéž.

⁴⁹⁷ E. Beneš si například přál, aby místnosti, v nichž se nezachovalo nic z původního vzhledu, byly upraveny co nejjednodušším způsobem „*poněvadž působí již svými důstojnými rozměry a dokonalým materiálem...*“ (viz Diskuse o Černínském paláci, 17. 5. 1936, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton VI, sv. 2).

v tomto složení se nakonec rozhodl doporučit provedení dvouramenného schodiště, které by umožnilo propojení východního a západního křídla paláce a tím i na něj navazující novostavby. Ministr Beneš se však nakonec rozhodl pro variantu odpovídající formě původního raně barokního trojramenného schodiště, která ale toto propojení vylučovala.

Ještě komplikovanější byla jednání o podobě hlavního sálu, jehož úprava do slavnostního otevření v roce 1934 nebyla dokončena a diskuse o ní pokračovaly až do zániku samostatné Československé republiky. Okruh poradců ministra, a od roku 1935 již prezidenta, E. Beneše se nakonec přiklonil k návrhu rozčlenit stěny ohromného čtyřposchodového sálu historizujícími novotvary - lisenami či dokonce polosloupy. K této skupině se posléze připojil i Wirth. Ve svém vyjádření k této otázce v roce 1937 napsal: *„Pro toto rozhodnutí [o úpravě sálu p. a.] mohla by být směrodatná buď veřejná nebo omezená soutěž mezi československými architekty nebo přímé zadání některému modernímu architektovi. Obě cesty by nemohly přinést než zásadně moderní rozčlenění starého prostoru. To však by sotva vyhovovalo potřebám, které ministerstvo zahraničních věcí na sál klade. Podle mého názoru nezbývá tedy než východisko kompromisní, které by umožnilo rychlé dokončení sálu a odevzdání jeho do užívání. Navrhuji, aby se sáhlo znovu k první eventualitě, t. j. k plošné architektonické výzdobě dvojicí pilastrů s kladím ve štuku vytažené a aby vedle toho bylo jednáno znovu s prof. Švabinským o malířskou výzdobu obou čelných stěn. Toto řešení bude rychlé a poměrně nejlevnější.“*⁴⁹⁸

Toto Wirthovo stanovisko bylo jistě vedené především snahou po urychleném vyřešení vlekokoucího se problému zvláště v situaci narůstající hrozby válečného konfliktu. Na druhé straně však mohlo být i projevem vnitřních pochybností o správnosti dosavadních metod památkové péče a způsobem hledání nových cest, jak památkovou péčí zaktualizovat a přiblížit ji chápání tehdejší společnosti, která na ni stále více nahlížela jako na nepřátelský a nepochopitelný fenomén. Chtěl patrně vyjít vstříc požadavkům budoucího uživatele v situaci, kdy se nejednalo o narušení původní hmoty stavby a úpravy nebyly nevratné.

---

⁴⁹⁸ Úprava velkého sálu v Černínském paláci, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton VI, sv. 5 (obálka „Janák“).

Karolinum

Historická budova středověké pražské univerzity, bývalý Rotlevův dům, byla na počátku 20. let oficiálně v majetku německé univerzity a v nájmu zde bylo několik provozoven a obchodů.⁴⁹⁹ Tuto situaci několikrát kritizovala řada českých historiků, Klub Za starou Prahu ale i pražská veřejnost, protože uvedené využití pokládala za nedůstojné pro takto významný objekt. Po převratu Zemský úřad při definitivním rozdělování majetku mezi českou a německou univerzitu, nakonec Karolinum i pod tímto tlakem přiřkl české škole, která obchodům vypověděla nájem a místnosti domu pronajala poštovní správě. Na přelomu 20. a 30. let zde bylo krátce instalováno poštovní museum. Václavu Vojtíškoví, v té době inspektorovi univerzitního archivu, se však podařilo přesvědčit vedení univerzity i Zemský úřad o důležitosti získání budovy pro důstojné uložení jejího archivu. Mnohokrát přestavěný objekt však bylo nutné nejprve podrobit důkladnému uměleckohistorickému průzkumu a následně jej kompletně zrekonstruovat. Průzkumu stavby se záhy na přání rektora ujal Vojtěch Birnbaum. V roce 1934 byla pro řízení projektu adaptace Karolína ustanovena komise. Pro detailní projednávání stavebních a památkových otázek byla jmenována zvláštní subkomise (stavební a památková subkomise pro památkový průzkum Karolína). Jejím vedením byl pověřen Vojtěch Birnbaum a členy byli: Wirth, Václav Wagner, Oldřich Stefan, Gustav Friedrich a Václav Vojtíšek.⁵⁰⁰ Po Birnbaumově smrti vedení komise převzal Vojtíšek, v průzkumu objektu pokračoval Oldřich Stefan. Wirth se do činnosti subkomise začal intenzivněji zapojovat, patrně vzhledem ke svému sporu s Birnbaumem, až v této době. Radil především o způsobu financování projektu. V situaci, kdy Stefan rezignoval na dokončení stavebně-historického průzkumu, Wirth tímto úkolem pověřil zaměstnance Státního fotoměřického ústavu Františka X. Margolda. Ústav zpočátku zajišťoval i fotografickou dokumentaci, vzhledem k personálním problémům ji však záhy musel objednat u Štencovu grafickému ústavu.

---

⁴⁹⁹ O osudech budovy Karolína ve 20. a na počátku 30. let 20. stol. viz J. Almer, *Úprava Karolína, Za starou Prahu* 17, 1933, s. 22-24.

⁵⁰⁰ Zápisy z jednání subkomise a další dokumenty k rekonstrukci Karolína viz Fond Obnova Karolína, Zápisy ze schůzí a korespondence stavební a památkové subkomise, Archiv UK.

Karlštejn

Karlštejn přitahoval Wirthovu pozornost už na počátku jeho badatelské dráhy. Již tehdy jej však nezajímala pouze jeho středověká minulost ale také, podobně jako u katedrály sv. Víta, okolnosti související s puristickou přestavbou a i pozdější vývoj správy této významné památky.⁵⁰¹ Řadu informací a patrně i dokumentů vztahující se k novodobé historii hradu patrně získal od svého učitele Bohumila Matějky, který byl 1904 pověřen instalací předmětů v prohlídkové trase. Během 1. světové války Wirth uvažoval, že by pro Archeologickou komisi zpracoval soupis památek hradu, když však zjistil, že se o jeho provedení přihlásil již Karel Chytil, od svého úmyslu ustoupil.

V roce 1918 hrad převzalo Ministerstvo veřejných prací, které pro jeho správu v roce 1919 ustanovilo výbor, jež měl na starosti kromě technické údržby a administrativní správy také zpřístupnění a propagaci objektu.⁵⁰² Ve výboru zasedali zástupci Ministerstev veřejných prací, školství a národní osvěty a Zemského národního výboru. Čtvrtý člen byl volen jmenovanými zástupci. Tento čtyřčlenný výbor, scházející se většinou ve složení Josef Piskač, (který byl mimo jiné také členem zmiňované Umělecké komise Pražského hradu), Wirth a Kamil Hilbert, doplňoval ještě tzv. technický poradce, jímž byl nejprve Ludvík Lábler a ve 30. letech Antonín Cechner. Wirth byl oficiálně pověřen řešit všechny otázky vyplývající z památkové ochrany hradu. Jako jedinému historiku umění ve výboru mu byla nejprve svěřena příprava stručného průvodce, jehož text předložil již v závěru roku 1919.⁵⁰³ Později se zaměřil především na zachovaný mobiliář a vnitřní výzdobu hradu, snažil se v prvé řadě zajistit restauraci nejvzácnějších předmětů a maleb (malby v kapli sv. Kateřiny a v kostele Panny Marie). Současně usiloval o kompletaci ikonografické sbírky vyobrazení hradu a doplnění souboru literatury o Karlštejnu. Postupně v jeho prostorách také upravil museum stavebního vývoje, které zahrnovalo i historii puristické přestavby a instaloval sbírku kreseb a grafik českých hradů v 19. století, která měla dokládat „romantického prostředí, v němž se

---

⁵⁰¹ Tímto tématem se jako prakticky jediný zabýval i později, viz Museum na Karlštejně, PA 32, 1920, s. 44-48; Museum na Karlštejně, *Věstník ministerstva školství a národní osvěty* 3, 1920, s. 145-147; Hrad Karlštejn, *Umění* 14, 1942-1943, s. 203-206.

⁵⁰² Zápisy ze schůzí správního výboru viz OD ÚDU AV ČR, fond Archeologická komise, karton IX.

⁵⁰³ Z. Wirth, Karlštejn. Průvodce po hradě. Praha 1919; v roce 1930 Wirth vydal také další kratší publikaci o hradě v rámci edice C. Merhauta Československo, přírodní, umělecké a historické památnosti (Karlštejn, *Československo: přírodní, umělecké a historické památnosti* 4, Západní Čechy, seš. 21, Praha 1930).

*rodila myšlena restaurace“.*⁵⁰⁴ V závěru 30. let Wirth také společně s dalšími členy výboru začal připravovat podrobnou publikaci o tomto objektu, na níž intenzivně pracoval především během 2. světové války, která však nakonec nebyla realizována.

---

⁵⁰⁴ Z. Wirth, Hrad Karlštejn, *Umění* 14, 1942-1943, s. 206.

b) Muzejnictví

i) Státní galerie

Agenda muzeí a galerií byla již od ustanovení Ministerstva školství a národní osvěty v závěru roku 1918 přidělena společně s památkovou péčí, archivnictvím a knihovnictvím památkovému oddělení osvětového odboru. Záležitosti Moderní galerie, jakožto instituce primárně zaměřené na soudobé umění, byly konzultovány i s jeho uměleckým oddělením. Jinak řečeno, kompetentní osobou pro záležitosti staršího umění se stal Wirth, pro novější umění jím byl V. V. Štech. I po Štechově odchodu z ministerstva na počátku 20. let s ním Wirth prokazatelně většinu věcí týkajících se sbírek moderního umění konzultoval.

Sféru muzejnictví Wirth po celou dobu svého funkčního období považoval v těsném sledu za památkovou péčí za profilovou oblast svého zájmu. Tedy zatímco v otázkách archivnictví či knihovnictví se ve své rozhodovací kompetenci nechal více vést názory v těchto oblastech kvalifikovanějších referentů, do záležitostí muzeí velmi aktivně sám zasahoval. Celkovou strategii ministerstva v této oblasti tak můžeme jistě přiřknout především jemu. Za primární v uvedené sféře pro sebe považoval záležitosti institucí zaměřených na sbírky uměleckých děl. Prvořadým úkol státu zde podle většiny zainteresovaných bylo ustanovení jednotné veřejně přístupné sbírky, která by prostřednictvím státních dotací mohla dále plánovitě rozvíjet sbírkotvornou činnost zaměřenou v první řadě na soustředění významných děl z českého prostředí.

Do Říjnového převratu v Praze působily dvě veřejné galerie: Obrazárna Společnosti vlasteneckých přátel umění zaměřená převážně na starší umění sídlící v pražském Rudolfinu a Moderní galerie umístěná v Pavilónu umění na Výstavišti, jejíž náplní mělo primárně být vytváření sbírky kvalitních děl žijících českých a německých umělců, přičemž záhy se oblast jejího zájmu rozšířila na celou oblast malířství a sochařství 19. a 20. století. Tyto dvě sbírky se měly stát základem nové Státní galerie. Z počátku se patrně uvažovalo spíše o tom, že by stát v první fázi převzal pouze jejich správu a nikoliv vlastnictví.⁵⁰⁵ Grafický kabinet, který byl považován za velmi důležitou součást nové galerie, měl být vytvořen sloučením grafických sbírek Hollarea zřízeného u Národního muzea, SVPU, Moderní galerie a případně i pražského Uměleckoprůmyslového muzea. Na počátku 20. let MŠNO také počítalo s převzetím části sbírek z majetku bývalé Rakousko–Uherské monarchie uložených ve vídeňských galeriích a muzeích, o které Československý stát na základě Saintgermainské

⁵⁰⁵ Státní galerie, anonymní zpráva o koncepci a vývoji instituce, b. d. – kol. r. 1928, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–14, sv. 4.

mírové smlouvy požádal. Pro tímto způsobem vytvořenou Státní galerii měla být postavena nová reprezentativní budova. Až po jejím dokončení mělo dojít ke skutečnému převzetí uvedených sbírek do státní správy a tedy k faktickému ustanovení této instituce v plném slova smyslu. Realizace nové budovy se s ohledem na to stala velmi aktuální, přičemž nejnaléhavějším úkolem bylo rychlé zajištění odpovídajícího uložení pro očekávaná díla z vídeňských sbírek. Záhy bylo nutné řešit i nucené uložení části sbírky Obrazárny SVPU v nepříliš vyhovujících prostorách zimního refektáře strahovského kláštera, kam musela být přestěhována z důvodu zabránění několika sálů Rudolfinu zde od převratu sídlícím Národním shromážděním. O urychleném dokončení nové galerijní stavby se z těchto důvodů uvažovalo v horizontu dvou až čtyř let.

V závěru roku 1921 ministerská rada rozhodla uvolnit na novou stavbu přebytky fondu bývalé komise pro zahraniční obchod (40 miliónů korun), který byl původně založen pro případ poválečné potravinové krize. Celou organizací rada následně pověřila Ministerstvo školství a národní osvěty, přičemž zde podle předpokladů rozhodující úloha záhy připadla Wirthovi. V roce 1922 bylo na dvou anketách pořádaných MŠNO, jichž se účastnili zainteresovaní činitelé, rozhodnuto na návrh poslance a předsedy Moderní galerie Karla Kramáře postavit novou galerii v zahradě bývalé zbrojnice a v části Nostické zahrady na Kampě.⁵⁰⁶ Již před válkou se předpokládalo, že na tomto pozemku bude postavena nová budova Moderní galerie. J. Kotěra, jemuž byla její stavba zadána, jej vybral za nejvhodnější z několika možných variant. Ministerstvo veřejných prací, do jehož kompetence realizace státních staveb příslušela, v roce 1923 na popud MŠNO, které bylo zadavatelem, vypsalu pro tento pozemek architektonickou soutěž na budovu, jenž by umožnila uložení a instalaci celé sbírky Státní galerie ve výše uvedeném rozsahu. Je možné se přiklonit k názoru Jindřicha Vybírala, že hlavním autorem jejích podmínek byl V. Kramář,⁵⁰⁷ kterého si Wirth v této době velmi vážil jako odborné autority v galerijních otázkách a úzce s ním spolupracoval. Při výběru složení soutěžní komise můžeme předpokládat výrazný Wirthův vliv, čemuž nasvědčuje relativně silné zastoupení historiků umění a jména řady bývalých i tehdejších

---

⁵⁰⁶ Podrobně o přípravě stavby Státní galerie viz J. Vybíral, Český sen o galerii, in: *Moderní galerie tenkrát* (1902–1942), kat. výst. NG v Praze 1992, s. 53–59; články v *Umění* (Z. Wirth, Státní galerie v Praze, *Umění* 3, 1930, s. 53–56; týž, Československá státní galerie, *Umění* 8, 1935, s. 340; týž, Státní galerie v Praze, *Umění* 9, 1936, s. 191–193; týž, Státní galerie v Praze, *Umění* 10, 1937, s. 193–194; Žákavec, František, O Státní galerii v Praze, *Umění* 4, 1931, s. 219–223) i materiály ve sv. 4 kartonu W–A–14 (OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth).

⁵⁰⁷ J. Vybíral, Český sen o galerii, in: *Moderní galerie tenkrát* (1902–1942), kat. výst. NG v Praze 1992, s. 55.

členů Klubu Za starou Prahu,⁵⁰⁸ kteří zaručovali respektování památkářských zásad v místě z tohoto hlediska tolik choulostivém. Wirth v ní však osobně nezasedal, patrně z důvodu zachování ryze odborného, na politické moci tedy nezávislého rozhodování.

První cenu porota nakonec neudělila, druhou získal návrh Josefa Gočára. Jeho také nakonec Ministerstvo veřejných prací pověřilo přípravou definitivního návrhu, do něhož by byly zapracovány připomínky poroty i obou zainteresovaných ministerstev. Architekt dokončený projekt odevzdal roku 1927. Přestože základní kámen byl položen již v tomto roce, další množící se výhrady k technické stránce stavby či k rozvržení prostorů donutily obě ministerstva požádat Gočára o opětovné přepracování projektu. MŠNO sestavilo pro dořešení zmiňovaných námitek devítičlenný poradní sbor.

Wirth zde stále vystupoval v roli koordinátora v pozadí, byl však do jisté míry v rozporuplném postavení, protože odpor Klubu Za starou Prahu k takto rozsáhlé stavbě na Kampě začínal být stále silnější. Na jedné straně tedy musel jako státní úředník respektovat rozhodnutí meziministerské komise a odborné poroty, navíc Josef Gočár byl jeho blízkým přítelem a jistě si uvědomoval i uměleckou kvalitu jím navrhovaného projektu. Na druhé straně jako člen domácí rady Klubu již od počátku 20. let uznával její oprávněné výhrady týkající se zvláště narušení pohledů na Malou Stranu a Pražský hrad příliš rozměrnou hmotou nové galerie.⁵⁰⁹ Wirth nechtěl narušit jednotnou linii, kterou se ochránci památek v podmínkách nového státu rozhodli dodržovat (viz kap. B)1.2) Wirthův přístup k ochraně památek). Domácí radu tedy v první řadě průběžně informoval o vývoji celé kauzy a několikrát i radil, jaký zvolit nejúčinnější postup, aby stavba na tomto místě nakonec nebyla realizována. Vzhledem ke své jedinečné znalosti mechanismů jednání státních úřadů, doporučoval argumentovat především nutným technickým zajištěním, které by stavba v zátopové oblasti vyžadovala a s nímž by souviselo i nutné navýšení předpokládaného rozpočtu.⁵¹⁰

---

⁵⁰⁸ V komisi zasedali K. Kramář (předseda), A. Ausobský, A. Pfeifer, T. Bach, V. Kramář, R. Hönigschmidt, K. Guth, K. B. Mádl, J. Sakař, K. Hilbert, J. Zasche, J. Stibral, J. Štursa, M. Švabinský, F. Havlíček, E. Mölzer, E. Schwarzer, J. Zlatník a V. V. Štech.

⁵⁰⁹ Klub v období před 1. světovou válkou souhlasil se stavbou Moderní galerie na Kampě, protože v tom viděl lepší variantu než původně plánovanou stavbu činžovních domů na tomto místě. Když však již nehrozilo nebezpečí rozparcelování zdejšího parku a zahrad k tomuto účelu, považoval za nejlepší řešení ponechat v těchto místech veřejný park. (viz zápisy z jednání domácí rady Klubu Za starou Prahu, 20. léta 20. st., Archiv Klubu Za starou Prahu).

⁵¹⁰ Např. Zápis z jednání domácí rady Klubu Za starou Prahu 21. 11. 1928, Archiv Klubu Za starou Prahu.

Otázku vhodnosti umístění nové galerie na Kampě se nakonec podařilo opět otevřít na počátku 30. let. V roce 1931 Ministerstvo veřejných prací pro představu hmotového rozvržení budovy zorganizovalo její vytyčení dřevěnou konstrukcí přímo na určených pozemcích a současně uspořádalo k této otázce dotazníkovou anketu,⁵¹¹ které se zúčastnili jak zainteresovaní úředníci, tak řada uměleckých, architektonických a památkových spolků. Její výsledky však nebyly jednoznačné. O definitivním zavržení plánu stavby Státní galerie na Kampě nakonec rozhodla právě zvýšená finanční nákladnost vzhledem k náročnějším základovým pracím, které měly budovu zabezpečit při povodni. Wirthův předpoklad, že právě tento argument by mohl být nejúčinnějším, se nakonec ukázal jako velmi prozíravý.

Pro celý prakticky desetiletý proces je charakteristická snaha zainteresovaných úředníků v nejvyšší míře respektovat názory odborné veřejnosti a všechny vznesené námítky, včetně památkových, důkladně promýšlet. Tato snaha byla současně doprovázena záměrem získat dokonalou představu o nejnovějších trendech evropského muzejnictví, kterým měla nová budova odpovídat. Jejich hlavním cílem tedy, zdá se, bylo připravit po všech stránkách dokonalý projekt, který nepřipouštěl žádná polovičatá, kompromisní řešení. Nabízí se zde srovnání s podobným postupem v případě přípravy osnovy památkového zákona. Tyto obtížně realizovatelné požadavky však vedly k opětovným odkladům zahájení stavby, které ve svém důsledku záhy znamenaly rozpuštění rozpočtové položky z počátku na novou budovu uvolněné. Tento nedostatek financí byl zpětně důvodem k dalšímu protahování. Jako o jedné z možných příčin zdržování konečné realizace projektu můžeme uvažovat i o jisté opatrné zdrženlivosti v tlaku na zahájení stavebních prací ze strany osvětového odboru vzhledem k Wirthově zmíněnému nesouhlasu s vybraným místem. Toto tvrzení je však velmi obtížně prokazatelné, navíc jako argument proti němu se nabízejí zjevné velmi závažné potíže uvedené v následujícím textu, které oddalování realizace budovy způsobilo.

Roku 1933 se odborná komise jmenovaná MŠNO po předchozím zvážení několika variant rozhodla zvolit za nejvhodnější nový pozemek pro stavbu Státní galerie prostor na západním konci Letenské pláně u Badeniho ulice. Příprava předběžného náčrtu byla zadána opět architektu Gočárovi.⁵¹² Ministerští úředníci a politici zatím začali řešit problémy související se získáním vybraného pozemku a v neposlední řadě i komplikace s přiznáním financí ze státního rozpočtu, což v období vrcholící hospodářské krize bylo stále obtížnější.

---

⁵¹¹ Dotazník a průvodní text k němu vysvětlující, jak se celá kauza vyvíjela viz OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W-A-14, sv. 4.

⁵¹² Viz J. Gočár, Stavba státní galerie před uskutečněním, interní zpráva, 20. 12. 1935, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W-A-14, sv. 4; též Státní galerie v Praze, *Umění* 9, 1936, s. 191–193.

Situaci nakonec pomohl vyřešit návrh Komitétu pro vystavění bibliotéky presidenta T. G. Masaryka, aby byl pro obě instituce vypracován společný projekt. Pro knihovnu totiž již finance v rozpočtu rezervovány byly a náklady na stavbu galerie se tak mohly výrazně snížit. Majitel pozemku – pražská obec – jej nakonec s MŠNO vyměnila za původní pozemek na Kampě. Až po vyřešení těchto problémů, mohla být v roce 1935 J. Gočárovi zadána příprava kompletního projektu již pro společnou budovu Státní galerie a Masarykovy knihovny. Architekt jej odevzdal v říjnu roku 1937.⁵¹³ Záhy bylo vydáno i stavební povolení, práce však dočasně zastavila mobilizace v září 1938 a definitivně byly ukončeny v napjaté atmosféře na konci tohoto roku, kdy se prioritou státu staly přípravy v souvislosti s válečným ohrožením.

Vzhledem k tomu, že stavba nové galerijní budovy byla stále odkládána, rozhodlo se Ministerstvo školství na počátku 20. let, především s ohledem na nebezpečí promeškání řady neopakovatelných příležitostí k získání významných akvizic, pro zřízení instituce Státní galerie bez vlastních „kamenných“ deponitářů. Stát kupoval či získával darem umělecká díla, která byla prozatím ukládána z větší části v Obrazárně SVPU a v Moderní galerii.⁵¹⁴ V roce 1932 měla tato sbírka již 4481 položek nakoupených za celkovou částku 21 miliónů korun.⁵¹⁵ Umělecká díla k nákupu navrhovalo buď samo ministerstvo, nebo častěji jednotlivé instituce, pokud takový artefakt považovaly za dílo svou kvalitou či jedinečností přesahující rámec regionu, v němž působily. Jednotlivé návrhy až do roku 1933 posuzovalo samo ministerstvo, tedy jeho památkové či umělecké oddělení, které si většinou vyžádalo posudek od Obrazárny SVPU či Moderní galerie. Současně však Wirth většinou věc konzultoval i s některým ze svých přátel, zvláště s Matějčkem, Pečírkou, či Štechem. Konečné rozhodnutí, samozřejmě po velmi limitujícím přihlédnutí k výši státního příspěvku určeného k těmto účelům, příslušelo Wirthovi. V případě, že návrh přicházel ze zemských mimopražských muzeí, opíral se Wirth o autoritu jejich ředitelů, kterým důvěřoval. Po převzetí Obrazárny SVPU do státní správy roku 1933 byla ustanovena při ministerstvu oficiální nákupní komise pro Státní sbírku starého umění, které Wirth předsedal.

Vztah MŠNO a Obrazárny SVPU, která byla od počátku pokládána za základ budoucí Státní galerie a z toho hlediska v koncepci organizace československého muzejnictví jednou

---

⁵¹³ Viz pozn. 507, s. 58.

⁵¹⁴ V menší míře byla díla deponována i v dalších pražských muzeích, zemských muzeích v Brně, Opavě či Bratislavě, ve Východoslovenské muzeum v Košicích, v muzeu v Užhorodu a některých dalších regionálních muzeích.

⁵¹⁵ Zpráva o sestavení inventáře „Státní galerie československé“ napsaná patrně V. Novotným, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–14, sv. 4.

z nejdůležitějších institucí, byl po větší část dvacetiletého trvání první republiky značně komplikovaný. Hlavním důvodem bylo rostoucí napětí mezi Wirthem a tehdejším ředitelem této obrazárny Vincencem Kramářem.⁵¹⁶ Tomuto po odborné stránce velmi nadanému a erudovanému absolventovi Vídeňské školy, svému vrstevníkovi, s nímž se během válečných let více sblížil, Wirth po jeho návratu z armády v roce 1919 doporučil přijmout funkci ředitele této největší sbírky v zemi a upustit od jeho původního plánu habilitovat se na pražské univerzitě. Wirth podle vlastních Kramářových slov tehdy argumentoval především tím, že on jako jediný z českých odborníků má k tomuto pro nový stát důležitému úkolu dostatečné znalosti a zkušenosti.⁵¹⁷ Jejich následná spolupráce byla v několika příštích letech, při nichž byla mimo jiné organizována zmiňovaná soutěž na budovu Státní galerie či připravován nákladný nákup sbírky francouzského moderního umění, relativně harmonická a plodná. Jejich názory na zřízení, budoucí uspořádání i rozvoj centrální státní sbírky, která by soustředila nejvýznamnější díla a umožnila jejich zpřístupnění veřejnosti, skutečně odborný výzkum a kvalitní restaurátorské ošetření, si byly patrně velmi blízké. S ideou zřízení jednotně vedené Státní galerie ostatně souhlasila celá tato generace historiků umění.

Již v té době, tedy v první polovině 20. let, však jejich vztah začal narušovat jistý nesoulad, Kramář měl pocit, že více pravomocí v otázkách nákupů moderního umění Wirth svěruje mladšímu a dle jeho názoru v těchto záležitostech méně vzdělanému V. V. Štechovi. Později se dokonce domníval, že má Wirth v úmyslu, přestože to nebylo v jeho pravomoci, jej ve funkci ředitele Štechem nahradit. Narůstající rozpory mezi Wirthem a Kramářem vyvrcholily v souvislosti s nuceným vystěhováním Obrazárny z budovy Rudolfiny. Národní shromáždění v roce 1927 rozhodlo, po předchozím postupném oklešťování prostor galerie ve svůj prospěch, ji zcela vystěhovat. Tento poněkud bezohledný postup politické moci pobouřil velkou část tehdejší československé kulturní obce a vyvolal početnou odezvu i v tisku, zvláště s ohledem na to, že k němu došlo v situaci, kdy nová budova byla v nedohlednu a na obzoru nebyly ani vhodné provizorní prostory, kde by mohla galerie nejen uložit své sbírky, ale alespoň částečně je i zpřístupnit. Kramář v této souvislosti vydal polemickou brožuru,⁵¹⁸ která měla veřejnosti vysvětlit a obhájit jeho postoj, když se rozhodl odmítnout Obrazárnu z Rudolfiny vystěhovat. Její text přikládá značnou vinu na vzniklé situaci Ministerstvu

---

⁵¹⁶ V. Vlnas, Vincenc Kramář jako ředitel veřejné galerie, in: *Vincenc Kramář, od starých mistrů k Picassovi*, kat. výst. NG v Praze 2000, s. 164–168.

⁵¹⁷ Kopie dopisu V. Kramáře F. Žákavcovi, 1. 2. 1935, OD ÚDU AV ČR, fond V. Kramář, karton X, sv. 2, f. 112–133; dopis V. Kramáře Z. Wirthovi, 1929, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, korespondence V. Kramáře.

⁵¹⁸ V. Kramář, *Případ Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění v Čechách*, Praha 1928.

školství a národní osvěty, potažmo přímo, ač ne jmenovitě, šéfovi osvětového odboru. Kramář Wirthovi vyčítal, že přestože zasedal ve výboru SVPU a věděl, v jak stísněných poměrech v Rudolfinu obrazárna fungovala, se mu nepodařilo dosáhnout získání jiné vhodné budovy. „*Jak však byla nucena pracovati správa obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění, zastupující přece státní, neustavenou dosud galerii, za nedostatku místa, prostředků, pracovních sil, v prostorách zanedbaných, o něž se ve zmatku instančním mnohdy nechťel nikdo starat, za neustálých obav o stav svěřených jí uměleckých pokladů jak ve výstavních síních, tak v nedostatečných, vnucených skladištích a za ustavičné nejistoty a neklidu o osud obrazárny a dokonce nebezpečí vystěhování z budovy, jež byla přece pro obrazárnu vystavěna, to nutno nazvati neodpovědným mrháním národní energie a zneužíváním pracovních sil.*“⁵¹⁹ Podle Kramářova názoru nekompetentní přístup osvětového odboru, zvláště při projednávání státního rozpočtu, měl významný podíl na do značné míry krizové situaci české kulturní sféry.⁵²⁰ Takto osobní kritika se jistě musela Wirtha velmi dotknout a jejich vzájemné vztahy ve 30. letech zůstaly značně narušené, což samozřejmě nesmírně komplikovalo společné přípravy projektu nové budovy, převod galerie do státní správy i prakticky každý nový nákup uměleckých děl do státní sbírky.

Ministerstvo nakonec najalo pro prozatímní umístění sbírky Obrazárny pražskou obcí nabídnuté prostory v nově dostavěné Městské knihovně a vzdorující Kramář byl pod tlakem rozhodnutí zvláštní ministerské komise nucen galerii přestěhovat. Zachované stanovisko památkového oddělení Ministerstva, které bylo napsáno jako reakce na Kramářovu brožuru a v jejím důsledku následnou kritiku jejího postupu v tisku, velmi věcně a stručně vyvrací většinu Kramářových argumentů.⁵²¹ Dnes je již u řady z nich obtížné určit objektivnější z obou názorů, jisté však je, že hlavním problémem podobně jako v případě státní památkové péče byly ve srovnání s původními představami zainteresovaných představitelů neúměrně nízké státní dotace do dané oblasti. Důvod však zjevně vězel v jiných prioritách představitelů státu při sestavování rozpočtu a otázka do jaké míry mohl šéf osvětového odboru ovlivnit jednání ministerské rady v těchto záležitostech je velmi diskutabilní.

Okolnosti nuceného přestěhování Obrazárny vztah mezi Wirthem a Kramářem ještě zhoršily a Kramáře začínaly velmi zneklidňovat obavy, jistě částečně oprávněné, z vlastní

---

⁵¹⁹ Tamtéž, s. 49.

⁵²⁰ Tamtéž, s. 35.

⁵²¹ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–14, sv. 4.

izolace v rámci české uměleckohistorické obce.⁵²² Tzv. Šestka historiků umění, společnost, která při svých schůzkách do značné míry koordinovala dění v této oblasti, v níž hrál Wirth významnou roli, s Kramářem skutečně příliš nepočítala již od poloviny 20. let. Důvodem byla nejen jeho uvedená kritická vyjádření, která přišla až později, ale primárně velmi obtížná spolupráce s ním (viz též kap. C)1. Z. Wirth a české dějiny umění). Prioritou Šestky byl společný a tedy z jejich hlediska účinnější postup v jednotlivých záležitostech, jímž především chtěli reagovat na neaktuálnější potřeby oboru. Jedním z jejich hlavních cílů byla příprava rozsáhlých kolektivních publikací. Kramář byl však bytostným individualistou, postupně odmítal všechny nabídky ke spolupráci na těchto projektech z důvodů velmi krátkých termínů, přičemž následně obviňoval ty, kteří je neodmítli z kariérismu a absence vědecké etiky. V závěru 30. let se Kramář jevil „*stále širšímu okruhu svých kolegů jako neúnosný*.“⁵²³ Je však nutné přiznat, že jeho časté opětovné stížnosti na Wirthův velmi nevstřícný vztah ke své osobě, s nimiž se setkáváme v řadě jeho dopisů, mohly mít v mnohém reálný podklad. Wirth obtížně přijímal kritiku a leckdy se řídil heslem, že účel světí prostředky. S přibývajícím věkem měl také stále více ve zvyku přejímat osudy jiných lidí do svých rukou. Pokud tedy někdo očividně nerespektoval jeho autoritu, uměl být patrně velmi zaujatý.

Správa Obrazárny přešla v roce 1933 vzájemnou dohodou mezi Společností zastupovanou jejím předsedou Janem Krčmářem a ministerstvem, za které jednal Wirth, do státní správy. Za svěřený majetek Obrazárny se stát zavázal vyplácet takto vzniklé Státní sbírce starého umění ročně 1 milión korun dotací na nákup nových akvizic. Definitivní převod do vlastnictví státu byl realizován zákonem č. 127/1936 Sb. z. a n. s platností od roku 1937. Můžeme předpokládat, že přes všechny konflikty a výhrady musel Wirth, stejně jako celá kulturní veřejnost, uznávat velké zásluhy, které Kramář na vybudování sbírky měl,⁵²⁴ pro jeho případné odvolání tedy nebyly pádné argumenty a Wirth o ně zřejmě ani neusiloval. V době bezprostředního válečného ohrožení v období druhé republiky se však Kramářovy odborné kvality musely začít jevit jako spíš druhořadá vlastnost pro ředitele státní sbírky, která v krizové situaci bude vyžadovat spíše osobnost s velkým organizačním a především

---

⁵²² Kramář o tom píše např. v dopise F. Žákavcovi, Kopie dopisu V. Kramáře F. Žákavcovi, 1. 2. 1935, OD ÚDU AV ČR, fond V. Kramář, karton X, sv. 2, f. 112–133.

⁵²³ V. Vlnas, Vincenc Kramář jako ředitel veřejné galerie, in: *Vincenc Kramář, od starých mistrů k Picassovi*, kat. výst. NG v Praze 2000, s. 167.

⁵²⁴ Tamtéž, s. 168.

diplomatickým talentem. Zdá se, že členové Šestky, zde v tom smyslu zasáhli.⁵²⁵ Kramář byl na základě vnitřního nařízení státní správy o propuštění všech zaměstnanců důchodového věku penzionován a na jeho místo byl jmenován Josef Cibulka.

Druhá největší československá veřejná sbírka patřila, jak již bylo uvedeno, Moderní galerii. Tuto společnou česko–německou instituci zřízenou císařem na počátku století vedlo mnohočlenné kuratorium. Již od roku 1918 Ministerstvo školství a národní osvěty i značná část kulturní veřejnosti předpokládala, že se tato sbírka stane součástí nové Státní galerie. Převzetí instituce do státní správy přitom mělo vyřešit i stále velmi četné připomínky k její činnosti, především k nekompetentnosti většiny členů kuratoria v otázkách moderního umění a v jejím důsledku zcela scestné nákupní politice galerie.⁵²⁶ Přestože členové kuratoria od počátku počítali s umístěním sbírek ve společné budově Státní galerie, převodu na stát se bránili, přičemž zásadní roli v tomto postoji hrál jeho tehdejší předseda, pravicový poslanec K. Kramář. Ministerstvu se na počátku 20. let podařilo zvýšit odbornou úroveň kuratoria tím, že byli za členy jmenováni historici umění K. B. Mádl a A. Matějček a odborným kurátorem se stal J. Pečírka (po jeho odchodu v roce 1924 ho nahradil Vojtěch Volavka). Jinak však byl vliv osvětového odboru na činnost galerie malý. Podle finančních možností byla nakupována díla moderního umění ukládaná zde jako státní depozitum, tak mohla být alespoň částečně revidována tolik kritizovaná akviziční politika instituce. V tomto ohledu Wirth velmi úzce spolupracoval s V. V. Štechem, který v kuratoriu do roku 1933 zasedal jako zástupce MŠNO, (později jej v této funkci vystřídal úředník památkového oddělení K. Novotný). Mezi sbírky Moderní galerie byl také uložen jako státní depozitum patrně nejúspěšnější nákup uměleckých děl, který stát v období první republiky realizoval, soubor obrazů, plastik a kreseb francouzského moderního umění získaný v roce 1923 ze zvláštní dotace schválené ministerskou radou.⁵²⁷ Wirth byl v první komisi, která vybírala díla instalovaná na výstavě francouzského moderního umění pořádané SVU Mánes v Obecním domě. Tento výběr byl později doplněn o obrazy a kresby vybrané užší komisí přímo ve Francii. Wirth následně celou akvizici jako zástupce ministerstva zajišťoval.

Přestože zřízení a všestranné rozvinutí činnosti Státní galerie považoval Wirth od počátku za jednu z priorit svých aktivit v rámci úřední funkce, nepodařilo se mu zdaleka

---

⁵²⁵ Tamtéž.

⁵²⁶ *Moderní galerie tenkrát (1902–1942)*, kat. výst. NG v Praze 1992.

⁵²⁷ O nákupu francouzské sbírky viz N. Savický, *Francouzské umění v moderní galerii*, in: *Moderní galerie tenkrát (1902–1942)*, kat. výst. NG v Praze 1992, s. 30–34; nejnověji týž, *Československý stát a francouzské umění v roce 1923*, in: *Bulletin of the National Gallery in Prague 7–8, 1997–1998*, s. 193–204.

dosáhnout původních předsevzetí. Nejtíživější pro něj jistě musela být skutečnost, že se nepodařilo realizovat tak dlouho a pečlivě připravovanou stavbu budovy galerie, což bylo v tisku mnohokrát kriticky reflektováno. Obtížně bezesporu snášel i Kramářovy útoky, do určité míry jej musely zasáhnout i články připomínající neblahé důsledky oddalování převzetí Moderní galerie do státních rukou. Zdá se, že právě zásahy osvětového odboru do galerijní sféry byly jednou z nejsledovanějších oblastí jeho činnosti ze strany kulturní veřejnosti. Důvodů této skutečnosti bylo jistě více. Jedním z nejvýznamnějších však patrně byl zásadní charakter změn, které ministerstvo v této sféře připravovalo a které měly zcela proměnit původní strukturu institucí spravujících nejvýznamnější domácí umělecká díla.

ii) Muzea

Na rozdíl od památkové péče nebyla činnost muzeí v období před 1. světovou válkou v českých zemích prakticky vůbec koordinována státní správou. Muzeum mohl založit jakýkoliv úředně povolený spolek a na uvážení jeho členů a především na výši jejich finančních dotací záviselo, jaké bylo vymezení jeho činnosti, úroveň odbornosti jeho správy, technické zázemí atd. Na druhou stranu je třeba říci, že většina zřizovatelů podporu muzeí považovala za důležitou součást svých vlasteneckých aktivit, za jednu z forem vymezení se českých zemí v rámci monarchie. Tím získávala podpora domácího muzejnictví, jak v českém tak v německém prostředí, politický podtext a většina zainteresovaných k záležitostem s nimi souvisejícím přistupovala velmi zodpovědně. Tato tendence byla samozřejmě nejsilnější u velkých muzeí sídlících v Praze. Jejich relativně dobré finanční zajištění umožňovalo všestranné rozvinutí sbírkotvorné činnosti a po odborné stránce většinou velmi kvalitní správu sbírek. Tento stav však do značné míry narušila válka a s ní nastupující dlouhotrvající finanční krize, která způsobila, že po vyhlášení Československé republiky byla situace většiny muzeí více méně nepříznivá.⁵²⁸

Nově ustanovené Ministerstvo školství a národní osvěty, respektive jeho památkové oddělení, si vytýčilo v této sféře dva hlavní úkoly: zavést jednotný systém muzeí a vyřešit finanční zabezpečení největších z nich. Svoji ideu nové organizace Wirth velmi konkrétně představil v roce 1926 na muzejním sjezdu v Olomouci.⁵²⁹ Základem se měly stát ústřední ústavy s kvalitním vědeckým zázemím a s dostatkem finančních prostředků na technické vybavení umožňující dobré zabezpečení uložených památek. Hlavními oporami celé nové organizace státního muzejnictví se měly stát čtyři hlavní instituce – Národní muzeum se sbírkami historickými, národopisnými a přírodovědnými, Státní galerie pro výtvarná díla, Archeologický ústav s ústřední výzkumnou a konzervační laboratoří a Státní fotoměřický ústav jako dokumentační orgán. Za odbornou správu regionálních muzeí měla kromě Národního muzea odpovídat zemská muzea v Brně, v Opavě, v Bratislavě a později i v Užhorodě, do jejichž kompetence měla příslušet krajská muzea. Tato krajská muzejní centra, vybavená dostatečně po kádrové i technické stránce, měla pomáhat dalším muzeím

---

⁵²⁸ O historii českého muzejnictví v období 1. republiky viz především velmi kvalitním způsobem zpracovaná kapitola ze skript J. Špěta, *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945)*, Brno 1979, (2. vydání Brno 2003); týž, *Vznik Svazu československých muzeí, Muzejní a vlastivědná práce* 9, 1971, s. 90–102.

⁵²⁹ Protokol z valné hromady Svazu československých muzeí, 23. 5. 1926, Archiv NM, fond Svaz československých muzeí, neuspořádáno.

v regionu, v první řadě měla koordinovat jejich sběratelské aktivity. Muzea měla úzce spolupracovat s památkovými úřady a se zemskými filiálkami Archeologického ústavu. Tato Wirthova koncepce byla jistě velmi progresivní, ale již v době kdy ji Wirth československé muzejní obci předestřel, si musel být vědom, že je značně idealistická a její splnění bude dlouhodobou záležitostí. Přesto bylo bezesporu důležité z pozice ministerstva přijít s konkrétní představou, k níž chtělo tuto sféru směřovat. Při absenci zákona, který by tuto organizaci nařídil, však prakticky nebylo možné ji u nestátních muzeí prosadit.

V první fázi tedy památkové oddělení, respektive Wirth jako jeho vedoucí, doporučilo poradnímu sboru, který byl pro koordinaci této oblasti při ministerstvu sestaven, vytvořit samostatnou organizaci sdružující muzea. Členové poradního sboru na prvním popřevratovém sjezdu muzejních pracovníků v září 1919 v Praze vyhlásili ustanovení Svazu československých muzeí, jakožto profesní organizace, která měla usměrňovat činnost a hájit zájmy muzeí. Členství v ní bylo dobrovolné, mělo však být všestranně výhodné. Svaz chtěl v první řadě zajišťovat odborné zázemí. Pořádal školení, při pravidelných revizích muzeí představitelé Svazu konzultovali se správci jejich problémy a doporučovali jim kroky pro další rozvoj instituce. Jeho řídicím orgánem byla muzejní rada volená při pravidelných muzejních sjezdech. Ke členství v něm se postupně přihlásila většina národnostně českých a slovenských muzeí.

Svaz, respektive zvláště jeho muzejní rada, se stala do značné míry prodlouženou rukou ministerstva a umožňovala mu činnost většinou soukromých muzeí alespoň částečně koordinovat. To bylo dáno nejen tím, že podle statutu Svazu měl zástupce MŠNO v muzejní radě své trvalé místo, ale především díky tomu, že řada osobností, které se v této oblasti angažovaly a byly do rady opětovně voleny, se záměry osvětového odboru sympatizovala. Wirth prakticky všechny členy muzejní rady znal již z předválečného období (Fridolín Macháček, J. F. Svoboda, A. Stocký, Josef Kazimour), o J. Helfertovi a K. Guthovi je možné říct, že byli jeho blízkými přáteli. Pro prosazení svého vlivu, podobně jako v dalších sférách, které jeho osvětový odbor řídil, tak mohl kromě oficiální cesty využívat i osobních kontaktů. V průběhu 20. let přiznalo MŠNO Svazu také kompetenci navrhnout rozdělení ročních státních subvencí jednotlivým jeho členům, což se stalo pro muzea další motivací ke spolupráci s ním.

I když na počátku 20. let většina zainteresovaných počítala s tím, že v novém státě bude vytvořena jedna muzejní organizace. Představitelé německých muzeí se nakonec rozhodli pro založení vlastního svazu, který byl pod názvem Verband der Deutschen Museen für Heimatkunde in der Tschechoslowakischen Republik ustanoven v roce 1922. Tato

organizace měla podobné představy o náplni své činnosti jako československý Svaz. Ministerstvu, a pod jeho vlivem i Svazu, nezbylo než toto právo národnostní menšiny na vlastní organizaci respektovat. Jak již bylo na několika místech uvedeno, Wirth se snažil v těchto záležitostech jednat vždy velmi citlivě a to nejen v ryze oficiální rovině. Jeho vztahy s německým spolkem byly řadu let nesporně oboustranně tolerantní, již s ohledem na to, že jeho jednatelem po celou dobu první republiky byl Rudolf Hönigschmid, kterého si velmi vážil.

Památkové oddělení ministerstva zpočátku počítalo s tím, že památkový zákon, jehož přípravu v první fázi zahájilo již na počátku 20. let, bude upravovat i oblast muzejnictví. V osnově zákona, která procházela mezirezortním čtením ve 30. letech, se však muzeí týkala pouze část o veřejných a soukromých sbírkách památek, která zdůrazňovala, že i tyto památky jsou pod státní ochranou. O organizaci těchto institucí v jeho textu nebyla vůbec zmínka. Z toho můžeme vyvodit, že oddělení počítalo s předložením samostatného muzejního zákona, který by tyto záležitosti upravoval, informace o zahájení příprav jeho osnovy se však v pramenech neobjevují. V roce 1936 se Svaz rozhodl pokusit se sestavit svůj vlastní návrh. Nová iniciativa vzešla i ze strany ministerstva, které po neschválení památkového zákona přišlo s ideou předložit jeho upravenou osnovu, jež by se týkala jak památkové péče tak muzejnictví. Politické události konce 30 let však zasáhly příliš rychle a sféra muzeí se tedy podobně jako ochrana památek po celé období první republiky musela pohybovat v bezzákonném prostoru, který dovolil realizovat pouze malou část původních představ Wirtha i řady výše jmenovaných odborníků.

Vzhledem k tomu, že zákon byl v nedohlednu a pravomoc obou muzejních organizací byla značně omezená, pokusilo se ministerstvo přispět ke zlepšení zázemí a odborné úrovně alespoň nejvýznamnějších muzeí tím, že usilovalo o jejich převzetí do státních rukou, podobně jako tomu bylo v případě největších veřejných galerií. V první řadě se samozřejmě zaměřilo na získání bývalého Musea království Českého, po převratu aktuálně přejmenovaného na Národní museum, což samo o sobě implikovalo jeho aspirace přesahující oblast české země.⁵³⁰ Muzeum vlastnila Společnost Národního musea, spravováno bylo správním výborem, kam své zástupce kromě zřizovatele jmenoval také Zemský správní výbor a MŠNO. Finanční situace této instituce byla již delší dobu před převratem velmi kritická, což

---

⁵³⁰ K dějinám NM v tomto období viz např. A. Chalupa, *Vývoj správy a organizace Národního muzea*, in: *150 let Národního muzea 1918 – 1968*, příspěvky k jeho dějinám a významu, Praha 1968; či G. Skalský (ed.), *Národní muzeum 1918 – 1948*, Praha 1949.

zásadním způsobem komplikovalo její činnost. Zemský výbor se tedy rozhodl převzít do svých služeb alespoň zaměstnance muzea. Nutnost převedení celého muzea do rukou veřejné správy byla uznávána prakticky všemi zúčastněnými – tedy jak členy Společnosti, jeho zaměstnanci, tak kulturní a vědeckou veřejností, která jeho osudy sledovala velmi pozorně. V roce 1929 ministerstvo připravilo návrh zákona, jehož schválení by legalizovalo převzetí muzea do státní správy.⁵³¹ Správní výbor muzea však s jeho zněním i s novým organizačním statutem nesouhlasil a jeho projednávání v poslanecké sněmovně zastavil. Jednou z hlavních výhrad výboru bylo, že nebyl zaručen národní charakter budoucí správy muzea tím, že členy kuratoria budou moci být jmenováni pouze Češi, případně Slováci. Což byl samozřejmě požadavek z pozice tehdejšího státu nesplnitelný, jak uvedli zaměstnanci osvětového odboru ve své zprávě o průběhu zestátnění muzea, kromě toho, že odporoval ústavě, navíc by jistě brzy vedl ke snahám „*po vytvoření velikého musea pro německé části Čech a snad i státu v Liberci.*“⁵³² Nové muzeum by potom samozřejmě mimo jiné mohlo požadovat vydání památek pocházejících z oblastí s převahou německou obyvatelstva.

Většina členů správního výboru i převážná část zaměstnanců se v této době začala stále více přiklánět k variantě převzetí muzea do správy Země české a snahy po zestátnění tedy příliš nepodporovala. Ministerstvo, které počítalo s ideou vytvoření celostátního centrálního muzea, jež by časem koordinovalo i činnost dalších muzeí, však tuto zemským výborem nabízenou možnost nechtělo připustit. Situace se ještě více zkomplikovala tím, že vrcholící hospodářská krize v první polovině 30. let zcela vyloučila postátnění instituce v dané době. Ministerstvo nechtělo dát zemi svolení k převzetí muzea, protože v tom případě by se stalo pouhým zemským muzeem, nebylo však schopno zabezpečit jeho provoz, protože poskytovaná minimální subvence naprosto nedostačovala. Patová situace byla nakonec vyřešena ve prospěch země, kam bylo vlastnictví muzea v roce 1934 převedeno. Zásahy ministerstva tak protáhly jeho kritickou situaci o několik let, na druhou stranu je nutné přiznat, že postoj ministerských úředníků a zřejmě především Wirtha je do značné míry pochopitelný. Opět zde dochází ke střetu mezi představami, co by měl stát v kulturní a vědecké oblasti zabezpečit a reálnými možnostmi, které státní rozpočet připouštěl.

Lepší byla situace Moravského musea v Brně, které převzala země do své správy již na počátku 20. let, podobně jako slezské muzeum v Opavě. To však neodporovalo plánovanému systému muzeí, naopak s ním korespondovalo, ministerstvo tedy uvedené

---

⁵³¹ K přípravě zákona viz OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–36, sv. 1.

⁵³² OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–36, sv. 1.

procesy podporovalo. Jediným muzeem, jehož správu převzal ve sledovaném dvacetiletí stát, se tak stalo Východoslovenské museum v Košicích. InSTITUTE spravovaná původně Uherským státem zůstala po převratu zcela bezprizorní, do její správy se krátce po převratu velmi obětavě zapojil pražský právník se zájmem o historii a umění Josef Polák.⁵³³ Polák patřil k předválečnému okruhu Unionky a s Wirthem se tedy dobře znal. Ten, zdá se, měl od počátku velkou důvěru v jeho organizační i odborné schopnosti a tak, přestože Polák neměl potřebnou kvalifikaci, jej Wirth bez váhání prosazoval do funkce ředitele muzea, což se podařilo oficiálně schválit až roku 1924. Wirthova spolupráce s Polákem byla po celé období první republiky velmi intenzivní a netýkala se výlučně správy muzea. Polák byl na Wirthovo doporučení pověřen Ministerstvem veřejných prací vytříděním mobiliáře zestátněných zámků z majetku císařské rodiny, osvětovým odborem byl pověřován vyhledáváním a nákupem uměleckých děl na zahraničních aukcích. Wirth s ním konzultoval i řadu záležitostí týkajících se muzeí a ochrany památek na Slovensku a v Podkarpatské Rusi.

Vyjma již zmiňovaných funkcí Wirth zasedal také v kuratoriu a nákupní komisi pražského a brněnského Uměleckoprůmyslového musea, v kuratoriu a architektonické sekci Technického musea,⁵³⁴ v kuratoriu a vědecké radě Musea hlavního města Prahy a od roku 1936 také Židovského musea.⁵³⁵

---

⁵³³ Detailní informace o působení J. Poláka ve funkci ředitele košického muzea i o jeho spolupráci s Wirthem viz M. Veselská, *Muž, který si nedal pokoj, The man who never gave up*, Praha 2005.

⁵³⁴ Se svým přítelem architektem J. Kubíčkem se aktivně zapojil do budování Architektonického archivu zřízeného při technickém muzeu. Během 2. světové války zde Wirth s L. Machoněm uspořádali řadu pozůstalostí významných českých architektů. (viz A. Hloušek, Vývoj architektonického archivu v NTM, in: *Národní technické muzeum, 1908 – 1951 – 1971*, Sborník k 20. výročí postátnění, II. Studijní část, Praha 1971, s. 133 – 141).

⁵³⁵ Wirthovy podklady pro připravovanou biografii OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton IL, sv. 2.

2. Působení v dalších zájmových spolcích a nestátních institucích

1) Společnost přátel starožitností českých

Podobně jako v případě Klubu Za starou Prahu nepřerušil Wirth během první světové války členství ani ve Společnosti přátel starožitností. V souladu se svou koncepcí podpory zájmových spolků věnujících se českým památkám a podporujících jejich ochranu se naopak začal činnosti Společnosti více věnovat. Již na první popřevratové valné schůzi v únoru 1919⁵³⁶ byl zvolen do jejího výboru, kde v průběhu 20. let zasedal s řadou významných osobností. Tehdejší starostou byl K. Hilbertem, který tuto funkci převzal po smrti J. Heraina v roce 1914, jako jednatel již řadu let působil jeden ze zakladatelů spolku nakladatel Antonín Bohuš Černý, mezi další členy patřili R. Hlubinka, R. Kuchynka či V. Vojtíšek. Široké spektrum členské základny spolku, kde vedle historiků, historiků umění a archivářů bychom našli také řadu laických nadšenců pro domácí historii a umění – zvláště učitelů, ale i představitelů mnoha dalších sfér tehdejší české společnosti, se odráželo i ve složení výboru, zde společně se jmenovanými odborníky zasedali účetní rada, velkoobchodník i poštovní oficiál.

Přes nesporně kvalitní vědecké zajištění, relativně vysoký státní finanční příspěvek, který se dařilo Z. Wirthovi po řadu let na její činnost zajistit⁵³⁷ i četné sponzorské dary zažívala společnost v těchto letech úpadek (pokles významu, úbytek členstva) přetrvávající již z předválečného období. Byl způsoben zřejmě především přetrvávající neurčitostí orientace její činnosti, která oscilovala mezi vlastivědou, historií umění, regionální historií, archeologií a ochranou památek, pro řadu lidí tak patrně představovala spíše jakýsi relikv obdoby konce století s jeho atmosférou amatérských badatelů – nadšenců. I tak však byla po Klubu Za starou Prahu a Archeologické komisi nejvýznamnějším nestátním orgánem, jehož zájem se dotýkal ochrany památek. Z tohoto titulu byla zvána ke všem anketám pořádaných těmito společnostmi či osvětovým odborem ministerstva k důležitým problémům památkové péče (viz předchozí kapitoly). Její zástupce, kterým byl Wirth, zasedal také po celé období první republiky v Památkovém sboru hlavního města Prahy.

Situace spolku se výrazně začala měnit k lepšímu po roce 1926. V tomto období dochází k postupné generační výměně a nově příchozí členové se snaží její činnost přesněji

---

⁵³⁶ Zápis o 30. valné schůzi konané 18. února 1919, ČSPSČ 27, 1919, s. 93–94.

⁵³⁷ Protokoly ze schůzí Společnosti 1919–1926, NA, fond Společnost přátel starožitností českých, karton 1, kniha VI. Tento fond není uspořádaný, takže nebylo možné dohledat další prameny k dějinám tohoto spolku.

metodicky vymezit. Podle nových stanov z roku 1927 se měla zaměřit výlučně na historickou vlastivědu jakožto syntézu historického místopisu, dějin umění a národopisu.⁵³⁸

Po odstoupení nemocného K. Hilberta v roce 1933 byl Wirth jednomyslně zvolen novým starostou.⁵³⁹ Význam, který Wirth Společnosti přikládal patrně pramenil z jeho poněkud výjimečného postavení mezi českými spolky podobné orientace. Předpokládal, že z něj bude postupně vytvořen ústřední orgán české historické vlastivědy a jeho časopis, že se stane hlavní platformou muzejní práce. Tento cíl, k němuž Společnost směřovala ve 30. letech, byl završen v roce 1940, kdy jí byla tato pozice oficiálně přiznána.⁵⁴⁰

Do jednání výboru společnosti, který se scházel v měsíčních až dvouměsíčních intervalech, zasahoval Wirth vždy velmi aktivně. Na jaře roku 1919 doporučil jmenovat na místo redaktora *Časopisu Společnosti* po odstoupení Karla Gutha svého podřízeného Kamila Novotného. Také volba dalšího redaktora Josefa Pelikána v druhé polovině 20. let byla Wirthovým návrhem. Jeho přednášky, věnované různým uměleckohistorickým tématům, často uzavíraly každoroční plenární zasedání Společnosti.

---

⁵³⁸ M. Halata, Společnost přátel starožitností českých, in: A. Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění 2*, Praha 1995, s. 773.

⁵³⁹ Valná schůze Společnosti přátel starožitností československých v Praze, *ČSPSČ* 41, 1933, s. 88–89.

⁵⁴⁰ Z. Wirth, O české historické vlastivědě, *ČSPSČ* 48, 1940, s. 41–44.

2) Památkový sbor hlavního města Prahy

Památkový sbor hlavního města Prahy byl zřízen magistrátem Prahy jako nástupce Soupisové komise⁵⁴¹ (viz kap. II.A)2.2)c)ii) Působení v Klubu Za starou Prahu). Jeho první ustavující schůze proběhla v únoru 1921. Sbor se skládal ze zástupců jmenovaných politickými stranami zastoupenými v městské radě, z úředníků magistrátu a ze zástupců odborných korporací. Celkem v něm mohlo zasedat 36 členů, přičemž političtí zástupci měli menšinu 16 hlasů. Mezi odborníky najdeme jména nejvýznamnějších tehdejších činovníků v oblasti ochrany památek – V. Birnbaum, J. Emler, K. Guth, K. Herain, B. Hübschmann, C. Merhaut, K. Novotný, V. Vojtíšek či V. Wagner, z nichž většina byla současně také členy Klubu Za starou Prahu. Sbor měl podobně jako předchozí Soupisová komise pouze poradní funkci, jeho pravomoci však byly výrazně větší. Všechny úřady magistrátu měly povinnost jej při jakémkoliv jednání o památkách upozornit a při rozhodnutích týkajících se takových objektů si vyžádat jeho posudek. Jednatelům Památkového sboru byl magistrátem pověřen jeho úředník, právník Rudolf Hlubinka, který se záhy stal velmi výkonným koordinátorem všech ochrannářských snah konaných pod patronátem magistrátu.

Nově konstituovaný magistrát spravující od roku 1920 území sjednocené tzv. Velké Prahy i zákonem v tomto roce zřízená Státní regulační komise hlavního města přistupovaly k ochraně památek velmi zodpovědně. První předseda Regulační komise Josef Sakař v roce 1922 prohlásil, že je jedním z nejdůležitějších úkolů při regulačních pracích.⁵⁴² Později však pod tlakem různých zájmových skupin samozřejmě k názorovým neshodám při prosazování požadavků ochránců památek docházelo. Původní, značně idealistické, představy všech zúčastněných stran byly záhy realitou značně okleštěny. Přesto však postoj magistrátu a především Státní regulační komise, od roku 1923 vedené členem Klubu Za starou Prahu a Wirthovým přítelem Eustachem Mölzerem, byl k požadavkům ochrany památek velmi vstřícný. Především tomuto přístupu můžeme vděčit za více méně intaktní zachování historických pražských čtvrtí, zásahy do jejichž struktury byly v období první republiky z mnoha stran požadovány.

---

⁵⁴¹ Podrobněji o Památkové sboru viz R. Hlubinka, Památkový sbor hlavního města Prahy za prvá tři funkční období (od počátku r. 1921 do konce r. 1931), *Zprávy památkového sboru hlavního města Prahy*, Praha 1931, s. 191 – 195; Památkový sbor a jeho činnost, in: *Praha v obnoveném státě Československém*, 1936, s. 689 – 694.

⁵⁴² Protokol o poradě za účelem příprav pro plán ochrannářský, 7. 11. 1922, AHMP, Magistrát hlavního města Prahy I., Komise pro soupis uměleckých a historických památek, karton 17, inv. č. 29 (Soupis Prahy).

Prvním a dlouhodobě jedním z největších problémů, které Památkový sbor řešil a jež komplikoval všechny ochranné zájmy v Praze, byla absence soupisu památek. Existovalo pouze několik stručných seznamů památkově hodnotných staveb na Malé Straně a ve Starém Městě připravených ještě Soupisovou komisí. Státní regulační komise mohla pouze s obtížemi zohlednit ochranu památkových staveb, když s jistotou nevěděla, které památkami skutečně jsou. Podobně úředníky magistrátu a dalších podřízených úřadů nemohl nikdo vinit z lhostejnosti v případě, že nebylo přesně určeno, kterým budovám věnovat zvýšenou pozornost. Památkový sbor, Klub Za starou Prahu, pražský památkový úřad i Wirthův osvětový odbor ministerstva si byly této situace dobře vědomy. Urychleně připravit takový, byť stručný, pro úřední potřebu určený soupis, však bylo nereálné. K. Guth k tomu velmi realisticky v roce 1922 uvedl: „*Je jisto, že o ochranu těchto památek jde všem interesovaným korporacím. Ale je otázka, kdo má ty soupisy dělati. Ani jednotlivé spolky, ani ustanovené komise nejsou sto tuto práci vykonati. Je to práce, na níž třeba času. Toho jednotlivci nemají.*“⁵⁴³ Wirth se snažil situaci vyřešit žádostí o přeložení R. Kuchynky z vinohradského městského pomocného úřadu do ústředí a jeho uvolnění pro přípravu soupisu. Do těchto jednání však náhle zasáhla Kuchynkova vážná oční choroba, vzhledem k níž musel být penzionován. Nakonec tedy postupně začal soupis, za podpory dalších členů sboru vytvářet sám R. Hlubinka, primárně v oblastech, pro něž Regulační komise aktuálně připravovala regulační plán. Seznamy průběžně předával zainteresovaným institucím.

Dalším krokem k získání lepší evidence pražských památek byl soupis z tohoto hlediska hodnotného majetku pražského záduší, na jehož první fázi Wirth v oblasti Nového Města pracoval již před válkou. MŠNO v roce 1922, bezesporu na Wirthův popud, vybídlo magistrát k jeho dokončení. Památkový sbor, který byl pověřen organizací celé akce, se rozhodl do každého objektu svolat zvláštní komisi odborníků – členů Sboru, která během několika hodin soupis provedla. Wirth se zúčastnil prakticky všech těchto akcí.

V činnosti Sboru se Wirth aktivně angažoval ale i v jiných oblastech. S R. Hlubinkou, který byl současně i členem Klubu Za starou Prahu, navázali brzy velmi blízkou, na vzájemném porozumění založenou spolupráci. Hlubinka s Wirthem konzultoval všechny významnější kauzy související s památkami, které se na pražském magistrátu projednávaly.

---

⁵⁴³ Tamtéž.

1. Zdeněk Wirth a český dějepis umění⁵⁴⁴

V prvních třech desetiletích 20. století v českých zemích dochází ke střetávání ale i prolínání dvou koncepcí v přístupu k dějinám umění. Starší generace, jejíž vůdčí osobností byl Karel Chytil, prosazovala spíše pozitivistickou metodu preferující podrobné faktografické shromažďování informací o jednotlivých uměleckých dílech minulosti, přičemž teprve důkladné poznání celého památkového fondu i všech archivních pramenů mělo umožnit syntézu a dovolit vyřknout soudy o charakteru výtvarné tvorby určitých období. Obava ze zjednodušujících a v řadě případu i přímo deformujících souhrnných prací typu Lehnerových Dějin umění národa českého byla v této generaci velmi silná. Založení topografického projektu pod záštitou Archeologické komise, který můžeme považovat za jeden z jejích nejvýznamnějších přínosů, tedy zcela odpovídalo koncepci této generace. Chytil, který se stal roku 1909 profesorem na pražské univerzitě a jeho stolice tak po dlouhé době umožnila regulérní studium dějin umění v českém prostředí, v duchu této koncepce vychoval i řadu svých žáků. Souviselo již s osobností a schopnostmi každého z nich, zda usilovali o to poznat a pochopit modernější metodologii svého oboru. Ta v této době byla pro české prostředí zprostředkována především Vídeňskou školou dějin umění. Studenti, kteří se nespokojili s úrovní výuky dějin umění na české univerzitě (ať v období před Chytilem či v jeho semináři) většinou na doporučení některého z členů tehdy velmi progresivní české historické školy odcházeli dokončit své studium na jednu z kateder vídeňské univerzity. V této tradici zahájené Maxem Dvořákem pokračovali postupně Vojtěch Birnbaum, Vincenc Kramář, Antonín Matějček, Eugen Dostál, Jaromír Pečírka či Jaroslav Helfert. Tito vědci, ač se většinou do pražských kruhů bezprostředně zapojili až v období první republiky, svými texty uveřejňovanými příležitostně i v českých periodikách začali ukazovat poněkud odlišnou koncepci oboru. V prvé řadě usilovali o mnohem hlubší proniknutí do zkoumaného jevu, přesahující zásadně dřívější popis vzhledu a techniky uměleckého díla a přesné zjištění okolností jeho vzniku. Snažili se je vidět v kontextu umělecké tvorby dané doby, najít její společné znaky a zobecnit určité tendence vývoje umělecké formy a někteří usilovali i o hledání hlubších souvislostí s dobovým filosofickým či teologickým myšlením. Je pochopitelné, že každý z nich rozvíjel myšlenky hlavních představitelů Vídeňské školy Aloise

---

⁵⁴⁴ Řada Wirthových názorů na určité otázky související s metodologií dějin umění i s praktickou stránkou organizace tohoto oboru v českých zemích byla nastíněna již v předchozích kapitolách. Přesto považuji za důležité je na tomto místě shrnout a v řadě případů rozvinout.

Riegla i Maxe Dvořáka poněkud jiným směrem. Opozice vůči pozitivistickému přístupu k oboru pro ně však byla společná a dokázala tyto natolik výrazné a odlišné osobnosti na řadu let sjednotit v názorech na priority uměleckohistorické vědy v českých zemích.

Wirth byl vrstevníkem nejstarších z této české skupiny žáků Vídeňské školy Vojtěcha Birnbauma a Vincence Kramáře, na rozdíl od nich se však spokojil s historickým a filologickým vzděláním na pražské univerzitě pouze ze zájmu doplněným přednáškami z dějin umění Otakara Hostinského a Bohumila Matějky. Ani semestrální pobyt v Mnichově, během něhož se Kramář rozhodl dále pokračovat ve svých studiích v zahraničí, pro něj neměl tento význam. Dnes je obtížné určit důvody Wirthova rozhodnutí, připadá zde v úvahu finanční hledisko, možná však ani studium spojeném s delším pobytem mimo Čechy pro něj nebylo v té době motivující. Pravděpodobnější je však první varianta, jeho rodina by si již patrně po smrti Wirthova otce nemohla další studium dovolit. Nedostatečnou kvalifikaci v oboru dějin umění Wirth prakticky celý život považoval za svůj handicap, který se snažil kompenzovat soustavným studiem odborné literatury, v níž se kupodivu dokázal velmi rychle zorientovat a postihnout nejaktuálnější trendy. Většinu Rieglových textů četl krátce po jejich vydání, velmi podrobně záhy studoval i veškerou Dvořákovu publikační činnost, A. Matějček Wirthovi dokonce z Vídně posílal i rukopisy jeho přednášek. I když Riegl a Dvořák mu byli nejbližší, studoval i nejnovější spisy významných německých historiků umění, zvláště C. Gurlita a G. Dehia. Se zásadami propagovanými Vídeňskou školou dějin umění se Wirth zcela ztotožnil, což dokládá i to, že jej Hugo Rokyta ve svém článku bez váhání přiřadil ke škole Maxe Dvořáka v Českých zemích.⁵⁴⁵

Wirth si začal brzy uvědomovat nutnost změny v českých dějinách umění tehdy převažujícího pozitivistického přístupu. Přesto však na rozdíl od přímých absolventů Vídeňské školy zůstal jakoby rozkročen mezi oběma generacemi a tak i oběma přístupy. Cenil si řady starších badatelů včetně mnoha autodidaktů pro jejich nasazení a mravenčí trpělivost s jakou se snažili přispět k poznání domácích památek – lidí, kteří připravovali soupisy, přispívali svými dílčími poznatky do *Památek archeologických*, budovali místní muzea. Na druhou stranu si uvědomoval, že tato činnost bez hlubšího teoretického zázemí, které by umožňovalo zapojení získaných poznatků do širšího kontextu, jež nabízel přístup Vídeňské školy, ustrne v mechanickém, bezcílném shromažďování faktů a v tom případě se dějiny umění nemohou považovat za vědecký obor. Začal tedy usilovat o skloubení obou přístupů,

---

⁵⁴⁵ H. Rokyta, Max Dvořák a jeho škola v Českých zemích, *Památky a příroda* 10, 1991, s. 600–603.

neboť chápal, že absolutní roztržka by pro tak komorní obor, jakým dějiny umění v Čechách na počátku století byly, znamenala úplný rozvrat a diskreditaci v očích veřejnosti. Rozhodl se přispět k pokračování většiny starší generací zahájených či rozvíjených projektů – převážně souvisejících s Archeologickou komisí – přičemž usiloval o jejich pozvolnou ale radikální reorganizaci. Podobný postup zvolil i při zapojení do činnosti řady dalších spolků a institucí věnujících se ochraně památek. Zde také bylo jeho hlavním cílem vyprovokování vnitřní reorganizace dlouhodobým působením na jejich členy.

Názory Riegla a Dvořáka o nutnosti proniknutí do myšlení a cítění doby, které se jednotně projevuje v mnoha aspektech, měl patrně na Wirtha vliv v tom smyslu, že úsilí o nové pojetí dějin umění, o nový přístup k památkám i o nový umělecký výraz pro něj mělo stejné kořeny, bylo jakoby projevem jedné síly. Zastával názor, že každá doba i jednotlivá generace má jiný přístup ke světu a tedy i odlišný pohled na určité skutečnosti, z čehož vyplývají i odlišné cíle – „*naše“ práce čeká na nás a musí být námi vykonána,...*“⁵⁴⁶ napsal Wirth Pavlu Janákovi v roce 1916. Přes tyto odlišnosti by však na sebe měly jednotlivé generace v určitém směru navazovat, aby byla zachována kontinuita. Odsud jistě můžeme vyvodit Wirthův značně nezaujatý pohled na minulost dějin umění i památkové péče (viz kap. C)4. Historiograf českých dějin umění a památkové péče) „*Souhlasím úplně s Vámi, že generace se doplňují již z toho důvodu, že jsem si zvykl na všechno se dívat vývojově, historicky v plném slova významu...*“⁵⁴⁷ uvedl v tomtéž dopise.

Neodmyslitelnou součástí Wirthova přístupu byl jistě také velmi silný vlastenecký akcent – hlavním cílem veškeré jeho činnosti bylo povznesení kulturní úrovně národa a tímto způsobem jeho postupné zrovnoprávnění s jinými evropskými národy. Jak napsal v roce 1938 velmi výstižně jeho přítel Jaromír Pečírka „*Wirthova činnost má rysy buditelské ve své šíři, ve své vůli sloužit životu národa i ve svém základu: tím je láska k vlasti.*“⁵⁴⁸ Tato motivace „*služby národu*“, kterou patrně právě Wirth pociťoval nejintenzivněji z jeho vrstevníků historiků umění, jej vedla již v prvních letech zaměstnání v Uměleckoprůmyslovém muzeu k rozhodnutí zvolit za prioritu své činnosti organizaci českých aktivit souvisejících s moderní architekturou, urbanismem, památkovou péčí i dějinami umění. Jeho sebevědomí v tomto směru vzrostlo v posledních letech před první světovou válkou, když se mu podařilo velmi spolehlivým způsobem vést nejvýznamnější časopisy v těchto oborech i zásadním způsobem

---

⁵⁴⁶ Dopis Z. Wirtha P. Janákovi, 25. 7. 1916, Archiv architektury NTM, fond P. Janáka.

⁵⁴⁷ Tamtéž.

⁵⁴⁸ J. Pečírka, Zdeněk Wirth a umění, *Umění* 11, 1938, s. 305.

ovlivňovat činnost několika spolků. Můžeme říci, že v té době přebírá subjektivní zodpovědnost za organizaci uměleckohistorické práce v Čechách.

2. Organizátor vědeckých projektů

V roce 1910 Wirth publikoval v deníku *Čas* článek Desideria české literatury umělecko–historické,⁵⁴⁹ v němž vytýčil program priorit českých dějin umění, tj. publikačních projektů, které měly vyplnit nedostatky domácí odborné literatury. Požadoval v první řadě přípravu a vydávání odborné bibliografie, slovníku českých umělců, terminologického slovníku, urychlené dokončení soupisů památek, edici přehledů nejvýznamnějších českých památek s kvalitními reprodukcemi, korpusy středověkého umění (deskové a knižní malby a sochařství), opomenuty podle něj neměly zůstat ani edice pramenů k dějinám umění a v neposlední řadě monografie nejvýznamnějších uměleckých osobností. Program navržený ve zmiňovaném článku se snažil v dalších letech postupně realizovat, i když řada projektů zůstala z různých důvodů pouze v zárodku, jako např. nový slovník českých umělců či terminologický slovník připravované pod záštitou Archeologické komise. Přestože Wirth svůj návrh jistě sestavil především podle vzoru zahraniční, především německé, oborové literatury, je zjevné, že mu nechyběla značná prozíravost. Můžeme říci, že české dějiny umění v intencích zmiňovaného programu postupovaly prakticky celé 20. století.

Za jednu z hlavních priorit své generace Wirth považoval jednoznačně soupisy památek, přičemž zdůrazňoval nutnost reorganizace celého projektu, jejímž hlavním cílem mělo být zkvalitnění nově vydávaných svazků ale i publikování doplňků k již vydaným, po odborné stránce ne zcela vyhovujícím, dílům. V rámci Archeologické komise se podílel také na přípravách soupisu národopisných, cechovních a přírodních památek, tyto podniky však zůstaly pouze v zárodečné fázi. Do odborných časopisů – nejdůsledněji do Památek archeologických – Wirth přispíval podrobnými bibliografickými přehledy veškeré odborné literatury týkající se českého umění, památkové péče a muzejnictví, které jakoby suplovaly samostatně vydávanou oborovou bibliografii, kterou v roce 1910 požadoval.

Na jaře roku 1908 Wirth přijal nabídku nakladatele Jana Laichtera stát se redaktorem jeho nově zakládané ediční řady, jejímž cílem mělo být publikování textů z oblasti výtvarného umění. Nakladatel ji nazval „Umění a řemesla“. Wirthovým úkolem bylo vybírat vhodné původní české studie a současně zajímavé zahraniční publikace k vydání v českém překladu. Laichter požadoval, aby edice byla dostatečně pestrá, takže například vydání studie o archeologii na delší dobu odsunulo publikování dalšího textu z této oblasti. Ze zahraniční

---

⁵⁴⁹ Z. Wirth, Desideria české literatury umělecko–historické, *Hlídky Času* 5, 1910, č. 33, s. 1; výtah byl otištěn i v *ČSPSČ* 18, 1910, s. 155–156.

literatury preferoval anglické a francouzské spisy, zatímco německé doporučoval vydávat jen v případě zásadní důležitosti takové studie. Wirth jej například jen z obtížemi přesvědčil o zásadním významu Wölfflinovy knihy *Klasické umění*.⁵⁵⁰ Vybraný text musel být přitom také dostatečně přitažlivý a srozumitelný pro širší veřejnost a to nejen z důvodu, aby projekt nebyl příliš ztrátový.⁵⁵¹ Hlavním záměrem Laichtera totiž bylo v první řadě seznámit českou veřejnost o novými trendy v dané oblasti a ve svém důsledku tedy ono již zmiňované kulturní povznesení národa, finanční návratnost byla v tomto případě až na druhém místě, i když samozřejmě nebyla nepodstatná. Edice znamenala pro český uměleckohistorický obor dosud nevídanou možnost zpřístupnit českému prostředí některé významné zahraniční studie a navíc publikovat vlastní výsledky bádání. Po několika letech slibně se rozvíjející projekt přerušila válka a J. Laichterovi se jej podařilo obnovit až v druhé polovině 30. let, mimo jiné i vzhledem k Wirthově značné vytíženosti.⁵⁵² Ta byla nakonec důvodem, že se vedení projektu ujal Antonín Matějček.

Na počátku druhého desetiletí 20. století se Wirth ve spolupráci s grafickou firmou Jana Štence, s jejímž zakladatelem se v té době spřátelil, odhodlal k založení samostatné edice, která by zveřejňovala nejvýznamnější umělecká díla na českém území přesně v duchu jeho přesvědčení, že „*bude potřebí dobrých obrazových publikací nejlepších prací domácího umění ...*“⁵⁵³ Projekt nazvaný *Umělecké poklady Čech* měl tuto mezeru zaplnit a současně měl být přípravou pro velký projekt souborných dějin českého umění.⁵⁵⁴

V několikastránkových sešitech vycházejících měsíčně bylo postupně v letech 1913 až 1915 vydáno 251 krátkých monografií později rozdělených do tří svazků podle ročníků. Texty byly věnovány klíčovým uměleckým dílům různých výtvarných technik i období vzniku. Výběr objektů či předmětů určoval jako editor Wirth, v některých oblastech však jistě po konzultaci s dalšími odborníky. V souladu s moderním vymezením tematického záběru dějin umění vytýčil velmi široký časový rozsah – od pravěku až do konce 19. století. Jeho úkolem bylo zajistit také autory jednotlivých medailonů, přičemž měl na mysli, aby publikace byla

---

⁵⁵⁰ Vyšlo v překladu V. V. Štecha (H. Wölfflin, *Klasické umění, úvod do italské renaissance*, Praha 1912).

⁵⁵¹ Dopis J. Laichtera Z. Wirthovi, 12. 3. 1909, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, korespondence J. Laichtera.

⁵⁵² Dopis J. Laichtera Z. Wirthovi, 12. 4. 1935, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, korespondence J. Laichtera.

⁵⁵³ Z. Wirth, Desideria české literatury umělecko–historické, *Hlídky Času* 5, 1910, č. 33, s. 1.

⁵⁵⁴ Wirth uvažoval později o vydání, v němž by byly jednotlivé texty o uměleckých dílech utříděny tematicky podle období a techniky. To se mělo stát následně východiskem pro přípravu *Dějin českého výtvarného umění*.

„metodicky i ideově výrazem společných názorů a společné práce jedné generace.“⁵⁵⁵

Usiloval tedy o to, aby české kulturní veřejnosti ukázal „nový“ způsob výkladu českého umění nezatížený „zastaralými“ názory starší generace. V situaci, kdy se čeští absolventi Vídeňské školy do pražského dění zapojovali pouze výjimečně, si Wirth vytkl cíl tuto situaci zvrátit a současně chtěl ukázat, že i domácí odborné kruhy mají mezi sebou schopné osobnosti ochotné přijímat nové metodické postupy. Wirthovými spolupracovníky a tedy hlasateli nového přístupu se tehdy stali V. Birnbaum, K. Buchtela, J. Dobiáš, K. Guth, K. Hilbert, V. Chaloupecký, P. Janák, V. Kramář, R. Kuchynka, A. Matějček, J. Pečírka, S. Sochor, V. V. Štech a F. Žákavec. Poprvé tak sjednotil na společném projektu skupinu osobností, která bude mít rozhodující vliv na český uměleckohistorický obor, ochranu památek i muzejnictví v období první republiky. Po svém nástupu do armády Wirth předal vedení projektu V. V. Štechovi, ovšem i nadále se na přípravě koncepce a dokonce i korekturách textů podílel. Záhy došlo mezi Štencem a Štechem k vážným sporům vyprovokovaným především nespolehlivostí Štecha,⁵⁵⁶ která projekt velmi brzdila. V roce 1916 byl Štenc především vzhledem k vleklým finančním problémům svého podniku způsobeným válečnou situací donucen vydávání edice zastavit.

Z velmi bohaté korespondence z období první světové války již jednoznačně vyplývá, že Wirth se stal díky svým organizačním a komunikačním schopnostem jakýmsi mluvčím a vůdcem mladší generace českých historiků umění i památkářů. Sám toužil po duchovní alianci se nadanými odborníky, kteří zastávali moderní vědecké názory a ovládali nové metody oboru. Válečné období bylo, při tušení zásadních politických změn po jejím skončení, periodou promýšlení nové koncepce ve všech oblastech života tehdejší společnosti. Wirthova korespondence z této doby je naplněna úvahami týkajícími se nové organizace uměleckohistorické práce a památkové péče. S P. Janákem připravovali již zmiňovaný měsíčník věnovaný moderní i historické architektuře, urbanismu, uměleckému průmyslu a ochraně památek. V dopisech s A. Matějčkem, V. V. Štechem, K. Guthem, L. Lábkem, R. Kuchynkou i dalšími se často zabýval novým uspořádáním jednotlivých institucí i jejich personálním obsazením. Je však nutné říci, že podobné úvahy v uvedené době nejsou ničím výjimečným i v odpovědích, které Wirth od svých přátel dostával. Pro ně tyto otázky představovaly součást jejich koncepce organizace oboru na nových základech. Při velmi

---

⁵⁵⁵ J. Štenc, Z. Wirth, Úvod, in: *Umělecké poklady Čech, Sbírka význačných děl výtvarného umění v Čechách od nejstarších dob do konce XIX. století*, Praha 1913, nestr.

⁵⁵⁶ Korespondence J. Štence Z. Wirthovi z let 1913–1915, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

omezených personálních možnostech bylo obsazení klíčových pozic vhodnými lidmi, kteří chápali důležitost těchto změn a současně byli schopní je rozvíjet, velmi důležité. Náš dnešní často odsuzující pohled na podobný přístup je jistě částečně podmíněn kádrovou praxí socialistického režimu. V pojetí tehdejších vědců usilujících o rozvoj svých oborů v omezených podmínkách malého národa, navíc součásti rozsáhlé říše, která s jeho záměry příliš nesympatizovala, byl tento postup považován za regulérní a především velmi účinný prostředek k dosažení zamýšlených cílů. Až později začalo být zjevné, jak lehce je zneužitelný vzhledem ke své bezprostřední závislosti na mravním profilu dané osobnosti.

Jako ukázkou charakteru zmiňované korespondence o těchto záležitostech lze uvést úryvek z dopisu Wirtha Janákovi: *„Ta Vaše ideální organisace, až do personální otázky, je také mým tajným koníčkem, ale opravdu se dosud skoro nic z ní nesplnilo. Zemský konservátorem se stal Dr. Jeřábek, na akademii umění přišel Sucharda, arch. Novotný redigoval Volné Směry atd. Souhlasím dosti úplně s Vaším rozdělením úloh; pokud se týče mne, myslil jsem na zemské konzervátorství, ale zdál jsem se jím asi před 5 léty, kdy to osazovali, mladým a tahali mne stále do Vídně nebo do Brna, kam jsem neměl chuti. O museu města Prahy Vám musím říci, že by mne lákalo obsahem a úkolem, ale dnes, při té čeládce v kuratoriu, je mi ten ústav hrůzou. Matějčka jsme i tak fedrovali do Musea Království českého a kdož ví ještě, co se stane? Štech by se hodil nejlépe do velikého závodu s obrazy a bibelotami – co managera a representanta domu, ale ani do umělecko–průmyslového musea ani do školy, protože se pracovat nenaučil a nedá se přesvědčit že vtipy ještě nejsou věda. Dr. Kramář je pro Moderní galerii jako udělaný; to bude naší úlohou po válce, obsadit sekretářství Moderní galerie tímto způsobem a snad nám Kotěra a Štursa pomůže?“*⁵⁵⁷

Wirthova „generace“, tedy skupina myšlenkově spřízněných vědců, která se v předválečném období poprvé sešla v projektu *Uměleckých pokladů Čech*, získala po vzniku samostatné republiky v roce 1918 postupně velmi silné postavení v nově konstituované státní správě v oblasti školství, kultury a vědy. Na české katedře pražské univerzity, která se po převratu přeměnila v Ústav pro dějiny umění, začal od roku 1919 jako druhý profesor přednášet V. Birnbaum a od roku 1926 A. Matějček, který před tím vyučoval společně s J. Pečírkou na Umělecko–průmyslové škole. O rok později na univerzitu nastoupil i J. Cibulka. V. V. Štech zpočátku pracující v uměleckém oddělení MŠNO později přednášel také na Umělecko–průmyslové škole, kde byl po převratu jmenován profesorem architektury P. Janák. V. Kramář se stal ředitelem Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění. F. Žákavec

---

⁵⁵⁷ Dopis Z. Wirtha P. Janákovi, 29. 9. 1916, Archiv architektury NTM, fond P. Janáka.

působil na bratislavské univerzitě. K. Guth zastával významné postavení v muzejních kruzích jako vedoucí historicko–archeologického oddělení Národního muzea. Do s Wirthem spřízněného okruhu lidí patřili však bezpochyby také A. Podlaha, v té době světicí biskup, architekt dostavby katedrály K. Hilbert, profesor architektury na Akademii výtvarných umění J. Gočár, univerzitní profesor historie a v jednom období též ministr školství a národní osvěty J. Šusta, ředitel Moravského zemského muzea J. Helfert, univerzitní profesor hudební vědy Z. Nejedlý, dirigent a šéf opery Národního divadla Otakar Ostrčil⁵⁵⁸ a literární vědec Arne Novák, z mladší generace především ředitel košického muzea J. Polák, historik umění E. Poche a Wirthovi studenti z ČVUT manželé Menclovi.

Wirth udržoval s těmito lidmi pravidelný osobní či písemný kontakt. Řada společných projektů, přísliby prosazení „správného“ stanoviska při jednání na Ministerstvu školství a národní osvěty i na jiných úřadech, nebo zařazení finanční podpory do návrhu státního rozpočtu byly nejprve neoficiálně domluveny při setkáních v kavárnách a na spolkových schůzích.

Skupina přátel z uměleckohistorické oblasti, do níž patřili kromě Wirtha V. Birnbaum, A. Matějček, F. Žákavec, J. Pečírka a J. Cibulka, si postupně začala říkat Šestka.⁵⁵⁹ Scházeli se ve pražských kavárnách a restauracích, v srpnu jezdili na společné pobyty do Mariánských Lázní. Hlavním organizátorem byl J. Cibulka, který měl schopnost najít vždy společnou platformu pro rozvíjení názorů těchto natolik výrazných a rozdílných osobností. Na schůzkách Šestky můžeme předpokládat jak debaty ke konkrétním odborným či obecně metodologickým tématům, v nichž byl jistě vůdčí osobností Birnbaum, tak diskuse týkající se organizace řady projektů, směřování odborných spolků (Archeologické komise, Klubu Za starou Prahu, Společnosti vlasteneckých přátel umění a jistě i dalších), museí a galerií i oborového školství, v nich měl patrně hlavní slovo Wirth. Ve 30. letech, zvláště po smrti V. Birnbauma, začali na pondělní setkání stále pravidelněji docházet nejprve historik J. Šusta, později i nakladatel J. Štenc, právník Otakar Sommer a spisovatel Eduard Bass. Wirth později napsal, že se tato pondělní setkání záhy stala „*nejživějšími debatními večírky, místy vzájemné výměny zkušeností, vědomostí a informací s myšlenkovou úrovní hodnou třídního zasedání Akademie.*“⁵⁶⁰ Již se nám nepodaří zjistit přesně, které počiny a změny byly učiněny pod

⁵⁵⁸ S Nejedlým, Ostrčilem a s dalšími hudebníky se Wirth pravidelně scházel v kavárně Slavia.

⁵⁵⁹ Podrobněji o Šestce viz V. Vlnas, Od Šestky k trojkám, in: *Proměny dějin umění, Akta druhého sjezdu historiků umění*, s. 201–208.

⁵⁶⁰ Z. Wirth, Josef Cibulka pořadatel, in: *Sexaginta pouhá finta: hors–d’oeuvres variés k šedesátce prof. Josefa Cibulky*, Praha 1946, s. 54.

vlivem zmiňovaných debat, ale jistě i tak můžeme říci, že role Šestky byla vzhledem k společenskému i politickému postavení jejich aktérů velmi významná. Vedle koordinace rozvoje českého dějepisu umění v období první republiky a rychlého prosazení modernějších metod výzkumu vycházejících ze zásad Vídeňské školy s ní bezesporu souvisely mimo jiné všechny velké projekty, které byly v té době uskutečněny. Odborná činnost se tak díky ní v porovnání s předchozím obdobím stala mnohem více systematická. Monopol na řízení oborové práce však na druhé straně vedl k jisté totalitě, když prakticky neumožňoval širší diskuzi o určitých problémech. Osobnosti (jako např. V. Kramář), které z různých důvodů zastávaly odlišné názory, byly leckdy nemilosrdně zatlačeny do opozice, na okraj dění v této oblasti.

Velmi významným aktérem většiny meziválečných projektů se stal grafik a nakladatel J. Štenc. Můžeme říci, že bez jeho z větší části nezištného angažování by byl rozvoj uměleckohistorického oboru v našich zemích v tomto období výrazně komplikovanější. Stál u zrodu nejvýznamnější oborové publikační platformy té doby, sborníku *Umění*, a to nejen jako vydavatel, ale i jako hlavní redaktor. Byl vydavatelem většiny významných publikací, připravoval reprodukce a grafickou úpravu i pro uměleckohistorické knihy jiných nakladatelství. Štencův grafický závod navíc dlouhodobě prakticky suploval stále velmi špatně fungující Státní fotoměřický ústav.⁵⁶¹ Vztah mezi Štencem a Wirthem zůstal i v této době velmi blízký a jejich spolupráce byla prakticky nepřetržitá, ať už na rozsáhlých projektech, jejichž organizace se Wirth účastnil či při vydávání jeho samostatných vědeckých studií. Wirth samozřejmě také relativně pravidelně přispíval do sborníku *Umění* a vzájemná korespondence naznačuje, že jej Štenc v určitých případech žádal i o náročnější redakční úpravu určitých problematičtějších článků jiných autorů.

Štenc figuroval rovněž jako vydavatel prvního rozsáhlejšího publikačního projektu, jehož se Wirth po Říjnovém převratu zúčastnil – knihy o českém umění 19. a 20. století vydané ve francouzské a později i anglické mutaci.⁵⁶² Její větší část byla dílem A. Matějčka, Wirth spolupracoval na textu o architektuře. Publikace byla vydána nákladem Ministerstva zahraničních věcí a měla především propagační účel. Jejím hlavním cílem bylo prokázat svébytnost kultury nového státu, která se do té doby pro většinu světa ztrácela v mnohonárodnostním Rakousko–uherském soustátí či byla považována za lokální, nepřilíš

---

⁵⁶¹ Vzhledem k trvalým personálním problémům byl SFÚ nucen práci jemu zadanou státními institucemi u Štencova grafického kabinetu často objednávat (jako např. fotografickou dokumentaci výzkumu Karolína).

⁵⁶² A. Matějček, Z. Wirth, *L'art tchéque contemporain*, Prague 1920; *Modern and contemporary Czech art*, London 1924.

originální odnož německé kultury. Chtěla být jakýmsi protestem proti názoru většiny zahraničních odborníků, že „*české moderní umění nestojí za zmínku*.“⁵⁶³ Oprávněně můžeme předpokládat, že za koncepcí celého projektu stál Wirth, který jej mohl ministru E. Benešovi sám navrhnout. Kniha se však stala, jak napsal J. Pečírka ve své recenzi jejího francouzského vydání, vzhledem velké absenci literatury o českém umění tohoto období, objevem i pro domácí odborníky. Pečírka z toho důvodu požadoval její přepracování a následné vydání v češtině. Za reakci na jeho výzvu lze považovat v roce 1922 vydanou knihu *Česká architektura XIX. století*, na níž měly záhy navázat samostatné publikace věnované sochařství a malířství.⁵⁶⁴ Dokončení této série však již vytížený Matějček nedokázal zrealizovat.

Z Matějčkovy korespondence Wirthovi se dovídáme, že jej právě on přivedl na myšlenku napsat česky psané dějiny světového umění a přesvědčil jej o velké důležitosti tohoto kroku, který měl české dějiny umění uvést „*do světových relací*“⁵⁶⁵ a současně měl být zásadním příspěvkem pro zařazení naší země mezi kulturní státy Evropy. J. Pečírka v krátké zprávě o zahájení sešitového vydávání Matějčkových dějin napsal, že sama existence této publikace „*dokládá výši národní kultury*“.⁵⁶⁶ V popřevratové euforii začal být také připravován další rozsáhlý projekt – dějiny českého výtvarného umění. Nezbytnost této publikace byla silně pocíťována již v předválečném období, současně však bylo zjevné, že vedle topografické řady bude nejnáročnějším podnikem, který bude vyžadovat součinnost řady odborníků. Zjevně dlouho panovala také nejistota, zda stav poznání památkového fondu a odborné zázemí oboru je natolik silné, aby mohl být tento úkol realizován. Návrh, s nímž v roce 1920 přišel V. V. Štech při jednání výboru SVU Mánes o využití nezvykle vysokého výnosu z výstavy Josefa Mánesa,⁵⁶⁷ také počítal spíše s jednosvazkovou příručkou – učebnicí, která „*by stručným způsobem avšak jasnou populární formou zhustila širokému obecenstvu všechny dnešní naše poznatky o minulosti umění v Čechách od prehistorie až do doby nejnovější*“.⁵⁶⁸ Wirth byl tehdy požádán o napsání kapitol o barokní architektuře, o architektuře 19. století, o stavbě města a o zahradách. První návrh koncepce připravil V. Štech, který však v únoru roku 1922 předal vedení redakce Wirthovi. Úvodní sešity sice

⁵⁶³ J. Pečírka (rec.), *L'art tchéque contemporain, par Antoine Matějček et Zdeněk Wirth* (Jan Štenc, Prague 1920), *Umění* 1, 1918–1921, s. 480.

⁵⁶⁴ Viz předmluva knihy A. Matějček, Z. Wirth, *Česká architektura XIX. století*, Praha 1922.

⁵⁶⁵ J. Pešina, Doslov, in: Antonín Matějček, *Cesty umění*, Praha 1984, s. 243.

⁵⁶⁶ J. Pečírka (rec.), Antonín Matějček, *Dějepis umění*, *Umění* 1, 1918–1921, s. 480.

⁵⁶⁷ Předmluva, in: Z. Wirth (red.), *Dějepis výtvarného umění v Čechách, I. díl, Středověk*, Praha 1931, nestr.

⁵⁶⁸ Dopis V. V. Štecha Z. Wirthovi, 25. 9. 1920, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–40, sv. 5.

vyšly již v následujícím roce,⁵⁶⁹ rozsah publikace však se oproti původně navrhované stručné příručce zásadním způsobem rozrostl, předpokládaných 500 stran nakonec prakticky dosáhl první díl věnovaný středověku, který vycházel až do konce roku 1931.⁵⁷⁰ Redakce, stále pod Wirthovým vedením počítala s tím, že na něj bude bezprostředně navazovat zpracování dalších epoch, patrně vzhledem k vrcholící hospodářské krizi, byla však nucena od svého záměru upustit.⁵⁷¹ O dokončení celého projektu Wirth uvažoval, jistě i z ideologických důvodů, v roce 1940, následné výrazné omezení veškeré vydavatelské činnosti ovšem opět způsobilo, že zůstalo pouze u předběžného návrhu.⁵⁷² Z pochopitelných důvodů se Wirth autorsky na vydaném prvním díle nepodílel, redakce takto rozsáhlého projektu, na němž se podílelo několik odborníků, však byla bezesporu značně náročným úkolem vyžadujícím velké zkušenosti a odbornou erudici. Recenze A. Birnbaumové ve *Věstníku Klubu Za starou Prahu*, v níž omezovala Wirthův podíl na napsání stručného úvodu, se jej jistě oprávněně dotkla (viz kap. B)1.2a) Klub Za starou Prahu – hlavní koordinátor památkové péče).

Již v první polovině 20. let bylo zjevné, že *Dějepis výtvarného umění v Čechách* nesplní v blízké době stále intenzivněji pociťovaný požadavek po stručné, všestranně využitelné příručce. Tento nedostatek měla alespoň částečně odčinit publikace napsaná V. Birnbaumem, A. Matějčkem, J. Schránilem a Z. Wirthem a vydaná ve Wirthově redakci v nakladatelství Vesmír v roce 1926.⁵⁷³ Svou koncepcí knihy s velkými reprodukcemi doprovázenými relativně stručnými komentáři se do značné míry blížila předválečným *Uměleckým pokladům*. Výběr reprodukováných uměleckých děl však byl velmi striktně omezen na nejvýznamnější, případně pro dané období nejtypičtější artefakty, které byly

---

⁵⁶⁹ Byla opět zvolena v této době u větších projektů velmi využívaná sešitová forma. Ta představovala vlastně určitý tip splátkového prodeje, kterým se stávala publikace přístupnější i pro méně movité kupce.

⁵⁷⁰ Z. Wirth (red.), *Dějepis výtvarného umění v Čechách, 1. díl, Středověk*, Praha 1931, nestr.

⁵⁷¹ Jak je uvedeno v předmluvě, ani k vydání prvního dílu zdaleka nestačily prostředky ze zmiňované Mánesovy výstavy a kromě státního příspěvku, bylo využito řady sponzorských darů. Ani s jedním z těchto zdrojů nebylo možné v období krize počítat.

⁵⁷² Návrh koncepce *Dějepis výtvarného umění v českých zemích*, 23. 1. 1940, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karta W–A–40, sv. 7. Wirth zde uvažuje o zásadních změnách koncepce. V prvé řadě měl být sledován vývoj umění v jednotlivých epochách jednotně, bez rozdělení do kapitol podle výtvarných oborů. Každé části měly být předřazeny rozsáhlejší úvody zasazující české umění dané epochy do celoevropského kontextu. Předpokládal také rozšíření o moravské umění.

⁵⁷³ Z. Wirth (ed.), *Československé umění, 134 reprodukce vynikajících architektur, plastik, maleb a prací uměleckého řemesla v Československu od pravěku do doby současné*, Praha 1926.

seřazeny chronologicky, což umožňovalo vytvořit si snáze představu o charakteru umění daného období. Výrazné omezení textové části však bylo považováno za jistý handicap.

Nejkvalitnějším a nejrozsáhlejším přehledem vývoje českého umění vydaným v meziválečném období se tak stala část věnovaná tomuto tématu v rozsáhlém projektu *Československé vlastivědy*. Tato encyklopedie měla u příležitosti 10. výročí vzniku nové republiky zmapovat všechny sféry současného života i historie národů i národnostních menšin žijících na jejím území. Wirth byl pověřen, bezesporu především vzhledem ke své úřední funkci, redakcí VIII. svazku, který měl být věnován umění. Vedle kapitol týkajících se výtvarného umění, zde byly zpracovány i dějiny hudby a divadla. Průkopnictví uměleckohistorické kapitoly nespočívá pouze ve zmiňované komplexnosti přehledu českého umění od pravěku až do současnosti, ale i v zařazení vývoje umělecké tvorby v dalších částech republiky – na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku⁵⁷⁴ a zahrnutí umění národnostních menšin – v prvé řadě německé, ale i maďarské a židovské. To byly oblasti, kterými se český dějepis umění do té doby prakticky nezabýval a vyjma umění německé menšiny zůstávaly zcela mimo okruh zájmů i odborníků jiných národností. Wirth i jeho spolupracovníci si byli plně vědomi toho, „že snaha všimati si stejně spravedlivě umění celé oblasti státní naráží na nedostatek spolehlivých vědeckých prací průpravných ...“⁵⁷⁵ Přesto se rozhodli riziko sporného výsledku podstoupit a zadání dostat. Wirth při tvoření celkové struktury přijal hledisko použité poprvé již při zpracování *Uměleckých pokladů* a všeobecně v této době akceptované i většinou německy píšících vědců v Československu. Pro umění do roku 1848 zvolil teritoriální vymezení, pozdější tvorba byla rozčleněna do kapitol podle národností umělců. K přípravě projektu Wirth přizval odborníky, kteří mu byli v té době názorově nejbližší. Větší část textu byla dílem A. Matějčka, který zpracoval české i moravské malířství a sochařství a E. Pocheho, jenž se věnoval architektuře. Kapitoly o slovenském a židovském umění napsal J. Polák, kapitolu o německém umění na území republiky v 19. a 20. století Wirth svěřil R. Hönigschmidovi a umění maďarské menšiny na jihu a východě Slovenska Dvořákově žačce Alžbětě Mayerové. Wirth byl autorem stručného úvodního textu a závěru, v něm se především vyrovnával s přibývajícími prohlášeními německých vědců, v této době stále více spíše ideologicky než odborně podloženými, o českém umění jako pouhé odnoži německého. Těmto názorům bez nacionálního akcentu oponoval, když napsal: „*Symbiosa*

---

⁵⁷⁴ Podkarpatská Rus byla nakonec z konceptu práce vypuštěna, jednak z důvodů zásadní odlišnosti charakteru jejího umění, jednak vzhledem k absenci jakékoliv odborné literatury o ní.

⁵⁷⁵ Z. Wirth, Úvod, in: Z. Wirth (red.), *Československá vlastivěda, VIII., Umění*, Praha 1935.

s Němci a Maďary neubrala výtvarnému umění v zemích České koruny a horních Uher na rázovitosti, která pramení z krajinných zvláštností, z charakteru půdy a života na ní, z domácích materiálů, z celkových kulturních poměrů národa a ze schopnosti země i lidu, pokud dovedou asimilovati jiné národy a jich umělce ke svému prostředí. I v průměrně evropském rázu umění zemí dnes československých, bez ohledu na národnost, rasu nebo příslušenství umělce, vyniká osobitá odlišnost uměleckých projevů v architektuře, plastice, malbě i uměleckém řemesle.⁵⁷⁶ Na tehdy často kladenou otázku, proč je umění na našem území do značné míry nepůvodní, závislé na cizích vzorech, odpověděl, že to souvisí s tím, že se rozvíjelo na jedné z největších kulturních křižovatek Evropy a „již z toho plyne důsledek, že se tu vývoj dál pod neustálým vlivem nejen blízkého okolí, ale i vzdálené ciziny, že se tu stále ochotně přejímalo a více nebo méně zpracovávalo cizí myšlenkové i tvarové bohatství.“⁵⁷⁷ Přes tyto proklamace byla u českých historiků umění první republiky velmi čitelná snaha po vymezení etap, kdy dochází k opačnému procesu, tedy „k uměleckému oplodnění Evropy uměním z Čech.“⁵⁷⁸ Tato tendence jistě souvisela s hledáním sebevědomí mladého státu a byla i jakýmsi pokračováním procesu národního obrození. O významu, jaký Wirth publikaci přikládal svědčí i to, že nakladatele žádal o její zaslání vybraným evropským historikům umění. V koncepci průvodním dopisu je potom za redakci prosil o sdělení jejich názoru na ní.⁵⁷⁹ Případné došlé odpovědi se však bohužel nepodařilo nalézt.

Významný podíl měl Wirth i na úspěšném dokončení projektu korpusu české středověké malby, který připravoval A. Matějček se svými studenty v druhé polovině 30. let. Zásahu na tom, že vydavatelem nákladné publikace se nakonec stalo přímo Ministerstvo školství a národní osvěty, lze nepochybně připsat především jemu.

Kromě uvedených projektů se Wirth po celé sledované období věnoval velmi intenzivně přípravě soupisů památek, zpočátku především jako autor, později převážila organizační činnost. Angažoval se v redakci topografické řady vydávané Archeologickou komisí a stal se duchovním otcem stručnější edice připravované Státním fotoměřickým ústavem po vzoru německých soupisových příruček (viz kap. C)3.2)b) Příprava vydání českého „Dehia“).

---

⁵⁷⁶ Z. Wirth, Část třetí: závěry a přehledy, in: Z. Wirth (red.), *Československá vlastivěda, VIII., Umění*, Praha 1935, s. 318.

⁵⁷⁷ Tamtéž.

⁵⁷⁸ Tamtéž, Wirth zde určil za tyto periody umění doby Karla IV. a Václava IV. a vrcholně barokní umění.

⁵⁷⁹ Koncept dopisu psaný Z. Wirthem, duben 1935, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W-A-40, sv. 1 (Vlastivěda).

3. Uměleckohistorické studie

1) Metodologický přístup

Wirthův přístup k výzkumu v oboru dějin umění byl ovlivněn několika základními faktory. Prvním z nich bylo již zmiňované rozhodnutí, které uzrálo patrně v období kolem roku 1910, považovat za těžiště své práce více organizační záležitosti spojené s přípravou větších vydavatelských podniků či redaktorstvím časopisů a aktivity směřující k záchraně ohrožených památek, než vlastní vědecký výzkum. Vedlo jej k tomu patrně několik důvodů – jednak přesvědčení o aktuální větší důležitosti organizační činnosti a o svém nadání k ní, jednak možné pochybnosti o dostatečnosti svého vzdělání a schopností pro čitelný zásah do vědy o umění. Soustavná vědecká činnost navíc nutně vedla ke značné izolaci od společnosti, což bylo v rozporu s jeho osobním charakterem. Kramářovo a Birnbaumovo rozhodnutí stát se soukromými badateli pro Wirtha nepřicházelo v úvahu z ekonomických důvodů. S velkou pravděpodobností jej však tato dráha ani příliš nepřitahovala.

Zdá se, že přenechal témata, která v té době byla v české uměnovědě považována za profilová – celá oblast středověkého umění, složité otázky vývoje architektonického prostoru či metodologické otázky oboru, podle jeho názoru povolanejšími, tedy absolventům Vídeňské školy a sám se vydal zcela jiným směrem. Je nutné říci, že však výběrem témat často velmi citlivě reagoval na aktuální tendence v uměleckohistorickém oboru. Zájem o barokní gotiku či o historizující architekturu 19. století byl ve své době bezesporu velmi progresivní. Wirth jistě vycházel i z ideje Vídeňské školy, že není malých témat, respektive úpadkových období. V řadě svých zájmů byl veden i touhou po zaplnění zcela bílých míst ve vývoji českého umění, která mohla být opět motivována zmiňovaným pocitem zodpovědnosti za obor (české zahrady, lidové umění, fotografie, šlechtická sídla a další). Wirthův velký přínos je právě v tom, že odborný výzkum řady oblastí zahájil a vytýčil hlavní okruhy otázek, na které mělo další bádání hledat odpovědi.

Jeho pozornost poutala prakticky výlučně umělecká tvorba na českém území. Umění jiných evropských zemí sice sledoval, považoval však za přínosné se jím zabývat pouze pro pochopení kontextu domácího umění. Cílem jeho textů o evropské zahradě či evropské moderní architektuře bylo především rozšířit povědomí o těchto oblastech mezi českou veřejností a otevřít tak cestu k pochopení nových názorů. Neměly tedy vědecké ambice a byly především komparací zahraniční literatury. Motiv osvěty, tedy propagačního působení na veřejnost, v českém prostředí přetrvával od doby národního obrození a i v první polovině 20. století byl velmi silný. Vědomí kolektivní soudržnosti malého národa souviselo s pocitem

spoluzodpovědnosti každého za život, ve Wirthově případě za duchovní rozvoj, jeho členů. Bez této motivace by jistě vznik i další existence nového státu nebyly myslitelné. U Wirtha byla uvedená tendence patrně ještě podpořena pedagogickou praxí a tím, že vyrůstal v mnohočlenné rodině.

Ve svých uměleckohistorických textech vycházel vždy z důkladné znalosti české historické architektury řady regionů, všech období i kvalitativních úrovní získané při soupisové praxi. Díky velmi kvalitnímu vzdělání Gollovy historické školy byl schopen vynikající orientace v pramenech. Své vzdělání historika však nezapřel ani v jiném směru – vlivům na uměleckou tvorbu přicházejícím z oblastí mimo tuto sféru přikládal vždy relativně velký význam. Hlavním popudem ke vzniku barokní gotiky mu bylo úsilí opatů po prosazení starších řeholních řádů, tedy jejich snaha po cíleně historizujícím vzhledu kostelů. Umění v Čechách kolem roku 1800 ovlivnila mimo jiné sekularizace klášterů, „*částečné zrušení roboty a tím zdražení režie všech podniků, rostoucí gravitace šlechty od Prahy k Vídni a na konec i státní krach 1811 a všeobecné ochuzení českých zemí po válkách napoleonských...*“⁵⁸⁰

Tato tendence, která nikdy u Wirtha nepřevážila ke zjednodušenému výkladu rozvoje a úpadku umění v závislosti na politických a hospodářských poměrech, výrazně slábne v období první republiky. V té době, bezpochyby pod vlivem pojetí Vojtěcha Birnbauma a později i jeho žáka Oldřicha Stefana, se mnohem více zaměřuje na ryze formální rozbory především barokní architektury (texty o Valdštejnské architektuře, zámku v Chlumci nad Cidlinou).⁵⁸¹ Wirth přejímá jejich propracované konstrukce vývoje formy neberoucí příliš v potaz kulturní ani politickou historii a do značné míry rezignuje v tomto směru na vlastní názor. Sám nikdy k rozsáhlým teoretickým konstrukcím nepřistoupil, jednak patrně z nedůvěry ve své schopnosti, jednak i z obecné nechuti k příliš teoretickému uvažování, kterou sám přiznával. Chápal sice požadavek soudobé uměleckohistorické vědy vytvářet generalizující vývojové

---

⁵⁸⁰ A. Matějček, Z. Wirth, *Česká architektura XIX. století*, Praha 1922, s. 5.

⁵⁸¹ V duchu v té době převažující představy o „*uzavřených stylových cyklech*“ Wirth ve svých studiích postupoval tak, že situoval konkrétní umělecké dílo do příslušného cyklu (K. Srp, Situace českého dějepisu umění ve dvacátých letech, in: *Kapitoly z českého dějepisu umění*, 2, Praha 1986, s. 94) a určil v jeho kontextu progresivní a regresivní formální motivy. V případě Valdštejnského paláce tak např. dovozoval, že „*v základě je dispozice palácové budovy i schéma jejího průčelí jakož i charakter vnitřních prostorů renaissanční, kdežto nové cítění architektonické projevuje se ve velikém pojetí obrysného celku a v podrobnostech dispozice, prostorové kompozice i fasádového členění.*“ (Z. Wirth, Valdštejn a současné umění, in: *Doba bělohorská a Albrecht z Valdštejna*, Praha 1934, s. 180.) Při kritičtějším hodnocení však tyto jeho rozbory nevyznívají většinou příliš přesvědčivě.

konstrukce, vnitřně však, zdá se, byl spíše přesvědčen o tom, že při stávajícím stupni poznání historických uměleckých děl v českém prostředí je předčasné takovéto konstrukce vytvářet.

S vlivem Vídeňské školy bezpochyby souvisel i Wirthův zájem o soudobou architekturu, který v celém období jeho odborné kariéry rovnocenně doprovázel pozornost, kterou věnoval staršímu umění.

Ve 20. a 30. letech se Wirthovy aktivity související s jeho vysokou úřední funkcí, členstvím v řadě spolků a redakcí několika rozsáhlých vydavatelských podniků natolik zintenzivnily, že se vlastní badatelské činnosti ještě více vzdálil. Rozšířilo se sice spektrum otázek, kterým se věnoval, vybíral si však témata úžeji vymezená, nevyžadující soustavné dlouhodobější studium.⁵⁸² Často se zabýval rovněž tématy, která souvisela s jeho úředními aktivitami.⁵⁸³ Samostatná vědecká činnost se tak v tomto období stala pro Wirtha pouze doplňkem jiných aktivit a on sám, vědom si tohoto stavu, v korespondenci konstatuje, že psaní se může věnovat pouze o dovolené.

---

⁵⁸² Takový charakter mají například jeho texty o českých neorenesančních architektech, o J. Gočárovi či D. Jurkovičovi.

⁵⁸³ Zájem o osobnosti z minulosti oboru byl spojen s jeho snahou o vybudování památkového archivu. O Klementinu, o Dobříšském zámku či o Karlově Koruně psal v souvislosti s jejich probíhající rekonstrukcí.

2) Soupisové projekty

a) Topografický projekt Archeologické komise

i) Období před rokem 1918

Archeologická komise byla založena jako nová sekce České akademie věd a umění⁵⁸⁴ roku 1893. Byla řízena přímo prezidentem Akademie Josefem Hlávkou a jejím hlavním úkolem se stal *Soupis* památek v zemích Království českého.⁵⁸⁵ Přípravné práce na tomto projektu byly zahájeny v roce 1895, redakční výbor tehdy tvořili Josef Ladislav Píč, František Xaver Borovský, Karlem Boromejským Mádl a Bohumil Matějka. Autorem celkové koncepce, vycházející především z německých vzorů, se stal vůdce celé této zakladatelské generace českých dějin umění Karel Chytil, který program vysvětlil ve svém článku v časopise *Osvěta* v roce 1894.⁵⁸⁶ Z něho vycházející pravidla byla potom v tištěné formě k dispozici budoucím autorům. Vzorem pro zpracování jednotlivých okresů se měl stát první svazek vydaný v roce 1897 K. B. Mádlm zahrnující kolínský politický okres.⁵⁸⁷ *Soupis* měl postupně obsáhnout celé České království tedy 93 politických okresů, kterým měly odpovídat samostatné svazky. Pro některá města a další významné lokality byly plánovány samostatné díly (především Praha, Plzeň, Kutná Hora, Karlštejn, zámek Roudnice nad Labem a později i další). Celkově tedy tento velkorysý projekt počítal s vydáním více než 100 publikací v českém jazyce a stejného počtu jejich německých mutací.⁵⁸⁸

Z. Wirth patrně považoval své zapojení do tohoto vydavatelského podniku za výborný počátek své umělecko-historické praxe, způsob, jak získat zkušenosti s popisem a tříděním velmi různorodého materiálu, vyhledáváním odborné literatury a obeznámením se s velkým množstvím uměleckých děl. Navíc koncepce *Soupisu* vyhovovala jeho již zmiňovanému

---

⁵⁸⁴ Oficiální název byl Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. V textu je uváděna zkrácená forma často používaná i v tehdejší literatuře.

⁵⁸⁵ O historii umělecko-historické soupisové literatury v našich zemích viz především E. Poche, Úvod, in: *Umělecké památky Čech*, 1, Praha 1977, s. 13-20; J. Marešová, Soupisový projekt Archeologické komise, in: J. Marešová (ed.), *Václav Karel Vendl, Edice nedokončeného soupisu uměleckých památek politického okresu pardubicko-holicko-přeloučského*, Praha 2007, s. 9-13.

⁵⁸⁶ K. Chytil, O inventáři uměleckých památek, in: *Osvěta* 24, 1894, s. 717-727.

⁵⁸⁷ K. B. Mádl, *Politický okres Kolínský, Soupis památek historických a uměleckých od pravěku do počátku 19. století*, 1, Praha 1897.

⁵⁸⁸ První německý díl vyšel již v roce 1898 a byl překladem Mádlův soupisu kolínského okresu (viz pozn. 587).

pojetí vlastní činnosti především jako služby oboru. Topografii přitom považoval za neodmyslitelné východisko jak dějin umění,⁵⁸⁹ tak i památkové péče.⁵⁹⁰

Na počátku ledna roku 1900, tedy v době, kdy vyučoval na reálce na Malé Straně, Wirth sám nabídl, patrně na popud svého vysokoškolského učitele B. Matějky, Archeologické komisi napsání *Soupisu* památek v politickém okrese Vysoké Mýto.⁵⁹¹ Do Vysokého Mýta se přestěhoval s rodinou v dětství, takže město, které považoval za svůj domov, i jeho okolí důkladně znal. Pro posouzení své způsobilosti pro tento úkol přiložil popis významné středověké památky - vysokomýtského děkanského kostela, který, jak sám napsal, připravil během uplynulých vánočních prázdnin. I když musíme předpokládat, že se touto stavbou zabýval již dříve během svých studií, kdy k tomu měl jedinečnou příležitost, protože kostel procházel zásadní rekonstrukcí, je překvapující, za jak krátkou dobu byl schopen napsat tak erudovaný (a dodnes moderní) text nejen o jeho komplikované stavební historii ale i o vnitřním vybavení, zvláště bereme-li v úvahu, že se jednalo o jeho první větší odbornou studii. Předložená ukázka byla přijata a 31. května téhož roku Archeologická komise jménem Josefa Hlávky svěřila Wirthovi *Soupis* okresu.⁵⁹² Jak sám napsal, jeho kompletní koncept měl připraven již na konci září tohoto roku,⁵⁹³ příprava na závěrečné státní zkoušky však oddálila jeho přepsání do čistopisu, takže jej nakonec odeslal až v dubnu následujícího roku.⁵⁹⁴ V doprovodném dopise tehdy uvedl: „*Předložený rukopis jest má první větší literární práce v tomto oboru, doufám však, že – když nedostihuje svazky dotavad vydané – aspoň hluboko pod nimi nestojí.*“⁵⁹⁵ Garantem textové části *Soupisů* byl po celé předválečné období K.

---

⁵⁸⁹ Soupis „*Má především objeviti a zaznamenati, poněkud i utřídití materiál pro soustavné dějiny umění v království...*“ („S. H.“ [Z. Wirth], Umělecká topografie Království českého, in: *Nová česká revue* 1, 1903-1904, č. 6, s. 462).

⁵⁹⁰ „*Druhý úkol Soupisu je praktický; má být pokud možno zevrubným inventářem všech zachovaných uměleckých předmětů všech dob, všech slohů a všech odvětví umělecké činnosti.*“ (Tamtéž, s. 462).

⁵⁹¹ „*Podepsaný nabízí se slušně k sepsání: Soupisu památek historických a uměleckých v politickém okrese Vysoko-Mýtském.*“ (dopis Z. Wirtha AK ČAVU, b. d. [leden 1900 p. a.], A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, složka okres Vysoké Mýto).

⁵⁹² Koncept dopisu AK ČAVU Z. Wirthovi, 31. 5. 1900, A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, složka okres Vysoké Mýto.

⁵⁹³ Dopis Z. Wirtha řediteli kanceláře AK Josefu J. Kořánovi, 3. 12. 1900, A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, složka okres Vysoké Mýto.

⁵⁹⁴ Dopis Z. Wirtha AK ČAVU, 5. 4. 1901, A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, složka okres Vysoké Mýto. Pouze část týkající se archeologických památek byla doplněna později J. Píčem.

⁵⁹⁵ Viz předchozí pozn.

Chytil, který také tento i všechny následující Wirthovy *Soupisy* schvaloval. Koordinátorem celé redakce byla kancelář Komise, která vyřizovala většinu jednání s autory.

Při vlastním provádění soupisu se Wirth řídil již zmiňovanými obecnými redakčními pravidly vydanými Archeologickou komisí. Podrobně svůj postup práce na přípravě rukopisu popsal v článku pro *Československé letopisy musejní* v roce 1904 Soupis památek uměleckých a historických s podtitulem Několik poznámek o praxi a technice díla,⁵⁹⁶ který nám dnes je jedinečným zdrojem informací o metodách tehdejších autorů *Soupisů*.

K posudku odevzdaný rukopis⁵⁹⁷ vysokomýtského okresu Karel Chytil zhodnotil jako pečlivě zpracovaný a zcela vyhovující „zásadám, dle nichž soupisy se řídí.“⁵⁹⁸ Jedinou výhradou byla nevyváženost rozsahu popisu u významných a méně hodnotných předmětů. Wirth později po přímé domluvě s Chytillem některé texty zkrátil.

Tím však jeho odpovědnost za dokončený text nekončila, v následujícím období se na doporučení Komise pokoušel zajistit pro jeho vydání finanční podporu u místních úřadů, obecních zastupitelstev i různých zájmových spolků. Instituce, které pomoc přislíbily, obdržely oficiální dopis podepsaný Josefem Hlávkou, který kromě formální žádosti o podporu obsahoval i krátké vysvětlení koncepce celého projektu. První Wirthova publikace byla nakonec i díky těmto sponzorským darům vydána roku 1902.

Již v průvodním dopise k odevzdávanému rukopisu okresu vysokomýtského Wirth nabízel, pokud bude jeho první text přijat, provedení *Soupisů* v dalších okresech: poličském, chotěbořském, německobrodském, později v prachatickém a strakonickém, protože právě tyto regiony nejlépe zná. Žádal o včasné rozhodnutí o jejich případném přidělení, aby mohl dlouhodoběji sledovat literaturu. Na Chytilovo doporučení⁵⁹⁹ mu Komise svěřila na počátku července roku 1901 prozatím *Soupisy* dvou okresů sousedících s vysokomýtským, Poličky a Chotěboře.

---

⁵⁹⁶ Zdeněk Wirth: Soupis památek uměleckých a historických, Několik poznámek o praxi a technice díla, in: *Československé letopisy musejní* 2, 1904, s. 37-41.

⁵⁹⁷ Většina Wirthových rukopisů vydaných svazků soupisu je uložena v pozůstalosti Z. Wirtha v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze.

⁵⁹⁸ K. Chytil, Zpráva o „Soupisu v politickém okresu Vysokomýtském od Zd. Wirtha“, A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, složka okres Vysoké Mýto.

⁵⁹⁹ Tamtéž.

Ještě během prázdnin roku 1901 se Wirthovi podařilo dokončit koncept *Soupisu* poličského okresu⁶⁰⁰ a začal patrně pracovat i na druhém svazku. Na jaře následujícího roku žádal Komisi o přidělení *Soupisu* v okrese Německý Brod se zdůvodněním, že s chotěbořským úzce souvisí a je jednodušší pracovat na nich souběžně.⁶⁰¹ V červenci mu Komise vyhověla.⁶⁰² Na počátku roku 1903 již žádal vyplacení zálohy na honorář za odevzdané rukopisy *Soupisů* okresů Polička a Chotěboř.⁶⁰³ Posudek K. Chytila na chotěbořský okres však je datován až do září roku 1906, druhý se bohužel nezachoval. Vydávání *Soupisů* muselo být v této době výrazně zpomaleno vzhledem k finančním potížím Komise, způsobeným především vyššími náklady na jednotlivé díly ve srovnání s předpokládaným rozpočtem a také velkým počtem odevzdaných rukopisů.⁶⁰⁴ Oba uvedené *Soupisy* nakonec vyšly až v roce 1906.⁶⁰⁵

Během prázdnin v letech 1902 až 1904 pracoval Wirth také na již zmiňovaném *Soupisu* okresu Německý Brod. Tento region však byl velmi rozsáhlý a také se zde nacházela řada významných a tedy na zpracování náročnějších památek. Do roku 1904, podle dopisů Archeologické komisi, zpracoval koncept *Soupisu* ve třech (Německý Brod, Humpolec a Štoky) ze čtyř soudních okresů tohoto politického okresu. Zbýval okres Polná. Dál však patrně nepokročil ani v následujících letech, i když v meziválečném období sám uvedl tento svazek jako připravený rukopis a tuto informaci také převzali autoři pozdějších životopisů a bibliografií. Ve Wirthově pozůstalosti se zachovaly přípravné materiály k soudním okresům Humpolec a Německý Brod.⁶⁰⁶ Podobně jako v případě podkladů k dalším nevydaným

---

⁶⁰⁰ Dopis Z. Wirtha J. J. Kořánovi, 7. 9. 1901, A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, složka okres Polička.

⁶⁰¹ Dopis Z. Wirtha J. J. Kořánovi, 10. 3. 1902, A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, složka okres Polička.

⁶⁰² Koncept dopisu J. J. Kořána Z. Wirthovi, 15. 7. 1902, A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, složka okres Chotěboř.

⁶⁰³ První z nich byl předložen v únoru 1902, druhý v prosinci téhož roku. (Dopisy Z. Wirtha AK ČAVU, 18. 3. 1903 a 5. 6. 1905, A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, složka okres Chotěboř.)

⁶⁰⁴ Wirth byl tehdy žádán, aby v dalších soupisech přísně dodržoval vydané redakční zásady a nepřekročil tak stanovený rozsah. (Koncept dopisu J. J. Kořána Z. Wirthovi, 15. 7. 1902, A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, složka okres Chotěboř.)

⁶⁰⁵ Z. Wirth, *Politický okres poličský, Soupis památek historických a uměleckých v Království českém*, 22, ČAVU, Praha 1906. Týž, *Politický okres chotěbořský, Soupis památek historických a uměleckých v Království českém*, 23, ČAVU, Praha 1906.

⁶⁰⁶ Okres Humpolec, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton XXIIIb, sv. 9; okres Německý Brod tamtéž sv. 10.

soupisům, jedná se především o stručné poznámky, popisující stavby či předměty, pořízené většinou přímo během cest, dále citace z pramenů či literatury, výstřižky z novin a fotografie. Tyto materiály jsou převážně seřazeny v souladu se strukturou plánované publikace, tj. abecedně podle obcí.

Již na počátku své učitelské praxe v Kladně, v říjnu 1903, navrhl Wirth Archeologické komisi vypracování *Soupisu* tohoto okresu se zdůvodněním, že na něm může, na rozdíl od jiných, kterým se mohl věnovat pouze o prázdninách, pracovat v průběhu celého roku.⁶⁰⁷ Do konce školního roku se mu skutečně podařilo sepsat památky ve městě a během letních měsíců let 1904 a 1905 ve zbývajících obcích okresu.⁶⁰⁸ K rukopisu *Soupisu* se opět vyjadřoval K. Chytil, který již však s Wirthem, jakožto svým podřízeným (K. Chytil byl ředitelem Uměleckoprůmyslového muzea, kde Wirth začal pracovat), probral připomínky předběžně a opravený text poté doporučil k vydání.⁶⁰⁹ Svazek vyšel v roce 1907.⁶¹⁰

V témže roce Wirth převzal, od tehdy již vážně nemocného B. Matějky, dokončení revize *Soupisu* okresu Litomyšl původně napsaného středoškolským profesorem Josefem Štěpánkem.⁶¹¹ Wirth upravil text týkající se obcí okresu a část věnovanou městu zcela přepsal. Publikace vyšla v následujícím roce.⁶¹² Pod vlivem svého stále se prohlubujícího zájmu o vývoj urbanismu historických měst odpovídajícího aktuálním tendencím zahraničního vědeckého bádání Wirth v textu věnovaném Litomyšli právě tento aspekt výrazně zohlednil. Mimo to rozšířil inventář objektů posunutím hranice doby jejich vzniku až do poloviny 19. století, aby tak mohl zachovat kontinuitu vývoje města až do konce empiru, slohu, který byl pro dochovaný charakter jeho centra do značné míry určující. Těmito inovacemi, zpřesněním popisů, ale i přehledností medailonů jednotlivých lokalit se Wirthovy díly staly nejkvalitnějšími svazky celé této ediční řady Archeologické komise vydanými do 1. světové války.

---

⁶⁰⁷ Dopis Z. Wirtha AK ČAVU, 5. 10. 1903, A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, složka okres Chotěboř.

⁶⁰⁸ Dopis Z. Wirtha AK ČAVU, 5. 6. 1905, A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, složka okres Chotěboř.

⁶⁰⁹ Dopis K. Chytila AK ČAVU, 7. 6. 1907, A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, složka okres Kladno.

⁶¹⁰ Zdeněk Wirth: *Politický okres kladenský, Soupis památek historických a uměleckých v Království českém*, 26, ČAVU, Praha 1907.

⁶¹¹ Dopis Z. Wirtha AK ČAVU, 10. 9. 1907, A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, složka okres Litomyšl.

⁶¹² B. Matějka, J. Štěpánek, Z. Wirth, *Politický okres litomyšlský, Soupis památek historických a uměleckých v Království českém*, 29, Praha 1908.

V roce 1907 byl vydán ještě *Soupis* okresu Stříbro,⁶¹³ který Wirth napsal společně s Jaroslavem Kamperem.⁶¹⁴ Podle Wirthovy biografie z roku 1953 od J. Javůrkové, která vycházela z jeho vzpomínek, jej měl o napsání tohoto *Soupisu* požádat osobně Josef Hlávka.⁶¹⁵ Představitelé sudetských Němců tehdy žádali od zemské pokladny dotaci na zahájení vlastního topografického projektu, který by se zaměřoval na okresy s převahou německého obyvatelstva. Český rukopis měl být připraven během krátkého období od května do prosince 1907, aby mohl být použit jako důkaz, že Archeologická komise ani tyto okresy nevynechává ze svého konceptu. Pro tuto informaci však pochopitelně nebyla nalezena jiná pramenná opora.

Do března roku 1907 je datována Wirthova žádost o přidělení *Soupisů* dalších tří okresů. Od nemocného B. Matějky chtěl převzít smíchovský okres, dále prosil o zadání okresů Náchod a Ledec nad Sázavou.⁶¹⁶ Komise mu vyhověla v případě Smíchova a Náchoda, do tisku však byl nakonec předán pouze druhý z nich. Vyšel v roce 1910 a byl posledním vydaným⁶¹⁷ a současně nejkvalitnějším Wirthovým *Soupisem*.⁶¹⁸ Po zkušenostech získaných při redakci Dvořákova a Matějky roudnického svazku (viz dále), se v něm Wirth důkladně zabýval stavbou i vnitřním zařízením obou nejvýznamnějších zámků (náchodského a ratibořického).

Přípravné materiály ke smíchovskému okresu zůstaly zachovány v pozůstalosti⁶¹⁹ v podobné formě jako v případě okresu Německý Brod. S onemocněním a úmrtím Matějky rovněž souviselo převzetí konečné redakce *Soupisu* Roudnického zámku připraveného tímto Wirthovým profesorem společně s Maxem Dvořákem. Svazek vyšel v roce 1907.⁶²⁰ V roce

---

⁶¹³ J. Kamper, Z. Wirth, *Politický okres stříbrský, Soupis památek historických a uměleckých v Království českém*, 30, Praha 1908.

⁶¹⁴ Spisovatel a novinář, věnoval se literární, divadelní a výtvarné kritice.

⁶¹⁵ Viz pozn. 34, s. 25.

⁶¹⁶ Dopis Z. Wirtha AK ČAVU, 20. 3. 1907, A AV ČR, fond ČAVU, karton 256, i. č. 623.

⁶¹⁷ Některé díly vyšly však také v německých mutacích: v roce 1909 Polička, v roce 1911 Stříbro (Mies), v roce 1913 Náchod a v roce 1928 Kladno.

⁶¹⁸ Z. Wirth, *Politický okres Náchodský, Soupis památek historických a uměleckých v Království Českém*, 34, Praha 1910.

⁶¹⁹ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton XXIIa, sv. 4.

⁶²⁰ M. Dvořák, B. Matějka, *Politický okres roudnický, II, Zámek roudnický, Soupis památek historických a uměleckých v Království Českém*, 27, Praha 1907.

1909 uveřejnil Wirth ve *Volných směrech* recenzi⁶²¹ tohoto *Soupisu*, v níž jako první objektivně zhodnotil velký vědecký přínos Dvořákova podílu i výjimečnost tohoto svazku v rámci topografické řady Archeologické komise. V opozici proti výhradám K. Chytila uvedeným v posudku rukopisu Wirth uvedl, že podle něj text psaný Dvořákem převyšuje dosud vydané díly o několik tříd. V této souvislosti napsal často citovanou větu – „*Trochu evropského vzduchu vane z této publikace, z její formální i obsahové ceny.*“⁶²²

V té době byl Wirth již jako právoplatný člen Archeologické komise často pověřován závěrečnou redakcí, především u svazků k jejichž rukopisům byly jisté odborné výhrady. Tak provedl důkladnou revizi textu *Soupisu* okresu Jáchymov od Richarda Schmidta a závěrečnou redakci *Soupisů* mladoboleslavského⁶²³ a píseckého okresu.⁶²⁴

Období mezi lety 1908 a 1914 můžeme označit za etapu nejintenzivnější a současně nejvšestrannější Wirthovy činnosti. Byl členem řady spolků, redigoval časopisy, psal velké množství článků. I když zaměstnání v Uměleckoprůmyslovém muzeu neposkytovalo tolik volného času jako předchozí učitelská praxe a nemohl se tedy již v takovém rozsahu věnovat přípravě dalších svěřených děl topografie, zachovala se přesto z těchto let řada přípravných materiálů k, z uměleckohistorického hlediska, velmi důležitým *Soupisům*. Nejrozsáhlejší konvolut z nich patří pražskému Novému Městu, pověření k jehož soupisu převzal od B. Matějky.⁶²⁵ Wirth však považoval za velmi důležitou i otázku celkové koncepce pražského *Soupisu* připravovaného již od roku 1897 Archeologickou komisí jako zvláštní část celého topografického projektu. O této problematice uveřejnil v roce 1910 velmi zajímavý článek v *Českém časopise historickém*.⁶²⁶ Nejprve v něm sledoval vývoj celého projektu⁶²⁷ počínaje ustanovením první redakční komise (1897), která plánovala vydat *Soupis* do 8 let. Na počátku

---

⁶²¹ „H“, Roudnický zámek, *Volné směry* 13, 1909, s. 111-113. (V obsahu ročníku je místo signatury „H“, uvedeno jméno Z. Wirtha.)

⁶²² Tamtéž, s. 112.

⁶²³ F. Bareš, *Politický okres mladoboleslavský, Soupis památek historických a uměleckých v Království Českém*, 21, Praha 1905 (autor v předmluvě Z. Wirthovi děkuje).

⁶²⁴ J. Soukup, *Politický okres písecký, Soupis památek historických a uměleckých v Království Českém*, Praha 1910 (v předmluvě autor uvedl: „*Upravení celého rukopisu k tisku, doplnění literatury, vyobrazení atd. a korekturu převzal p. PhDr. Zd. Wirth v Praze.*“).

⁶²⁵ Dopis Z. Wirtha AK, 10. 5. 1908, A AV ČR, fond ČAVU, karton 256, i. č. 615.

⁶²⁶ Z. Wirth, *Soupis památek historických a uměleckých královského hlavního města Prahy*, in: *ČČH* 16, 1910, s. 412-418. Článek vycházel z přednášky v Historickém klubu dne 4. 3. 1909.

⁶²⁷ Opět se zde projevil Wirth historik snažící se charakterizovat historické zákulisí celé problematiky, jehož byl tehdejší stav výsledkem.

nového století, po prvním předběžném studiu, začalo být zjevné, že tento termín je nereálný. Pro zjednodušení postupu byl tedy původní projekt rozdělen podle jednotlivých čtvrtí vnitřní Prahy na Hradčany, Malou Stranu, Staré Město a Nové Město a každá část byla přidělena jednomu či dvěma redaktorům (Antonín Podlaha a Eduard Šittler, K. Chytil, K. B. Mádl, B. Matějka). První svazky, jejichž autory byli A. Podlaha, E. Šittler a Kamil Hilbert, se týkaly Pražského hradu a vyšly v letech 1903⁶²⁸ a 1906.⁶²⁹ V dalších letech se projekt prakticky zastavil, patrně z důvodů velké náročnosti a rozsáhlosti jednotlivých úseků, vytíženosti jejich redaktorů a finanční krize Archeologické komise, která, jak již bylo zmíněno, se v této době negativně projevovala i u *Soupisů* venkovských okresů. Subvenci poskytnutou městem prakticky vyčerpaly první vydané díly, které byly mnohem rozsáhlejší, než se původně předpokládalo. Podle názorů Wirtha, tehdy aktivního člena domácí rady Klubu Za starou Prahu, i dalších zúčastněných stagnace přišla právě ve velmi nevhodné době „za rychlého odstraňování starého rázu města“.⁶³⁰ Wirth se tedy snažil přispět ke koordinaci a rychlejšímu postupu další činnosti tím, že navrhl přesnou koncepci projektu. Ta vycházela z nejmodernější topografické literatury, především z úvodu M. Dvořáka k prvnímu dílu rakouských soupisů,⁶³¹ ze soupisu norimberských měšťanských domů redigovaného Fritzem Traugottem Schulzem⁶³² a z projektu vídeňského soupisu, o kterém byl informován přímo Hansem Tietzem. Předpokládal, že každá čtvrť bude zpracovávána samostatně, bez souborné úvodní části týkající se celého města. S touto představou předložil vzorovou osnovu týkající se jemu přiděleného Nového Města. Její struktura do značné míry vycházela z projektu vídeňského soupisu. Jak naznačují v pozůstalosti zachované podklady ke všem kapitolám,⁶³³ pokročil Wirth v přípravě novoměstského *Soupisu* relativně daleko.

Podobně náročným a rozsáhlým projektem měl být *Soupis* města Plzně, kterému byla v celkovém programu Komise přiznána výsada samostatného svazku. Původně byl v roce

---

⁶²⁸ A. Podlaha, E. Šittler, *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis. Dědictví sv. Prokopa, Soupis památek historických a uměleckých v Království Českém od pravěku do počátku 19. století. Soupis památek Královského hlavního města Praha: Hradčany, Praha 1903.*

⁶²⁹ K. Hilbert, A. Podlaha, *Chrám sv. Víta, Soupis památek historických a uměleckých v Království Českém od pravěku do počátku 19. století. Soupis památek Královského hlavního města Praha: Hradčany I, Praha 1906.*

⁶³⁰ Z. Wirth, cit. v pozn. 625, s. 414.

⁶³¹ M. Dvořák: Einleitung, in: *Die Denkmale des politischen Bezirkes Krems in Niederösterreich, Österreichische Kunsttopographie*, 1, Wien 1907, s. XIII-XXII.

⁶³² Fritz Traugott Schulz, *Nürnberg's Bürgerhäuser und ihre Ausstattung*, Leipzig 1906.

⁶³³ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton XXIIa, sv. 3 (Stavby církevní), sv. 5 (Prameny), sv. 7 (Veřejné stavby profánní), karton XXIIb, sv. 9 (Soukromé domy).

1897 přidělen významným místním odborníkům Josefu Strnadovi, Josefu Škorpilovi a Františku Francovi, kteří se však roku 1911 jeho provádění vzdali a byl tedy nově zadán K. Hilbertovi a Z. Wirthovi. Osnovu budoucího *Soupisu* Wirth vysvětlil v článku uveřejněném již v srpnu roku 1911 v *Plzeňských listech*.⁶³⁴ Vzhledem k podobnému charakteru i velikosti souboru památek se odvolával na koncepci svazků pražského Nového Města, která měla být vzorem i pro tento *Soupis*. Místní činitelé zřejmě přípravné práce bedlivě sledovali, neboť u rychle průmyslově se rozvíjející Plzně byla snaha podrobně zaznamenat mizející ráz starého města. Wirth v duchu svých tehdejších názorů nepovažoval za možné, aby památky brzdily rozvoj města, napsal: „*Není času při tom na sentimentální vzdechy a obchodní a průmyslový rozvoj jich také nemiluje. Nezbyvá tedy než starati se tam, kde je bitva s duchem dnešní doby ztracena, o zachování paměti na bývalý stav.*“ *Soupis* měl být „*epilogem staré Plzně, zrcadlem staré její slávy.*“⁶³⁵

V roce 1913 již Wirth psal v článku ve *Věstníku Kroužku přátel starožitností v Plzni* o připraveném rukopise tohoto svazku, který měl v uvedeném roce za výrazné finanční podpory města vyjít.⁶³⁶ Celý projekt poté přerušila válka a s ní spojené výrazně omezené finanční kapacity i Wirthovo povolání do armády. I tak je však nutné pochybovat, že *Soupis* v této době už byl připraven k vydání (viz dále).

Souběžně pracoval také na topografii Jičínského okresu, o jejíž převzetí byl požádán přímo Archeologickou komisí na jaře roku 1907. Těsně před začátkem první světové války žádala Komise místní představitele o subvence na vydání tohoto *Soupisu*. V konceptu žádosti jej Wirth uvedl již jako připravený k vydání a malá část obsahující několik hesel, která zřejmě měla být použita především při zmiňovaných žádostech o finanční podporu, byla také skutečně vytištěna. Válka zřejmě opět celý projekt přerušila. Koncept *Soupisu* je zachován ve Wirthově pozůstalosti.⁶³⁷

Patrně bez předběžné domluvy s redakcí Komise začal Wirth ještě před válkou soustřeďovat podklady pro *Soupis* hradu Karlštejna, který byl plánován jako samostatný svazek v rámci hořovického okresu. Předpokládal zřejmě, že by po smrti Jana Heraina, kterému byl původně přidělen, *Soupis* převzal. Komise jej však v roce 1916 přiřkla K.

⁶³⁴ Zdeněk Wirth: *Soupis plzeňských památek*, in: *Plzeňské listy* 47, 8. 8. 1911, č. 178, s. 1-2.

⁶³⁵ Tamtéž, s. 2.

⁶³⁶ Zdeněk Wirth: *Soupis památek města Plzně*, in: *Věstník Kroužku přátel starožitností v Plzni* 1, 1913-1914, č. 3, s. 8-10.

⁶³⁷ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton XXIIIa, sv. 2, sv. 7 (Jičín město), sv. 8 (Jičín okres).

Chytilovi.⁶³⁸ Wirth mu ještě během tohoto roku své podklady, obsahující především bibliografii a ikonografii hradu, ochotně předal.⁶³⁹

Jak dokazují četné složky v pozůstalosti, podobně v předstihu průběžně shromažďoval podklady pro *Soupis* řady dalších regionů.⁶⁴⁰ Takto připravoval topografie okresů Hořovice,⁶⁴¹ Jilemnice,⁶⁴² Kutná Hora,⁶⁴³ Rychnov nad Kněžnou,⁶⁴⁴ Tábor,⁶⁴⁵ Trutnov⁶⁴⁶ a Zbraslav.⁶⁴⁷

V průběhu celého období před 1. světovou válkou se Wirth zabýval projektem Archeologické komise i v řadě článků a recenzí. Kromě již zmiňovaného „*praktického návodu k napsání kvalitního rukopisu*“⁶⁴⁸ se v několika textech věnoval i hodnocení celého projektu. První z nich vyšel v roce 1901, tedy ještě před vydáním Wirthova prvního svazku, v *Paedagogických rozhledech*⁶⁴⁹ a měl spíše informativní a tedy propagační účel. Druhý článek z roku 1903 v *Nové české revui*⁶⁵⁰ už můžeme považovat za fundovaný rozbor a kritiku celé koncepce i doposud vydaných svazků, obsahující samozřejmě pro Wirtha⁶⁵¹ nezbytný

---

⁶³⁸ Koncept dopisu AK c. k. místodržitelství v Praze, 8. 2. 1916, A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, sv. Karlštejn.

⁶³⁹ „*Pokládaje za neužitečné mrhání pracovní energií, začínati ab ovo sběr materiálu, když již jsem v něm dospěl dosti daleko, předávám jej slavné Archeologické komisi k dispozici, resp. panu autorovi k užití.*“ (Dopis Z. Wirtha AK ČAVU, 20. 2. 1916, A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, sv. Karlštejn). Jak naznačuje jeho bibliografie, Wirth se však hradem zabýval i později, své podklady, zachované dodnes v pozůstalosti (OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton LVIII), jistě i tak využil.

⁶⁴⁰ Jak vzpomíná V. V. Štech Wirth v kavárně Union „*Z levé kapsy tahal papírky, které ukládal do pravé popsané výpisky o památkách s topografickými údaji.*“ (V. V. Štech, *V zamlženém zrcadle, Vzpomínky*, Praha 1967, s. 141).

⁶⁴¹ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton I, sv. 15.

⁶⁴² OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton I, sv. 6.

⁶⁴³ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton I, sv. 13 (okres Kutná Hora mimo město).

⁶⁴⁴ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton I, sv. 16.

⁶⁴⁵ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton I, sv. 14.

⁶⁴⁶ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton I, sv. 1-2.

⁶⁴⁷ Tamtéž.

⁶⁴⁸ Z. Wirth, cit. v pozn. 595.

⁶⁴⁹ „Z“, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku 19. století* (Vydává Archeologická komise při České akademii, sv. I.-XIII.), *Paedagogické rozhledy* 15, 1901, sešit 3, s. 120-122.

⁶⁵⁰ „S. H.“ [Z. Wirth], *Umělecká topografie Království českého*, in: *Nová česká revue* 1, 1903-1904, č. 6, s. 460-468.

⁶⁵¹ Wirth v těchto případech v sobě nikdy nezapřel původní vzdělání historika.

historický úvod o založení a vývoji projektu. Lze říci, že článek byl objektivní, ale nekompromisní kritikou celého projektu. Patrně i proto jej Wirth uveřejnil pod, pro něj tehdy neobvyklou, signaturou „S. H.“

Po roce 1907, kdy byl Maxem Dvořákem publikován známý úvod k prvnímu dílu rakouské topografie,⁶⁵² si řada aktérů českého *Soupisu* začala uvědomovat nutnost změny jeho koncepce. Mezi nimi byl i Wirth, který při své přednášce na prvním sjezdu na ochranu památek v roce 1908⁶⁵³ zdůraznil požadavek koncepčních změn. Argumentoval nízkou úrovní několika posledních svazků a především „*neobyčejným*“ pokrokem v umělecko-historické vědě v posledních 15 letech pod vlivem Vídeňské školy i novým obsahem pojmu památka. Moderní *Soupis* by měl být po odborné stránce mnohem náročnější, neměl by být jen mechanickým inventářem, ale naopak vědeckým roztříděním a zhodnocením památkového souboru na daném území a jeho zasazením do kontinuity uměleckého vývoje v zemi, případně i v zahraničí. Nový přístup k hodnocení památek by měl vyloučit subjektivní zájem o určité historické období a posunout hranici pro kvalifikaci uměleckého díla jako památky do poloviny 19. století. Wirth předpokládal, že při úpravě redakčních pravidel, která bude spojena s přísnějšími nároky na autory dalších svazků, bude možné pokračovat v zahájené edici. Z následující diskuse vyplynulo, že jednání o reformě topografie bylo již ve vedení Archeologické komisi zahájeno a to především na popud M. Dvořáka, jenž se ho osobně účastnil. Dvořák přitom podmínil možnost přiznání státní dotace projektu právě změnou jeho koncepce.⁶⁵⁴ K vydání nového redakčního řádu skutečně došlo,⁶⁵⁵ i když až v roce 1909.⁶⁵⁶ Již v jeho prvních dvou paragrafech, týkajících se rozsahu *Soupisu*, jsou zahrnuty dva ze tří hlavních požadavků reformátorů: posunutí časového vymezení registrace uměleckých děl až do poloviny 19. století a zahrnutí objektů všech uměleckých oborů a slohů. § 6 týkající se měst zdůrazňuje, mimo jiné, širší zaměření na stavební vývoj urbanistického celku. I když Wirth neměl příležitost tento nový řád ve svých svazcích uplatnit, protože poslední jeho zcela dokončený rukopis byl redakci odevzdán ještě před jeho vydáním, řídil se požadavky vyšší vědecké úrovně od počátku své práce na *Soupisech*. Jak napsala Vlasta Dvořáková: „*Wirthovy Soupisy se však svou koncepcí radikálně liší od dosavadních. Znamenají pokrok v pracovním postupu, a to nejen uplatněním empiricky zpřesněné metody*

⁶⁵² M. Dvořák, cit. v pozn. 630.

⁶⁵³ Přetištěno – Z. Wirth, Preventivní ochrana památek, in: *Československé letopisy musejní* 2, 1909, s. 58-62.

⁶⁵⁴ O státní subvenci psal Wirth v článku - Nutnost státní subvence na soupis, in: *Den* 1, 23. 2. 1907, s. 3.

⁶⁵⁵ Byl přijat na schůzi AK 19. 2. roku 1909. (A AV ČR, fond ČAVU, i. č. 557, sign. III. C371.1.)

⁶⁵⁶ Řád v příčině soupisu památek v království Českém, A AV ČR, fond ČAVU, karta 255, i. č. 607.

*stylové analýzy, podepřené silou konkrétních faktů, nýbrž také novým zaměřením na svázanost každého jednotlivého objektu s prostředím, prostě uplatněním rozšířených hledisek.*⁶⁵⁷

Intenzivní činnost při přípravě a vydávání *Soupisů* byla u Wirtha doprovázena, jak již bylo zmíněno, i velmi aktivní podporou celého projektu v tehdejším odborném tisku. Kromě statí věnovaných celkové koncepci sem patří i recenze vycházejících svazků. Jeho hodnocení bylo vždy objektivní, věcné a nevyhýbající se ani ostré kritice.

---

⁶⁵⁷ V. Dvořáková, Zdeněk Wirth a potřeba dějin výtvarného umění, *Umění* 27, 1979, s. 1.

ii) Období první republiky

Během 1. světové války Archeologická komise nepřerušila svoji činnost, naopak velmi pravidelně se scházela, a i když dotace na vydávání *Soupisů* byly prakticky přerušeny a z toho důvodu tak i zastaveno jejich vydávání, nepřestala se připravovat na příznivější podmínky. Během převratu v roce 1918 i v důležitém následujícím období počátků republiky byla vedle Klubu Za starou Prahu nejdůležitější nestátní organizací podílející se na diskuzích o vytvoření nového systému ochrany památek. V této době a i ve 20. letech byl jejím předsedou Karel Chytil. Nejvýznamnějším organizátorem její činnosti byl však Antonín Podlaha ve funkci referenta, redaktora soupisového projektu i časopisu *Památky archeologické*, jehož byla spoluvydavatelem.

Z. Wirth se jako člen komise účastnil již její první popřevratové plenární schůze v listopadu 1918 a po té pravidelně prakticky všech zasedání pořádaných přibližně 4x ročně, většinou nevynechával ani schůze tzv. umělecko-historické sekce konané v přibližně stejných intervalech. I z toho je patrné, jak velký význam činnosti této organizace i v nových podmínkách přikládal, a to zřejmě především s ohledem na to, že byla hlavním vydavatelem *Soupisů* památek. Wirth byl ve stálém a úzkém kontaktu s Podlahou, s nímž projednával další koncepci vydávání *Soupisů*. Ze své pozice na Ministerstvu školství a národní osvěty prosazoval komisi každoroční dotaci ze státního rozpočtu, která byla určena na vydávání nových svazků. Jak vyplývá ze zachovaných dokumentů, na základě svého vlivu se mu dařilo prosazovat také dotace z české zemské pokladny.⁶⁵⁸

Přes velký zájem většiny členů komise se však během celých 20. let nepodařilo zdaleka navázat na dynamiku soupisového projektu v předválečné době. Již roku 1919 byly sice uváděny rukopisy několika svazků jako připravené k vydání, či připravené k odevzdání během několika měsíců, nebyl však dokončen ani jeden z nich.⁶⁵⁹ Většinou se jednalo o svazky hotové v konceptu již před válkou, jejichž autorem či spoluautorem byl právě Z. Wirth. V prvé řadě byl vždy jmenován rozsáhlý *Soupis* památek města Plzně, na němž Wirth spolupracoval s Kamil Hilbertem a později i s Ladislavem Lábkem. Během schůze komise v říjnu 1919 Wirth uvedl, že on sám již text dokončil, Hilbert, který zpracovával část věnovanou sakrálním stavbám, ji měl doplnit během několika měsíců.⁶⁶⁰ Z korespondence

---

⁶⁵⁸ Zápis z plenární schůze AK, 28. 3. 1919, PA 31, 1919, s. 49.

⁶⁵⁹ Zápis ze schůze odboru umělecko-historického, 29. 10. 1919, PA 31, 1919, s. 169.

⁶⁶⁰ Tamtéž.

Hilberta s Archeologickou komisí během 20. let vyplývá, že na dokončení své části pracoval ještě po celé toto desetiletí.⁶⁶¹ Rukopis však přesto jistě ještě před svou smrtí odevzdal, jak vysvítá z opakované (patrně marné) žádosti jeho potomků o vyplacení honoráře.⁶⁶² Část textu se zachovala ve Wirthově pozůstalosti, spíše se však jedná o pracovní verzi autorem na řadě míst opravovanou, než o čistopis určený k přetištění. Ve Wirthově pozůstalosti jsou uloženy též jeho části *Soupisu*, ty jsou ovšem v podobné formě jako výše zmiňované koncepty nevydaných soupisů.⁶⁶³

Druhým Wirthovým urgovaným svazkem byl *Soupis* jičínského okresu. I on byl při řadě schůzí uváděn jako připravený k vydání, také v tomto případě k němu však již nedošlo. V roce 1919 byl Wirth přizván ke spolupráci při dokončení *Soupisu* krumlovského okresu, jehož první část, věnovaná lokalitám mimo historické město, byla vydána roku 1918. Po smrti jednoho ze spoluautorů, architekta Josefa Sedláčka, se archivář František Mareš obrátil na Komisi o pomoc při revizi a doplnění textu věnovaného památkám Českého Krumlova.⁶⁶⁴ Komise doporučila Wirtha, který se ještě v témže roce začal zmiňovanému úkolu věnovat. Po Plzni se právě tento díl měl stát druhým nejvýznamnějším a nejrozsáhlejším svazkem projektu v následujících letech. I zde však vše skončilo těsně před úplným dokončením, podobně jako v případě dalšího projektu – revize staršího vydání *Soupisu* okresu České Budějovice, vydaného roku 1900 Josefem Branišem.⁶⁶⁵ V průběhu přípravy německé mutace tohoto posledně zmíněného svazku, kterou byl Wirth pověřen ještě před válkou, zjistil nutnost přepracování a výrazného doplnění české předlohy. Dodatky měly vyjít společně s německou verzí i česky v samostatném doplňkovém sešitě. Zásadním nedostatek Branišova textu byla absence rozsáhlejšího popisu zámku v Hluboké nad Vltavou. Svazek věnovaný tomuto objektu plánoval vydat také samostatně, přičemž ke spolupráci na něm Wirth přizval jako odborníka na malířství Rudolfa Kuchynku. Bohužel i v tomto případě byl výsledkem pouze torzální koncept ve Wirthově pozůstalosti.⁶⁶⁶

---

⁶⁶¹ A AV ČR, fond ČAVU, karton 257, i. č. 627, sv. Plzeň.

⁶⁶² Tamtéž.

⁶⁶³ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton XIX, (kromě sv. 5).

⁶⁶⁴ Rukopis J. Sedláčka a F. Mareše je uložen spolu s Wirthovými přípravnými materiály v kartonu XXV Wirthovy pozůstalosti (OD ÚDU AV ČR).

⁶⁶⁵ J. Braniš, *Politický okres česko-budějovický, Soupis památek historických a uměleckých v Království Českém*, 8, Praha 1900.

⁶⁶⁶ Podklady k této revizi viz OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton I, sv. 8.

Ještě méně Wirth pokročil při přípravě řadou historiků i historiků umění očekávaného a vlastně dodnes chybějícího *Soupisu* památek Kutné Hory. Při přípravě tohoto svazku se roku 1919 připojil ke Karlu. B. Mádlovi, kterému byl projekt svěřen již na konci 19. století, ale zdravotní problémy mu stále více komplikovaly práci. Po smrti Chytila roku 1934 Wirth převzal dokončení svazku věnovaného hradu Karlštejn, jehož historií se zabýval již dříve i v souvislosti se svým působením v jeho správním výboru.⁶⁶⁷

Pokud shrneme Wirthův autorský přínos akademickému soupisovému projektu během celého dvacetiletí trvání první republiky, musíme zkonstatovat, že se mu nepodařilo dokončit jediný rukopis z těch, které byly připraveny již v předchozím předválečném období a ani zásadním způsobem rozpracovat žádný nový projekt. Časově náročná práce v ministerstvu a navíc aktivita v řadě institucí či spolků Wirthovi nemohla poskytnout dostatečně dlouhé časové období, které by mohl věnovat velmi zdlouhavému přepisu konceptů a úpravě textů do formy publikovatelných čistopisů, natož intenzivnímu terénnímu výzkumu bezpodmínečnému u nových projektů.⁶⁶⁸ Ani koncepty uložené v jeho pozůstalosti bohužel neumožňují jejich novodobé vydání, protože se většinou jedná o nesouvislý text, spíše krátké informace k jednotlivým objektům. Je však možné, že se ještě podaří najít rukopisy alespoň těch *Soupisů*, které jsou v pramenech uváděny jako odevzdané redakci – především plzeňský a krumlovský svazek.⁶⁶⁹

Kolem roku 1930 došlo mezi členy Archeologické komise a především v jejím vedení k výrazné generační výměně. Na počátku roku 1930 rezignoval na svoji funkci hlavního redaktora *Soupisů* ze zdravotních důvodů A. Podlaha. Novým redaktorem byl zvolen Wirth, vedení *Památek archeologických* komise svěřila A. Matějčkovi, hlavním referentem jmenovala Vojtěcha Birnbauma.⁶⁷⁰ Tyto změny Wirth reflektoval jako velmi zásadní, v roce 1931 o nich napsal „*Udělalí jsme v Archeologické komisi České akademie věd a umění jakési omlazení, takže se v ní rozproudil skutečně nový život. Budeme vydávati Památky*

---

⁶⁶⁷ OD ÚDU AV ČR, fond AK, spisy, karton VII.

⁶⁶⁸ Tento názor sdílel i E. Poche, viz E. Poche, Úvod, in: E. Poche (ed.), *Umělecké památky Čech*, 1, Praha 1977, s. 19.

⁶⁶⁹ Ve sdělení redakce o stavu soupisu památek k 1. 1. 1931 (A AV ČR, fond ČAVU, karton 256, inv. č. 623) jsou oba uváděny jako připravené k tisku, což znamenalo, že je odevzdán jejich rukopis a připravena obrazová příloha.

⁶⁷⁰ Zápis z plenární schůze, 15. 1. 1930, PA 35, 1928-1930, s. 345.

*archeologické v novém rouše a dali jsme do pohybu Soupis památek, jehož program jsme rozšířili na celou Československou republiku.*⁶⁷¹

Wirth se tak stal hlavním koordinátorem uměleckohistorických *Soupisů* v Československu, jako předseda Státního fotoměřického ústavu řídil práce na stručnější verzi v duchu Dehiovy německé řady (viz dále), jako redaktor Archeologické komise vedl pokračování dlouhodobějšího projektu *Soupisů* jednotlivých regionů.

V nové funkci se nejprve snažil uchopit celý akademický soupisový projekt do pevných rukou, zlepšit jeho řízení, zrychlit tempo vydávání nových svazků a výrazně zvýšit jejich kvalitu. Změny byly projednávány na schůzích Archeologické komise v listopadu a prosinci 1930.⁶⁷² Výsledkem byl text obsahující přehled stavu celého projektu, který měl sloužit především k upřesnění dalšího postupu při vydávání jednotlivých svazků. Jeho dalším smyslem byla též úprava finanční záležitosti v situaci, kdy na 22 tehdy rozpracovaných svazků bylo vynaloženo 97 tisíc korun a dokončení většiny z nich bylo přitom v nedohlednu. Podle rozhodnutí zmiňovaných schůzí měly být všechny rozpracované rukopisy předloženy nejpozději do konce roku 1935 a do té doby neměly být zadávány žádné další okresy. Ze seznamu vydaných svazků je zjevné, že ani tato opatření neměla žádný výraznější dopad. Odevzdání rukopisů nebylo na autorech právně vymahatelné, přestože řadě z nich byly vyplaceny relativně vysoké finanční příspěvky. Navíc za situace, kdy sám hlavní iniciátor změn Wirth byl autorem či spoluautorem největšího počtu nedokončených svazků, nemohla dostatečně pádně působit ani morální apelace na jejich spolehlivost a zodpovědnost. Wirthův požadavek na zvýšení kvality vydávaných publikací pokládal Emanuel Poche v roce 1938 za velký přínos jeho působení v redakci *Soupisů*. V této souvislosti uvedl, že se mu podařilo „zabrániti, aby v řadě *Soupisů* vycházely dále svazky diletantů, kteří ještě do nedávna zatěžovali edici svými neúměrnými, nákladnými pracemi, bezohlednými k potřebám a metodě moderní vědy uměleckohistorické.“⁶⁷³ Vyšší požadavky redakce na kvalitu však spíše ještě zkomplikovaly přípravu rukopisů již odevzdaných k tisku, zvláště v případě, kdy autory svazků nebyli dostatečně kvalifikovaní historici umění. Tento osud stihl např. text o

---

⁶⁷¹ Dopis neznámému adresátovi (patrně úředníkovi magistrátu města Prahy), OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton XXIX, sv. 3.

⁶⁷² Zápisy z plenárních schůzí AK, fond ČAVU, karton 248, i. č. 557.

⁶⁷³ E. Poche, Zdeněk Wirth a práce soupisná, *ZPP* 2, 1938, s. 121.

Pardubickém okrese od Václava Karla Vendla, který nakonec nebyl vydán.⁶⁷⁴ Nevyhovující rukopisy Wirth většinou buď vracel k přepracování či požádal dalšího spolupracovníka, aby se podílel na jejich revizi.

Za celá dvě desetiletí první republiky se tak podařilo vydat pouze 10 svazků, což ve srovnání se 43 publikacemi předchozího kratšího období (od roku 1897 do roku 1914) je až zarážející. Tato situace měla patrně řadu příčin. Několik let jistě trvalo, než se poněkud zkonsolidovala situace po vzniku nové republiky. Během 20. let také postupně došlo ke generační výměně, svých aktivit se ze zdravotních důvodů vzdala většina starších, zkušených a také velmi výkonných, duchem pozitivismu ovlivněných, zakladatelů celého projektu (K. Chytil, K. B. Mádl, A. Podlaha, E. Šittler), kteří za něj cítili velkou zodpovědnost. Nová generace, reprezentovaná především Alžbětou Birnbaumovou, Josefem Cibulkou, Emanuelem Pochem a Václavem Wagnerem, se do projektu zapojovala pomalu. Stále byl všeobecně pocíťován nedostatek kvalifikovaných odborníků, na což si opakovaně stěžovalo jak památkové oddělení ministerstva, tak Státní památkové úřady.⁶⁷⁵ Rada mladších historiků umění, kterých samozřejmě bylo mnohem méně než dnes, o tuto náročnou a dlouhodobou činnost, jež bylo navíc nutné provádět pouze ve volném čase, možná také neměla vůbec zájem.⁶⁷⁶ Můžeme předpokládat, že také charakter výuky dějin umění na pražské katedře směřoval studenty k jiným prioritám. Nadějně pobídnutí celého projektu po nástupu Wirtha do funkce redaktora nepomohlo situaci příliš zvrátit. Ve druhé polovině 30. let byl s ohledem na vývoj politické situace již Wirthem, ale i dalšími představiteli, více preferován stručnější *Soupis* připravovaný fotoměřickým ústavem, který se jako jediný v případě válečných událostí mohl stát podkladem pro ochranu jinak nevidovaných památek.

---

⁶⁷⁴ Edice Vendlova rukopisu objeveného ve fondu AK (OD ÚDU AV ČR) vydalo nakladatelství ÚDU AV ČR Artefactum (J. Marešová (ed.), *Václav Karel Vend, Edice nedokončeného soupisu uměleckých památek politického okresu pardubicko-holicko-přeloučského*, Praha 2007).

⁶⁷⁵ P. Štoncner, K dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918-1938, část 5. - Státní subvence na opravy památek, *ZPP* 66, 2006, s. 55-60.

⁶⁷⁶ E. Poche, cit. v pozn. 87, s. 19.

b) Příprava vydání českého „Dehia“

Od roku 1929 začal ústav připravovat novou edici *Soupisu* památek, která měla dočasně zastoupit velmi dlouhodobý projekt Archeologické komise. Vzorem pro tzv. stručný čtyřsvazkový *Soupis*⁶⁷⁷ věnovaný jednotlivým zemím republiky byla německá topografická řada vydávaná pod vedením Georga Dehia. Podle Z. Wirtha uvažoval o této druhé stručnější řadě soupisů již před 1. světovou válkou Max Dvořák, který Wirtha v roce 1911 vyzval, aby zorganizoval napsání svazků věnovaných českým zemím a zajistil jejich vydání v rámci Laichterovy knihovny *Umění a řemesla*.⁶⁷⁸ Přípravné práce, na kterých se podílel také: Josef Dobiáš a Rudolf Kuchynka, přerušila válka. V úvodu publikace *Umělecké památky Čech* z roku 1957, která se nakonec stala jedinou publikovanou částí celého projektu, Wirth uvedl, že již od založení fotoměřického ústavu plánoval realizaci této edice v rámci činnosti tohoto pracoviště, ovšem s rozšířením na celé území Československé republiky (I. svazek Čechy, II. Morava a Slezsko, III. Praha, IV. Slovensko).⁶⁷⁹ Přípravy byly však zahájeny až ve zmiňovaném roce 1929, kdy Wirth pro tento projekt získal mladého asistenta pražské katedry Emanuela Poche⁶⁸⁰ zaměstnaného od roku 1928 jako smluvní pracovník ústavu.⁶⁸¹

Veřejnosti Wirth nový projekt představil v článku uveřejněném v roce 1930 v *Časopise Společnosti přátel starožitností*.⁶⁸² Uvedl zde, že právě dokončení umělecké topografie je pro československou uměleckohistorickou vědu nejnaléhavější otázkou. Připomněl výrazné zpoždění proti dalším státům, především Německu, což u nové republiky

---

⁶⁷⁷ V pramenech i v literatuře je tato edice nejčastěji označována jako stručný soupis, příručka, či prostě český „Dehio“.

⁶⁷⁸ Zdeněk Wirth, Úvod, in: Z. Wirth (ed.), *Umělecké památky Čech*, Praha 1957, s. 6.

⁶⁷⁹ Podkarpatská Rus byla zatím, vzhledem k tamním relativně komplikované politické i hospodářské situaci a k naprostému nedostatku odborníků trvale působících v tomto regionu, ponechána stranou.

⁶⁸⁰ Dopis E. Poche Z. Wirthovi, 10. 8. 1948, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, korespondence E. Pocheho. Jak vyplývá i z dalších dopisů E. Pocheho, byl Wirthovi velmi vděčný, že mu poskytl tuto příležitost a že nad ním držel i nadále ochranou ruku. Roku 1953 Wirthovi napsal: „*Vy pak jste mi nějak připomínal mého nebožtíka otce a nahrazoval jej svým vzácným postojem k životu i svou podporou v zaměstnání i v práci. Vlastně Vám vděčím za svou umělecko-historickou existenci, za to, že jsem nebyl vystrčen z Prahy jako středoškolský profesor.*“ (Dopis z 18. 10. 1953, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, korespondence E. Pocheho)

⁶⁸¹ E. Poche byl zpočátku přijat, aby se soustavně věnoval zpracovávání soupisů pro projekt AK. (viz dopis Ministerstva školství a národní osvěty [podepsán Z. Wirth] K. Chytilovi jako předsedovi AK ČAVU, 25. 7. 1928, A AV ČR, fond ČAVU, karton 255, i. č. 607.)

⁶⁸² Z. Wirth, Umělecká topografie Československé republiky, *ČSPSČ* 28, 1930, s. 234-237.

stále sebevědoměji se prosazující v politickém i hospodářském kontextu nového uspořádání Evropy muselo znamenat velmi pádný argument. Wirth konstatoval, že pokud by vydávání *Soupisů* Archeologickou komisí postupovalo dosavadním tempem, mohl by být pro celé území republiky (bez Podkarpatské Rusi) projekt dokončen v roce 2095 (zbývalo vydat ještě 215 svazků). Položil si tedy otázku „*není-li nutno změnit dosavadní metodu práce a formu edice, abychom dosáhli cíle?*“⁶⁸³ Tím měl být spolehlivý přehled uměleckého materiálu ve státě dostupný v dohledné době, inventář důležitých památek, „ *který by bylo možno vydávati v nových vydáních a neustále doplňovati a zlepšovati.*“⁶⁸⁴ Jeho vzorem se podle Wirtha, jak již bylo zmíněno, měl stát pětisvazkový Dehiův *Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler*, poprvé vydaný v letech 1905 až 1912. Výsledný text měl velmi stručně charakterizovat nejvýznamnější památky abecedně seřazených obcí. Důsledně měl být vyloučen jakýkoliv obrazový doprovod.

Již v roce 1930, tedy krátce po zahájení projektu, bylo jasné, že vysoké tempo, v jakém probíhala příprava Dehiovy příručky (pouze šest let uplynulo mezi prvním popudem v roce 1899 a publikací prvního svazku v roce 1905), nebude možné v československých podmínkách zdaleka realizovat. V Německu byly již na počátku století k dispozici *Soupis*y památek většiny regionů, jednalo se tedy z větší části o excerpce z literatury. Na přípravě se navíc podílel tým několika odborníků, který mohl počítat se stálými dotacemi z císařské pokladny.

V našich poměrech mohl Wirth v období nastupující hospodářské krize zajistit finance zpočátku pouze pro jednoho smluvního pracovníka a podrobné *Soupis*y byly publikovány pro necelou třetinu území Čech. Pochemu se však podařilo v neuvěřitelně krátké době, do konce roku 1932, připravit podklady pro zbývající – tedy v edici Archeologické komise dosud nevydané - české regiony.⁶⁸⁵ V roce 1931 se připojil německy píšící historik umění Anton Gnirs, který doplnil texty pro německé okresy severozápadních Čech. Excerpta z vydaných, ale i některých dosud nevydaných rukopisů, zpracovávala ve 30. letech Ema Sedláčková (provdaná Charvátová). Do roku 1937 se tak podařilo rukopis I. svazku příručky (Čechy) zpracovat do podoby lístkového katalogu. Wirth poté dojednal revizi tohoto textu se znalci památek jednotlivých regionů (např. František Matouš z Českých Budějovic, Ladislav Lábek z Plzně ad.), s významnými českými historiky umění (Antonín Matějček, Václav Vilém

---

⁶⁸³ Tamtéž, s. 235.

⁶⁸⁴ Tamtéž.

⁶⁸⁵ V roce 1933 E. Poche odešel z fotoměřického ústavu a nastoupil do Uměleckoprůmyslového muzea.

Štech, Josef Polák, Vladimír Denkstein) či památkáři (Rudolf Hönigschmid, Karl Kühn, Josef Opitz, Václav Wagner).⁶⁸⁶ O kvalitě výsledného rukopisu však přesto musíme mít jisté pochybnosti. Např. Václav Wagner se v dopise Z. Wirthovi z roku 1937 zmínil o vážných nedostacích jemu ke korigování předloženého rukopisu, v němž vzhledem ke své zrakové poruše je schopen opravit pouze „nejhrubší“ chyby, některá hesla by však doporučoval zcela přepsat.⁶⁸⁷ Wirth s Wagnerem v následné odpovědi zcela souhlasil, vysvětloval však, že „bude lépe, budeme-li mít alespoň nějaký seznam než-li žádný a bude na všech odbornících, aby užili každé příležitosti k opravám a tím druhé vydání přivedli na žádoucí výši.“⁶⁸⁸

Wirth text tedy i tak předal k vydání plzeňskému nakladatelství svého přítele L. Lábka a skutečně ještě v roce 1937 tiskárna jeho značnou část vysázela. V dubnu roku 1938 bylo s Karlem Maria Swobodou, předsedou umělecko-historické komise Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste, domluveno německé vydání celého textu pod názvem *Handbuch der Kunstdenkmäler der Tschechoslowakischen Republik*. To svědčí mimo jiné o relativně dobrých, na ryze odborné bázi postavených vztazích českých a německých historiků umění i v této době. V následujícím roce však okupační správa trvala na omezení územního rozsahu *Soupisu* pouze na oblast protektorátu, Wirth tedy raději tisk publikace zastavil.⁶⁸⁹

Komplikované období druhé poloviny 40. let neumožnilo navázat na rozpracovaný projekt. Wirth, však za něj cítil silnou zodpovědnost a navíc mu z některých stran bylo vytýkáno, že nebyl schopen dotáhnout ani jeden ze soupisových projektů do zdárného konce. Proto si jako významný člen nové Československé akademie věd vymínil zařazení dokončení „Dehia“ mezi hlavní úkoly v rámci této instituce v roce 1953 nově založeného Kabinetu pro teorii a dějiny umění. Kolektiv jeho pracovníků pod Wirthovým vedením doplňoval a ověřoval excerpčí z novější literatury, diplomových i disertačních prací informace uváděné v rukopisu ze 30. let. Výsledný text poté opět revidovala řada odborníků. Přesto již při vydání publikace v roce 1957 si byl Wirth vědom vážných nedostatků textu, způsobených především tím, že většina údajů nebyla ověřována v terénu. U regionů, pro něž existoval *Soupis* Archeologické komise, byly většinou použity pouze údaje z něho převzaté a jejich spolehlivost byla silně podmíněna osobností autora a dobou svého publikování. Od průzkumu, který prováděli E. Poche a A. Gnirs na počátku 30. let, uplynulo prakticky 30 let a na mnoha místech se situace významně změnila. Odborná kvalita a spolehlivost nové

---

⁶⁸⁶ Z. Wirth, cit. v pozn. 677, s. 7.

⁶⁸⁷ Dopis z 12. 11. 1937, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, korespondence V. Wagnera.

⁶⁸⁸ Dopis z 16. 11. 1937, LA PNP, fond V. Wagner, korespondence přijatá.

⁶⁸⁹ Z. Wirth, cit. v pozn. 677, s. 7.

příručky, jak se záhy ukázalo, tak byla skutečně značně diskutabilní, přesto však byla prvním kompletním *Soupisem* památek v Čechách.

V roce 1930 Wirth počítal s tím, že podobně jako v Čechách budou v krátké době zahájeny práce na dalších svazcích nové příručky pro Moravu a Slezsko, pro Slovensko a také pro tak dlouho již připravovaný *Soupis* památek Prahy. Počítal s tím, že všechny čtyři vyjdou do roku 1938 včetně cizojazyčných mutací. Přípravy *Soupisu* pro Moravu a Slezsko, respektive Slovensko však zřejmě nebyly vůbec zahájeny a zůstaly pouze ve stádiu plánů. Není ani doloženo, že by se Wirth pro tento projekt snažil získat spolupracovníky mezi významnými odborníky působícími v těchto regionech, ani že by iniciativa vyšla z jejich strany.⁶⁹⁰ Koordinaci přípravy pražského *Soupisu* převzal Památkový sbor hlavního města. Práce však do vyhlášení protektorátu příliš nepokročily. Poněkud složitější situace v této kauze by vyžadovala podrobnější objasnění a tedy i výraznější rozšíření předkládaného textu.

---

⁶⁹⁰ Přestože je zachována ve Wirthově fondu (OD ÚDU AV ČR) rozsáhlá korespondence s J. Helfertem z Brna, E. W. Braunem z Opavy, J. Hofmanem a V. Menclem z Bratislavy i J. Polákem z Košic není zde zmínka o projektu tohoto stručného soupisu.

3) Barokní architektura

K zájmu o barokní architekturu přivedla Wirtha intenzivní práce na přípravě soupisů památek pro Archeologickou komisi v prvním desetiletí 20. století. Zatímco v odborné literatuře, včetně nejvýznamnějších českých ale i zahraničních periodik, bylo toto téma ve srovnání se středověkým a renesančním obdobím stále ještě ve významné menšině, mezi sepisovanými památkami byla barokní díla bezesporu nejpočetnější složkou. Wirth se jimi tedy musel od počátku své odborné činnosti zabývat a získal tak relativně dobrý přehled o charakteru všech složek české barokní výtvarné tvorby. Proces rehabilitace umění tohoto období, zahájený u nás v 90. let 19. století, na počátku 20. století postupně sílil,⁶⁹¹ přičemž u historiků umění byl podpořen zahraničními vzory a především Rieglovými názory zavrhuje teorií o úpadkových obdobích v dějinách umění. Wirthův, dobovými odsudky nezatížený pohled také jistě podporoval fakt, že jako Gollův žák nepřijímal schematické obrozenecké hodnocení barokního období coby doby „Temna“ následující po bělohorské porážce, názor, který v té době zastávala většina Čechů.

Prvotní zájem o barokní architekturu u něj však, podle jeho vlastních slov, pramenil z ryzího okouzlení, které sdílel s řadou svých vrstevníků – umělců. Následně jistě postřehl, že odborný zájem o barokní umění byl v souladu s tehdejšími badatelskými preferencemi evropských dějin umění a současně si bezesporu uvědomoval nutnost soustředěného hlubšího studia tohoto období, které z větší části určilo charakter českých historických měst i krajiny. Bez tohoto kroku byl jakýkoliv další rozvoj uměleckohistorické vědy v našich zemích nemyslitelný.

Již během studií se Wirth soustředil především na architekturu a když K. B. Mádl a R. Kuchynka začínali publikovat první příspěvky k poznání českého barokního malířství a sochařství, Wirtha více přitahovala barokní architektura. Jeho prvotní zájem však nepatřil hlavnímu proudu architektury tohoto období představovanému podle tehdejších názorů zvláště osobnostmi otce a syna Dientzenhoferů, ale fenoménu gotických reminiscencí v barokních stavbách. V již tak přehlíženém barokním umění byla dle v českých odborných kruzích převažujícího názoru barokní gotika pro svoji údajnou nepůvodnost považována spíše za podivnou hříčku, „*nešťastný rozmar*“,⁶⁹² znamenající ve vývoji umění krok zpět. Tohoto

---

⁶⁹¹ Viz J. Rak, V. Vlnas, Druhý život baroka v Čechách, in: V. Vlnas (ed.), *Sláva barokní Čechie*, Praha 2001, s. 13–60.

⁶⁹² Z. Wirth, *Barokní gotika v Čechách v XVIII. a I. polovici XIX. století*, Praha 1908, s. 1.

hodnocení si byl Wirth velmi dobře vědom, jak dokládá věta v úvodu jeho studie publikované o tomto tématu v roce 1908 – „*Stylový vývoj náhle přerванý reminiscencí několik století starou, nebo, jako v tomto případě, těžko zjištělná, ale existující kontinuita uměleckých forem, jsou pro zaujatého historika zřídou, prohřeškem proti estetickému kánonu doby a bývají odbývány buď mlčením, nebo posměškem.*“⁶⁹³ Jeho vystoupení se studií o české barokní gotice tedy znamenalo velmi radikální, avangardní krok, jak volbou tématu, tak i závěry, v nichž rehabilitoval „*barokní historismus jako plnohodnotný umělecký projev.*“⁶⁹⁴ Vědomí této progresivnosti muselo mladého Wirtha toužícího po revoluci v českém bádání o umění také motivovat.

Bezprostředním popudem k napsání studie o barokní gotice byl dojem, který v něm zanechal Santiniho klášterní kostel v Kladrubech, jímž se zabýval v souvislosti s přípravou *Soupisu* památek v okrese Stříbro v létě roku 1907. Barokní gotika byla prvním historickým tématem, jemuž se po pěti letech soustavné práce na přípravě soupisů začal intenzivněji věnovat. Wirthovo zaujetí tímto fenoménem i přesvědčení o důležitosti jeho zpracování muselo být tedy velmi silné, což dokládá i to, že text studie zpracoval během půl roku. Své výzkumy poprvé zveřejnil v přednášce pořádané Společností přátel starožitností českých 16. února 1908. Doplněný text této přednášky ještě v témže roce publikoval na stránkách *Památek archeologických a místopisných* pod názvem Barokní gotika v Čechách v XVIII. a 1. polovině XIX. století⁶⁹⁵ a záhy jej vydal také vlastním nákladem jako samostatný otisk z tohoto periodika.

Nepříliš rozsáhlou práci (62 stran včetně řady fotografií) Wirth rozčlenil do pěti kapitol. V úvodu se věnoval zdůvodnění oprávněnosti studia tohoto odsuzovaného fenoménu, které našel v názorech A. Riegla na roli historika umění, jehož hlavním cílem má být nestranný pohled vysvětlující bez odsudků všechny umělecké proudy. Bez tohoto nezaujatého pohledu není možná konečná syntéza, která byla pro Wirtha hlavním cílem uměleckohistorického bádání.⁶⁹⁶ Po této obhajobě tématu byl zařazen stručný přehled gotických reminiscencí v evropském umění v období renesance a baroka. Wirth zde dochází k závěru, že zájem o gotické formy v barokním období nebyl nikde jinde tak intenzivní jako v Čechách v prvních 30 letech 18. století. I toto zjištění mu tedy ospravedlňovalo zájem,

---

⁶⁹³ Tamtéž.

⁶⁹⁴ M. Horyna, *Jan Blažej Santini–Aichel*, Praha 1998, s. 23.

⁶⁹⁵ Z. Wirth, Barokní gotika v Čechách v XVIII. a 1. polovině XIX. století, *PAM* 23, 1908, s. 121–156, 201–220, dodatek s. 275.

⁶⁹⁶ Viz pozn. 692.

který tomuto fenoménu věnoval, protože barokní gotika mohla být považována za specifikum českého umění. V další části se již zabýval rozbořem jednotlivých objektů, přičemž největší pozornost soustředil na kladrubský chrám, jehož historii znal s ohledem na předchozí přípravu soupisu a kde na rozdíl od dalších uváděných objektů, provedl i relativně důkladný archivní průzkum. Texty věnované dalším stavbám jsou již po faktografické stránce výrazně méně propracované, což však vzhledem k tomu, že Wirth zde většinou prováděl prvotní výzkum a navíc některé z nich byly ve velmi špatném stavu (především zelenohorský kostel), který značně zkresloval původní umělecký záměr architekta, můžeme považovat za pochopitelné.

Janu Blažejí Santinimu Aichlovi kromě kladrubského chrámu připsal ještě návrh přestavby klášterního kostela v Želivi a projekt kostela sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře. Přestavbu sedleckého klášterního chrámu přiřkl na základě objevu smlouvy opata Jindřicha Snopka se stavitelem Pavlem Ignácem Bayerem⁶⁹⁷ tomuto architektovi. Třetím architektem, kterého Wirth vedle Santiniho a Bayera přiřadil k hlavním představitelům barokní gotiky, byl Oktaviano Broggio, projektant přestavby klášterního kostela v Roudnici nad Labem. V souvislosti s inspirací gotickým tvaroslovím zmínil i Schorovy návrhy příležitostné architektury postavené k oslavě blahorečení Jana Nepomuckého před západním průčelím katedrály sv. Víta.

Krátce se Wirth věnoval také vlivu gotické inspirace na vnitřní výzdobu některých kostelů. Kromě Santiniho návrhů pro interiér kladrubského chrámu zmínil na tomto místě rovněž dílo barokního sochaře Lazara Widmanna.

Ve zbývajících částech textu se již zamýšlel nad obecnějšími otázkami, v první řadě nad tím, zda je umělecká kvalita staveb barokní gotiky srovnatelná s díly hlavního proudu barokní architektury. V této souvislosti předdeslal, že bude nutné důkladnější seznámení s celou tvorbou ovlivněnou tímto fenoménem, Santiniho dílo však označil za jednoznačně nadprůměrné. Hlavní popud k uplatnění gotického tvarosloví v české barokní architektuře viděl Wirth u objednavatelů, kteří pod vlivem v této době sílící vlny domácího patriotismu vyžadovali charakter staveb připomínajících slavnou historii země. V tomto závěru se Wirth rozešel se svým současníkem, významným rakouským historikem umění a představitelem vídeňské školy Hansem Tietzem, který ve své studii o barokní gotice ve Vídni,⁶⁹⁸ viděl

---

⁶⁹⁷ S obsahem smlouvy Wirtha seznámil jeho tehdejší nadřízený K. Chytil, který tento dokument poté publikoval současně s Wirthovou studií. Viz Smlouva opata sedleckého se stavitelem Pavlem Ignácem Bayerem o znovubudování kostela sedleckého, *PAM* 23, 1908, s. 187–188.

⁶⁹⁸ H. Tietze, Wiener Gotik im XVIII. Jahrhundert, *Kunstgeschichtliches Jahrbuch der K. K. Zentralkommission für Kunst- und historische Denkmale*, Wien 1909, Heft III.–IV.

naopak hlavní důvody, jež přiměly stavebníky k požadavkům historizujících forem v estetických motivech.

Bezprostřední inspiraci pro gotizující tvarosloví většiny uváděných staveb viděl Wirth jednoznačně v českých gotických stavbách doby Karla IV. a v případě Santiniho i v české pozdně gotické architektuře, jejíž „*sálovitý interiér mu tanul na mysli již při úpravě trojlodí v Želivě a jež – soudě dle žebroví a profilace – nejvíce studoval.*“⁶⁹⁹ Mezi odbornou veřejností převládající kritiku architektů barokní gotiky vzhledem k nepůvodnosti výtvarných prostředků, vyvracel ve své studii odkazem na charakteristiku barokního umělce publikovanou M. Dvořákem v roce 1907 v článku o Borrominim.⁷⁰⁰ Podle Dvořákova názoru barokní architekt osvobodil stavební články od jejich vazby na tektonický původ a podřídil všechny formy subjektivně chtěnému celkovému dojmu. Z toho Wirth vyvodil, že pro architekta tohoto období nebylo tak důležité tvarosloví stavebních prvků, „*pro celkový dojem jest každý sloh vhodný, proto lze užítí (v našem případě) i forem gotických, jen když jimi lze docílití stejných účinků v prostoru i v siluetě jako tvary barokními.*“⁷⁰¹ Tento názor dokládá i tím, že umělce používající gotické tvarosloví prakticky nezajímaly konstrukční principy gotické architektury. Na jejich současníky, jak Wirth velmi bystře postřehl, přitom nepůsobily tyto stavby „*senzačním*“ dojmem, ale podobně jako díla inspirovaná orientálním uměním je spíše přitahovaly jistou exotičností.

Vzhledem k příznivému ohlasu přednášky i publikovaného textu jej Wirth v roce 1909 předložil jako svoji disertační práci na Filosofické fakultě pražské univerzity.⁷⁰² Za oponenty byli vybráni dva jeho dřívější profesori – Otakar Hostinský a Jaroslav Goll.⁷⁰³ Profesor Goll ve svém posudku zařadil studii „*k nejcennějším a nejpěknějším, jež se v poslední době objevily u nás.*“ Za její hlavní přednost považoval, že „*probírá otázku barokní gotiky opravdu vědecky, tj., že vysvětluje stavby a přestavby (restaurace) sem patřící historicky.*“⁷⁰⁴ Hodnotil tedy z pozice historika především metodický přístup, zatímco Hostinský si vážil spíše závěrů,

---

⁶⁹⁹ Viz pozn. 691, s. 48.

⁷⁰⁰ Odvolává se na článek M. Dvořáka, Fr. Borromini als Restaurator, *Kunstgeschichtliches Jahrbuch I., Beiblatt für Denkmalpflege*, 1907, s. 89.

⁷⁰¹ Viz pozn. 691, s. 48.

⁷⁰² Ohlas, který práce vzbudila, dokládá mimo jiné i to, že jeden z oponentů J. Goll, jak sám přiznal, její text dobře znal již z jeho zveřejnění v Památkách archeologických.

⁷⁰³ Oba posudky jsou uloženy v Archivu UK, fond Rigorosa I, č. 37. Celé jejich znění publikoval V. Kotrba v *Česká barokní gotika*, Praha 1976, s. 183.

⁷⁰⁴ Viz předchozí pozn.

k nimž Wirth dospěl, když spravedlivě ocenil „jejich [zmiňovaných architektů, pozn. a.] gotická díla jakožto historický zjev samostatný a svérázný, neshlíje rozšířeného předsudku proti nim jako rozmarným prý libůstkám anachronickým a smyslu pro přesnost slohovou prostým.“⁷⁰⁵ Wirth ještě v téže roce svoji práci bez komplikací obhájil a stal se doktorem filozofie.

O tom, že pozitivní ohlasy i vyjádření oponentů nebyly nijak nadnesené svědčí i zájem, který studie vzbudila u Hanse Tietzeho. Jak naznačuje následná korespondence mezi Wirthem a Tietzem, výsledky práce publikované pouze česky mu zprostředkoval M. Dvořák, který také zřejmě pomohl oběma vědcům navázat písemný kontakt doprovázený výměnou obrazových materiálů.⁷⁰⁶ Podle Viktora Kotrby⁷⁰⁷ mohla být Wirthova studie Tietzovi dokonce popudem k napsání již zmiňované stati o památkách barokní gotiky ve Vídni z roku 1909. Tietze měl ale z našeho úhlu pohledu především hlavní zásluhu na zveřejnění výsledků Wirthovy práce v zahraničním kontextu, když o ní v roce 1908 referoval v příloze *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung v Kunstgeschichtlicher Anzeiger*.⁷⁰⁸ Svým kladným posudkem nejen přispěl k mezinárodnímu uznání práce, ale i „k zařazení památek české barokní gotiky mezi ““allerschönsten und reichsten Blüten““ obecného evropského hnutí historismu doby baroku.“⁷⁰⁹ Patrně prostřednictvím tohoto referátu se o studii začal zajímat také jeden z nejvýznamnějších tehdejších evropských historiků umění soustřeďujících se na barokní umění Němec Cornelius Gurlitt, který ji velmi kladně recenzoval roku 1911 v *Berliner Architekturwelt*.⁷¹⁰

Z dnešního hlediska by tato první Wirthova uměleckohistorická studie byla považována, vzhledem ke své stručnosti, nedokončenému pramennému výzkumu a nedůkladné znalosti všech staveb ovlivněných ve sledovaném období gotickou inspirací, spíše za první nástin plánované monografie, přesto ve své době výrazně, jak přiznal Josef Krása, předběhla vývoj bádání o baroku v našich zemích a nezůstávala jistě pozadu ani za pracemi významných evropských odborníků. Byla velmi progresivní nejen volbou tématu, ale rovněž velmi inspirativními myšlenkami o příčinách rozvoje zkoumaného fenoménu a jeho vnímání

---

⁷⁰⁵ Tamtéž.

⁷⁰⁶ Korespondence H. Tietze, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

⁷⁰⁷ V. Kotrba, *Česká barokní gotika*, Praha 1976, s. 179.

⁷⁰⁸ H. Tietze, *Neuere Literatur über deutsche und österreichische Barockarchitektur, Kunstgeschichtlicher Anzeiger*, 1910, Nr. 1, s. 10–24 (především s. 12–15).

⁷⁰⁹ Viz pozn. 707, s. 180.

⁷¹⁰ *Berliner Architekturwelt*, Berlin 1911, Heft 4.

současníky. Patrně vzhledem ke svému tehdejšímu intenzivnímu zájmu o soudobou moderní architekturu, podpořenému i stykem s jejími tvůrci, dokázal Wirth na rozdíl od řady svých současníků odhalit uměleckou kvalitu především Santiniho děl,⁷¹¹ která tak vlastně rehabilitoval pro další uměleckohistorický výzkum.

K tématu Santiniho tvorby se Wirth později vrátil ještě několikrát, i když již pouze formou kratších článků reagujících na výsledky prohlubujícího se archivního výzkumu či s ohledem na potřebu připomenout jeho dílo v souborných publikacích. V roce 1912 Wirth na základě objevených dokumentů nastínil průběh barokní etapy stavby zbraslavského konventu a Santinimu připisal první fázi.⁷¹² V roce 1914, také na podkladě nových pramenů, objasnil průběh přestavby klášterního chrámu v Sedlci, přičemž již správně určil podíl P. I. Bayera a J. B. Santiniho–Aichla a opravil tak své původní závěry publikované ve studii z roku 1908.⁷¹³ Výsledky svých výzkumů o kladrubském a sedleckém chrámu stručně shrnul ještě před rokem 1918 také v edici *Umělecké poklady Čech*,⁷¹⁴ jejímž byl redaktorem.

V meziválečném období připojil Wirth další doplněk k poznání Santiniho tvorby článkem o zámku v Chlumci nad Cidlinou, který publikoval ve *Sborníku k sedmdesátým narozeninám K. B. Mádla*.⁷¹⁵ Můžeme předpokládat, že důkladné seznámení s touto stavbou mu zprostředkoval architekt Ludvík Lábler, který v závěru 20. let řídil rekonstrukci zámku. Wirth tohoto dřívějšího Mockerova asistenta dobře znal ze Svatovítské huti a především ze správního výboru hradu Karlštejna. Na základě některých zmínek v Láblerově korespondenci Wirthovi se můžeme domnívat, že spolu konzultovali i otázky související se zámkem Karlova Koruna, výsledek jehož rekonstrukce Wirth mimochodem velmi ocenil.

V závěru svého článku o chlumeckém zámku Wirth v konfrontaci se soudobým stavem výzkumu české barokní architektury přehodnotil své názory na Santiniho dílo. Stalo se tak zejména pod vlivem textů Oldřicha Stefana, který určil za hlavní vnitřní směr vývoje české architektury tohoto období tzv. radikální barok a jiným tendencím tak přisoudil pouze

---

⁷¹¹ J. Krása, Ediční poznámka, in: V. Kotrba, *Česká barokní gotika*, Praha 1976, s. 5.

⁷¹² Z. Wirth, Stavba kláštera zbraslavského, *ČSPSČ* 20, 1912, s. 82.

⁷¹³ Z. Wirth, K dějinám stavby klášterního chrámu v Sedlci, *PA* 26, 1914, s. 57–60, 130–132.

⁷¹⁴ Z. Wirth, Santini Giovanni, Klášterní chrám v Kladrubech, *Umělecké poklady Čech 1*, 1913, s. 5–6; Gio. Santini, vnitřek klášterního chrámu v Kladrubech, *Umělecké poklady Čech 1*, 1913, s. 58–59; Gio. Santini, Klášterní kostel P. Marie v Sedlci, *Umělecké poklady Čech 2*, 1915, s. 56–58.

⁷¹⁵ Z. Wirth, Zámek Koruna v Chlumci nad Cidlinou, in: *Sborník k sedmdesátým narozeninám K. B. Mádla*, Praha 1929, s. 161–178.

vedlejší roli. Santiniho tvorba v tomto kontextu vyznívala jako konzervativní,⁷¹⁶ architekt se podle Wirtha „vyhýbá až do konce pohybu hmoty i pronikání prostorů a užívá zpravidla i tam, kde složitý obrazec půdorysný a konstrukce by k tomu vedly, starších forem k maskování nevyřešeného důsledku“, což jej „nečiní schopným vstoupiti v řady těch, kteří rozvinují a domýšlejí problémy barokní formy do důsledků.“⁷¹⁷ Vedle Stefanových myšlenek je ve Wirthově kritickém hodnocení patrný také vliv Birnbaumův, který v historických reminiscencích v umění viděl příznak tvůrčí únavy.⁷¹⁸ Přesto však Wirth v textech shrnujících přínos české barokní architektury a umělecký význam jednotlivých jejích tvůrců v souborných publikacích uváděl vždy Santiniho po boku Kiliána Ignáce Dienzenhofera, či hned na druhém místě za ním.⁷¹⁹

Je nutné přiznat, že Wirth velmi slibný začátek své badatelské dráhy v oblasti barokní architektury, kterým se zařadil po bok českým žákům Vídeňské školy a získal si i mezinárodní ohlas, dále soustavně nerozvíjel a stával se postupně a jistě z větší části i vědomě více organizátorem českých dějin umění a ochrany památek. Konfrontace svých možností s vědeckými výsledky absolventů Vídeňské školy (především Birnbauma, ale bezesporu i Kramáře a Matějčka), vedla patrně Wirtha ke zpochybnění vlastních schopností a k rezignaci na výlučně badatelskou dráhu.⁷²⁰ Jeho aktivity se tak postupně roztržily do mnoha směrů a soustavný výzkum jednoho tématu se pro něj stal prakticky nemožným.

V druhé polovině 50. let se Prezidium ČSAV rozhodlo u příležitosti osmdesátin Zdeňka Wirtha, svého zakládajícího člena, opětovně vydat jeho disertaci o barokní gotice. Wirth při té příležitosti chtěl tehdy již prakticky 50 let starou studii v souladu se soudobým stavem výzkumu daného tématu zásadně přepracovat. Tomuto záměru věnoval poslední dva roky svého života, výsledkem však zůstalo pouze velké množství poznámek zachovaných dnes v pozůstalosti.⁷²¹ Po jeho smrti převzal úkol znovu studii vydat tehdejší pracovník Ústavu pro teorii a dějiny umění ČSAV a v určitém období také Wirthův spolupracovník ve Státním fotoměřickém ústavu Viktor Kotrba. Kotrba témata Santiniho tvorby i problém

---

⁷¹⁶ Viz pozn. 694, s. 23.

⁷¹⁷ Z. Wirth, Zámek Koruna v Chlumci nad Cidlinou, in: *Sborník k sedmdesátým narozeninám K. B. Mádlu*, Praha 1929, s. 177.

⁷¹⁸ V. Birnbaum, *Románská renesance koncem středověku*, Praha 1924.

⁷¹⁹ Např. Z. Wirth, A. Matějček, Český barok výtvarný, in: *Co daly naše země Evropě a lidstvu*, Praha 1940, s. 199–206.

⁷²⁰ Tuto cestu by mu navíc značně komplikovala i absence dostatečně silného ekonomického zázemí.

⁷²¹ Především 2. svazek kartonu XXXVIII (fond Z. Wirth, OD ÚDU AV ČR).

historismu v dějinách architektury na základě tohoto popudu zásadně rozpracoval v samostatných studiích. Po jeho náhlé smrti byly tyto jeho studie společně s Wirthovým původním textem opatřeným Kotrbovým komentářem zařazeny Josefem Krásou do publikace nazvané *Česká barokní gotika*.⁷²²

V období první republiky se Z. Wirth, v souvislosti s přípravou rozsáhlé výstavy věnované Albrechtu z Valdštejna a bělohorské době, začal zabývat studiem staveb, které byly iniciovány tímto vojevůdcem. Podnětem k uspořádání výstavy, která se stala závažným krokem k poznání českých dějin barokního období a svým způsobem předcházela významnou výstavu Pražské baroko uspořádanou v osudovém roce 1938, bylo třísté výročí Valdštejnova zavraždění v Chebu. Její pořadatelé přistupovali k celému projektu se dvěma záměry. Chtěli podnítit všestranný historický výzkum osobnosti Albrechta z Valdštejna a bělohorského období, které vymezili lety 1575 a 1648 a změnit jednostranný, schematický pohled veřejnosti na tuto dobu jako nejčernější periodu naší minulosti. Vzhledem k takto náročnému záměru byl výzkum jednotlivých oblastí, které mohly složit celkový obraz sledovaného období, zahájen již mnohem dříve. Dnes již je obtížné zjistit, kdo Wirtha pověřil zpracováním tématu Valdštejnových stavebních podniků, či zda první iniciativa vyšla od něj. Nepostradatelný v této souvislosti však byl velmi rozsáhlý a důkladný archivní výzkum, který provedl Wirthův spolupracovník z ministerstva, tehdy i vedoucí Archivu Pražského hradu Jan Morávek. Můžeme předpokládat, že prvotním Morávkovým záměrem bylo zmapovat Valdštejnovy stavební aktivity ve svém rodném městě Jičíně. Wirth se památkami Jičínska zabýval v nevydaném soupise tohoto politického okresu. Bádání o historii budování Valdštejnovy jičínské rezidence, při němž se setkali, rozšířili patrně v souvislosti s přípravou výstavy na všechny stavební podniky generála. Společně také publikovali ve Štencově *Umění* rozsáhlou studii nazvanou *Valdštejnův Jičín*.⁷²³ Již tento text se však nezabýval pouze těmito konkrétními stavbami, ale snažil se objasnit i způsob práce Valdštejnovy stavební kanceláře, podíl jednotlivých umělců na projektech a postavení jičínských staveb v rámci historie české architektury.

Závěry výzkumu Valdštejnské architektury Wirth shrnul v rámci cyklu přednášek uspořádaných před zahájením zmiňované výstavy a věnovaných jednotlivým aspektům vojevůdcovy osobnosti a sledovaného období. Texty přednášek byly následně publikovány v samostatném sborníku vydaném ještě před otevřením expozice. Wirth se zde pokusil o

---

⁷²² V. Kotrba, *Česká barokní gotika*, Praha 1976.

⁷²³ J. Morávek, Z. Wirth, *Valdštejnův Jičín*, I, II, *Umění* 7, 1934, s. 273–282, 447–466.

fundovanou uměleckohistorickou studii vymezující nejen podíl jednotlivých architektů pracujících pro Valdštejna a zahrnující soupis projektů, jejichž iniciátorem byl tento vojevůdce, ale snažil se na základě rozboru jednotlivých staveb najít jejich inspirační zdroje zvláště v oblasti italské architektury. V této souvislosti také nazval studii „Valdštejn a současné umění“.⁷²⁴ Jeho hlavním cílem bylo zasadit valdštejnskou architekturu do evropského kontextu, s tímto pojetím zpracování zvoleného tématu se u něj v takové míře setkáváme poprvé. Je zjevné, že muselo být podloženo rozsáhlejšími studii italské renesanční i barokní architektury nejen na podkladě literatury, ale přímo z autopsie.

V závěru studie ve dvou větách velmi výstižně a prozíravě shrnul význam Valdštejnových projektů pro českou architekturu, které daly „*nové monumentální měřítko, nový smysl prostorový i nové barevné pojetí, vyšší názor na úlohu projektanta a navrhovatele, na sepětí uměleckých jednotlivostí v celek a na poměr díla uměleckého k jeho okolí. Valdštejnovi umělci užili u nás po prvé některých motivů, typů a zásad v architektuře církevní i světské, ve stavbě měst a v zahradní architektuře, kterých ještě krátce před tím české umění neznalo.*“⁷²⁵

Oběma studii o umělecké tvorbě iniciované Valdštejnem⁷²⁶ Wirth po delší době dokázal, že bezesporu patří mezi významné české historiky umění a že mu nemusí patřit pouze role organizátora, který koordinuje odborné bádání povolanějších kolegů. Wirth s Morávkem⁷²⁷ svým výzkumem položili velmi solidní základ pro bližší poznání této epochy dějin české architektury, do té doby zcela přehlížené. Je zajímavé, že volba tématu opět padla na jedno z nejopomíjenějších, protože nejzavrhanějších etap českého barokního umění podobně jako v případě barokní gotiky.

Ve stejném roce ještě uspořádal Klub Za starou Prahu Wirthovu přednášku na téma Valdštejnského paláce (její přepis byl následně zařazen do klubovního *Věstníku*).⁷²⁸ Kromě již zmiňovaných témat se v ní Wirth, v návaznosti na orientaci spolku, věnoval důsledkům, které měla stavba ohromného palácového komplexu na v podstatě středověký organismus Malé

---

⁷²⁴ Z. Wirth, Valdštejn a současné umění, in: *Doba bělohorská a Albrecht z Valdštejna*, Praha 1934, s. 173–192.

⁷²⁵ Tamtéž, s. 191

⁷²⁶ Mimo těchto studií byl Wirth také autorem úvodu katalogu Valdštejnské výstavy a jednotlivých katalogových hesel k výstavním prostorům v paláci (*Albrecht z Valdštejna a době bělohorská*, kat. výst. ve Valdštejnském paláci a v Uměleckoprůmyslovém museu, květen – září 1934, Praha 1934).

⁷²⁷ Posledním jejich společným příspěvkem k této problematice byla samostatná publikace *Waldštejnův Jičín* vydaná v roce 1946.

⁷²⁸ Z. Wirth, Valdštejnský palác v Praze, *Za starou Prahu* 17, 1934, s. 35–40.

Strany. V této souvislosti poznamenal, že podobné radikální zásahy se pro Prahu v barokním období staly typickými. „*To je pak vůbec smysl barokní Prahy, že vnáší monumentální, veliké jednotky do drobné dispozice středověké a že dovede při tom v celku udržeti a zachovati středověký půdorys i tehdy, když drobnými stavebními retušemi a regulacemi obratně situuje nové hmoty do náměstí a ulic.*“⁷²⁹

V souvislosti s přípravou soupisu památek ve smíchovském okrese se Wirth v posledních letech před první světovou válkou začal intenzivněji zabývat historií poutního areálu na Bílé Hoře. Svůj výzkum zúročil později v příspěvku do souborné publikace *Na Bílé hoře*⁷³⁰ věnující se historii tohoto místa a jeho odkazu z několika hledisek.⁷³¹ V roce 1921 otisk svého textu z této knihy Wirth publikoval samostatně pod názvem *Bílá Hora*.⁷³² Žádanost těchto publikací dokazuje, jak aktuální a přitažlivá byla v té době veškerá témata spojená s osudnou bitvou a jaký význam byl přikládán interpretaci tohoto osudového zlomu (viz spor o smysl českých dějin). Zájem o bělohorské období následně o desetiletí později vyvrcholil výše zmiňovanou Valdštejnskou výstavou doprovázenou rozsáhlým historickým výzkumem.

Ve své studii věnované historii vzniku poutního místa Wirth mimoděk vlastně mapuje vývoj přístupu k bělohorské porážce v české společnosti a odpovídá tak na aktuální otázky tehdejší doby. Text však je i všestrannou uměleckohistorickou studií vysvětlující jednotlivé fáze budování bělohorského areálu postavenou na důkladné znalosti objektu a studiu pramenů. Podle Wirthova názoru se areál tvořil postupně drobnými přístavbami pod patronací bělohorského bratrstva Panny Marie Vítězné. Konceptci hlavní stavební etapy připisuje na základě nápisu pod římsou administrátorova obydlí, který sám objevil,⁷³³ hradčanskému malíři a představenému bratrstva Kristiánu Lunovi. Domníval se sice, že plány Luna musel v detailech konzultovat s architektem, ten však jistě nebyl autorem celkové kompozice, protože ta „*má přes určitou formální dokonalost rysy diletantské, jež se spíše snesou s výtvarnou činností malíře, než s projektem architekta.*“⁷³⁴ Umělecká kvalita architektury celého areálu byla pro Wirth spíše druhořadá, i když uznával, že „*přece na nás nečiní dojem*

---

⁷²⁹ Tamtéž, s. 35.

⁷³⁰ *Na Bílé Hoře*, Praha 1920 (2. vydání 1921).

⁷³¹ Vedle Z. Wirtha do knihy přispěli Hanuš Kuffner, Antonín Hajn, Josef Teige, Miloslav Hýsek.

⁷³² Z. Wirth, *Bílá Hora*, Praha 1921.

⁷³³ Z. Wirth, K stavební historii kostela na Bílé Hoře, *ČSPSČ* 20, 1912, s. 186–188.

⁷³⁴ Pozn. 731, s. 12.

improvizace nebo rozpaků.⁷³⁵ Santiniho možné autorství některých částí, především z důvodu tohoto kvalitativního podcenění, mu jistě nepřišlo vůbec na mysl. Vzhledem k tomu, že cílem byla komplexní monografie areálu, věnoval se Wirth i jeho výzdobě – především nástěnným malbám a původu strakonického originálu zde uctívaného obrazu Panny Marie.

V souvislosti s pověřením památkovým dozorem nad rekonstrukcemi dalších dvou významných pražských barokních objektů, komplexu Klementina a Černínského paláce, se Wirth zabýval i jejich stavební historií, aby mu její důkladná znalost poskytla oporu při této činnosti. Postupné budování Klementina stručně shrnul v článku publikovaném v roce 1930 ve *Stylu*, v jehož druhé části se věnoval právě dokončené první fázi adaptace objektu.⁷³⁶ Při bližším studiu tohoto tématu se Wirth zřejmě začal intenzivněji zajímat o dílo barokního architekta Františka Maxmiliána Kaňky. Jeho monografii si později zvolil za téma své nedokončené habilitační práce. Intenzivnější práce na ní však spadají až do období 2. světové války a především do poslední etapy Wirthova života, do 50. let.

Své poznatky týkající se Černínského paláce Wirth zřejmě hodlal shrnout v samostatné publikaci věnované objektu a připravované pod záštitou Ministerstva zahraničních věcí od poloviny 30. let. Wirth na její přípravě spolupracoval se správcem jindřichohradeckého Černínského archivu archivářem Karlem Třískou, který v té době prováděl za uvedeným účelem důkladný pramenný výzkum svěřeného i dalších archivních fondů. Vzhledem k následným politickým zvrátům již publikace nemohla vyjít v původním rozsahu a Tříška svá zjištění v roce 1940 vydal samostatně.⁷³⁷ Wirth se již k tématu ani později nevrátil.

V roce 1936 přispěli A. Matějček a Z. Wirth společným článkem o uměleckých památkách na panství Colloredo–Mannsfeldů do sborníku k sedmdesátinám Josefa Colloredo–Mannsfelda.⁷³⁸ Wirth se v souladu se svým zaměřením věnoval zvláště architektuře a do své části textu zařadil i stať podrobněji se zabývající zámekem v Dobříšši, přičemž jeho projekt jako první připsal francouzským architektům Robertu de Cotte a Giovanni Nicolovi Servandonimu. Svě teze o stavbě zámku podrobněji rozvedl o dva roky později v článku publikovaném ve sborníku *Umění*.⁷³⁹

---

⁷³⁵ Tamtéž, s. 6.

⁷³⁶ Z. Wirth, *Klementinum*, *Styl* 10 (15), 1929/1930, s. 59–71.

⁷³⁷ K. Tříška, *Černínský palác v Praze*, Praha 1940.

⁷³⁸ A. Matějček, Z. Wirth, *Umělecký majetek Colloredo–Mannsfeldských panství v Čechách*, in: *Josef Colloredo–Mannsfeld, Sborník statí k sedmdesátým narozeninám*, Praha 1936, s. 64–92.

⁷³⁹ Z. Wirth, *Dobříšský zámek*, *Umění* 11, 1938, s. 57–75.

Můžeme předpokládat, že kdyby se Wirth nerozhodl věnovat se více organizačním záležitostem, ale soustředil se na soustavnou vědeckou činnost, stal by se jedním z nejvýznamnějších českých badatelů v oblasti barokní architektury v minulém století. I tak zůstává jeho velkým přínosem, že usiloval o rozšíření témat výzkumu z hlavního proudu ztotožňovaného v dané době s dílem otce a syna Dientzenhoferů na celé spektrum architektonické tvorby tohoto období na našem území, což dokládají jeho studie o barokní gotice, Valdštejnových stavbách i klasicizující architektuře dobříšského zámku.

4) Malé město (historický urbanismus)

Odborný zájem o stavební vývoj českých historických měst se u Wirtha od počátku velmi úzce spojoval s úsilím o jejich památkovou ochranu. Můžeme říci, že jej považoval v první řadě za zdůvodnění důležitosti této ochrany. Specifický charakter českých měst jej zaujal již na počátku jeho odborné kariéry. Velkou pozornost jim věnoval v jednotlivých dílech soupisů památek, kdy se v jeho podání části věnované Vysokému Mýtu a především Poličce, Náchodu či Litomyšli staly prakticky svěbytnými monografiemi. Na základě studia urbanistického vývoje měst, kterými se zabýval během své soupisové práce, (kromě již zmiňovaných můžeme uvést ještě Plzeň, Havlíčkův Brod, Jičín, Stříbro, České Budějovice i Kladno), se Wirth snažil za podpory obecně historických poznatků vytýčit hlavní znaky jednotlivých period urbanistického a stavebního vývoje českých měst od středověku až do 19. století. V tomto směru je zásadním článkem nazvaný přímo *Stavební rytmus malého města*⁷⁴⁰ otištěný ve speciálním trojčísle prvního ročníku časopisu *Styl*, které Wirth celé koncipoval k tématu „malého města“. Teze tohoto článku později plánoval rozpracovat do samostatné vícedílné publikace věnované fenoménu českého malého města s podtitulem „Stavební vývoj a rozbor jako díla architektonického“, kterou chtěl s bohatým především fotografickým doprovodem vydat ve Štencově nakladatelství. Koncept rukopisu Wirtha doprovázel během válečných tažení, kdy jej ve volných chvílích na základě shromážděných poznámek koncipoval. Později o tom napsal, že „*byl jeho nejmilejší duševní koncentrací a nejdražší páskou s českou kulturou při nekonečném bloudění Polskem*“.⁷⁴¹ Během první republiky však již neměl dostatek příležitostí se k jeho dokončení vrátit, i když se tématem zabýval mimo jiné ve velmi zajímavém článku *Kutná Hora a Plzeň jako umělecké dílo stavební*.⁷⁴² O vydání se sice opětovně pokusil během druhé světové války, nakonec však text zůstal pouze ve formě předběžného konceptu doplněného bohatou fotografickou dokumentací v jeho pozůstalosti.⁷⁴³

Wirthovy obecné texty o stavbě měst i články a monografie zabývající se konkrétními městy mají do značné míry podobnou strukturu. V první řadě se vždy soustředil na rozbor hlavních prvků důležitých pro formování hmoty města – přírodní terén, hradby, umístění a tvar náměstí, uliční síť a výškové úrovně budov. Sledoval vývoj těchto prvků od založení

⁷⁴⁰ Z. Wirth, *Stavební rytmus malého města*, *Styl* 1, 1908–1909, s. 327–336.

⁷⁴¹ Úvod konceptu rukopisu publikace „*Malé město*“, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton LVII, sv. 2.

⁷⁴² Z. Wirth, *Kutná Hora a Plzeň jako umělecké dílo stavební*, *Dvě kapitoly z dějin stavby měst*, *Styl* 9, 1923, s. 16–17, 64–70, 104–111, 146–156.

⁷⁴³ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton LVII, sv. 2.

města až do současnosti a objasňoval, jak jejich modifikace určují charakter jednotlivých měst. Právě různé kombinace těchto prvků tvoří podle Wirtha specifické umělecké dílo, jedinečný po století tvořený stavební organismus. Pochopení procesu, jak v obecné rovině i v konkrétních příkladech došlo k postupné krystalizaci dochované formy města, může jako jediné vést ke správné volbě způsobu jeho ochrany.

Již na počátku druhého desetiletí 20. století Wirth publikoval první ze série svých monografií o českých městech – knihu o Pelhřimovu z roku 1911,⁷⁴⁴ kterou napsal společně s Karlem Polesným, jenž zpracoval historickou část. Vznikla v době intenzivních aktivit místních činovníků za zachování původního charakteru města, v jejichž čele právě Polesný stál, a které vyústily v založení prvního venkovského odboru Klubu Za starou Prahu. Publikace měla bezesporu v první řadě tuto snahu zásadním způsobem podpořit, ukázat jedinečnost dochovaného celku ale i jednotlivých památek. Wirthova část věnovaná celkovému stavebnímu vývoji města, jeho ikonografii i konkrétním významným historickým stavbám rozděleným v návaznosti na soupisovou literaturu podle typů (sakrační stavby, veřejné budovy, měšťanské domy) zůstává dodnes velmi moderní umělecko-historickou městskou monografií, na níž se adekvátním způsobem podařilo jiným českým historikům umění navázat až mnohem později. V knize je podobně jako i u dalších Wirthových publikací o českých městech přikládán velký význam fotografické dokumentaci zaznamenávající pokud možno nejstarší takto zachycenou podobu památek či městských zákoutí.

Již v následujícím roce Wirth pokračoval knihou věnovanou Kutné Hoře.⁷⁴⁵ Ta však má v důsledku jiné koncepce jejího vydavatele ve srovnání s Pelhřimovskou monografií výrazně populárnější charakter, jak je uvedeno i v její předmluvě, prioritou byla obrazová část, rozsah textu musel být tedy výrazně omezen. Přesto se zde Wirthovi podařilo výstižně a vzhledem ke svému věku velmi fundovaně formulovat základní linii stavební historie města, v rámci níž se stručně zabýval i jednotlivými památkami. Zvláštní pozornost věnoval pozdně gotické periodě, která byla podle něj nejvýznamnější a nejzajímavější etapou kutnohorské stavební minulosti. Kniha zůstala velmi dlouho hlavním východiskem veškerého odborného zájmu o památky Kutné Hory.

Na počátku 20. let Wirth začal spolupracovat s tehdy již nemocným K. B. Mádlem na přípravě soupisu památek tohoto města v rámci projektu Archeologické komise. Přestože práce z jeho strany nepostoupily dále než ke stručným poznámkám zachovaným

---

⁷⁴⁴ K. Polesný, Z. Wirth, *Pelhřimov*, Pelhřimov 1911.

⁷⁴⁵ Z. Wirth, *Kutná Hora. Město a jeho umění*, Praha 1912. Současně vyšla i v německém překladu.

v pozůstalosti⁷⁴⁶ zájem o Kutnou Horu jej dále provázal po celou první republiku. Společně se zdejší rodákem E. Mölzerem se stali patrony zde v roce 1922 založeného velmi aktivního odboru Klubu Za starou Prahu,⁷⁴⁷ který jej záhy také vybídl k doplnění a novému vydání kutnohorské monografie. „*I v nové edici z roku 1930 znamenala kniha o Kutné Hoře v řadě svých cizojazyčných verzí průkopnickou práci v oboru historického urbanismu,*“ napsala o ní později Vlasta Dvořáková.⁷⁴⁸ Na zadání Ministerstva zahraničních věcí Wirth také následně v poněkud upravené formě připravil publikaci o městě ve francouzštině.⁷⁴⁹ Za své „zásluhy o vědecké zhodnocení výtvarných děl města“ i „za propagaci města v cizině“,⁷⁵⁰ jak stálo v oficiální formulaci, byl v roce 1932 dokonce jmenován čestným občanem Kutné Hory.

Ještě v období před 1. světovou válkou Wirth vydal dva průvodce po českých městech, již v roce 1905 brožuru o Kladně,⁷⁵¹ která byla všeobecně považována za základ moderní domácí literatury tohoto typu. Kromě dějin města a historických památek je zde věnována pozornost i současnému stavu – počtu obyvatel, živnostem, školství a především, pro Kladno tehdy nejdůležitější a nejcharakterističtější součásti života, průmyslu. Průvodce popisuje jednotlivé doly, hutě a další průmyslové stavby, včetně jejich technických parametrů. Wirth nachází v tomto prostředí zvláštní poetiku, objevuje kouzlo průmyslových staveb: „*Pohled na hutě přinutí nás k zastávce. Vidíme les komínů dýmajících bez oddechu, železné kostry armatur vysokých pecí, tmavé budovy tovární, vše zahaleno kouřem a stopeno ve zvláštní přísvit.*“⁷⁵² Toto okouzlení u něj předznamenalo pozdější zájem o technické památky, kterým se však soustavněji začal věnovat až v období protektorátu.

---

⁷⁴⁶ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton LXXII.

⁷⁴⁷ Wirth a s ním i pražský Klubu Za starou Prahu se aktivně snažil zasahovat i do tehdejšího vývoje města. Bedlivě sledovali soutěž na nový regulační plán města, kterou obeslali někteří spříznění pražští architekti. I přes jejich úspěch v soutěži byl však zadán městskému inženýrovi Rudolfu Hrabovi. Jedním z mála výsledků Wirthovy snahy po obohacení města kvalitními soudobými realizacemi se nakonec staly dva pomníky – T. G. Masaryka a pomník padlých navržené Pavlem Janákem a sochařem Karlem Dvořákem. (viz R. Švácha, H. Štroblová, *Kutná Hora dvacátých a třicátých let*, Kutná Hora 1990.)

⁷⁴⁸ V. Dvořáková, Zdeněk Wirth, in: *Kapitoly z českého dějepisu umění*, II, Dvacáté století, Praha 1987, s. 130.

⁷⁴⁹ Z. Wirth, *Kutná Hora, La ville et son art*, Prague 1931.

⁷⁵⁰ Koncept návrhu Venkovského odboru Klubu Za starou Prahu v Kutné Hoře na jmenování Z. Wirtha čestným občanem města, 1932, Státní okresní archiv Kutná Hora, fond Odbor Klubu Za starou Prahu v Kutné Hoře, karton 1.

⁷⁵¹ Z. Wirth, K. Stejskal, *Kladno jindy a dnes*, Kladno 1905.

⁷⁵² Tamtéž, s. 18.

V roce 1913 společně s Františkem Tichým vydal podobně koncipovanou drobnou publikaci o Hradci Králové.⁷⁵³ Sérii Wirthových městských monografií uzavřela v roce 1939 vydaná reprezentativní kniha *Hradec Králové, město českých královen město Ulrichovo*,⁷⁵⁴ na které spolupracoval se svým přítelem architektem Aloisem Kubíčkem. Autoři zde tentokrát nesledovali pouze historický vývoj města, ale velkou pozornost věnovali i jeho modernímu rozvoji ve 20. století. Právě Hradec byl především díky úsilí jeho dlouholetého starosty Františka Ulricha totiž považován většinou moderních architektů ale i památkářů za prakticky ideální příklad soudobého rozvoje historického města. Oba autoři se navíc na přípravách regulačního plánu města i dalších s tím souvisejících projektech významně podíleli.⁷⁵⁵

Bez nadsázky můžeme tedy říci, že Wirth se stal zakladatelem moderní české literatury o historických městech. Jako první rozpoznal specifický charakter a velkou uměleckohistorickou hodnotu těchto městských organismů a významným způsobem se tak zasloužil o postupné prosazení jejich ochrany, které vyústilo až v proces zakládání městských památkových rezervací.

---

⁷⁵³ Z. Wirth, F. Tichý, *Hradec Králové*, Hradec Králové 1913.

⁷⁵⁴ A. Kubíček, Z. Wirth, *Hradec Králové. Město českých královen – město Ulrichovo*, Hradec Králové 1939.

⁷⁵⁵ Přesné objasnění Wirthovy role v tomto procesu by vyžadovalo detailnější studium.

5) Praha

Podle Wirthových vlastních slov stál zájem o Prahu jako historické město na počátku jeho rozhodnutí zaměřit své další profesní směřování místo na filologii či samostatnou historii na dějiny umění. Už během studií se tedy jistě intenzivně zabýval památkami města, ve svých publikačních začátcích se však věnoval převážně jiným oblastem. Sám později napsal, že „měl pocit veliké zodpovědnosti, jakou ukládá vědecké práci cenná látka a složitý problém a věřil, že zcela ovládnouti pražské téma podaří se mu jen po dlouhé zkušenosti a nabytí širokého rozhledu.“⁷⁵⁶

V období před první světovou válkou jej aktivity spojené s členstvím v domácí radě Klubu Za starou Prahu a především redigování *Věstníku* přivedly záhy k tomu, že se pražské památky staly jedním z hlavních témat jeho zájmu. Mimo článků sledujících jednotlivé v Klubu projednávané kauzy ve zmiňovaném časopise založil i pravidelné rubriky „Mizící stará Praha“ a „Bývalá stará Praha“, do kterých převážně sám přispíval kratšími příspěvky o ohrožených či zaniklých pražských památkách či zákoutích. Na základě podkladů zachovaných ve Wirthově pozůstalosti je zjevné, že již v roce 1916 připravil koncepci pozdější série publikací nazvaných *Zmizelá Praha*, pro níž se měly stát východiskem právě zmiňované rubriky.⁷⁵⁷ Na publikaci (počítalo se pouze s jedním svazkem), která měla obsahovat rozsáhlé textové kapitoly věnované dějinám i umění města, se měla podílet řada odborníků zabývajících se historií Prahy.

Již v tomto období Wirtha některá pražská témata připoutala k hlubšímu zájmu, kromě krátkých textů mapujících zajímavé úseky historického města v roce 1910 také publikoval knihu o *Pražských zahradách*⁷⁵⁸ (viz též kap. C)3.6) Historické zahrady) a začal se soustavně věnovat pražským hřbitovům.⁷⁵⁹

Tento zájem se ještě výrazně znásobil po té, co od těžce nemocného B. Matějky převzal jeho podíl na projektu *Soupisu* památek města – přípravu topografie Nového Města i tehdy ještě mimo Prahu ležícího smíchovského okresu (viz kap. C)3.2)a) Topografický projekt Archeologické komise). Zvláště práce na novoměstském soupisu Wirth dovedl do velmi pokročilé fáze, přičemž se současně věnoval i obecné koncepci uměleckohistorické topografie města. Do projektu *Soupisu* památek Prahy se opětovně zapojil i po roce 1918, kdy

⁷⁵⁶ Z. Wirth, Praha v obraze pěti století (Autoreferát), *Umění* 6, 1933, s. 247.

⁷⁵⁷ *Zmizelá Praha* (Program), 7. 8. 1916 Záměš, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton XLV, sv. 1.

⁷⁵⁸ Z. Wirth, *Pražské zahrady*, Praha 1910.

⁷⁵⁹ Viz článek Z. Wirth, Naše hřbitovy, *ČSPSC* 16, 1908, s. 1–4.

se soustředil převážně na čtvrti tzv. Velké Prahy. Novoměstský koncept však jistě také hodlal ve změněné stručnější koncepci soupisu použít. Vše však nakonec zůstalo pouze v různé fázi rozpracovanosti v konceptech a poznámkách ve Wirthově pozůstalosti. Jeho generaci se pražský soupis nepodařilo dovést do knižní podoby.

V první polovině 20. let Wirth začal připravovat pro nakladatele J. Štence rozsáhlou monografii věnovanou Praze. Přípravný materiál se však tak rychle rozrůstal, že se nakonec rozhodl jednotlivé plánované kapitoly rozšířit na samostatné publikace. První z nich se stala v roce 1932 vydaná *Praha v obraze pěti století* věnovaná jeho nedávno zemřelému synovi.⁷⁶⁰ Tato kniha, která se dočkala později ještě dvou vydání,⁷⁶¹ je dodnes považována za jednu ze základních příruček ikonografie města. Wirth však při jejím psaní, jak sám přiznal, měl vyšší cíle než podat přehled významných pohledů na město.⁷⁶² Pokusil se o uměleckohistorické zhodnocení pražských vedut jako součásti výtvarné tvorby určitých období. Jeho prvořadým záměrem byla uměleckohistorická studie, která by kriticky zhodnotila uměleckou úroveň zachovaných pražských vedut, zabývala se jejich autory a vytýčila základní formální znaky jednotlivých období. „*Dokumentárnost obrazů pražského panoramatu i částí města pro posouzení stavebního a uměleckého vývoje ustupuje do pozadí a pražské veduty stávají se dokladem uměleckého chápání v zobrazení městského útvaru v jednotlivých obdobích dějin českého výtvarného umění a jako takové jsou hodnoceny*“ napsal Emanuel Poche v recenzi knihy.⁷⁶³ Čistě faktografický význam knihy však byl v dané době také nesporný, již vzhledem k tomu že se Wirthovi podařilo objevit zvláště díky svým bohatým kontaktům prakticky 40 dosud neznámých vedut a více než sto pohledů bylo Štencovým nakladatelstvím poprvé nafoceno a publikováno.

Po knize věnované vedutám měly následovat tři díly zabývající se stavební historií města (pravěk a středověk, novověk, 19. a 20. století), které měl doplnit atlas nejdůležitějších historických plánů a panoramat.⁷⁶⁴ Tento projekt se však již Wirthovi nepodařilo zrealizovat, přestože na plánovaných tématech intenzivně pracoval, jak dokládají úryvky rukopisů a četné poznámky zachované v jeho pozůstalosti i řada publikovaných textů,⁷⁶⁵ které ve stručnější

---

⁷⁶⁰ Z. Wirth, *Praha v obraze pěti století*, Praha 1932.

⁷⁶¹ 2. vydání 1934, 3. vydání 1938. V roce 1938 vychází také německy a francouzsky.

⁷⁶² Viz pozn. 756, s. 247.

⁷⁶³ E. Poche (rec.), Zdeněk Wirth, *Praha v obraze pěti století*, *Za starou Prahu* 17, 1933, č. 1–4, s. 26.

⁷⁶⁴ Z. Wirth, Předmluva, in: *Praha v obraze pěti století*, Praha 1932, s. 7.

⁷⁶⁵ Především karton LX, sv. 1 (renesanční Praha), karton LXIII, sv. 1 (barokní Praha), OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth.

formě obsahovaly hlavní teze plánovaných publikací. Ve 30. letech se tak stavební vývoj Prahy stal hlavním tématem Wirthova odborného zájmu. V roce 1932 přednesl v rámci cyklu o Praze uspořádaném SVU Mánes referát o barokním městě.

V roce 1936 přispěl společně s Antonínem Matějčkem do rozsáhlého reprezentativního sborníku věnovaného hlavnímu městu vydaného v redakci Václava Vojtíška městskou radou statí o uměleckém bohatství Prahy.⁷⁶⁶ V následujícím roce vyšel v Dodatcích Ottova slovníku Wirthův text o stavebním vývoji města.⁷⁶⁷ V témže roce mluvil Wirth v přednáškovém cyklu o Praze pořádaném Klubem Za starou Prahu a Kruhem pro pěstování dějin umění o středověké, renesanční a barokní Praze. Populárnější obměnou zmiňovaných přednášek byl cyklus Praha ode dneška do pravěku, který Wirth přednesl v tíživé atmosféře počátku protektorátu v Českém rozhlasu a které byly následně také vydány knižně.⁷⁶⁸ Tento cyklus můžeme označit i za jistý mediální doprovod v tomto roce SVU Mánes uspořádané výstavy Tvář Prahy, na jejíž přípravě se Wirth také velkou měrou podílel.

V uvedených statích se Wirth v prvé řadě věnoval vývoji hmoty a formy městského organismu, můžeme předpokládat, že zde použil z větší části myšlenky, které vznikly při společných debatách členů domácí rady Klubu Za starou Prahu ještě v předválečném období, zvláště potom z diskuzí mezi Wirthem a Janákem na toto téma, o kterých se zmiňují ve vzájemné korespondenci. Podle Wirtha je základem krásy města reliéf krajiny a křivka Vltavy, které velmi citlivě znásobil dlouholetý stavební vývoj města. „*Proto působí celé vyvinutí města z terénu vyrostlého tak přirozeně, proto jeho architektura je vlastně uměleckou formulací základního tvaru půdy, proto i v podrobnostech nepatrné nerovnosti terénu působí vznik ramp a schodišť, jimiž se překonává vlnění půdy, na vedení ulic v křivkách a na uložení prostorů náměstních v etážích*“ napsal Wirth v úvodu knihy *Praha v obraze pěti století*.⁷⁶⁹ Wirth chápal Prahu a vlastně každé historické město především jako architektonicko–plastické dílo vzniklé společným působením přírodních sil a člověka. Soustředil se zvláště na změny v celkové dispozici města, vývoj uličních průčelí, dominant. Jednotlivé významné stavby i jejich architekty sice zmiňuje, ale detailněji se jimi již nezabývá.

Přestože uvedené texty a přednášky postihují většinou celý proces stavebního vývoje, těžištěm Wirthova zájmu byla renesanční a barokní Praha. Jak dokládá také sborník

⁷⁶⁶ V. Vojtíšek (red.), *Umělecké bohatství, Praha v obnoveném státě Československém*, Praha 1936.

⁷⁶⁷ Z. Wirth, *Stavební vývoj Prahy*, in: *Dodatky Ottova slovníku naučného*, V. svazek, Praha 1937.

⁷⁶⁸ Z. Wirth, *Procházky Prahou ode dneška do pravěku, Přednášky českého rozhlasu*, č. 21, Praha 1939.

⁷⁶⁹ Viz pozn. 760, s. 12.

zmiňovaného přednáškového cyklu z roku 1936 vydaný však až roku 1939,⁷⁷⁰ kde se zabýval těmito etapami. Právě barokní období znamenalo podle něj pro Prahu jednu z nejradikálnějších změn, protože v základu stále středověké město se přetvořilo do zcela nové podoby, v „*architektonický celek jiného smyslu, jiného měřítko, absolutního i relativního, jiné plastiky, skutečné i iluzivní, jiného materiálu a jiné barevnosti.*“⁷⁷¹

V období první republiky Wirth také dále rozvíjel svůj zájem o pražské hřbitovy, jejichž památkovou hodnotu poprvé ocenil v předválečném období Klub Za starou Prahu svou snahou o záchranu hřbitova v Košířích. V roce 1923 vydalo Topičovo nakladatelství v rámci edice *Umělecké památky Čech* připravované v redakci V. V. Štecha Wirthovi první z plánované série brožur věnovaných pražským hřbitovům.⁷⁷² V její úvodní stati stručně popsal historii pražských pohřebišť od středověku do počátku 20. století a v druhé části se věnoval Olšanskému hřbitovu. Dále měly podle edičního plánu následovat publikace o Košířském hřbitově, židovských hřbitovech a jiných menších pražských hřbitovech, většinu dílů měl napsat opět Wirth. Bohužel tento záměr nebyl již zrealizován, patrně především protože Wirthovy časové možnosti v této době byly stále omezenější. Jediná vydaná publikace i přesto stojí u nás na počátku odborného uměleckohistorického zájmu o mladší sepulkrální památky.

Wirthův přínos bádání o Praze můžeme vidět především v tom, že se mu podařilo ve svém přístupu k městu v návaznosti pojetí formulované v předválečném období Klubem Za starou Prahu skloubit historický, uměleckohistorický i urbanistický pohled. Mimo to také jako první obrátil pozornost k dalším tématům, která do té doby historikové i historikové umění nechávali zcela stranou svého zájmu – městské zahrady a krajinářské úpravy za hradbami města, městské hřbitovy a veduty jako svébytný výtvarný projev.

---

⁷⁷⁰ V. Dědina, J. Filip, K. Guth, B. Hübschmann, P. Janák, Z. Wirth, *Jak rostla Praha*, Praha 1939.

V následujícím roce byla publikace vydána podruhé.

⁷⁷¹ Tamtéž, s. 93.

⁷⁷² Z. Wirth, *Pražské hřbitovy, I. Olšany*, Praha 1923.

6) Historické zahrady

K bližšímu zájmu o historii formování přírody člověkem v naší minulosti Wirtha patrně přivedl terénní průzkum okolí Prahy v souvislosti s přípravou soupisu památek smíchovského okresu. Řada usedlostí obklopených vinicemi, předměstských vil z 18. a 19. století zasazených do rozlehlých zahrad byla ještě na počátku 20. století důležitým formujícím motivem tohoto regionu. Wirth si jistě uvědomoval jedinečnost tohoto prostředí i aktuální nebezpečí, které mu v souvislosti s rychlým rozvojem Smíchova jako průmyslového předměstí Prahy hrozilo. Pro obhájení důležitosti zachování alespoň nejvýznamnějších z těchto objektů bylo nutné zasadit formování krajiny v okolí Prahy do širšího historického i umělecko-historického rámce. Svě studium Wirth záhy rozšířil i na úpravy zahradních pozemků uvnitř historického města. Výsledkem byla publikace nazvaná *Pražské zahrady* vydaná na náklady pražské obce v roce 1910.⁷⁷³ Byla druhou Wirthovou samostatnou publikací, pokud nebudeme počítat jednotlivé díly soupisů a dokládá, jak intenzivní zájem věnoval osobnímu poznání jednotlivých ve své době často minimálně známých pražských zahrad i doprovodnému pramennému výzkumu jejich historie. Za jejich specifikum v evropském kontextu považoval jistou intimitu a půvab, které vyplývaly z nutnosti přizpůsobení komplikovanému kopcovitému terénu a většinou komorním rozměrům pozemků omezených hustou středověkou zástavbou historického města.⁷⁷⁴ Zjevně ho okouzila i atmosféra pražských výletních míst s hospodami a tančírny, která se pod vlivem rychlého rozšiřování města a násobení průmyslové výroby rychle stávala minulostí. Zájem o tento typický kolorit města 19. století jej jistě spojoval i s řadou jeho vrstevníků, jak dokládá například Klubu Za starou Prahu za zachování výletní restaurace na Štvanici.⁷⁷⁵

Za patrně nejdůležitější přínos těchto Wirthových textů můžeme považovat vytýčení hlavních etap vývoje zahradního umění v českém prostředí – stanovil základní charakteristiku středověké a barokní zahrady i krajinářských úprav 19. století. Tuto periodizaci ještě později precizoval ve svém článku ve *Stylu* v roce 1934.⁷⁷⁶ Jeho text zde uvozoval celé číslo věnované zahradám připravené především v souvislosti s dokončením úpravy okolí Černínského paláce. Wirth takto byl jistě právem povýšen na největšího soudobého znalce této problematiky.

---

⁷⁷³ Z. Wirth, *Pražské zahrady*, Praha 1910.

⁷⁷⁴ „*Pražské zahrady nikdy neohromovaly svojí rozlehlostí, ani grandiosností svých perspektiv; ve všech dobách právě drobné měřítko, podrobné členění a přehlednost dávaly jim půvabu a intimitu.*“ (Viz předchozí pozn., s. 3)

⁷⁷⁵ Viz mimo jiné P. Janák, *Restaurace na Štvanici*, *Styl* 2, 1910, s. 1.

⁷⁷⁶ Z. Wirth, *Česká zahrada*, *Styl* 13 (18), 1933/34, s. 135–142.

K tématu pražských zahrad se vrátil ještě během 2. světové války v relativně rozsáhlé dvousvazkové publikaci v rámci edice *Umělecké památky*.⁷⁷⁷ Kniha byla v určitém smyslu jistě i odpovědí na tíživou atmosféru protektorátu, v němž mohlo toto téma znamenat možnost jistého úniku do prostředí jiné reality zidealizované krajiny.

Na prvotní zájem o pražské zahrady Wirth záhy navázal studiem vývoje evropského zahradního umění, které bylo jistě nezbytné pro zapojení českých zahrad do širšího kontextu. Ideální podmínky mu k tomu poskytovala jeho tehdejší práce v knihovně Uměleckoprůmyslového muzea, kde měl zjevně nejen jedinečnou možnost studia starší literatury ale patrně i přímý vliv na výběr nově pořizovaných publikací. Svědčí o tom mimo jiné dlouhý seznam zahraniční literatury zařazený na závěr článku o evropské zahradě, který Wirth publikoval v roce 1910 v časopise *Krásy našeho domova*.⁷⁷⁸ Text, který vycházel z přednášky v rámci cyklu pořádaného Uměleckoprůmyslovým muzeem, měl především popularizující cíl. Jak Wirth sám přiznal chtěl rozšířit ve veřejnosti povědomí o historii a základních principech zahradního umění a tím upozornit nejen na nezbytnost ochrany historických zahrad ale zvláště na potřebnost věnovat kultivovaný zájem nejen architektuře domu, vnitřnímu zařízení bytu, ale i zahradě, jejíž úpravu bylo nadále nutno považovat více za umělecký počin a než za nahodilé rozmístění rostlin v daném terénu vyhovující maximálně botanickým zásadám pro jejich pěstování.

Wirth v článku zformuloval hlavní závěry nejvýznamnějších zahraničních (zvláště německých a anglických) publikací, v českém prostředí však pouze obtížně přístupných. Jeho přínos tak spočíval především ve velmi zasvěceném výběru použité literatury a přizpůsobení textu domácímu prostředí. Článek se tak nadlouho stal jedinou českou odbornou studií věnovanou tomuto tématu.

V souvislosti s obhajobou a propagací bydlení ve vile jako podle názoru tehdejších progresivních architektů nejlepšího prostředí pro všestranný rozvoj lidské osobnosti se Wirth ve svých textech tomu věnovaných zabýval i ideální podobou soudobé zahrady obklopující takový dům.⁷⁷⁹ Svůj postoj vyvozoval opět především z řady publikací vydaných k tomuto tématu anglickými i německými architekty, kteří zdůrazňovali zvláště zásadu architektonické

---

⁷⁷⁷ Z. Wirth, *Pražské zahrady I*, Praha 1943; *Pražské zahrady II*, Praha 1943

⁷⁷⁸ Z. Wirth, Evropská zahrada, *Krásy našeho domova* 6, 1910, s. 37–42, 78–85, 105–109, 120–126; v následujícím roce byla studie vydána v rámci Knihovny Svazu českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku jako samostatný svazek.

⁷⁷⁹ Především Z. Wirth, *Malý dům a zahrada, Knihovna přednášek a časových pojednání Městského průmyslového musea v Hradci Králové* 1, Hradec Králové, č. 3–4, 1910.

souvislosti domu a zahrady. Podle teorie architektonické moderny měl život v interiéru domu volně přecházet do exteriéru přírody. „*Ruku v ruce se zkušeným zahradníkem pracuje tu architekt beze znásilňování přírody, aby docílil charakteru shodného s villou*“⁷⁸⁰ napsal Wirth v roce 1910.

---

⁷⁸⁰ Tamtéž, s. 9.

7) Architektura 19. století

Českým uměním 19. století se Wirth intenzivně zabýval po celé období své vědecké kariéry. Podobně jako u jiných historických etap se soustředil především na architekturu. Ta jej však zajímala prakticky ve všech aspektech svých proměn v tomto století, od empirové, přes projevy romantického historismu v první polovině 19. století a přísný historismus jeho druhé poloviny až po architekturu technických staveb a krajinářské úpravy. Každý z těchto jeho zájmů pramenil z poněkud odlišných pohnutek, přesto však pro ně bylo společné hledání kořenů soudobého umění a především sledování nejdůležitějších formujících prvků českých měst a české krajiny. Zajímavá v této souvislosti je snaha historiků umění Wirthovy generace pochopit fenomén historismu, proti němuž se umění jejich současnosti ostře vymezovalo, vzhledem k tomu, že používání z minulosti převzatých forem bylo pro umělce první poloviny 20. století nepřijatelné. Většinou českých historiků umění přijatý postulát Vídeňské školy o neexistenci úpadkových období v umělecké tvorbě minulosti však pro ně odsouzení umění 19. století vylučoval. Jediným řešením tedy bylo snažit se historismus objasnit jako s jinými rovnoprávný systém uměleckých formálních prostředků. O hlubší teoretický rozbor tohoto fenoménu ve vztahu k umění 19. století se z nich však pokusil pouze Vincenc Kramář, když v roce 1914 publikoval v *Památkách archeologických* svoji studii o architektuře 19. století.⁷⁸¹ Wirth si závažnost těchto otázek jistě uvědomoval, můžeme předpokládat, že právě on jako jeden z redaktorů *Památek archeologických* Kramáře o publikování části jeho připravované publikace požádal. Sám šel však spíše cestou postupného mapování umělecky hodnotných staveb tohoto období, pochopení tehdejší stavební praxe a seznámení se s životem a dílem nejvýznamnějších architektů působících tehdy v Čechách. Byl si vědom, že české dějiny umění jsou teprve na počátku dlouhodobého výzkumu, že v mnoha směrech je předčasné dělat násilné závěry.

S empirovým uměním první poloviny 19. století⁷⁸² se Wirth velmi často setkával při přípravě *Soupisů* památek pro Archeologickou komisi ČAVU, jimž se intenzivně věnoval v prvních dvou desetiletích 20. století. Velmi brzy začal protestovat proti nekompromisní

---

⁷⁸¹ V. Kramář, *Architektura v 19. století*, PA 26, 1914, s. 99–104, 209–221.

⁷⁸² Jako empir Wirth chápal umění v českých zemích v letech cca 1810 až 1850 – „právem můžeme jím charakterisovati jenom formy vyspělého (hellenského) a pozdního klasicismu a předsemperovského renaissancismu...“, předchozí období od 90. let 18. st. označoval jako klasicismus či římský klasicismus (viz A. Matějček, Z. Wirth, *Česká architektura XIX. století*, *Česká architektura 1800 – 1920*, Praha 1922, s. 19, pozn. 1).

časové hranici pro zařazení cenných uměleckých děl do soupisu stanovené redakčními pravidly na počátek 19. století. Argumentoval především tím, že právě empirové stavby často zásadním způsobem určují charakter řady českých měst (např. Litomyšle) a není je tedy možné pominout.⁷⁸³ Ještě dříve než se podařilo prosadit změnu této zásady a posunout zmiňovanou hranici alespoň do poloviny 19. století, Wirth začal sám významné empirové stavby do soupisu zařazovat. Současně prosazoval nutnost jejich památkové ochrany při schůzích Klubu Za starou Prahu i na stránkách jím redigovaného *Věstníku Za starou Prahu*. Nebyl to však jistě pouze vliv, který na česká města měly empirové stavby, čím se mu tato architektura jevila velmi zajímavá. Viděl v ní společně se svými vrstevníky, mladými architekty předobraz „věcnosti, účelovosti, racionality, funkčnosti i formální kultivovanosti, tedy toho, co chápeme jako principy moderny,“⁷⁸⁴ zásad, o které v této době usilovali. Jak správně postřehl Pavel Šopák „Navázat na umění z doby před padesáti až sto lety znamenalo možnost radikálního odvratu od historismu posledního půlstoletí s nadějí, že obroda architektonické tvorby a uměleckého řemesla se děje ve vývojové kontinuitě, do níž jako by umění po roce 1850 nepatřilo.“⁷⁸⁵

Zájem o umění kolem roku 1800 souzněl i se zahraničními umělecko-historickými trendy v bádání, které Wirth v této době bedlivě sledoval a jak ukazuje mimo jiné jeho soustředění na fenomén historismu v dějinách umění (viz jeho studie o barokní gotice), byl na ně schopen i adekvátně reagovat. Zjevný zájem o architekturu této epochy se však ve srovnání s jinými etapami zdánlivě příliš neprojevil v jeho publikační činnosti. Kromě krátkých textů o ohrožených empirových stavbách ve *Věstníku Za starou Prahu*, odstavci věnovaném paláci U hybernů v jím redigovaných *Uměleckých pokladech Čech*⁷⁸⁶ a několika dalších drobných článků,⁷⁸⁷ se soustavněji zabýval pouze Vilou Kinských, k níž jej přivedla práce na soupisu památek smíchovského okresu. Na základě charakteru textu můžeme Wirthovi však připisat významný podíl na úvodní kapitole první samostatné česky psané publikace zabývající se architekturou 19. století v Čechách, kterou v roce 1922 vydal společně s Antonínem Matějčkem – *Česká architektura XIX. století*. Podíl obou autorů sice není v knize s jednou výjimkou (architektura 20. století) upřesněn, Wirth však byl zřejmě autorem pasáže popisující

⁷⁸³ Viz kap. C)3.2)a) Topografický projekt Archeologické komise.

⁷⁸⁴ P. Šopák, Umění kolem roku 1800 v historické reflexi: příklad Jana Hofmana, in: *Mezi časy..., Kultura a umění v českých zemích kolem r. 1800*, Praha 2000, s. 55.

⁷⁸⁵ Tamtéž.

⁷⁸⁶ Z. Wirth, Průčelí celnice v Praze, in: *Umělecké poklady Čech I.*, Praha 1913, s. 40.

⁷⁸⁷ Z. Wirth, Pražské serpentiny, *Styl* 7, 1921, s. 58–59; Slaný v době empiru, *Slánský obzor* 29, 1920, s. 1.

stavební praxi 1. poloviny 19. století, s níž se měl příležitost seznámit při studiu archivů v souvislosti s přípravou soupisů. Oceňuje zde relativně vysokou uměleckou úroveň staveb projektovaných pod patronátem politických úřadů a především vliv silné státní správy na regulaci měst. „*Mimo Prahu nebyla česká města, zejména krajská, nehledíme-li k hříchům, které se v duchu doby staly na úřední rozkaz, zejména zbořením starožitných hradeb a ozdobných bran městských, nikdy po stránce stavební tak spravována a obratně regulována, jako za vlády krajských inženýrů a mnohá duchaplná řešení z té doby dosud jsou i umělecky platna a uznávána.*“⁷⁸⁸

Hodnocení empirové architektury v Čechách je ve zmiňované publikaci však v této době podáno již především v souvislosti se snahou nalézt specifika českého umění, nejvíce oceňována je z tohoto hlediska tvorba, u níž je patrné nejvýraznější oproštění se od německých respektive rakouských vzorů. Tato tendence pro české dějiny umění typická po celé období první poloviny 20. století byla odpovědí na názory řady německých badatelů, kteří považovali umění vzniklé na českém území s několika výjimkami za víceméně rustikálnější odnož německého umění. Vliv uvedeného hlediska ještě více zesílil v souvislosti se snahou po povzbuzení sebevědomí mladého státu v období první republiky, empirová architektura tak byla opět po jisté rehabilitaci na počátku 20. století odsunuta na okraj zájmu českých historiků umění.

Během 2. světové války Wirth ve svém článku ve sborníku věnovaném vývoji české technické tvorby⁷⁸⁹ jako jeden z prvních vysoce ocenil technické stavby první poloviny 19. století, které podle něj předznamenaly hlavní principy architektury 20. století. V souvislosti s tím zdůraznil požadavek jejich ochrany nejen jako historických dokumentů úrovně tehdejší techniky ale i jako kvalitních, se současnými estetickými ideály korespondujících architektonických děl.

Pokud se ještě vrátíme k problému určení podílu obou autorů na textu publikace *Česká architektura XIX. století*, podařilo se najít částečnou odpověď v jednom z dopisů Matějčka Wirthovi. Následující z něj citovaná pasáž se sice týká stati o architektuře v o dva roky dříve vydané francouzské publikaci obou autorů *L'art tchéque contemporain*, jejíž text byl však pro českou knihu východiskem. „*Jsem velmi rád, že jste rukopis pro L'art přepracoval. Neměl jsem klidné svědomí, když jsem ho odevzdával. Psal jsem tu stať spíše z nálady než ze skutečného poznání, a na každé stránce mučily mne pochybnosti, nepíší-li nesprávnosti.*

⁷⁸⁸ A. Matějček, Z. Wirth, *Česká architektura XIX. století, Česká architektura 1800 – 1920*, Praha 1922, s. 9–10.

⁷⁸⁹ *Architektura prvních inženýrských staveb*, in: *Z vývoje české technické tvorby*, Praha, 1940, s. 249–256.

*Předmět mne nikdy tolik nezajímal, abych hledal k němu vztah, zcela osobní a proto podával jsem v článku názory nám jedné krve společné. Proto jsem taky Vás žádal prostřednictvím Štencovým, abyste svoje jméno na titulu ponechal. Vždyť soudy, jež o naší architektuře pro mne platí, jsou valným dílem soudy, jež jste nám mladším kdysi vštěpoval.*⁷⁹⁰

Romantickou gotiku konce 18. a první poloviny 19. století Wirth považoval za průvodní jev empírové architektury („*ranně romantické období, jež tvoří průvodní slohový proud empiru...*“)⁷⁹¹ a podobně jako u ní byl jedním z prvních českých odborníků, který se tímto fenoménem alespoň okrajově zabýval. V rámci své studie o barokní gotice z roku 1908 tuto periodu označil za epilog barokní gotiky.⁷⁹² Prakticky ve stejné době se jí věnoval v souvislosti se sledováním vývoje přístupu k památkám v průběhu 19. století ve známém článku *Zachování a ochrana historických a uměleckých památek uveřejněném v roce 1907 v České časopise historickém.*⁷⁹³ Jeho hodnocení gotizujících tendencí v tomto období bylo však poněkud rozporné. Wirth nezavrhoval historizující formy, pokud k nim umělec přistupoval na vědeckém výzkumu nezávislým „*tvůrčím*“ způsobem. Což podle jeho názoru v podstatě platilo kromě barokního i o tomto období, uměleckou kvalitu těchto staveb však považoval za nesrovnatelnou se Santiniiovými díly. („*V Čechách ovšem nedospělo se v tomto období ani zdaleka k uměleckému výsledku, který nám znamená gotika barokní v nejdokonalejších pracích Santiniiových;*“)⁷⁹⁴ Větší pozornost si zasloužily podle něj pouze krajinářské úpravy této etapy.

Domácí architektonická tvorba druhé poloviny 19. století inspirovaná renesancí byla na počátku 20. století v českých kruzích vnímána především jako první povznesení domácí architektury na evropskou úroveň od doby vrcholného baroka. Zůstávala zde sice stále výhrada k nepůvodnosti používaných formálních prvků podobně jako v hodnocení všech historismů. K zavržení této etapy však přesto nikdy zcela nedošlo, vzhledem k tomu, že byla považována za architekturu, v níž se poprvé projevila emancipovaná česká společnost a již byla podle převažujícího názoru mezi českými intelektuály založena tradice novodobého českého umění. V roce 1915 Pavel Janák o Ullmannově budově Vyšší dívčí školy napsal, že „*stojí právě na rozhraní, od něhož se počíná česká domácí architektura již jako proud*

⁷⁹⁰ Dopis A. Matějčka Z. Wirthovi, b. d. (16. 8.), OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, korespondence A. Matějčka.

⁷⁹¹ A. Matějček, Z. Wirth, *Česká architektura XIX. století, Česká architektura 1800 – 1920*, Praha 1922, s. 16.

⁷⁹² Viz pozn. 692.

⁷⁹³ *Zachování a ochrana historických a uměleckých památek – Vývoj otázky v XIX. století, ČČH 13, 1907, s. 323–332, 402–412.*

⁷⁹⁴ A. Matějček, Z. Wirth, *Česká architektura XIX. století, Česká architektura 1800 – 1920*, Praha 1922, s. 16.

*poměrně plodný a bohatý, jdoucí souběžně s novým českým malířstvím a sochařstvím a zakládající určitou tradici.*⁷⁹⁵ Zájem o umění tohoto období výrazně zesílil v období první republiky, kdy se k němu, podobně jako k lidovému umění, obracela stále větší pozornost v souvislosti s intenzivnějším hledáním identity českého národa. V 70. a 80. letech 19. století tehdejší společnost také viděla jistou paralelu své stávající politické i kulturní situace. Převážná většina Wirthových studií o neorenesančních architektech vyšla právě v této době.⁷⁹⁶ 20. a 30. léta se pro něj stala dobou cíleného mapování osobností této epochy, které patrně zčásti nahradilo jeho předchozí zájem o soudobou architekturu. Kromě uvedených důvodů byla Wirthovi tato tvorba zřejmě blízká i jistým racionálním východiskem, viděl v ní paralelu realismu v malířství a sochařství. Výstavu těchto architektů, na níž se na počátku 50. let spolupodílel, také nazval *Architekti – realisté*.⁷⁹⁷ Romantismus pro něj měl vždy příděch čehosi neživotného, dekadentního, jak sám uváděl, jeho životnímu postoji vzdáleného.

Svůj hlavní zájem soustředil především na dílo tří významných architektů – Antonína Barvitia, Josefa Zítka a Antonína Wiehla, přičemž vždy vycházel z důkladného studia jejich pozůstalostí. Velkou předností všech jeho publikovaných prací o těchto architektech je tedy právě výjimečná znalost pramenů. K zájmu o tvorbu A. Barvitia jej možná prvotně přivedla právě možnost seznámit se podrobně s písemnostmi a plány darovanými dědici na počátku 20. století Uměleckoprůmyslovému muzeu v Praze. Wirth tuto pozůstalost dokonce sám uspořádal. Svoji rozsáhlou dvoudílnou stať o Barvitiovi, o níž ještě v roce 1973 Zdenka Slavíková napsala, že je dosud nejrozsáhlejším zhodnocením jeho osobnosti a díla,⁷⁹⁸ Wirth publikoval v roce 1931 ve sborníku *Umění*.⁷⁹⁹

Většina Wirthových textů o J. Zítkovi souvisí bezprostředně s oslavami stého výročí jeho narození v roce 1932. Při této příležitosti se účastnil příprav výstavy jeho díla v Uměleckoprůmyslovém muzeu a měl hlavním podíl na jejím katalogu.⁸⁰⁰ Z něho vycházející text publikoval současně také v časopisech *Styl*⁸⁰¹ a *Stavba*.⁸⁰² Zachoval se i

⁷⁹⁵ P. Janák, *Budova vyšší dívčí školy, Umělecké poklady Čech 2*, Praha 1915, s. 66.

⁷⁹⁶ Druhá vlna tohoto intenzivního zájmu, na nějž Wirth opět aktivně reagoval, spadá z poněkud jiných ideologických východisek do období po 2. světové válce.

⁷⁹⁷ Z. Wirth, J. Brožová, *Čeští architekti realisté 19. století*, kat. výst. v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze, Praha 1952.

⁷⁹⁸ Z. Slavíková, *Život a dílo Antonína Barvitia*, *Umění* 20, 1973, s. 144–153.

⁷⁹⁹ Z. Wirth, Antonín Barvitiu, *Umění*, 1931, s. 295–308, 437–449.

⁸⁰⁰ *Josef Zítek (1832–1909)*, kat. jubilejní výstavy jeho prací, Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 1932.

⁸⁰¹ Z. Wirth, Josef Zítek, *Styl* 17, 1932/33, s. 1–6.

⁸⁰² Z. Wirth, *K stým narozeninám Josefa Zítka*, *Stavba*, 1932, s. 101–102.

rukopis jeho přednášky při slavnostní schůzi v pantheonu Národního muzea uspořádané několika uměleckými spolky jako oslava tohoto architekta.⁸⁰³ Rozsáhlejší monografii o Zítkovi však v této době na základě roku 1930 pro nový archiv architektury technického muzea MŠNO (jistě na Wirthův podnět) zakoupené architektovy pozůstalosti připravil Wirthův přítel A. Kubíček.⁸⁰⁴

Ve svých textech Wirth představil Zítka jako největší osobnost české architektury 19. století, jediného z domácích architektů, který dovedl „*uvolniti okovy, zavěšené jim zásadami klasicismu a romantiky, a vysloviti i v jich rámci touhy své doby.*“⁸⁰⁵ Oceňoval, že podobně jako Mánes a Myslбек dovedl vyjádřit „*formou evropsky orientovanou a přece individuální a rasovou český valeur v jednotném evropském tonu.*“⁸⁰⁶ Wirth dobře rozpoznal vysokou výtvarnou kvalitu Zítkovy architektury, vystihl její jedinečnost, ale v souvislosti se svou orientací se zabýval i zapojením jednotlivých staveb do celkového organismu města. „*Toto Národní divadlo stalo se doplňkem panoramatu Prahy na pravém břehu vltavském s takovou samozřejmostí, že není příkladu v našem městě podobného mimo skvělé příklady barokní.*“⁸⁰⁷ Poznatky získané při studiu Zítkovy tvorby Wirth zúročil i při spolupráci na průvodci po Národním divadle vydaném v roce 1933.⁸⁰⁸

Wirthovo hodnocení tvorby Zítkova nejvýznamnějšího spolupracovníka Josefa Schulze bylo naopak velmi kritické. Wirthova a Matějčkova publikace o architektuře 19. století uvádí, že se u něj projevovala „*racionální suchost a mechanická tektoničnost*“⁸⁰⁹ a jím navržené Národní muzeum se „*nerovná uměleckou cenou ani zdaleka Národnímu divadlu, jsouc roztržštěné v celkovém obrysu i rozložení hmoty a jsouc příliš vymyšleno a málo vytvořeno.*“⁸¹⁰ Když tedy Wirth v roce 1935 uveřejnil ve sborníku *Umění* článek o Schulzově cestě do Itálie, můžeme jej považovat spíše za příspěvek k poznání způsobu školení tehdejších architektů než za projev hlubšího zájmu o osobnost a tvorbu tohoto architekta. Článek je především rozbořením archivního pramenu (Schulzovy korespondence s jeho otcem během této

⁸⁰³ Předneseno 4. 4. 1932, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton LXX, sv. 2.

⁸⁰⁴ A. Kubíček, Architekt Josef Zitek, *Umění* 5, 1932, s. 391–420.

⁸⁰⁵ Přednáška při slavnostní schůzi v pantheonu Národního muzea u příležitosti oslav stých narozenin Josefa Zítka, 4. 4. 1932, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton LXX, sv. 2.

⁸⁰⁶ Tamtéž.

⁸⁰⁷ Tamtéž.

⁸⁰⁸ *Průvodce po Národním divadle*, Praha 1933.

⁸⁰⁹ Viz pozn. 788, s. 40.

⁸¹⁰ Tamtéž, s. 42.

cesty), který umožnil, jak Wirth sám napsal, „až do podrobností sledovati typickou studijní cestu tehdejšího architekta, školeného ještě výhradně na historickém umění, za památkami Italie, jeho způsob práce a poměr k prostředí, v němž se takový stipendista, který se ještě cítil loyálním Rakušanem, pohyboval.“⁸¹¹

Největší zájem Wirth mezi architektky 19. století věnoval A. Wiehlovi. V rámci zmiňovaného hledání specifík českého umění v evropském kontextu, které bylo patrně nejintenzivnější v posledních válečných letech a na počátku existence samostatné republiky a jehož výsledkem byl i „národní“ sloh v architektuře, Wirtha v této době nejvíce zaujala osobnost architekta, který byl hlavním tvůrcem tzv. české renesance. Tento směr architektury 80. let 19. století byl považován Wirthovými současníky za formální vyvrcholení hnutí za národní umění, které do značné míry určovalo formu i náměty českých umělců celé druhé poloviny tohoto století.⁸¹² V počátcích první republiky se toto téma jistě jevilo jako velmi přitažlivé a odpovídalo i Wirthovu pojetím hledání odpovědí na současné problémy v minulosti. Zdá se, že chtěl ukázat k jakým výsledkům dospěla adekvátní tendence před více než 30 lety. Jeho studie o A. Wiehlovi a české renesanci vyšla v prvním ročníku sborníku *Umění*⁸¹³ a J. Štenc ji záhy vydal jako samostatnou publikaci.⁸¹⁴ V jejím textu Wirth velmi zasvěceně vysvětlil genezi tohoto fenoménu ve skupině mladých umělců kolem A. Wiehla a J. Kouly hledajících ideál národního umění v duchu i formě, který ve své době korespondoval s podobnými tendencemi v okolních zemích (především v Německu). Zabýval se také hledáním inspiračních zdrojů těchto umělců v konkrétních domácích renesančních stavbách. Osobnost A. Wiehla Wirth opět sledoval s důkladnou znalostí zachovaných pramenů. V souladu se svým zájmem o historii zájmu o ochranu památek se podrobně věnoval i těmto jeho aktivitám a dokázal blízkou souvislost mezi nimi a jeho architektonickou tvorbou.

Zatímco velcí neorenesanční architekti dokázali podle Wirtha a řady jeho současníků tvůrčím přístupem překonat přísné požadavky doby na historickou věrnost stavebních forem a vytvořit i tak svébytná díla, u neogotické architektury druhé poloviny 19. století se to dle jeho názoru nikdy nezdařilo. Jak sami s A. Matějčkem na počátku 20. let doznali pro hodnocení této tvorby mezi tehdejšími teoretiky bylo osudné, že „neogotikové i u nás věnovali se převážně činnosti restaurační, hubíce bona fide svými obnovami památky, jež byly jejich péči

---

⁸¹¹ Z. Wirth, *Italia magistra. Italská cesta Josefa Schulze 1868–1870*, *Umění* 7, 1935, s. 177.

⁸¹² Z. Wirth, *Antonín Wiehl a česká renesance*, Praha 1921, s. 2.

⁸¹³ Z. Wirth, *Antonín Wiehl a česká renesance*, *Umění* 1, 1918–1921, s. 294–336.

⁸¹⁴ Viz pozn. 810.

svěřeny.“⁸¹⁵ Vzhledem k tomu, že těžištěm Wirthovy činnosti byla především ochrana památek, jejíž praxe se teprve před nedávnem obtížně vymanila z puristického přístupu k obnově historických staveb, je jeho postoj pochopitelný. Neogotické budovy byly podle něj dokladem „studijní píce, ale nikdy individuálním uměleckým činem.“⁸¹⁶

---

⁸¹⁵ Viz pozn. 788, s. 26.

⁸¹⁶ Viz pozn. 126, s. 329.

8) Architektura 20. století

Wirth se soudobou architekturou zabýval velmi intenzivně již od počátku své odborné kariéry.⁸¹⁷ Nebyl nikdy teoretikem určitého směru, ale spíše historikem mapujícím dění v této oblasti, který se současně snažil sledovat a objektivně zprostředkovat českému prostředí soudobou zahraniční architekturu. Náleží mu jednoznačně primát v propojení nových názorů na architekturu s moderní koncepcí památkové péče. Byl uznáván také jako člověk, který je schopen bez redukce podstaty přetlumočit fenomén moderní architektury laickému publiku. Jeho renomé znalce moderní architektury bylo vysoké jak mezi odbornou veřejností, tak mezi samotnými tvůrci.

Do období první republiky Wirth vstupoval jako jediný český historik umění, který soustavně sledoval moderní českou architekturu ve všech jejích směrech.⁸¹⁸ Nepřekvapilo tedy, že se jako první v této době pokusil o syntézu dosavadního vývoje ve 20. století. V roce 1922 vydal společně s Matějčkem již v předchozí kapitole zmiňovanou knihu *Česká architektura XIX. století* s podtitulem *Česká architektura 1800–1920*.⁸¹⁹ Její poslední kapitola, mapující první dvě desetiletí 20. století, byla výrazně rozšířenou verzí Wirthova úvodního textu ke katalogu první členské retrospektivní výstavy Společnosti architektů uspořádané v roce 1921 (publikovaný následně pod názvem „Česká moderní architektura“⁸²⁰ v časopise *Styl*). Tuto kapitolu můžeme označit za první odborné shrnutí vývoje české architektury v přelomovém období na počátku 20. století. Jde sice o stručnou stať, vytyčující hlavní směry české architektury této doby, v níž jsou nejvýznamnější architekti pouze jmenováni, aniž by jejich tvorbě, vyjma Jana Kotěry, byla věnována širší pozornost. Stala se však přesto východiskem k pochopení vývoje domácí architektonické tvorby a měla být především prvním krokem k dalšímu odbornému zájmu, k němuž však souhrou řady okolností Wirth přikročil až za řadu let.

V období moderny Wirth vytýčil dvě fáze. První byla podle něj zásadním způsobem modifikována osobností Jana Kotěry jakožto hlavního propagátora nové architektury u nás.

---

⁸¹⁷ Wirthovu zájmu o moderní architekturu v předválečném období, kdy se více soustředil na organizátorskou činnost v této oblasti je věnována kap. A)2.2)b) Problematika moderní architektury a časopis *Styl*.

⁸¹⁸ Nebyl však jediný, kdo se soudobým vývojem této umělecké oblasti zabýval. Počátky moderny a především tvorbu J. Kotěry sledoval K. B. Mádl. V. V. Štech byl teoretikem Skupiny výtvarných umělců.

⁸¹⁹ Viz pozn. 788.

⁸²⁰ Autoři o této skutečnosti informují v poznámce pod čarou na s. 78; Z. Wirth, *Česká moderní architektura*. U příležitosti členské (retrospektivní) výstavy Společnosti Architektů v Praze. *Styl* 2 (7), 1921–1922, s. 1–2.

Do období po roce 1908 zařadil druhou etapu, v níž začínala již tvořit generace Kotěrových žáků rozvíjejících samostatně jeho podměty.

U Kotěrova díla Wirth vyzdvihoval především inspiraci Otto Wagnerem. Sledoval jeho tvorbu, která po několika odbočkách dospěla k „*přísně tektonickému cítění*“, kdy „*se oddal kultu čisté stavební formy a nahé konstrukce, ačkoliv nikdy nezabavil své dílo zvláštního půvabu, šťavnatého výrazu, který jej odlišuje jak od vídeňské školy, z níž vyšel, tak později od domácích vrstevníků.*“⁸²¹ Tím se Kotěra stal, „*nemaje na čas skoro soupeřů, jediným nositelem pojmu moderního českého architekta.*“⁸²²

Tato úvodní část zmiňované kapitoly byla prvním Wirthovým publikovaným textem o Kotěrovi. Víme však, že o jeho díle již mluvil v přednášce v roce 1909 pořádané klubem Slavia. Během ní měl jeho přínos pro českou architekturu výrazně podcenit a naopak neúměrně nadsadit význam projektů navržených jeho žákem Gočárem. Wirth se tehdy hájil nedostatkem obrazového materiálu, který měl ke Kotěrovým stavbám k dispozici (viz kap. A)2.2) b) Problematika moderní architektury a časopis *Styl*). Dnes je již nemožné situaci objektivně zhodnotit, vzájemná korespondence Wirtha s Kotěrou svědčí o zdvořilých, ryze profesionálních vztazích mezi redaktorem uměleckého časopisu (*Styl*) a umělcem. Důvěra v objektivitu Wirthova odborného úsudku však, zdá se, nebyla touto jednou přednáškou v kruzích Mánesa narušena a v roce 1925, dva roky po Kotěrově smrti, jej představitelé tohoto spolku požádali o spolupráci na přípravě architektovy souborné výstavy. Wirth pro ni připravil katalog a napsal jeho úvodní text.⁸²³ Výstava se konala v lednu následujícího roku v Obecním domě. Ke Kotěrovu dílu se vrátil ještě v období okupace, kdy společně s jeho žákem a svým přítelem Ladislavem Machoněm připravili výstavu jeho architektonických kreseb.⁸²⁴

Ve druhém období, následujícím podle Wirtha po roce 1908 a trvajícím ještě v době vydání knihy, tedy v roce 1922, mezi nejvýznamnější autory, kteří dále rozvíjeli podněty moderny, řadil mladší žáky Otto Wagnera Antonína Engela a Bohumila Hübschmanna, dále absolventy Kotěrova ateliéru na uměleckoprůmyslové škole, Josefa Gočára a Otakara Novotného, a studenty české techniky Pavla Janáka a Vlastislava Hofmana. Jejich hlavním cílem bylo podle něj především obhájit nové pojetí architektury mezi veřejností a prosadit je proti konzervativní skupině architektů, kteří v té době ovládali prakticky všechny větší

---

⁸²¹ Viz 787, s. 76.

⁸²² Tamtéž.

⁸²³ *Jan Kotěra (1871–1926) (kat. výst.)*, Praha – Obecní dům, 1926.

⁸²⁴ Jan Kotěra kreslíř, *Umění* 15, 1943–1944, s. 253–270.

zakázky. Nová generace se snažila o velmi komplexní přístup k problémům architektury i urbanismu. Musela se podle Wirtha zabývat pochopením a aplikací řady nových v evropském umění rozpracovávaných fenoménů v českých poměrech dosud neznámých a vyřešením nových úkolů souvisejících především s rychlým rozvojem měst a s tím souvisejícími změnami způsobu života. Sjednocením linie Mánesa, jeho časopisu *Styl* i Klubu Za starou Prahu „*tato moderní falanx byla již dosti silna, aby nastoupila sebevědomý boj proti oficiální architektuře a celému názoru, jejími zástupci zastávanému, který je jen lokální bitvou slavného tažení moderní architektury z Anglie přes Belgii a Francii do Německa.*“⁸²⁵

Po tomto sjednocení se však v období krátce před 1. světovou válkou podle Wirtha tato jednotná fronta architektů rozvrstvila na dvě hlavní skupiny, přičemž první dále rozvíjela zásady moderny, „*rozumovou tektoničnost, závislost na účelu, materiálu a technice*“, a druhá „*hmotu stavební podřizuje opět fantazii a tvoří z fasády i prostoru plastické těleso a z půdorysu uměleckou myšlenku a při které barva stává se znovu důležitým činitelem, zvyšujíc plastický výraz plochy a jednotlivého článku.*“⁸²⁶ Wirth ještě na počátku 20. let nerozlišoval mezi kubistickou a rondokubistickou architekturou. Rozdíl se mu staly zjevnější až s určitým odstupem. V roce 1930 již kubismus považoval za směr schopný vyjádřit „*architektonické drama pohybu hmoty lépe než dosavadní prostředky.*“ Zatímco další etapa podle něj již nepočítala „*s výtvarně odůvodněným vyvíjením plastičnosti z vnitřku na venek jako kubismus, ale jen s pádným účinkem aplikovaných hmot a jich robustní profilace i barvy.*“⁸²⁷ Výjimečná kubistická architektura tak postupně „*zašla do slepé uličky jakési české plateresey, z níž se zachránila ústupem za heslem konstruktivismu.*“⁸²⁸ Podle jeho názoru velmi perspektivní rozvoj kubismu v architektuře přerušila válka a situace po ní již byla natolik odlišná, že nebylo možné na tento směr navázat.

V závěru stati z roku 1922 Wirth velmi pozitivně hodnotil, že se české architektuře podařilo samostatně vytvořit „*charakteristické formy od ciziny odlišné*“ a ukazující na autonomní, nezávislé postavení českého umění, tedy moment, který byl pro sebevědomí nového státu velmi důležitý. Zde měl bezesporu na mysli především kubistický směr. O výjimečném fenoménu této architektury proniklo ještě před první světovou válkou povědomí do Vídně i do Německa. Wirth sám v roce 1913 nadšeně referoval o článku V. Wallersteina

---

⁸²⁵ Viz pozn. 788, s. 82.

⁸²⁶ Tamtéž, s. 86.

⁸²⁷ Josef Gočár, *Volné směry* 27, 1929/1930, s. 253.

⁸²⁸ Rukopis přednášky „Moderní stavitelství“, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–239, sv. 1.

v německém časopise *Kunstgewerbeblatt*,⁸²⁹ který „českou Prahu kvalifikuje jako hnízdo nové světové architektury...“⁸³⁰

Wirthův text z publikace *Česká architektura XIX. století* můžeme považovat především za zhodnocení dosavadního vývoje na prahu další etapy před předpokládanými rozsáhlými stavebními projekty, které souvisely se vznikem nového státu. Měl být i jistou popularizací soudobé architektury, jejíž hlavní principy bylo třeba přiblížit laikům. Vypisovatelé soutěží, zadavatelé projektů se podle něj mohli snáze orientovat v pro ně nepřehledných směrech tehdejší architektury.

Jak již bylo uvedeno, nejprve byl tento text ve stručnější formě publikován jako úvod katalogu První členské retrospektivní výstavy Společnosti architektů, která se konala na jaře roku 1921 v Uměleckoprůmyslovém muzeu.⁸³¹ K členům tohoto sdružení, většinou architektům patřících do generace jeho vrstevníků, měl Wirth po celou dobu první republiky nejbližší. Naopak k puristické architektuře a jejím tvůrcům zpočátku zaujal rezervovaný postoj vyvolaný jistě i kritikou ochrany památek, která ze strany těchto architektů ve 20. letech velmi nekompromisně zaznívala. Jejich názory na novou architekturu, v níž dům má být strojem na bydlení, Wirth považoval za projev duchovní krize způsobené hrůzami války.

V závěru 20. let však s ohledem na celkový vývoj evropské architektury a patrně pod bezprostředním vlivem jemu blízkých architektů – zvláště Josefa Gočára a Pavla Janáka, kteří v této době přijali estetiku rodícího se funkcionalismu – své stanovisko přehodnotil. V roce 1927 v rámci cyklu, pořádaného bratislavskou Obchodní a živnostenskou komorou, v přednášce nazvané *Moderní stavitelství* Wirth vylíčil moderní architekturu jako cestu „od *samospasitelné formy architektonické k účelnosti*“.⁸³² Naznačil zde linii vedoucí v Evropě i v Americe od estetiky strojů 19. století až k soudobé architektuře především ve Francii, Rusku a Německu. Přičemž zjevně nejbližší mu bylo Le Corbusierovo pojetí architektury. Touto nepublikovanou přednáškou se Wirth snažil velmi svědomitým způsobem vyrovnat s nejnovějšími proudy evropské architektury. Byl to však jeden z posledních syntetizujících

---

⁸²⁹ V. Wallerstein, Anfänge einer neuen Architektur und Raumkunst in Prag, *Kunstgewerbeblatt, Neue Folge* 24, s. 221–229.

⁸³⁰ „Z.“ [Z. Wirth], *Moderní architektura v Praze*, in: *Lidové noviny*, 18. 9. 1913, s. 3.

⁸³¹ *Katalog I. členské (retrospektivní) výstavy Společnosti architektů v Umělecko–průmyslovém muzeu v Praze*, Praha 1921.

⁸³² Rukopis přednášky „Moderní stavitelství“, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karta W–A–239, sv. 1.

pohledů na architekturu 20. století,⁸³³ později se soustředil již výlučně na tvorbu jednotlivých uměleckých osobností.

Na závěr přednášky se Wirth vyjádřil k tehdy relativně frekventované otázce, k jejímuž zodpovězení se jako oficiální představitel československé kultury patrně mohl cítit vybízen – jak se projevuje národní specifičnost v tak internacionálně pojatém umění, jakým funkcionalismus bezesporu byl. Podle Wirtha tato architektura má vědomě internacionální podklad, „*ale výsledek vlastního tvoření má ráz, závislý na sociálních poměrech, na naší všeobecné situaci, na našem demokratickém názoru, na temperamentu národa, jeho barevném cítění atd.*“ Tvořivá síla národa je podle jeho názoru i bez půvabu exotičnosti zárukou odlišnosti v „*koncertu kulturních národů Evropy*“.⁸³⁴

Kromě díla Jana Kotěry se Wirth hlouběji zabýval tvorbou Dušana Jurkoviče a Josefa Gočára. S Jurkovičem Wirth v roli umělecko-historického poradce spolupracoval již při přestavbě zámku v Novém Městě nad Metují. Zatímco architekt a s ním i autorka jeho biografie Dana Bořutová–Debnárová považovali jejich spolupráci za oboustranně plodnou a harmonickou.⁸³⁵ Wirthovi, jak bylo uvedeno již v kapitole Problematika moderní architektury a časopis *Styl* (A)2.2) b), Jurkovičův přístup k rekonstrukci historické památky nevyhovoval. Jurkovič nebyl podle něj umělcem, který by dokázal své zásahy citlivě přizpůsobit charakteru dochovaného uměleckého díla, naopak „*neukázněně*“ prosazoval vlastní fantazii. Kvalitu jeho vlastní tvorby však Wirth bezesporu uznával. Bližší mu ale v předválečném období byla jistě Kotěrova, později Gočárova geometrická moderna než Jurkovičova inspirace lidovým uměním. Jejich vztah byl tedy spíše založen na osobním spříznění než na blízkosti v názorech na umění či ochranu památek. Po roce 1937, kdy zemřel jejich společný přítel František Žákavec, jenž byl autorem první Jurkovičovy monografie,⁸³⁶ se Wirth stal pro Jurkoviče nejbližší osobností mezi historiky umění a jediným, kdo podle něj mohl dokázat jeho dílo adekvátním způsobem zhodnotit. Když Jurkovič u příležitosti svých sedmdesátin v roce 1938

---

⁸³³ V roce 1928 publikoval s A. Matějčkem v rámci knihy *Československá vlastivěda* stať shrnující české výtvarné umění prvních deseti let existence samostatného státu. Části týkající se architektury psané Wirthem již žádný výraznější posun jeho názorů nepřinášejí (A. Matějček, Z. Wirth, *Deset let českého výtvarného umění*, in: *Československá čítanka*, Praha 1928, s. 273–283).

⁸³⁴ Tamtéž.

⁸³⁵ D. Bořutová–Debnárová, *Dušan Samo Jurkovič, osobnosť a dielo*, Bratislava 1993, s. 107–108. Tentýž názor sdílela i Elena Lukáčová, viz E. Lukáčová, *Dušan Jurkovič a rekonštrukcie pamiatok*, in: D. Bořutová, A. Zajková, M. Dulla, *Dušan Jurkovič, Súborná výstava architektonického diela* (kat. výst.), Slovenská národná galéria Bratislava 1993–1994, s. 80–89.

⁸³⁶ F. Žákavec, *Dílo Dušana Jurkoviče – kus dějin československé architektury*, Praha 1929.

připravoval soubornou výstavu v Umeleckej besede slovenskej požádal osobním dopisem právě Wirtha, aby napsal úvodní slovo k jejímu katalogu⁸³⁷ a přednesl zahajovací řeč.⁸³⁸ Wirth, který přímou inspiraci lidovým uměním na rozdíl od Františka Žákavce považoval jednoznačně za slepou odbočku ve vývoji moderny, musel najít jinou cestu k obhájení Jurkovičovy tvorby. Přirovnal jej tedy k Antonínu Wiehlovi, Bedřichu Ohmanovi a Kamilu Hilbertovi, kteří také „*nepodlehli ve svém tvoření vybraným vzorům*“ a došli k vlastnímu výrazu. Podobně jako například předchůdci moderny, angličtí architekti konce 19. století, kteří se inspirovali tradiční místní venkovskou architekturou. Později, v úvodní řeči architektovy posmrtné výstavy v prosinci roku 1945 Wirth o Jurkovičovi řekl, že „*pronikl citem k podstatě umění pro lid tvořeného, dal mu na sebe působiti bezprostředně a nespokojil se nikdy pouhou stylizací lidové formy nebo její aplikací na nové účely, nýbrž ji přetavil ve výhni vlastního tvůrčího procesu na osobitý umělecký čin.*“⁸³⁹

Z generace svých vrstevníků měl Wirth jistě nejbližší k tvorbě Pavla Janáka a Josefa Gočára, k oběma jej pojil také dlouholetý přátelský vztah a spolupráce na redakčních projektech (*Styl* a *Věstník Klubu Za starou Prahu*). O architektonickém díle Pavla Janáka však Wirth nikdy nepublikoval ani kratší stať, zabýval se jím pouze v souvislosti architektoвыми adaptacemi památkových objektů (především Černínského paláce a Pražského hradu). Naopak Gočárově tvorbě se Wirth patrně původně z architektova popudu soustavně věnoval jak na stránkách periodik, tak především v samostatných publikacích. O tom, že Wirth tohoto architekta velmi obdivoval již od jeho prvních realizací, svědčí již zmiňovaná přednáška v Klubu Slavia v roce 1909, kdy jeho projektům dokonce věnoval více pozornosti než Kotěrovu dílu. Podrobnější zhodnocení Gočárové tvorby však publikoval poprvé až v roce 1930, kdy v souvislosti s architektoвыми padesátinami dožrál čas k její rekapitulaci. Gočár Wirtha tehdy požádal, aby napsal úvod k obrazové publikaci o jeho dosavadním působení vydávané současně v Ženevě a ve Vídni.⁸⁴⁰ Ve stejném roce vyšla i rozsáhlá kniha souborně představující architektovy projekty pro Hradec Králové,⁸⁴¹ k níž Wirth také připravil úvodní stať. Gočárovu tvorbu současně v témže roce zhodnotil i v článku ve sborníku *Umění*.⁸⁴² Všechny tři rozsahem spíše kratší texty jsou si v hlavních rysech velmi podobné. Wirth v nich

⁸³⁷ Dopis D. Jurkoviče Z. Wirthovi, 20. 4. 1938, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton LXXI, sv. 1.

⁸³⁸ Koncept zahajovací řeči z roku 1938, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton LXXI, sv. 1.

⁸³⁹ Koncept zahajovací řeči z roku 1945, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton LXXI, sv. 1.

⁸⁴⁰ *Josef Gočár*, Genf 1930; *Josef Gočár*, Wien 1930.

⁸⁴¹ Josef Gočár, *Hradec Králové*, Wien, Berlin 1930.

⁸⁴² Josef Gočár, *Volné směry* 27, 1929/1930, s. 252–255.

vytyčuje etapy Gočárova díla: studia a spolupráci s učitelem Janem Kotěrou, osamostatnění, v němž Gočár dále rozvíjel Kotěrovy myšlenky a dospěl k čisté konstruktivní formě, následující odbočku z tohoto směru ve formě dvou významných epizod – kubistické a rondokubistické a nakonec v roce 1924 návrat k „*ideálu svého mládí*“, tedy architektuře založené na čistě konstruktivním principu. Spolupráci královéhradeckého starosty Františka Ulricha s Gočárem Wirth považoval za vyvrcholení vedoucí úlohy tohoto východočeského města v dějinách české kultury a věnoval se jí opětovně ve v roce 1939 vydané publikaci *Hradec Králové město Ulrichovo*.⁸⁴³ Většinou tehdejších představitelů české kultury byl stavební rozvoj tohoto města ve 20. století považován za vzor prakticky ideálního skloubení historické aglomerace, soudobé kvalitní architektury a moderního urbanismu a Wirth zveřejnění tohoto stanoviska považoval za velmi důležité. Ke Gočárově tvorbě se naposledy vrátil, když spolupracoval s jeho synem Jiřím Gočárem na přípravě architektonicky posmrtné výstavy uspořádané SVU Mánes v roce 1947.⁸⁴⁴

Celkově lze říci, že Wirth svou výjimečnou pozici znalce a historika domácí moderní architektury na počátku první republiky sice zúročil významnou a na dlouhou dobu jedinou statí, která synteticky zhodnotila architektonickou tvorbu počátku 20. století. Později však je již patrný stále výraznější odklon od tohoto tématu ke starším obdobím a k problémům historického urbanismu. Tuto tendenci Wirth přerušil pouze texty o Jurkovičovi a Gočárovi, psanými možná spíše s ohledem k osobním závazkům, které mu nedovolily prosbu těchto architektů odmítnout. Zdá se, jakoby se již necítil povolán objektivně hodnotit stávající situaci v architektuře v době, kdy se jejímu sledování nemohl soustavně věnovat a kdy se jím propagovaná teoretická východiska moderny z období před 1. světovou válkou značně proměnila. Na druhou stranu však je nesporné, že i tak soudobou architekturu, stejně jako literaturu, která o ni vycházela, sledoval, jak dokazují jeho četné recenze vycházející ve sborníku *Umění*.

---

⁸⁴³ A. Kubíček, Z. Wirth, *Hradec Králové. Město českých královen – město Ulrichovo*, Hradec Králové 1939.

⁸⁴⁴ Z. Wirth, Úvodní text, in: *Architekt Josef Gočár, 1880 – 1945. Posmrtná výstava* (kat. výst.), SVU Mánes, Praha 1947.

9) Další témata (lidové a užité umění, hrady a zámky)

K významným okruhům Wirthova odborného zájmu bezesporu patří československé lidové umění, zvláště architektura venkovských sídel. Poprvé se tohoto tématu dotkl, když se na počátku své kariéry zabýval inspirací motivy lidového umění v soudobém české tvorbě. Ve svých textech⁸⁴⁵ se snažil obhájit neoprávněnost této tendence, která byla ještě v prvních dvou desetiletích 20. století v našem prostředí relativně silná. Argumentoval zvláště tím, že motivy převzaté z jiného sociálního prostředí působí falešně a jsou často i značně nepraktické.

Vlastní lidové umění však ještě v tomto prvním období stálo spíše na okraji jeho zájmu. Jisté indicie v pozůstalosti sice naznačují Wirthovo možné zapojení do přípravy soupisu národopisných památek připravovaného v rámci Archeologické komise L. Niederlem, projekt však do války nepřeklenul zárodečnou fázi a později se na něj již nepodařilo navázat.

Po roce 1918 však Wirtha k lidovému umění přivedlo současně několik popudů, jednak to bylo jeho blízké přátelství se zakladatelem plzeňského národopisného muzea Ladislavem Lábkem, dále nabídka spolupráce od fotografa lidových staveb Bohumila Vavrouška, současně velké množství památek tohoto typu, které se zachovaly ve východních zemích nové republiky a v neposlední řadě jistě i pozitivistický názor o nezbytnosti postupného systematického zpracování všech odvětví výtvarné tvorby. Již na počátku 20. let se zabýval architekturou selského domu a celkovým stavebním vývojem českém vesnice v samostatném článku v časopise *Stavitel*⁸⁴⁶ a především v rozsáhlém úvodu k první fotografické publikaci B. Vavrouška.⁸⁴⁷ Své závěry o charakteru lidového umění shrnul v roce 1928 v knize *Umění československého lidu*, na které spolupracoval s A. Matějčkem a L. Lábkem.⁸⁴⁸ Ta se měla stát doplňkem souborné publikace o československém umění vydané roku 1926⁸⁴⁹ a dotvářet tak, podle představ autorů, kompletní obraz vývoje všech odvětví umělecké tvorby na území nové republiky.

⁸⁴⁵ Lidové a moderní umění, *Styl* 2, 1910, s. 9–16; Lidové a moderní umění, *Lidová revue moravskoslezská* 6, 1910, s. 397–398.

⁸⁴⁶ Selský dům, *Stavitel* 2, 1921, s. 141–148.

⁸⁴⁷ Úvod, in: B. Vavroušek, *Dědina*, Praha 1924. S Vavrouškem později ještě spolupracoval na publikaci *Kostel na dědině a v městečku*, Praha 1929.

⁸⁴⁸ L. Lábek, A. Matějček, Z. Wirth, *Umění československého lidu. 192 reprodukcí typických staveb, řezeb, maleb*, Praha 1928. Wirth je autorem úvodního textu a částí věnovaných architektuře.

⁸⁴⁹ Z. Wirth (ed.), *Československé umění. 134 reprodukcí vynikajících architektur, plastik, maleb a prací uměleckého řemesla v Československu od pravěku do doby současné*, Praha 1926.

Podstatným přínosem Wirtha a jeho kolegů bezesporu bylo, že se zde poprvé v našem prostředí zabývali lidovým uměním z pozice historie umění a zařadili je tak do okruhu uměleckohistorických témat a zároveň mezi objekty zájmu státní památkové péče. Jejich hodnocení lidového výtvarného projevu však bylo značně poznamenáno dobovou skepsí k jeho tvůrčím kvalitám⁸⁵⁰ a podle Richarda Jeřábka představovalo v zásadě českou redakci tehdy v Evropě módního reprodukčního směru.⁸⁵¹

Wirth se snažil především najít odpověď na otázku, zda lidové umění je či není ve svých formách a vzorech původní. Došel k závěru, že nikoliv, protože své motivy čerpá výlučně ze slohového, v českém a moravském prostředí převážně barokního, umění.⁸⁵² Doložení nepůvodnosti lidového umění Wirtha vedlo k značné degradaci tohoto uměleckého projevu. „Všeobecně řečeno, je jako každé lidové umění i československé umění nejvýše konservativní, měříme-li je dobou vzniku a stavem současné umělecké kultury monumentální, je dále ve výrazu, technice, koloritu atd. primitivní, a konečně konstatujeme jeho nepůvodnost, pokud se týče sujetu a stylové formy, čímž vším dáváme zároveň odpověď i na otázku po jeho umělecké kvalitě i po jeho jenom zdánlivé anonymitě“ uzavřel Wirth své hodnocení.⁸⁵³

Argumenty, které jej k tomuto závěru vedly, se však v kontextu jeho názorů na jiné oblasti výtvarné tvorby zdají být poněkud účelové. Při hodnocení uměleckých kvalit českého historického města Wirth přiznává, že řada staveb měla čistě utilitární charakter a estetické zřetele zde byly brány v potaz pouze výjimečně, přesto celek považuje za unikátní umělecké dílo. Ani nepůvodnost tvarosloví barokní gotiky pro něj není důvodem k jejímu odsouzení.

Zdá se, že Wirth chtěl svými texty sejmut z lidové tvorby gloriolu „národního“ či civilizací „nezkaženého“ umění, názoru, který v různých vlnách od 19. století v českém prostředí zazníval a i v období první republiky byl například v okruhu prezidenta Masaryka přijímán. To dokládají, mimo jiné, první odstavce knihy *Umění československého lidu*, v nichž zdůrazňuje, že „vědecké poznání neodůvodnilo ovšem názoru romantiků, že samobytná kultura lidová je vlastním nositelem národní ryzosti a její umění nejvlastnějším

---

⁸⁵⁰ V. Dvořáková, Zdeněk Wirth, in: *Kapitoly z českého výtvarného umění, 2, Dvacáté století*, Praha 1987, s. 136.

⁸⁵¹ Richard Jeřábek, Zdeněk Wirth, in: Lubomír Tyllner a kol. (red.), *Lidová kultura, Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Biografická část*, Praha 2007, s. 258.

⁸⁵² Toto zjištění jej vedlo k domněnce, že „teprve barokní doba znamená pro sedláka kulturní povznesení do té míry, že se i u něho vyvinuje potřeba skutečného umění, tj. v jeho smyslu hlavně dekorace tvarů a předmětů typických, dosud omezených prostou účelností a užítkovostí.“ Viz pozn. 846.

⁸⁵³ Viz pozn. 846.

*projevem národní duše.*⁸⁵⁴ Již v závěru 30. let Wirthovu a Matějčkovu názoru na lidové umění oponoval V. V. Štech a v průběhu 2. světové války se z něj vymanil i pozdější autor naší největší uměleckohistorické monografie o lidové architektuře Wirthův žák Václav Mencl.

Další oblastí, kterou se Wirth ve svých odborných textech v první polovině 20. století zabýval, bylo užité umění. V prvních letech jeho publikační činnosti jej k němu přivedla snaha po prosazení nového chápání životního prostředí soudobého člověka. V duchu myšlenek Johna Ruskina, anglické skupiny Arts and crafts i dalších soudobých západoevropských hnutí jím kromě změny formální mluvy architektury rozuměl i celkovou proměnu způsobu bydlení. Zařízení bytu mělo doplňovat architekturu stavby a odpovídat potřebám moderního člověka. Pro tvar nábytku a dalších předmětů byl podle Wirtha podobně jako u architektury nezbytným formujícím prvkem jejich účel. *„Neúčelné formy jsou i nepotřebné a tím právě nemoderní“*⁸⁵⁵ napsal ve svém článku o moderním interiéru.

Po nástupu do Uměleckoprůmyslového muzea Wirth, bezesporu v souvislosti se svou novou pracovní náplní, začal publikovat i články zabývající se historií uměleckého řemesla. Psal o aktuálních výstavách v muzeu⁸⁵⁶ a některým tématům se věnoval i hlouběji. Jeho zájem nejvíce upoutalo české sklo a keramika 18. a 19. století.⁸⁵⁷ Texty o řadě uměleckořemeslných předmětů z různých období Wirth také publikoval v jím redigovaných *Uměleckých pokladech Čech*, v nichž zúročil zvláště své zkušenosti získané při soupisech kostelních či zámeckých mobiliářů v rámci topografického projektu Archeologické komise. I nadále však sledoval rovněž soudobé užité umění, jak dokazuje, mimo jiné, rozsáhlá recenze expozic uměleckého průmyslu a řemesla na Jubilejní výstavě otištěná ve *Stylu*.⁸⁵⁸

V době první republiky se k tématu užitého umění vyjadřoval již velmi sporadicky, výjimkou byla prakticky pouze úvodní kratší přednáška při zahájení výstavy architektury a užitého umění let 1885 – 1935, v níž se věnoval vzniku moderního uměleckého řemesla.⁸⁵⁹ Svoji pozornost tehdy patrně programově soustředil výlučně na soudobou i historickou architekturu a urbanismus.

---

⁸⁵⁴ Tamtéž, s. 5.

⁸⁵⁵ Moderní interieur, *Krásy našeho domova* 2, 1906, s. 22.

⁸⁵⁶ Výstava hodin v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze, *PA* 26, 1914, s. 112–118.

⁸⁵⁷ Česká keramika a sklo z konce 18. a počátku 19. století, *Styl* 1, 1908–1909, s. 65.

⁸⁵⁸ Umělecký průmysl a řemeslo na jubilejní výstavě v Praze, *Styl* 1, 1908–1909, s. 209–217.

⁸⁵⁹ Úvodní text, in: *Jubilejní výstava. Padesát let výtvarné práce. Architektura – Byt – Užité umění. 1885–1935*, (kat. výst.), Praha 1935.

Systematický zájem o jednotlivé typy historických sídel v našich zemích Wirth ve 30. letech doplnil studiem vývoje šlechtických sídel. Mohl v tomto směru opět navázat na své zkušenosti získané při soupisovém projektu, v rámci něhož byl nucen se věnovat jak řadě hradních zřícenin, tak několika velkým zámeckým objektům (především Náchodu, Ratibořicím, Litomyšli, Hluboké, Novým Hradům, Chroustovicím).⁸⁶⁰

Na základě svých znalostí Wirth sestavil základní osu dispozičního vývoje hradních i zámeckých objektů v českých zemích a poprvé své poznatky zveřejnil v přednáškovém cyklu v Československém rozhlasu v roce 1934, na němž spolupracoval s propagátorem turistiky Čeněk Chyským a profesorem historické vlastivědy na Univerzitě Karlově Josefem Vítězslavem Šimákem. Přednášky byly následně publikovány v *Časopise Společnosti přátel starožitností*.⁸⁶¹ V roce 1937 Wirth, opět společně s Chyským a Šimákem, vydal o českých hradech a zámcích samostatnou publikaci,⁸⁶² která se stala na řadu let základní, byť stručnou, příručkou o těchto specifických typech staveb. Po druhé světové válce, již se zkušenostmi z Národní kulturní komise, publikaci v textové a především obrazové části výrazně rozšířil a vydal na počátku 50. let pod názvem *Státní hrady a zámky*.⁸⁶³

Předcházející výčet témat, kterými se Wirth ve své odborné činnosti zabýval, jistě není zcela kompletní. V řadě článků se věnoval i další problematice, která jej z určitých důvodů zaujala a mezi těmito texty zaujímají zvláštní místo statě týkající se zajímavých děl, s nimiž se setkal při přípravě soupisů, nebo jej na ně upozornil někdo ze spřízněných regionálních amatérských badatelů. Starší pozitivistická generace, kterou byl Wirth vychován, považovala za jeden ze svých hlavních cílů postupné publikování všech významnějších zachovaných uměleckých artefaktů a Wirth tedy považoval jistým způsobem za svoji povinnost věnovat se i dílům, která se vymykala jeho badatelskému zaměření, pokud považoval jejich zveřejnění za důležité.

---

⁸⁶⁰ Samostatně Wirth v roce 1909 společně s Josefem Soukupem publikoval rozsáhlou studii o hradě Zvíkov (Zvíkov, *PA* 23, 1909, s. 457–548) a dlouhodoběji se věnoval také Karlštejnu (*Karlštejn. Průvodce po hradě*, Praha 1919; *Karlštejn, Československo: přírodní, umělecké a historické památnosti, díl 4, Západní Čechy*, seš. 21, Praha 1930).

⁸⁶¹ Československé hrady a zámky, *ČSPSČ* 43, 1935, s. 1–8, 49–61.

⁸⁶² *Československé hrady a zámky*, Praha 1937. O její oblíbenosti svědčí i to, že byla po dvou letech opět vydána s ohledem na změněnou politickou situaci však pod názvem *České hrady a zámky*.

⁸⁶³ Z. Wirth, J. Benda, *Státní hrady a zámky*, Praha 1953 (2. vydání 1955).

4. Historiograf českých dějin umění a památkové péče

Celou svoji odbornou kariéru Z. Wirth inklinoval k zájmu o historii oboru dějin umění a především o historii péče o památky v našich zemích. Významnou roli zde jistě sehrálo jeho vzdělání historika, nepřestal vidět dějiny umění a památkovou péči jako jednu z oblastí lidské činnosti, jejíž poznání je důležité ke komplexnímu pohledu na určitou dobu. Nikdy tedy nesledoval samostatně vývoj určité ideje či metody, ale vždy se je snažil vidět kontextu jejich doby. Jeho přístup mimo jiné dokládá věta, kterou napsal do úvodu svého známého článku o historii památkové péče v 19. století publikovaného v roce 1907 v *Českém časopise historickém*, týká se dosavadního odborného zpracování tohoto tématu: „*Příslušná kapitola v knize Rieglově (Der moderne Denkmalkultus, str. 1–21) je nejlepší, co dosud bylo v tom ohledu napsáno, ale příliš stručná a bez dokladů.*“⁸⁶⁴ I ve všech dalších textech zabývajících se historií obou vzájemně propojených oborů najdeme vždy dvě hlediska – historika umění, který hledá pozitiva i negativa určitých vědeckých přístupů k oblasti svého zájmu i historika, jehož zajímají všechny dobové souvislosti onoho přístupu. Z toho důvodu Wirth při zpracování těchto témat nikdy neztratil jistý nadhled, jehož výsledkem bylo většinou značně objektivní zhodnocení činnosti osobnosti, či instituce, o níž psal.

Dalším důležitým Wirthovým motivem k zájmu o tato témata však také byl pocit jisté zodpovědnosti za uměleckohistorický obor v českých zemích, který si začal již před první světovou válkou silně uvědomovat. Pro obhájení renomé oboru bylo důležité zabývat se jeho minulostí, ukázat význam jednotlivých osobností, zákulisí vzniku zájmových spolků či vývoj jednotlivých projektů.

Minulost oboru pro něj byla současně také velmi důležitým inspiračním zdrojem pro nalezení optimálního řešení aktuálních problémů, které si dal za cíl řešit v teoretické rovině, ale i v konkrétních kauzách, které vyplývaly z jeho úřední funkce. Snažil se objasnit vznik a vývoj řešení daného problému v minulosti, aby tak vyloučil nevhodné cesty. Takto uvažoval například v případě hledání správné metody přístupu k památkám, přičemž došel k závěru, že Rieglova konzervační metoda je v historickém kontextu neúčinnější přístup.

Wirthova bibliografie tématicky související s historií dějin umění či památkové péče v našich zemích je velmi rozsáhlá a značně rozmanitá. Přesto u něj prakticky nikdy nenajdeme témata z uměleckohistorické metodologie ani texty, které by se zabývaly

---

⁸⁶⁴ Z. Wirth, Zachování a ochrana historických a uměleckých památek – Vývoj otázky v XIX. století, *ČČH* 13, 1907, s. 323.

významnými zahraničními historiky umění a kupodivu málo kdy se u něj setkáme s články o nejvýznamnějších českých osobnostech tohoto oboru. Wirth se jistě do určité míry považoval za autodidakta dějin umění, svým vzděláním se nemohl srovnávat s absolventy Vídeňské školy či jiných zahraničních fakult, čehož si byl dobře vědom a z čehož patrně vyplývalo jeho nízké sebevědomí v otázkách teorie a metodologie dějin umění. Tato témata tedy i v jejich historických souvislostech přenechával podle svého názoru povolanějším. Takto uvažoval zřejmě i o českých osobnostech, které byly vzděláním historiky umění a zabývaly se primárně uměnovědnými tématy, necítil se patrně povolán ke zhodnocení jejich významu. Jako příklad můžeme uvést okolnosti vzniku sborníku věnovaného Janu Erazimu Vocelovi.⁸⁶⁵ Wirth ideu sestavit u příležitosti stého výročí narození tohoto vědce přednesl na počátku 20. let při schůzích Společnosti přátel starožitností, svůj podíl na něm však připouštěl pouze v pozici redaktora. O napsání hlavního textu požádal V. Birnbauma.

Hlavní výjimkou z tohoto hlediska tvoří text, který Wirth publikoval o K. B. Mádlovi ve sborníku k jeho sedmdesátým narozeninám v roce 1929.⁸⁶⁶ V jeho úvodu krátce nastínil i jednotlivé etapy vývoje českých dějin umění, přičemž se snažil zvláště zhodnotit metodický přínos Mádlovy generace. V mnohem stručnějším nekrologu K. Chytila v *Českém časopise historickém*⁸⁶⁷ už zůstal bez těchto aspirací.

Výrazně více Wirthových textů tak souvisí s památkovou péčí, kterou bezesporu považoval za těžiště své činnosti. Můžeme jej označit za prvního historika české památkové péče. Změnami přístupu k památkám v zahraničí i u nás se nejkomplexněji zabýval v již zmiňovaném článku v *Českém časopise historickém*, kde se věnoval i minulosti a současnosti rakouských institucí státní památkové péče a českých zájmových spolků (více viz kap. A)2.2)c)i) Teoretické studie). O historii Klubu Za starou Prahu, Společnosti přátel starožitností, Jednoty pro dostavbu chrámu sv. Víta psal později řadu textů v souvislosti s různými výročími jejich založení. Soustavně sledoval i slibně se rozvíjející umělecko-historickou topografii probíhající pod záštitou Archeologické komise ČAVU. Jako první a leckdy i jediný psal medailony o významných členech zmiňovaných spolků i jednotlivých autorech, kteří se podíleli na soupisu. V periodických, na jejichž redakci před první světovou válkou spolupracoval (*Časopis Společnosti přátel starožitností*, předválečný *Styl*, *Památky archeologické*, *Věstník Za starou Prahu*), většinou sám zajišťoval obsah

⁸⁶⁵ Jan Erazim Vocel. *Sborník k 100. výročí*, Praha 1922.

⁸⁶⁶ Z. Wirth, Karel B. Mádl – historik umění, in: *Sborník k sedmdesátým narozeninám K. B. Mádla*, 1929, s. 9–15.

⁸⁶⁷ Z. Wirth, Karel Chytil (+ 2. VII. 1934), *ČČH* 40, 1934, s. 662–664.

rubriky personálií, z čehož je patrné, jak dobře byl obeznámen s činností všech domácích badatelů, kteří se byť jen okrajově o zabývali výzkumem památek na českém území. Mezi nejvýznamnější tyto jeho texty můžeme zařadit články o B. Matějkovi,⁸⁶⁸ A. Podlahovi,⁸⁶⁹ R. Kuchynkovi⁸⁷⁰ či K. Hilbertovi,⁸⁷¹ které dodnes zůstávají velmi erudovaným zhodnocením jejich badatelského přínosu spojeným se spolehlivým faktografickým zázemím.

Kromě toho považoval za důležité podpořit právě těmito medailony činnost řady regionálních badatelů. Úroveň jejich práce byla sice leckdy sporná, přesto si jistě uvědomoval, jak důležitý je jejich zájem o místní památky. Jejich důkladných znalostí místní historie a památek často sám využíval a věděl, že při omezených personálních možnostech, které české dějiny umění dlouhodobě měly, není možné bez pomoci těchto lidí vybudovat zázemí oboru.

Po založení Státního fotoměřického ústavu Wirth počítal s vytvořením Státního památkového archivu, který by tato instituce spravovala. Jeho součástí měla být nejen fotografická a plánová sbírka ale také sbírka písemností, která by dokumentovala historii zájmu o památky na našem území a obsahovala i materiály z pozůstalostí historiků umění, jenž v budoucnu mohly být využity při přípravě velkých projektů českých dějin umění (především topografie a dějin českého výtvarného umění). Garantem rozvoje celého archivu byl od počátku Wirth, který pro něj vyčleňoval důležité dokumenty z agendy jím řízeného odboru na MŠNO i písemnosti z činnosti spolků. Po smrti významných historiků umění (K. Chytila, K. B. Mádl, R. Kuchynka) třídil jejich písemnosti a v souladu s jejich tématickým zaměřením je rozděloval mezi jednotlivé archivy,⁸⁷² přičemž materiály dále odborně využitelné zařazoval do památkového archivu. Velmi slibný projekt tohoto archivu se však bohužel vzhledem k velkým prostorovým i dalším problémům, s nimiž se fotoměřický ústav trvale potýkal, nikdy nepodařilo plně rozvinout.

---

⁸⁶⁸ Z. Wirth, Bohumil Matějka, *ČSPSČ* 18, 1910, s. 1–5.

⁸⁶⁹ Z. Wirth, Podlaha jako archeolog a strážce památek, in: *Biskup Antonín Podlaha*, Praha 1932.

⁸⁷⁰ Z. Wirth, Kuchynka Rudolf, *ČSPSČ* 34, 1926, s. 9–17.

⁸⁷¹ Z. Wirth, Kamil Hilbert, *ČSPSČ* 41, 1933, s. 97–102.

⁸⁷² Díky této činnosti dokonce dostal mezi českými umělecko-historickými kruhy přezdívku „hrobník“.

5. Výuka na ČVUT

Na rozdíl od většiny svých kolegů, historiků umění Wirth, zdá se, velmi dlouho neaspiroval na kariéru vysokoškolského pedagoga. Patrně viděl svou prioritu především v památkové péči a v organizátorské činnosti, opět možná také s vědomím ne zcela dostatečného oficiálního vzdělání v tomto oboru přenechával tyto příležitosti „povolanejším“.

Až v roce 1927 mu byla svěřena výuka dějin umění na Vysoké škole architektury a pozemního stavitelství při Českém vysokém učení technickém v Praze, kde v té době mimo jiné učil i jeho švagr Antonín Engel. Wirthovi však bylo toto místo nabídnuto spíše s ohledem na jeho dlouholetý zájem o historickou i soudobou architekturu. Přednášel zde v čtyřsemestrálním cyklu přehled dějin umění od starověku až do 20. století. Současně se stal i správcem zdejšího Ústavu dějin výtvarných umění, v rámci tohoto pověření mu však především příslušelo kompletování do jeho nástupu zcela nedostačujících učebních pomůcek a vytváření odborné knihovny.

Svoji výuku, jak naznačuje zachovaný koncept úvodní přednášky,⁸⁷³ se Wirth snažil do značné míry přizpůsobit posluchačům, budoucím architektům, pro něž „*není třeba spousty faktických vědomostí, s letopočty, jmény a detaily, ale pochopení celého ovzduší, z něhož umění vyvěrá a jímž se sytí.*“ Chtěl své studenty především naučit chápat a respektovat staré umění a přivést je tak k jejich ochraně. „*Pochopíte-li staré umění, mistry, styl, formu, pochopíte i význam tradice pro nové umění. Budete chrániti památky.*“ Když v roce 1939 D. Menclová vzpomínala na Wirthovy přednášky, které ji přivedly k celoživotnímu zájmu o středověkou architekturu, zdůrazňovala jeho výrazný pedagogický talent a umění zaujmout své posluchače.⁸⁷⁴ Během deseti let zde tak Wirth ovlivnil řadu budoucích českých architektů, kterým se snažil ne příliš konvenčním způsobem vštípit respekt k umění minulosti.

Wirth na škole architektury působil do poloviny roku 1938, kdy byl jeho nástupcem, patrně v souladu se změněnou koncepcí výuky dějin umění, jmenován Oldřich Stefan, který zde již od druhé poloviny 20. let přednášel ovšem v rámci ústavů starověku a středověku dějiny architektury těchto období. Ze zachovaných dokumentů bohužel není zcela jasné, zda se Wirth funkce vzdal z vlastní iniciativy, či zda byl odvolán. Formulace oficiálního vyrozumění⁸⁷⁵ by spíše odpovídala druhé variantě.

⁸⁷³ OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W-A-249, sv. 5.

⁸⁷⁴ D. Menclová, Zdeněk Wirth jako učitel, *Za starou Prahu* 22, 1939, č. 1–2, s. 9–11.

⁸⁷⁵ „*U příležitosti projednávané nové úpravy přednášek z dějin výtvarných umění ustanovil profesorský sbor vysoké školy architektury a pozemního stavitelství profesora Ing. Arch. Dra Oldřicha Stefana prozatímním správcem ústavu dějin výtvarných umění...*“ Dopis děkanství Z. Wirthovi, 9. 6. 1938, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W-A-249, sv. 5.

III. Závěr

Z. Wirth a jeho postavení v české památkové péči a dějinách umění v prvních čtyřech desetiletích 20. století

Můžeme jistě bez nadsázky říci, že Z. Wirth byl jednou z nejvlivnějších osobností české kulturní historie první poloviny 20. století. Významným způsobem zasáhl do domácího uměleckohistorického oboru, stal se jedním z nejaktivnějších propagátorů architektonické moderny v českém prostředí a díky němu byl také výrazně posílen význam spolkové i státní památkové péče. V období první republiky měl Wirth díky své vysoké úřední funkci možnost ovlivňovat i další oblasti tehdejší československé kulturní i vědecké sféry – historii, archivnictví, knihovnictví, muzejnictví, umělecké školství, realizaci zahraničních výstav, divadlo i film.

Wirthovo myšlenkové zázemí a teoretická východiska se formovala již během vysokoškolských studií, kdy byl, vedle tehdy převažujícího pozitivistického přístupu, ovlivňován zejména idejemi představitelů Vídeňské školy dějin umění. Pod vlivem četby jejich spisů si začal záhy uvědomovat nutnost změny v českých dějinách umění, ovšem, na rozdíl od přímých absolventů této školy, zůstával zpočátku jakoby rozkročen mezi oběma výše zmíněnými přístupy a snažil se o jejich skloubení, neboť byl přesvědčen, že absolutní roztržka mezi nimi by pro obor znamenala rozvrat a diskreditaci v očích veřejnosti. Postupné bytostné ztotožnění se se zásadami formulovanými Vídeňskou školou dějin umění, i když studoval i nejnovější spisy významných německých historiků umění, jako C. Gurlita a G. Dehia, a jejich neúnavná propagace v domácích uměleckohistorických i památkářských kruzích z Wirtha učinily v mnoha ohledech nejvěrnějšího zastávce těchto názorů v Čechách. V této souvislosti je ovšem třeba mít na zřeteli skutečnost, že Wirthův přístup k Rieglovi a Dvořákovi nikdy nebyl dogmatický. To se projevilo zejména v meziválečném období, kdy na jedné straně obhajoval zásady Vídeňské školy jako nejlepší soudobou myšlenkovou základnu a rámec teoretických úvah, na straně druhé, tlačěn realitou každodenní praxe, prosazoval i principy a metody řešení problémů, které se přísné interpretaci těchto zásad více či méně vzdalovaly.

Neodmyslitelnou součástí Wirthova přístupu byl také velmi silný vlastenecký akcent, motivace „služby národu“, který se prolíná vlastně celým jeho životem a spolu s jeho spíše praktickým založením a výbornými organizačními schopnostmi de facto do velké míry předurčil jeho lidské i profesní osudy.

Na počátku 20. století Wirth vtrhl do pražského vědeckého i uměleckého prostředí s velkou razancí. Záhy se stal vedle příslušníků starší generace Karla Chytila a Karla B. Mádla nejvlivnějším domácím historikem umění. Současně získal vůdčí postavení i mezi českými ochránci památek a vydobyl si renomé velkého znalce a propagátora moderní architektury.

Začátky jeho odborné kariéry souvisí s aktivním zapojením do soupisového projektu Archeologické komise ČAVU v roce 1900. Od tohoto data až prakticky do druhé poloviny 50. let se nepřestal soupisům českých památek soustavně věnovat. V první fázi před 1. světovou válkou vystupoval především v roli velmi odpovědného a odborně fundovaného autora, později převážila redakční a další organizační činnost v rámci Archeologické komise, od konce 20. let i při přípravě českého „Dehia“ na půdě Státního fotoměřického ústavu. Vedle Karla Chytila a Antonína Podlahy měl Wirth největší zásluhy na rozvoji a zkvalitnění topografického projektu Archeologické komise a stručnější řada v duchu Dehiových soupisů by patrně bez jeho osobní iniciativy vůbec nebyla realizována.

Zkušenosti, které získal při terénním a pramenném výzkumu během práce na vlastních svazcích soupisu či při redigování redakcí svěřených rukopisů jiných autorů se mu staly východiskem většiny jeho pozdějších odborných zájmů. Díky nim měl mezi českými historiky umění nejlepší přehled o celkovém charakteru českého památkového fondu i největší znalosti konkrétních památek všech historických období. Současně si díky častému kontaktu s jejich vlastníky učinil představu o nejučinnějších metodách ochrany těchto historických staveb i movitých předmětů.

Vycházející ze svých výzkumů během přípravy soupisů, Wirth na počátku 20. století zaměřil svoji pozornost na fenomén barokní gotiky v českých zemích. Studii na toto téma v roce 1908 obhájil jako svoji disertační práci a současně se jí zařadil mezi nejperspektivnější a současně nejprogresivnější mladé české historiky umění. Šanci stát se uznávaným vědcem zabývajícím se prakticky nezpracovaným tématem dlouho zavrhané domácí barokní architektury Wirth však nevyužil. Naopak, po získání doktorátu se stále více soustředil na redakční a další organizační činnost v oblasti ochrany památek i soudobé architektury. K barokní architektuře se přesto ještě několikrát vrátil. Mimo jiné mu patří jistě největší zásluha na objevení specifického charakteru architektury financované Albrechtem z Valdštejna.

Soupisy Wirtha přivedly i k dalším dvěma celoživotním vědeckým zájmům – historickému urbanismu a zahradám. Výzkum dějin stavby českých měst byl navíc ještě motivován snahou najít řešení pro adekvátní ochranu dochovaných historických městských

celků, která se stala jedním z hlavních cílů aktivit Klubu Za starou Prahu. Z počátku se soustředil především na hledání specifík českého malého města, později se stále intenzivněji zabýval i urbanistickým vývojem Prahy. Svůj výzkum v tomto směru chtěl během první republiky zúročit v několikadílné publikaci věnované stavební historii města. Jedinou realizací tohoto projektu se však nakonec stala kniha *Praha v obraze pěti století*, která měla být původně úvodní částí celé série. Ve formě konceptu skončila také již během 1. světové války připravovaná rozsáhlá publikace zaměřená na fenomén českého malého města. Ve výzkumu historického urbanismu českých venkovských měst patří Wirthovi mezi českými historiky umění bezesporu primát. Totéž platí i o jeho zájmu o vývoj českých zahrad, parků a krajinářských úprav. Kromě vytýčení hlavních period historie tohoto specifického oboru výtvarné činnosti v českých zemích se Wirth jako první pokusil i o jeho zasazení do evropského kontextu.

Zájem o soudobou architekturu Wirtha provázal podobně jako práce na soupisech od počátku jeho odborné kariéry. Vedle spontánního nadšení pro nové umělecké trendy jej jistě motivovala i jedna ze zásad Vídeňské školy o důležitosti sledování soudobého výtvarného projevu pro historika umění. Zcela systematicky se v první fázi zaměřil na pochopení fenoménu moderní architektury na základě studia zahraniční literatury. Záhy se stal jedním z největších znalců geneze architektonické moderny a začal její zásady velmi přesvědčivě propagovat a popularizovat nejprve v řadě článků i rozsáhlejších studií v denících a odborných periodikách a od roku 1908 zvláště vedením hlavní platformy nového směru architektury – časopisu *Styl*. V koncepci tohoto časopisu se Wirth snažil prosadit svoji ideu, podle níž moderní architektura, urbanismus a nová teorie ochrany památek vycházející z Rieglových a Dvořákových myšlenek jsou součástí celkového myšlenkového proudu projevujícího se ve veškeré duševní činnosti. Tato myšlenka se stala významným hybatelem i předválečného Klubu Za starou Prahu, jehož členy byla v této době řada významných architektů mladší generace. Po té, co v redakční radě *Stylu* převážila tendence zúžit zaměření časopisu výlučně na architekturu, Wirth přenesl těžiště své činnosti do Klubu Za starou Prahu s cílem přetvořit tento spolek v koordinátora ochrany památek v celých Čechách. K tomuto cíli, patrně podporovanému i Maxem Dvořákem, směřoval klubový *Věstník* za Wirthovy redakce, jím navržené zakládání venkovských odborů spolku i organizování památkových sjezdů. V posledních letech před vypuknutím 1. světové války byl již Wirth jednou z neaktivnějších a nejvýraznějších osobností mezi českými ochránci památek a odmítnutí Dvořákem nabízené pozice moravského zemského konzervátora v roce 1914 ukazuje na jeho už tehdy vysoké ambice v této oblasti.

Po návratu z nucené čtyřleté služby v armádě se Wirth velmi aktivně zapojil do konstituování nového systému státní správy kulturní a vědecké sféry československého státu. Díky svému renomé odborníka i schopného organizátora, které v předválečném období získal, se stal pro většinu zúčastněných velmi vhodnou osobností pro nejvyšší úřednický post v této oblasti, jehož tak i přes svůj nízký věk mohl dosáhnout prakticky po třech letech práce na Ministerstvu školství a národní osvěty.

Přestože do jím vedeného osvětového odboru příslušela celá oblast kultury i státní organizace vědecké činnosti, Wirth sám aktivně zasahoval především do sfér souvisejících s jeho odborným zaměřením – ochrany památek a muzejnictví. Jistě mu můžeme připsat zásadní podíl na koncepci nového systému státní památkové péče i na personálním obsazení jeho nových pozic. Současně se však postupně stal i nejvlivnějším koordinátorem prakticky veškerých aktivit v této sféře, i když zvláště ve 20. letech ve všech zásadnějších rozhodnutích žádal o vyjádření stanoviska i domácí radu Klubu Za starou Prahu a názor jejích členů pro něj byl následně do značné míry závazný. Ve změněné politické i hospodářské situaci, která provázela vznik nového státu, Wirth viděl svůj hlavní úkol v obhájení smysluplnosti ochrany památek pro tehdejší společnost. Snažil se najít cestu, jak skloubit náročné Rieglovy zásady s reálnými možnostmi vlastníků památek. Došel k závěru, že nejobtížnější bude ochránit objekty, které nebudou pro tehdejší společnost využitelné. Jedním z hlavních cílů se tedy mělo stát hledání důstojné a charakter památky nenarušující náplně pro stavby, které jí v nových společenských podmínkách ztratily. U objektů patřících státu, u nichž památkovému oddělení ministerstva příslušela kompetence památkového dozoru, se často osobně do tohoto „*utilitárního hnutí*“, jak je označil, aktivně zapojoval. Snažil se najít nové využití pro významné pražské paláce a další historické stavby. U tří nejrozsáhlejších úprav pražských historických staveb – Pražského hradu, areálu Klementina a Černínského paláce dohlížel na celý průběh rekonstrukcí.

Během 20. let, kdy postupně pronikl do zákulisí tehdejší politické reality, došel Wirth k názoru, že není možné prosadit schválení památkového zákona ve formě, s jakou památkářská obec počítala, naopak, že výsledkem by mohl být různým způsobem okleštěný a pozměněný hybrid, který by mohl zajištění ochrany pro památky ještě zkomplikovat. Až v závěru 20. let, po nátlaku domácí rady Klubu Za starou Prahu a především Vojtěcha Birnbauma, Wirth společně s památkovým oddělením začal osnovu památkového zákona soustavně připravovat. Komplikovaná politická situace v posledních letech před zánikem první republiky však jeho schválení již neumožnila. To však byla pouze jedna z příčin, které Wirtha, ale i většinu dalších představitelů státní ochrany památek, pracovníků muzeí a galerií

i dalších institucí postupně přiváděly ke stále se prohlubující skepsi a nespokojenosti se stávajícími politickými poměry. Dalšími důvody jejich rozčarování bylo trvalé podhodnocování kulturní sféry ve státní správě a zvláště ve státním rozpočtu, ignorance většiny úřadů k zájmům ochrany památek i k problémům muzejních institucí. U řady z nich, včetně Wirtha, tato skepse po 2. světové válce vedla k příklonu k novému společenskému systému, který zpočátku nároky této sféry veřejně proklamoval a zdánlivě i prosazoval. U Wirtha však v tomto směru hrála důležitou roli také zásada, kterou se řídil patrně již od studentských let, totiž přijímat danou historickou situaci, zvláště pokud vycházela z přesvědčení větší části společnosti, jako realitu, s níž je nutné se smířit a adaptovat se na její podmínky, tak aby bylo ve stávajícím systému možné účinně prosazovat své záměry. Těmi v jeho případě byla v první řadě ochrana památek a všestranný rozvoj uměleckohistorického oboru.

V posledních letech před 1. světovou válkou se Wirth začal angažovat v organizaci větších vydavatelských uměleckohistorických podniků. V této době, zdá se, převzal podobně jako v případě ochrany památek v českých zemích subjektivní zodpovědnost za rozvoj domácích dějin umění. Intenzivně se věnoval redigování rukopisů topografických svazků, pracoval v redakci *Časopisu Společnosti přátel starožitností českých*, později *Památek archeologických*, vedl edici *Umění a řemesla* založenou Laichterovým nakladatelstvím a především v roce 1913 vydal první svazek *Uměleckých pokladů Čech*, edice, v níž měly být poprvé souborně publikovány texty a vyobrazení nejvýznamnějších domácích památek. Po válce Wirth na svoji editorskou činnost aktivně navázal především v redakci *Dějepisů výtvarného umění v Čechách*, reprezentativní publikace *Československé umění* a u již zmiňovaných obou řad soupisů památek. Koordinaci úspěšného rozvoje uměleckohistorického oboru na sebe v době první republiky z vlastní vůle převzala skupina spřízněných historiků umění – tzv. Šestka, jejíž členové se pasovali na mluvčí mladší generace a jejich cílem bylo především v opozici vůči Chytilově generaci prosadit moderní zásady oboru vycházející z Vídeňské školy. Wirth byl bezesporu jedním z nejaktivnějších členů Šestky a díky jeho významnému postavení se podařilo řadu záměrů této skupiny skutečně realizovat. Jeho obraz nekompromisního samovládce uměleckohistorického oboru v meziválečném období není však patrně příliš pravdivý. Zdá se, že byl především velmi dobrým diplomatem, který uměl přesvědčit lidi o správnosti své věci. Díky tomu se stal nakonec spíše svorníkem mezi třemi generacemi historiků umění této doby i mezi nadšenými autodidakty působícími v řadě spolků a regionálních muzeí.

Na přelomu 20. a 30. let došlo k vážnému narušení jednotné linie vedené Šestkou a ve sféře památkové péče Klubem Za starou Prahu. Stále více narůstaly názorové rozpory mezi hlavními představiteli oboru, v jejichž pozadí bezesporu stálo kromě osobních důvodů i celkové rozčarování z dosavadního vývoje v obou sférách: většina projektů nepokračovala předpokládaným tempem, památkový zákon byl v nedohlednu, státní dotace byly ve všech směrem mnohem nižší ve srovnání s idealistickými představami na počátku první republiky, díky tomu se také nedařilo plánované zestátnění nejvýznamnějších muzeí a galerií. Z památkové ochrany se pod vlivem nových uměleckých směrů a v podmínkách všeobecného stavebního boomu stával nezadržitelně zastaralý strašák bránící modernímu rozvoji měst. Tuto situaci tehdy veřejně kritizoval Vojtěch Birnbaum⁸⁷⁶ i Vincenc Kramář.⁸⁷⁷ Wirth jejich texty jistě musel považovat za kritiku své práce. 30. léta tak pro něj znamenala svým způsobem hledání východiska z této krizové situace. V památkové péči kromě prosazení památkového zákona usiloval o změnu nekompromisní linie, prosazované především Birnbaumem, vyžadující přísnou konzervaci či dokonce vědeckými důvody obhajované odhalení jednotlivých fází stavby. Ve spolupráci s architekty Ladislavem Machoněm a Pavlem Janákem se snažil dokázat, že cílem památkové péče má být především obnova uměleckého díla v jeho původním významu. Radikální rekonstrukce vedení Archeologické komise na počátku 30. let měla zajistit nejen zkvalitnění obsahu periodika instituce – *Památek archeologických* – ale zvláště urychlení vydávání nových svazků topografie. Sám Wirth se v té době mnohem více než v uplynulém desetiletí soustředil na vlastní odbornou činnost, přičemž v centru jeho pozornosti stál především stavební vývoj Prahy a architektura 2. poloviny 19. století, které svým způsobem nahradily jeho předchozí zájem o soudobou architekturu.

Závěr 30. let byl pro Wirtha poněkud rozporuplným obdobím. Oslava jeho 60. narozenin v létě roku 1938 byla triumfem, zadostiučiněním celé jeho dosavadní činnosti. Obdržel gratulace prakticky od všech nejvyšších představitelů státu, významných umělců, ředitelů kulturních institucí, oslavné články byly publikovány ve významných denících i ve všech oborových periodících. Současně však patrně pociťoval, že dění v uměleckohistorickém oboru, ve sféře památkové péče i v dalších spřízněných oblastech se začíná stále více odklánět od představ jeho generace a směřovat k jiným prioritám. Nesouhlasil s formou významných výstavních podniků, jakými byly zvláště rozsáhlé a nesmírně nákladné výstavy Slovenského a

---

⁸⁷⁶ Anketa Volných směrů, *Volné směry* 26, 1928, s. 181–198; vyjádření V. Birnbauma s. 181–182.

⁸⁷⁷ Zvláště V. Kramář, *Případ Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění v Čechách*, Praha 1928.

barokního umění uspořádané v těchto letech na Pražském hradě Uměleckou besedou.⁸⁷⁸ Podle Wirthova názoru neměly totiž primárně odborný cíl ale spíše propagandistický; první z nich chtěla vyjádřit podporu česko–slovenskému soužití v době stále výraznějších slovenských autonomistických tendencí, druhá chtěla ukázat barokní dobu a její priority jako alternativu Masarykova ideálu demokratického státu, jehož správnost byla stále hlasitěji zpochybňována. V době politicky i společensky vyhocené druhé republiky se Wirth postupně stal nežádoucí osobou příliš spojenou s prvorepublikovým systémem a nakonec byl z postu přednosty osvětového odboru nekompromisně odvolán. Ze dne na den se tak uzavřela nesmírně čínorodá a plodná desetiletí jeho veřejného působení a z představitele celé kulturní sféry státu se stal penzista, soukromý badatel. Pro Wirtha bylo jistě velmi těžké vyrovnat se s nastalou situací a pocit křivdy a touhy po satisfakci se pro něj později nepochybně staly jedním z motivů jeho velmi aktivního znovuzapojení do poválečného veřejného dění.

---

⁸⁷⁸ Viz osobní poznámky Z. Wirtha k těmto výstavám, OD ÚDU AV ČR, fond Z. Wirth, karton W–A–250, sv.